

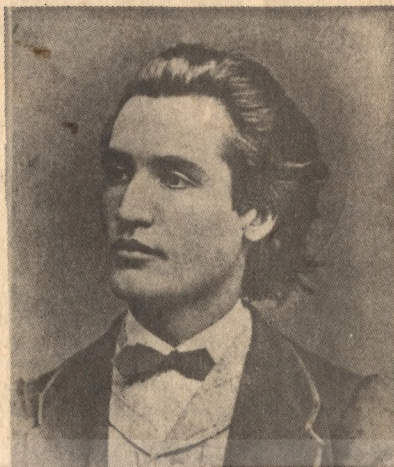
eminescu

1327

eminescu

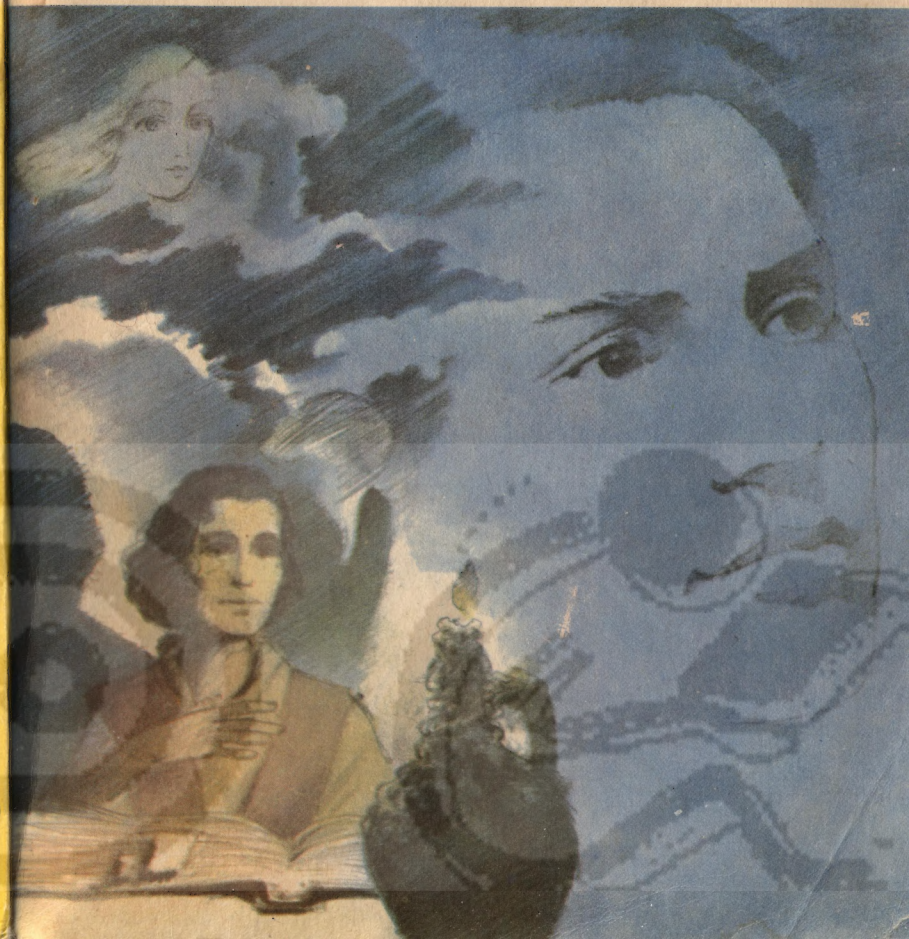
proză literară

ISBN 973-21-0088-5

ISBN 973-21-0087-7

eminescu

Vol. I—II, Lei 16

editura minerva

Pe măsură ce, în timp, diverșii autori de ediții au continuat să valorifice postumele, dînd la iveală multe texte inedite, proza lui Eminescu a căpătat o deosebită amplitudine și relevanță, impunîndu-se ca un domeniu deosebit de important al creației sale, fără de care însăși imaginea poetului ar fi fost prejudiciată, necunoscîndu-se marea încărcătură filosofică ce stă la baza fanteziei sale vizionare.

ADRIAN ANGHELESCU

Ilustrația copertei de Vasile Olac

m. eminescu

proză literară

PREFAȚĂ DE ADRIAN ANGHELESCU
TABEL CRONOLOGIC DE ION CREȚU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1989

EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

ISBN 973-21-0088-5

ISBN 973-21-0087-7

Serierile, fragmentele și proiectele manuscrise din ediția de față se reproduc din: M. Eminescu, *Proză literară*. Editura Minerva, București, 1984, Seria „Patrimoniu”.

EMINESCU SAU DESPRE FIREA ȘI NEFIREA LUCRURILOR

1. Povestea unui Arheu

Harul povestirii poate transforma uneori adevărurile lumii fenomenale în seducătoare mituri. Se întâmplă astfel ca, atunci când un cugetător deosebit, tot iscodind firea lucrurilor, dă de un înțeles tainic, să simtă nevoia de a recurge, pentru a-l face cunoscut, nu la limbajul arid al raționamentelor și deducțiilor logice, ci la acela, vrăjit, al lui „a fost odată ca niciodată”. Un adevăr tănuț îndelung de mama natură, atunci când iese la lumină, are câteodată, parcă, un halou de mister, o încărcătură magică, pe care nu le poți dezlega, sau comunica decât prin verbul fermecător al povestirii. Vai de gânditorul care, priceput a pătrunde firea lucrurilor, nu știe din când în când și a povesti frumos. Platon a izbutit, ca nimeni altul, să ne fărmece nu o dată cu astfel de istorisiri nemuritoare, în care lumea modernă avea să recunoască unele din marile sale mituri. Așa s-au născut în *Republica* lui Platon *alegoria peșterii* sau *povestea vitcazului din Er*, fiul lui Armenios, despre strămutarea, după moarte, a truditelor suflete — cel mai scurt și, poate, cel mai teribil basm din câte a produs vreodată mintea umană. Tot astfel am putut afla, în decursul timpului, alte câteva nepieritoare istorisiri, ca aceea a *conilor* (la gnostici), a *monadelor* la Liebnez, a *mumelor* (la Goethe), a *arheilor* (la Eminescu), a lui Zarathustra (la Nietzsche), a *spațiului mioritic* (la Blaga), a *arhetipurilor* (la Jung).

Iscondind firea lucrurilor a izbutit Eminescu să ne dăruiască povestea nemuritorului *Archaeus*. Poetul va prefera adeseori să evadeze din lumea glacială a conceptelor pentru a o regăsi pe aceea, proaspătă

și nealterată de meșteșugite sofisme, a povestirii: „S-ascultăm poveștile, — scrie el — căci ele cel puțin ne fac să trăim și-n viața altor oameni, să ne amestecăm visurile și gândirile noastre cu ale lor... În ele trăiește Archaeus... Poate că povestea este partea cea mai frumoasă a vieții omenești. Cu povești ne leagă lumea, cu povești ne adoarme. Ne trezim și murim cu ele... Auzit-ai tu vreodată povestea regelui Tlă?”¹

Asemenea pictorului fantast care, după ce și-a isprăvit lucrarea, a dispărut în propriu-i tablou, și marii creatori par a-și pierde câteodată urmele pașilor în încâlcița lor poveste. Ceea ce contemporanilor le-a scăpat din neatenție, sau, pur și simplu, au ignorat cu bunăștiință, încearcă să dreagă, apoi, posteritatea, mai receptivă și mai aptă să repare o nedreptate, să recunoască o valoare și atunci când aceasta se dovedește cu totul ieșită din comun — exponențială pentru spiritualitatea și puterea de creație a unui întreg popor — să o reconsidere cu toată atenția cuvenită. Orice informație autentică ce poate ajuta la reconstituirea exactă a traiectoriei vieții sau la elucidarea unor aspecte ale operei devine posibilă cu atât mai mult atunci când martorii cei mai apropiați ai artistului încă mai există. Referindu-se la Eminescu, I.L. Caragiale privea totuși cu scepticism zarva postumă, toate acele „grindini de opinii, de teorii și de note pripășite sub pagine... savante”², ce se năpustesc în urma celui care, odată trăit, a fost desconsiderat și abandonat în neagră strimtorare și suferință.

Posteritatea critică se va strădui însă să-i reconstituie drumul vieții din mărturii și așchii de amintiri, cu pietatea, iscusința și minuția cu care, din cioburi disperate, arheologii reface antablamente, frize și capiteli pentru a obține, în final, mult râvnitul templu. Și e firesc dacă ne gândim că într-un răstimp de douăzeci de ani avea să se împlinească o operă literară ce se va impune ca o supremă biruință a cugetului românesc. La o fragedă vîrstă, nedespărțit de geamantanul său de cărți, Eminescu va străbate țara „în cruciș și-n curmeziș”, fiind nevoit, după

¹ M. Eminescu, *Archaeus*, în vol. *Opere VI. Proza literară*, ediție critică, Ed. Minerva, 1982, p. 467.

² I.L. Caragiale, *Două note* în vol. *Opere IV. Publicistică*, ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu, Liviu Călin, Editura pentru literatură, 1965, p. 21.

părăsirea Cernăuțiului și Blajului, să practice cele mai eteroclite îndelniciri pentru a-și asigura coltucul de pîine. Caragiale avea să-l înțîlnească prin toamna lui 1868, darși aceasta va fi o apariție meteorică, poetul dispărînd iarăși pentru o bună bucată de vreme. Imaginea unui „sfînt tînăr coborît dintr-o icoană, un copil predestinat durerii”¹ va continua să-l urmărească pe Caragiale chiar și după moartea lui Eminescu. Și, într-un fel, așa a și fost dacă ținem seama de privațiunile îndurate adeseori în singurătate și cu o detașată serenitate, cit și de faptul că viața creatoare a poetului se va încheia practic și tragic la simbolică vîrstă de treizeci și trei de ani, restul reprezentînd o dramatică și lungă agonie. Dacă poverile vieții nu i-au încovoial umerii, acelea pe care i le-au produs reauacredința și opacitatea contemporanilor au fost de natură a-i spori suferința, cu atît mai mult atunci cînd veneau din partea celor de la care poate nu s-ar fi așteptat, care, prin pregătirea și talentul lor, iar, uneori, chiar prin marea lor anvergură spirituală nu s-ar fi cuvenit să le manifeste. Nu e vorba firește de clevelitoarea *caracudă* de la Junimea, uneori atît de obtuză în gusturile sale, care a reacționat atît de deplorabil la citirea de către poet a *Sărmanului Dionis* și nici chiar de anumiți membri de vază ce făceau paradă de erudiție, dezvăluind lacune grave tocmai aici (Pogor confunda, bunăoară, *Ramayana* cu numele unui autor), ci chiar de unul din cele mai de seamă spirite ale aceluia timp — Hasdeu — în a cărui piesă, *Răzvan și Vidra*, Eminescu jucase ca actor, interpretînd rolul ciobanului pe scena Teatrului Național, unde fusese angajat în toamna anului 1868 ca sufleur II și copist, la stăruința lui M. Pascaly. Chiar și la opt ani după moartea sa, cînd Eminescu era recunoscut îndeobște ca cel mai strălucitor astru pe cerul poeziei românești, Hasdeu continua, cu obstinație, să-i minimalizeze valoarea și să considere exagerată reacția publicului: „Mai toată opera lui este un răsăd al ideilor pesimiste — schopenhauriste, cari au făcut modă cîtva timp în universitățile germane; (...) budismul antic fiert încă o dată în cratița nemțească, și de acolo făcut ciorbă a treia oară într-o oală româ-

¹ I.L. Caragiale, *În Nirvana, Opere IV*, Ed. cit. p. 10

nească¹, — îi declara în 1897 Hasdeu lui Caragiale. Cu un îndimenticabil surt în colțul gurii, aparent calm, imperturbabil, neutru, cu impasibilitatea unui grefier, Caragiale înregistra cuvintele lui Hasdeu, într-un interviu luat la Cîmpina, după ce se supusese în prealabil, ca un oaspete docil, ritualului de inițiere în simbolismul arhitectonic și interior al castelului-templu, — ritual oficiat de o gazdă afabilă, mult prea vivace și sigură de sine pentru a nu comite erori monumentale. Întregul interviu e o capodoperă de ironie și artă de a-și iscodi și stîrni preopinientul, aparent cu cele mai nevinovate întrebări pe tema literaturii române „de azi“. Și răspunsurile nu numai că nu se lasă așteptate, dar îndreptățesc toate previziunile, precum și efortul deplasării reporterului. Ca și Iorga — alt rarissim *uomo universale* — care dezavua poezia lui Arghezi, considerînd-o, trivială, propunînd ca reușite autori mediocri, și Hasdeu avansează tot o deconcertantă scară de valori în care Eminescu s-ar afla în urma unor „figuri gigantice“ ca Alecsandri și Eliade Rădulescu. Trecînd peste penibila epigramă a lui Macedonski, care a stîrnit în epocă atîta vîlvă și o firească dezaprobare, vicisitudinile și incomprehenșiunea n-au încetat să-l urmărească pe scriitor, mai ales pe prozator după moartea sa și asta chiar din partea unor importanți exegeți ce-l idolatrizau ca poet, așa cum îl știau din ediția scoasă de Titu Maiorescu, — ediție socotită etalon, în care ar fi fost cuprins *ad cœratul* Eminescu. Din dorința de a conserva și perpetua această imagine, G. Ibrăileanu avea să întîmpine cu iritare eforturile unor editori de a da la iveală o serie de texte inedite ale poetului, pledînd pentru un Eminescu „ne varietur“, așa cum rezultă din ceea ce a acceptat să publice în timpul vieții, mîile de pagini rămase în manuscrise urmînd a fi consultate doar de specialiști pentru a nu fi desfigurată imaginea consacrată, ideală. Tot ceea ce purta pecetea lui „non finito“, tot ceea ce autorul scrisese, dar nu apucase să definitiveze ar fi fost destinat astfel să satisfacă doar interesul documentar al specialiștilor. Poeme de vastă deschidere vizionară ca *Demonism*; *Odin și poetul*, *Memento mori*, *Povestea magului călător în stele* etc. ar fi împărțășit aceeași soartă ca și *Geniu pustiu*, *Acatarii faraonului*

¹ L.L. Caragiale, *O vizită la castelul „Iulia Hasdeu“*, în *Epoca*, 27 iunie-1 iulie 1897, reprodus în vol. *Opere IV*, Publicistică, ed. cit. p. 102.

Flă, Archaeus, Aur, mărire și amor, Moș Iosif, La curtea cuconului Vasile Creangă, Moartea lui Ioan Vestimie. Ibrăileanu invoca, în sprijinul acestei poziții, faptul că unele dintre poeme, precum *Demonism*, „nu sînt măcar versificate“, că tot ce e frumos în postume a utilizat în alte bucăți, „în cele definitive“, exemplificînd în acest sens cu unele fragmente din *Sărmanul Dionis* care sînt aidoma cu altele din *Geniu pustiu*¹.

Dacă *antumele* reprezentau icoana ideală, imaginea desăvîrșită a genului eminescian, *postumele*, în schimb, desemnau fațeta-i tănuită, neșlefuită, acel chip nedespriș pe de-a-ntregul din materia amorfă. Sînt însă oare mai puțin expresive acele sculpturi ale lui Michelangelo, acea Pietă de la muzeul Domului din Florența, bunăoară — pe care sculptorul, poate în mod deliberat, le-a lăsat încă prizoniere amorfei materii, ca pe niște forme născînde, decît acelea, șlefuite cu migală, care și-au căpătat deplina autonomie? Între *Aurora* și *Crepusculul* ce străjuiesc mormîntul lui Lorenzo de Medici și cele două statui, nemisate, simbolizînd *Ziua* și *Noaptea* de la mormîntul, învecinat, al lui Giuliano duce de Nemours, al treilea fiu al lui Lorenzo Magnificul, din aceeași Capelă Medici, publicul modern ezită să-și afirme o netă preferință tocmai pentru că e conștient și de această frumusețe a lui „non finito“ pe care un Michelangelo sau un Leonardo da Vinci au știut nu numai să o cultive, dar și să o realizeze în chip atît de expresiv.

Pe măsură ce, în timp, diverșii autori de ediții au continuat să valorifice postumele, dînd la iveală multe texte inedite, proza lui Eminescu a căpătat o deosebită amplitudine și relevanță, impunîndu-se ca un domeniu deosebit de important al creației sale, fără de care însăși imaginea poetului ar fi fost prejudiciată, necunoscîndu-se marea însemnătate simbolică ce stă la baza fanteziei sale vizionare. Se poate constata că opera lui Eminescu, indiferent că e vorba de *antume* sau de *postume*, alcătuiește un *Tot* indivizibil, de o impresionantă coeziune

¹ G. Ibrăileanu *Istoria literaturii române moderne. Epoca Eminescu*, în vol. *Opere IX*, ediție critică de Rodica Rotaru și Al. Piru, Editura Minerva 1980, p. 106—128; și în G. Ibrăileanu „*Postumele*“ lui Eminescu, reprodus în *Opere. I*, ed. cit. p. 207—223.

lăuntrică, fundamentat, organizat, parcă, după principiul vaselor comunicante. Abordarea unui gen al acestei creații impune cu necesitate referința și la celelalte care, împreună, configurează complexa structură a imaginarului eminescian, întregul repertoriu al temelor, motivelor, ideilor ce definesc universul său artistic. În pofida nedefinitivării, paginile sale de proză rămase în manuscrise s-au dovedit extrem de revelatoare pentru înțelegerea gândirii eminesciene, a tensionatului ei demers de a pătrunde esența lucrurilor, adevărurile ultime ale existenței, fără a ignora, în același timp, idealurile colectivității din mijlocul căreia s-a ridicat, acel magic *omphalos* cum va rămîne pentru el spațiul românesc. Începuturile prozei fantastice românești își află în aceste pagini, pe de altă parte, precum și în acelea ale lui Caragiale două prestigioase atestare.

Spre deosebire de alți creatori de seamă care, ajunși la apogeul unei experiențe de cunoaștere, s-au încumetat abia către sfîrșitul vieții să încodească realitățile absolute, Eminescu va fi preocupat de timpuriu să înțeleagă sensul viețuirii și locul omului în lume.

„De unde venim? Cine sîntem? Încotro mergem?” — avea să se întrebe Paul Gauguin către sfîrșitul anului 1897, într-un moment nu numai de cumpănă al existenței sale, dar și de mare iluminare spirituală. Indispus de o nesferată însănoșire fizică, înainte de a întreprinde plănuita și eșuata sa tentativă de sinucidere, Gauguin lucrează febril, ca sub apăsarea unui destin, la tabloul astfel intitulat — testamentul său artistic — pe care îl termină după zile și nopți de muncă intensă: „Cînd sentimente extreme clocotesc în străfundul ființei, — scria el din Tahiti, unui prieten, cîteva luni după aceea, în martie 1898 — cînd ele izbucnesc și cînd gîndul țîșnește întreg, ca lava din vulcan, nu se naște oare atunci opera, creată dintr-o dată, brutală poate, dar măreată și cu înfățișare supraomenească? Calculle reci ale rațiunii n-au fost de față la această naștere, dar cine știe cînd a fost începută opera, în străfundul ființei? În mod inconștient poate”¹.

¹ Paul Gauguin, *Noa-Noa și alte scrieri*, Ed. Meridiane, 1977, p. 140.

Acest clocot interior, pe care nu-l poate produce și nici explica rațiunea tocmai pentru că își are obirșia în straturile profunde ale ființei, racordate tainic la acel *inconștient colectiv* — matrice a tuturor arhetipurilor — îl regăsim și la Eminescu. Nu întâmplător, lumea *arheilor* avea să-l fascineze încă de la 25 de ani, pe vremea când se afla la Iași ca profesor suplinitor. Extraordinara sa *voință* de cunoaștere pe care încă din adolescență o vădește nu are nimic comun cu simpla sete de informație și de cultură, ea răspunzând unei irepresibile necesități lăuntrice, dacă nu chiar, unei stihii. E, parcă, în el, neastîmpărul unui *daimon* — unicul confident și alter-ego tainic al poetului — ce ține să-i dovedească înaltele sale premoniții în ce privește sensul și esența lucrurilor. A face din Eminescu un autodidact superior care, neizbutind să-și reglementeze situația școlară și să-și desăvîrșească studiile universitare, adeseori din cauza unor impedimente independente de voința sa, străine marilor resurse spirituale cu care era înzestrat, înseamnă a nu înțelege ceea ce realmente *pre-exista* în el, făcîndu-l ca de la o vîrstă fragedă să știe precis ce vrea și să se orienteze cu siguranța unui inițiat către ceea ce este esențial în faptul de cultură. La 18 ani îl va uimi pe Caragiale, vorbindu-i cu competență „despre India, despre daci, despre Ștefan cel Mare”. Printre colegii de gimnaziu, mai vîrstnici, de la Cernăuți și Blaj el avea deja reputația unui talent deosebit, care „citește mult; este foarte învățat“, cum avea să i-l recomande Pascaly lui Caragiale. La Viena, la vîrsta de 20 de ani îl uimește pe Slavici cu vastele sale cunoștințe despre Platon, Confucius, Zoroastru, Budha, Kant și Schopenhauer, sugerîndu-i prioritățile în materie de aleasă spiritualitate. Încă din adolescență Eminescu se dovedește un pasional iubitor de cărți, scoțitor de biblioteci, între care cea părintească, a lui Gheorghe Eminovici, bogată în lucrări de istorie, iar, la Cernăuți, aceea a lui Aron Pumnul aveau să-l captiveze în mod deosebit. A și îndeplinit o vreme, pînă la moartea lui Aron Pumnul funcția de custode al bibliotecii gimnaziale din Cernăuți pe care a înzestrat-o chiar cu cîteva volume proprii. Ocupația de bibliotecar nu-i dispăcea deoarece îi permitea un contact permanent cu lumea cărților. Atunci cînd, la 8 aprilie 1871 fuzionează cele două societăți ale românilor din Viena îl vedem

desemnat ca bibliotecar. Își ia munca în serios și trei ani mai târziu, în 1874, când va fi numit director al Bibliotecii centrale din Iași. La Viena, la Berlin ca și, mai apoi, la București este un asiduu frecventator și cumpărător de cărți din librării și anticariate, — cărți pe care, uneori, după ce le citește, le revinde. Îl pasionează de timpuriu cărțile vechi românești sau nemțești. A rămas de neșters în mintea celor care i-au fost apropiați, imaginea unui Eminescu nedespărțit de geamantanul său de manuscrise și vechi tipărituri pe care-l purta cu sine peste tot unde se afla, în vitregele circumstanțe ale vieții: „În ieslele grajdului, la o parte, era un geamantan — biblioteca băiatului — plin cu cărți nemțești”¹. Ca unul care l-a cunoscut poate cel mai bine pe poet, altă la Viena cît și, mai târziu, la București unde au locuit împreună, o vreme, Slavici e fascinat de efortul acestuia de a cunoaște cele mai autorizate surse pentru a stăpîni și elucida problemele care-l preocupau: „Nu e ramură de știință pentru care el n-avea, cum zicea, o „particulară slăbiciune“, și, cînd se-nfîcea o dată în vreo chestiune, cetea un întreg șir de cărți privitoare la ea”².

Fin observator al vieții poetului, Slavici intuiește scopul său, mai bine zis, tilcul acestor laborioase activități de inițiere metodică în specificul unor diverse discipline. Asemenea spiritelor universale ale Renașterii, Eminescu nu scapă nici el din vedere un sens fundamental, unificator, comun tuturor acestor demersuri multiple de scrutare a omenescului, a lumii fenomenologice. Interesul său pentru chimie, fiziologie, zoologie, botanică, astronomie, istorie, geografie etc. răspundea neistovitei sale aspirații lăuntrice: aceea de a pătrunde „adevărata fire a lucrurilor”³, marele principiu al vieții, de a ridica măcar un colț din voalul ce acopere chipul misterios și necunoscut al inaccesibilei Isis, pentru a putea scruta astfel, dincolo de tot ceea ce e aparență, cele nepătrunse, pentru a ajunge în final la acea sublimă cunoaștere, care este un dar zeiesc. Îl interesa tot ceea ce l-ar fi putut ajuta să dea de urmele unei îndepărtate și pierdute tradiții, depozitară a

¹ I.I. Caragiale, *În Nirvana, Opere IV*, Ed. cit. p. 9

² Slavici, *Eminescu la București*, în vol. *Amintiri*, Editura pentru literatură, 1967, p. 118.

³ Ibidem, p. 119.

unor sensuri și adevăruri ultime ale existenței. E tocmai ceea ce-l deosebea de Caragiale, căruia tăriile celeste li stăpîneau privirea cu abisurile lor, dar al cărui ochi ager, necruțător, de șoim, priceput să-și hărțuiască prada, era obișnuit să pătrundă din înălțimi mai puțin amețitoare, dar cu o neobișnuită acuitate, cu o vivace cruzime, lumea terestră a aglomerărilor umane, cu moravurile și năravurile ei. Cu un geniu pamfletar necunoscut pînă la el, Eminescu se va dedica și el cu toată ființa, mai tirziu, în publicistica sa, acestei profilactice operații de asanare morală. O făcuse dealtfel și înainte în poezii ca *Epigonii*, *Împărat și proletar*, în *Serisari* etc. El ceea ce s-ar putea numi latura diurnă a activității sale create, care îl impune ca cel mai de seamă poet național. Proza sa vine să ne ateste, tot atît de convingător ca poezia, și cealaltă fațetă, boreal-nocturnă a spiritului său darnic să exploreze realitățile absolute. În ambianța boreală va zbura și Toma Nour ca o „nălucă a bătrînului și lutuncatului rege Nord“ din Petersburgul înzăpezit spre îndepărtatul Sibir în căutarea lui Poesis. Așa cum ne-o dovedesc paginile sale de proză, o astfel de sublimă nălucă, rătăcitoare prin eviși spații celeste pare a fi fost și spiritul eminescian la acel ceas al veghei nocturne, priveghiat de un „soare negru“ nu însă al melancoliei, ci al dezmărginirii și clarviziunii.

2. Liber Mundi

Dar ce la bun să cari, cu atîta trudă, peste tot, un grămăntan plin de cărți vechi, să colindai lumea cu el dacă toate acele bucoavne îngălbenite de vreme, adunate la un loc, nu ți-ar arăta sau nu ți-ar sugera măcar ce va să însemne *Cartea*? Și nu este oare lumea însăși o imensă, incalcită și tulburătoare *Carte* de semne? Neîndoielnic, Eminescu purta cu sine toate acele ceasloave vechi tocmai pentru că ele îl ajutau să desferece pecetea și să învețe a deprinde înțelesul misterioaselor rune din care e alcătuită enigmatică Liber Mundi. La urma urmei n-a fost și Platon — ale cărui „*Dialoge*“ Eminescu i le traducea, din franceză, lui Slavici, la Viena — un mare achizițor de cărți? El și-a dat seama într-atît de mult de valoarea tradiției spirituale pythagoreice încît

nu a şovăit să cumpere, cum se spune, în aur câteva din cărţile secrete ale filozofului de la Crotona, -- cărţi pe care le deţineau discipolii săi¹.

Atunci când achiziţiona cărţi vechi din anticariatele vieneze, berlineze sau bucureştene, Eminescu nu avea pedanterii, scrupulozităţi sau manii de bibliofil, ci o făcea în măsura în care aceste tomuri prăfuite îl puteau ajuta la dezlegarea problemelor care îl obsedau sau să perceapă imaginea autentică a unui trecut cât mai îndepărtat. Este semnificativ în acest sens interesul cu care îi asculta pe bătrini povestind. Ca martori şi ai altor epoci şi deţinători ai unor ziceri din străbuni, aceştia aveau pentru poet însemnătatea vechilor scrieri, unii dintre ei dezvăluindu-i nesecate izvoare de înţelepciune, amintiri esenţiale asupra unor vremi apuse, a unor rituri, obiceiuri, datini şi tradiţii ce se pierdeau în noaptea timpului, într-un trecut imemorial când s-au plămădit miturile, credinţele şi legende populare. Ca şi vechile cărţi, ei nu-şi dezvăluiau gândurile oricui. Ca unul ce le căuta cu sufletul tovarăşia, Eminescu izbutea de îndată să câştige încrederea acestor înţelepţi anonimi, pe care a început să-i caute încă de mic şi să-l descopere, la început, chiar printre nevoiaşii din ţinutul Ipoteştilor. Necunoscători ai buchiilor ceasloavelor, ei ştiau, în schimb, să citească şi să înţeleagă semnele marii Cărţi a lumii şi a vieţii. Poetul nu numai că îi ascultă cu respect, dar le şi consemnează spusele. Cele mai preţioase amintiri de la Blaj vor fi pentru el, aşa cum avea să i-o mărturisească mai apoi unui prieten, „poveştile minunate“ pe care i le spunea la seminar un biet om care se sluja de un măgar pentru a căra apa în oraş.² În preajma acestor oameni Eminescu se simţea mai apropiat de universul magic al miturilor şi al basmelor populare. Nu e exclus ca, în absenţa unui prototip popular neidentificat până în prezent, ci numai presupus (de Per-

¹ Aşa cum ne informează Iamblichos, la îndemnul lui Platon, Dion din Siracuză ar fi cumpărat primele trei cărţi din comentariile pythagoreilor de la Philolaos, aflat atunci în strimtorare materială care le deţinea de la un membru al sectei, rudă a sa. Vezi în acest sens Vol. *Filosofia greacă pînă la Platon*, vol. I., partea a II-a, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1979, p. 23

² Dr. E. Dăianu, *Eminescu în Blaj*, Sibiu, 1914, Apud G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, Editura pentru literatură, 1966, p. 90.

peșcius) și basmul *Făt-Frumos din lacrimă*, scris și terminat la Viena, să-și afle originea într-o poveste ascultată într-un moment de răgaz de la vreun unchiuș hîtru și ager la minte, în zbuciumații săi ani de peregrinări prin țară. În imaginația poetului chipurile unor astfel de moșnegi se estompează pînă la a se confunda, uneori, cu acei înțelepți din vechime, desprinși din universul miraculos al basmelor. De îndată ce, deschizînd paginile vechiului manuscris de zodii, atinge cu virful degetului centrul de cercuri ce se întretaie, Dionis trăiește voluptatea alunecării într-un trecut îndrăgit și îndepărtat, în care figurile bătrînilor de odinioară reinvie, aievea, ca o lume vrăjită ce trăia în adîncurile ființei sale: „mai întîi i se păru c-aude șoptirea acelor moșnegi bătrîni care, pe cînd era mic, îi povesteau în timp de iarnă, ținîndu-l pe genunchi, povești fantastice despre zîne îmbrăcate în aur și lumină, care duc limpedea lor viață în palate de cristal — și pare c-a fost ieri, ieri pare că-și încălzea degetele în barba lor albă și asculta la graiul lor înțelept și șoptitor, la cumînțenia trecutului, la acele vești din bătrîni.“¹

Spirit fantast, ca și Dionis, personajul narator din *Geniu pustiu* trăiește într-o pluvioasă seară de toamnă, în semiobscuritatea camerei încălzită de jarul mornit, aceeași senzație a scufundării în trecut și a regăsirii chipurilor dragi ale acelor moșnegi neîntrecuți în povești despre „zîne îmbrăcate în aur și lumină-care cîntă senina lor viață în palate de cristal“.²

Într-un moșneag vesel și slobod la vorbă, întîlnit într-o crîsmă, va descoperi tînărul din *Archaeus* un cugetător de mare profunzime care, la un pahar de vin, într-un limbaj plin de tile, îl va face să priceapă în ce ar consta „enigma vieții“. Cînd înțelepciunea e dublată de o adevărată și stăruitoare inițiere nu numai în cărțile canonice, dar și în cele ezoterice pentru a putea desluși semnele marii Cărți a lumii, bătrînul e un *polthistor*, malefic (în cazul lui Ruben din *Sărmanul Dionis*) sau benefic, în ce-l privește pe moș Iosif din textul astfel intitulat (scris în perioada studiilor universitare la Viena și Berlin și publicat cu titlul *Pustnicul*, în 1932, de G. Călinescu). Sceptic, neconvins de ideile enciclopediștilor pe care, în pofida zgomotoasei lor popularități, le crede

¹ M. Eminescu, *Sărmanul Dionis*, în *Opere VI, Proză literară*, ed. cit., p. 42.

² Ibidem, p. 172.

ca „un pas înapoi al lumii, iar nu unul înainte“, moș Iosif, deși se declara un împătimit al sacrei Cărți, nu pregetă a se deda, ca și Dionis, la practici menite a forța, pe căi oculte, secretele divine. Și el este un magician, un călător în stele și în zodii, neșovăielnic în a pipăi cu buricele degetelor cercul magic al vechilor cărți de astrologie pentru a verifica dacă orice om e legat în chip misterios de o stea anume, sau dacă lumea există atita timp cit este percepută de subiectul cunoscător, a cărui reprezentare ar fi, de fapt. Maniac al calculelor abstruse, moș Iosif cade în capcana propriilor erori de apreciere. Eminescu îl privește pe acest zelos și naiv adept al apriorismului kantian cu o simpatie din care nu lipsește trebuinciosul grăunte de ironie: „Toate dezlegările pe care i le-nsufla mintea lui sănătoasă și ageră el gindea că provin numai din combinațiile astrologice, în care el încifra ceea ce nu era în ele. Unde mintea lui proprie nu-i da o dezlegare, acolo nici astrologia cea grecească n-o putea face nemijlocit. Ea aproba numai aposteriori ceea ce el pusesese în calculele sale apriori.“¹

Un alt bătrîn înțelept, pustnic și el, este și enigmaticul Iosif, fratele cuconului Vasile Creangă din povestirea *La curtea cuconului Vasile Creangă*, scrisă tot în perioada studiilor universitare, dar lucrată și ulterior. Om învățat și evlavios ce știa a vorbi în pilde biblice, umblat în tinerețe pe la Ierusalim și Athos, povățuind de bine pe toți cei aflați în cumpănă, Iosif s-a convertit unei vieți de anahoret la curtea fratelui său unde face figura unui Solomon, renunțînd la toate cele lumești, nu însă și la vrafurile de cărți bisericești și mirene. Același „viciu“ de metodă face însă ca iscusința sa în tălmăcirea viselor să fie tot atît de deficitară în ce privește rezultatul ca și aceea a lui moș Iosif în calculele astrologice: „Tilcuind oamenilor în vîrstă, spusele lui se compuneau totdeauna din doi *dacă*, unul afirma dorința, altul o nega-înainte de a tilcui însă el se informa asupra dorințelor celor neîmplinite a persoanei. Astfel tilcurile lui, se-nțelege de sine, erau întotdeauna adevărate — nu trebuie să uităm un moment că avea o privire clară cu care precalcule ușor mersul lucrurilor lumești. În fond, el nu da nimic pe visuri,

¹ M. Eminescu, *Moș Iosif. Opere VI*, Ed. cit. p. 368 — 369

și tilcurile le-n trebuința numai ca un mijloc, ademenitor pentru că supranatural — pentru mîngăierea și liniștirea sufletelor omenesti.¹

Vechea carte sau vraful de tomuri colbuite, -lată micile zeități tutelare, atotprezente, în locuințele obscure — chilii sau odăi strîmte — ale acestor ființe ce trăiesc retrase ca niște pustnici. Interiorul lor domestic trădează semnele unei vieți dusă în reculegere și solitudine. Pe mesele de brad pe care odihnesc vechile cărți se pot distinge, încrustate în lemnul pietrificat, litere latine (*Geniu pustiu*) sau rune (*Sărmanul Dionis*), semne ale unei încifrate tradiții pe care ei o moștenesc, împreună cu cîte un portret agățat pe perete, al unei rude de singe sau prieten — interlocutorul lor statornic, simbol, la ceasuri de restriște, al propriului lor alter-ego. În reclusiunea pe care și-a impus-o, naratorul din *Geniu pustiu* descoperă — moștenire de la un preot — o străveche carte („niște povestiri manuscrise cu litere bătrîne iară literele începătoare paleografate cu roșu“) a cărei descifrare îl face, ca și pe Dionis, să regăsească lumea de vis a copilăriei, retrăind-o aievea. Deschiderea cărții este ea însăși un act preliminar de inițiere, iar textul sau imaginea din pagina pe care sorții au hărăzit-o privirii pot avea, dintru început (asemenea cărților din jocul numit Tarot) o semnificație premonitoare: „Deschid și dau de istoria unui rege al Scoției care era să devină pradă morții din cauza unui cap de mort îmbălsămat. Închîpuiți-vă însă că pe cîin l-a pus litograful să figureze în gravuri de rege al Scoției? Pe Tasso! (...) Pute-s-ar oare întîmpla unui Tasso o istorie asemenea aceleia ce-o citeam?“²

În anii studiilor universitare Eminescu frecventează anticariatele, achiziționînd, după spusele sale, „ce-mi părea mai bizar și mai fantastic.“³ Lectura acestor cărți se dovedește pentru poet un miraculos stimulent al imaginației creatoare, declanșîndu-i adeseori acea stare de iluminare interioară, pe care, mai apoi, doar întunericul protector din

¹ M. Eminescu, *La curtea cuconului Vasile Creangă, Opere VI*, Ed. cit., p. 403.

² M. Eminescu, *Geniu pustiu, Opere VI*, ed. cit. p. 153

³ M. Eminescu, [*Fragmentarium*], [*Cînd eram încă la universitate*], *Opere VI*, ed. cit. p. 447;

încăperea izbutea să i-o întrețină. În obscuritatea totală a camerei, doar flacăra spiritului ardea: „Atuncea stingeam luminarea, ca să [nu] mă supere în sumbrele mele viziuni, eu scriam iute prin întuneric în fragmentarium tablourile sau viziunile ce-mi treceau prin minte.”¹

Preferința arătată vechilor scrieri își afla însă temeiul ei, permițându-i să participe la aventura spirituală a celor care l-au precedat, în lumi și vremi diferite de ale sale: „Orice-a gândit un om singur, fără s-o fi citit sau o fi auzit de la alții cuprinde o sămânță de adevăr. De aceea cărțile vechi, pe cari oamenii nu le scriau numai iac-așa, numai ca să le scrie, ci pentru că gândise ceva ce le apăsa inima și voiau s-o spuie și altora, cărțile vechi eu unul le citesc și găsesc între lucruri abstruse unele semințe de lumină, pe cari apoi le țin minte.”²

Fie că e vorba de descoperirile științelor, fie de revelațiile miturilor, ale unor rituri, obiceiuri și tradiții milenare, poetul urmărește permanent *citirea*, reconstituirea acelei supreme *Cărți* în care „visează” spiritul Universului. Nicăieri în cuprinsul prozei eminesciene nu își găsește o mai mare forță de iradiere simbolul *Cărții* ca în *Sărmanul Dionis*. Și nicăieri ca aici puterea ei magică de a revela o altă ordine a lucrurilor nu cunoaște o atît de sugestivă expresie. *Scriitura-i* secretă rămîne impenetrabilă atît pentru gîndirea celui profan, cît și pentru inițiat. Numai că acesta din urmă, bine îndrumat, îi poate afla folosirea adecvată pentru a putea explora acele tărîmuri ale necunoscutului din adîncul ființei, încercînd astfel a da un răspuns setei sale de absolut. Evident toată această aventură se petrece în vis, dar sînt vise, — pare a ne sugera autorul — ce au citeodată o mai mare consistență și verosimilitate ca realitatea. Ateist „superstițios”, Dionis deține între multe cărți vechi pentru care are o deosebită slăbiciune și un straniu manuscris de zodii a cărui *scriitură* încearcă să o deslușească la flacăra luminării și, mai apoi, la lumina lunii, în chilia sa sărăcăcioasă, într-un tainic miez de noapte: „Tablele erau pline de schemele unei sisteme luminoși imaginare, pe mărgini cu portretele lui Platon și Pitagora și cu sentințe grecești. Două triumphiuri crucișe încunjurate de sentința: „Director coeli vigilat noctesque diesque, qui sistit fixas horas Terri-

¹ Ibidem, p. 448.

² M. Eminescu, *Archaeus, Opere VI*, ed. cit. p. 409

genae¹. Constelațiuni zugrăvite cu roș, calcule geometrice zidite după o închipuită și mistică sistemă — în urmă, multe tilcuiuri de visuri, coordonate alfabetic — o carte care nu lăsa nimic de dorit pentru a aprinde niște creieri superstițioși, dispuși la o asemenea hrană. La sfârșitul cărții era zugrăvit Sf. Gheorghe în lupta cu balaurul — dragă doamne simbol ce înfățișa adevărul nimicind neștiința.²

Cartea este un fel de crestomație ezoterică în care mantica, alchimia și oniromanția se află într-o deplină simbioză. Cele două triumphiuri încrucișate reprezintă hexagrama ebraică știută sub numele de pecetea lui Solomon. Emblemă a hermetismului, ea simbolizează cele patru elemente din care este constituit universul: focul, apa, aerul și pământul.³ Cartea lui Dionis e expresia simbolică a unei *Liber Mundi*. În profuziunea cercurilor concentrice pot fi recunoscute sistemele cosmologice ale lui Pythagora și Platon, gânditori ce au acordat o înaltă apreciere științei numerelor, considerînd-o o treaptă superioară a cunoașterii. În viziunea lui Pythagora principiul tuturor lucrurilor e unitatea, Unul, din care derivă doimcea nedefinită și din ea purced unele din altele: punctele, liniile, figurile plane, figurile solide, corpurile sensibile avînd ca elemente apa, focul, pămîntul și aerul, din transformarea cărora ar lua naștere Universul. E interesant de remarcat că în sistemul cosmologic pythagoreic nu pămîntul se află în centrul Universului — ci focul, în jurul căruia s-ar roti Antipămîntul, fiind el însuși, după cum spune Simplicius în *De caelo* — „un pămînt și numindu-se astfel deoarece ființează ca ceva opus acestui pămînt (al nostru). Iar după Antipămînt vine pămîntul nostru, rotindu-se de asemenea în jurul centrului, după pămînt vine luna, căci așa ne informa <Aristotel> în lucrarea sa „Despre pythagoreici.”³

¹ M. Eminescu, *Sărmanul Dionis*, Opere VI, ed. cit. p. 39—40.

² Decriptarea acestui simbol e de natură a-i revela însemnătatea: „Toată gîndirea și munca alchimiei constă în a obține o transmutare a nedesăvîrșitului, care se află la periferie, într-o perfecțiune unică ce se află la centru și care simbolizează aurul și soarele. Reducerea multiplului la unul, a nedesăvîrșitului la perfect, visul savanților și filosofilor, se exprimă în pecetea lui Solomon. *Dictionnaire des Symboles*, IV, Seghers, p. 160—161.

³ Simplicius, *De caelo*, 511, 26 în vol. *Filosofia greacă pînă la Platon*, vol. I., partea a 2-a, Editura științifică și enciclopedică, 1979, p. 53.

Dionis, netransformat însă în călugărul Dan, răstoiește paginile cărții nu cu siguranța celui inițiat, ci, mai de grabă, cu o curiozitate a diletantului, dornic să aștepte un răspuns teoretic la problemele metafizice care îl apasă, ci o miraculoasă rezolvare a lor prin declanșarea unui resort magic: „dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adâncimile sufletului, în lumi care se formează aievea așa cum le dorești, în spații iluminate de un albastru splendid, umed și curgător.”¹

Chipul ingereș al fetei de la fereastra arcată din vecinătate se estompează tot mai mult, în vreme ce tînărul, cufundat în gînduri, se simte hipnotic atras cînd de lumile concenrice pe care le bănuiește rotindu-se dincolo de bolta înstelată a cerului, cînd de „ghemul de fire roș” al cercurilor ce se intersectau în carte. Prin intensă concentrare, liniile se subsumează unei singure imagini, aceea a cercului, simbol al perfecțiunii, dar și al centrului, avînd o funcție și o semnificație magică. Într-o serie de practici magice eldene, cercul era nu numai scrișit, dar și invocat în incantațiile preoților. În anumite tehnici spirituale de tip yoga concentrarea privirii asupra unui punct ce are forma unui cerc permite realizarea stării de contemplație interioară. E lesne de presupus că reveria ce pune stăpînire pe Dionis se datorează puternicei atracții pe care o exercită asupra sa cercul luminos. Revenirea, pentru moment, la starea de veghe și contactul dezolant cu lumea mărginită a simțurilor îi intensifică dorința reintegrării în lumea imaginară, abia părăsită. Și această regăsire nu poate fi cu puțință decît prin atingerea unui resort magic: „Privi din nou la păinjeniișul de linii roșii — și liniile începură a se mișca. El puse degetul în centrul lor — o voluptate sufletească îl cuprinse.”²

Coborînd în timp cu ajutorul magicei cărți, într-o viață anterioară pe care o percepe ca pe una reală, Dionis, devenit între timp călugărul Dan, apare de data aceasta ca un inițiat în știința Cărții. Dan (Dionis) știe a folosi Cartea, nu însă și a-i pătrunde marea taină. Pentru a deveni inteligibil și a-și revela puterea magică, vechiul manuscript de zodii trebuie citit din 7 în 7 file. Ori cifra 7 reprezintă chiar numărul virginal

¹ M. Eminescu, *Sărmănușul Dionis*, ed. cit. p. 41.

² *Ibidem*, p. 42.

pythagoreic, ziua a 7-a fiind întotdeauna sărbătorită de membrii școlii filosofului de la Cratona. Dar cifra 7 reprezintă unul dintre numerele cu cele mai mari semnificații simbolice, corespunzând sau desemnând cele 7 zile ale săptămânii, cele 7 planete, 7 trepte ale desăvîrșirii, cele 7 sfere celeste, cele 7 ramuri ale arborelui cosmic, numărul cerurilor în viziunea lui Dante, al zilei de odihnă a Creatorului cînd, profitînd de înțelegerea între Demiurg și om, Satan se străduiește să uzurpe divinitatea, copiind-o, maimuțărind-o.¹ Dar Ruben nu e altul decît Mefistofel. Cartea pe care i-o dă tînărului său discipol pentru a-l iniția în puterea ei magică nu poate fi înțeleasă decît din a 7-a în a 7-a filă, citită „în șir“ ea fiind îninteligibilă. Și pătrunderea acestui tîlc al Cărții, pe care marele Satan i l-a smuls Creatorului într-un ceas de odihnă și blîndețe divină, într-o zi de repaus cînd își contempla satisfăcut progeneriturile a reprezentat o tentativă eșuată de violare a secretului divin, nu însă și o cunoaștere a acestuia. În periplusurile sale imaginare în lună și, mai apoi, în sferele superioare celeste, Dan (Dionis) va fi nedespărțit de acest instrument magic — Cartea — cu ajutorul căruia devine posibil voiajul său astral. Inexpugnabila poartă care-l separă pe Demiurg de orice intruși, dincolo de care nici îngerii n-au reușit să treacă va rămîne o nedeșlegată enigmă și pentru călugărul Dan care, chiar în clipa în care cutează nesăbuitul gînd al identificării cu Creatorul se trezește expulzat din paradisul celest, asemenea temerarului său predecesor, demonul răzvrătit Lucifer.

3. Eonii captivi

Într-o lume a cărărilor ce se bifurcă neconținut unui spirit însetat de absolut îi parvin, drept răspuns la interogațiile sale, ecoul altor întrebări și mai derutante și mai pline de tîlc. El tot un fel de căutare a Graalului, așa cum îl înțelegea Jung, ca pe un simbol al perfecțiunii. Scopul acestei tensionate aventuri spirituale în care se implică genul eminescian e obținerea cunoașterii realităților ultime, a unei plinut-

¹ Vezi în acest sens *Dictionnaire des Symboles*, IV, ed. cit., p. 170 — 179.

dini lăuntrice. Într-o interpretare gnostică, Graalul ar fi fost făurit din smaraldul desprins din fruntea lui Lucifer după răzvrătirea și izgonirea sa.

La început zeitate intermediară între Dumnezeu și om, Lucifer decade din rangul său pentru îndrăzneala de a fi înfruntat divinitatea, devenind o căpetenie ingerilor răzvrătiți. Nu va fi singurul. Și lui Iacob i se atribuie această cutezanță, fără însă ca aceasta să atragă asupra lui o faimă atât de rea cum se va întâmpla cu Lucifer care, mlales din Evul Mediu, în *Vulgata*, începe să fie confundat cu însuși Diavolul, cu Satan.¹

Confundându-l cu Lucifer, imaginația populară a identificat în cel mai strălucitor astru al nopții — Luceafărul — un personaj echi-voc, demonic. Gnosticii vor vedea, dimpotrivă, în Lucifer, un simbol al Cunoașterii și al cutezanței față de un pseudodemiurg ce a încâtușat sufletele oamenilor în temnița trupului, făcându-i prizonieri ai materiei și înstrăinându-i de cheia științei. Gnoza luciferiană îi atribuisese Ingerului izgonit tocmai acest rol, salvator, de a le fi inculcat oamenilor dorința de cunoaștere, învățându-i să discearnă între bine și rău, și să aile cheia științei, care să le permită ieșirea din împărăția tenebrelor. Toma Nour din *Geniu Pustiu* apare ca o personificare a unui Lucifer, cum și-l imaginau gnosticii: „Ai fi crezut că e un poet ateu unul din acei ingeri căzuți, un Satan, nu cum și-l închipuiesc pictorii: zburcit, hidos, uricios, ci un Satan frumos, de-o frumusețe strălucită, un Satan min-dru de cădere, pe-a cărui frunte Dumnezeu a scris geniul, și iadul îndă-rătnicia, un Satan dumnezeiesc care, trezit în ceri, a sorbit din lumina cea mai sintă, și-a îmbătat ochii cu idealele cele mai sublime, și-a miuit sufletul în visele cele mai dragi, pentru ca în urmă, căzut pe pământ,

¹ „Cum ai căzut tu din ceruri, stea strălucitoare, fecior al divinității. Cum ai fost aruncat la pământ, tu îmblinzitor de neamuri! Tu care ziceai în cugetul tău: „Ridica-mă voi în ceruri și mai presus de stelele Dumnezeului celui puternic voi așeza jilțul meu! În muntele cel sfânt voi pune sălașul meu, în fundurile laturei celei de miazănoapte. Sui-mă voi deasupra norilor și asemenea cu cel Preaînalt voi fi (Isaia XIV, 13—15).

să nu rămână decît decepţiunea şi tristeţea, gravată în jurul buzelor, că nu mai e în ceri”.¹

Atît Ioan cît şi Toma Nour sînt nişte *naturi problematice*. Eminescu foloseşte termenul *catilinar*, proiectînd încă din 1871 un roman intitulat *Naturi catilinare* ce trebuia să fie o formă refăcută şi amplificată a scrierii sale *Geniu pustiu*. În nişte *Însemnări caracterologice* privitoare la *Geniu pustiu* autorul înţelege prin *natură catilinară* o fire scindată sufleteşte, „sfîşiată, neconstantă”. E ceea ce crede Poesis despre Ioan. Un *principiu al dezbinării* pe care Empedocles îl numea Neikos pare a prezida ivirea acestor fapte: „O naturi catilinare — scrie Eminescu, cu alt prilej — în voi e dezorganizarea, va să zică moartea!”²

O fiinţă scindată sufleteşte, *catilinară* este şi Dionis. În cazul lui mult mai nimerit e să folosim termenul de *natură problematică* căreia îi este caracteristică nu o cunoaştere suficientă sieşi — „paradisiacă”, după Lucian Blaga — ci una nelimitată, „luciferică”. „Cunoaşterea luciferică, — scria în acest sens filosoful român — prin actul iniţial, consideră obiectul său despicat în două, într-o parte care se arată şi într-o parte care *se ascunde*. Obiectul cunoaşterii luciferice e totdeauna un „mister”, un „mister” care de o parte se arată prin semnele sale şi de altă parte se ascunde după semnele sale.”³

Eminescu se simte şi el atras de această parte care *se ascunde* a lumii fenomenale, — parte căreia, în neistovitul său elan către cunoaştere, spiritul tinde permanent să-i micşoreze hotarele. Faţă cu un Univers care este o „eternă mişcare” şi devenire el se întreabă în virtutea căror legi şi principii funcţionează tot acest grandios mecanism, cine îl reglează să meargă atît de armonios: „În gravitaţiunea universală am fi aflat în sfîrşit arcul încordat care ţine în mişcare întregul ceasornic al Universului. Oare acest arc se poate încorda pururea din nou? Şi oare conversiunea puterilor din Univers formează un cielu care se-ntoarce

¹ M. Eminescu, — *Geniu pustiu*, Opere VI, ed. cit. p. 155, 156.

² M. Eminescu, Opere VI, ed. cit. p. 614

³ Lucian Blaga, *Cunoaşterea Luciferică*, în vol. *Trilogia cunoaşterii Opere*, 8, Ed. Minerva, 1983, p. 316.

în sine însuși sau va neepta să umble ceasornicul Universului (dacă e permisă o asemenea figură).¹

Asemenea notații le întâlnim frecvent în *fragmentariumul* său. Ca și Victor Hugo, Eminescu înțelege că înfruntarea contrariilor asigură dezvoltarea vieții: „Antitezele sunt viața”² — scrie el. Întrebările și răspunsurile pe care se străduie să le formuleze privesc domenii de o extraordinară diversitate, fără a pierde însă nici un moment din vedere în ce măsură toate acestea vizează omul, locul și destinul său în lume, ceea ce este efemer și indestructibil în ființa sa, în ce raport se află el cu eternitatea timpului și infinitudinea spațiului. Goethe se întrebase la rîndu-i în ce măsură omul poate supraviețui sieși ca ființă atunci cînd trupul se va dezagrega și, în mod neașteptat, chiar și la o astfel de problemă în fața căreia spiritul rămîne descumpănit el dă nu numai un răspuns, dar și o explicație logică, rațională: „Convingerea continuității noastre izvorăște, după mine, din noțiunea de activitate; căci, dacă sînt neîncetat activ pînă la sfîrșitul vieții mele, și natura are obligația să-mi hărăzească o altă formă de existență dacă cea de față nu mai e în stare să-mi satisfacă spiritul.”³

Eminescu deduce existența unei părți nemuritoare în ființa umană — acea *entelechie*, cum o numea Goethe, recurgînd la un termen folosit mai întîi de Aristotel, apoi de Leibniz în *Theodiceea* sa — tot din acel principiu vital al luptei contrariilor: „Partide: Lupta între corp și suflet — supozițiunea unei ființe [...] E o veche închipuire populară. De acolo vine Metempsihoza. Aparține vechimei asiatice, apoi în filosofia greacă. În timpul nou același proces. Materialismul nu cunoaște suflet — antimaterialiștii susțin contrariu. Această știință analogă cu alchimia, Chimia aleh[imiei]”⁴ — nota Eminescu la 10 ianuarie 1873.

Lui Eminescu îi erau cunoscute ideile unor gînditori ca Zarathustra, Budha, Confucius, sau Pythagora care, încă din veacul al VI-lea î.e.n.,

¹ M. Eminescu, *Fragmentarium*, Editura științifică și enciclopedică, 1981, p. 469.

² Ibidem, p. 552.

³ Eckermann, *Convorbiri cu Goethe*, Editura pentru literatură universală, 1965, p. 298.

⁴ M. Eminescu, *Fragmentarium*, ed. cit. p. 93.

împărtășeau, în chipuri felurite, ideea nemuririi sufletului omeneșe. În scrierile lui Platon această idee va căpăta o fundamentare filosofică mai în consonanță cu spiritul culturii europene. Aprofundarea filosofiei lui Kant, din care va traduce o bună parte a *Criticii rațiunii pure*, precum și a scrierilor lui Schopenhauer îi va întreține același viu interes pentru gândirea indiană și platoniciană. Reflecțiile poetului asupra vieții și morții își au uneori un prestigios punct de plecare în gândirea lui Platon: cele privind caracterul iluzoriu al lumii sensibile, existența unor forme, tipare, prototipuri — *ideile* — ce exprimă sensul, esența lucrurilor și a fenomenelor, — *idei* la care nu putem ajunge decât prin cunoașterea intuitivă, interioară, care nu este altceva decât amintirea (*anamnesis*). Eminescu nu este așadar străin de marile și străvechile doctrine spirituale din India, Iran, Egipt, Grecia și are cunoștință chiar de anumite idei neoplatonice și gnostice. În cartea sa, elogios comentată de Mircea Eliade, *Mihai Eminescu o dell'Assoluto*, Rosa del Conte stăruia asupra acestui ultim aspect, relevând faptul că unele idei neoplatonice și gnostice îi parveniseră poetului fie direct prin diferite texte, fie pe o cale mediată, prin intermediul tradiției folclorice românești.

Lectura caietelor eminesciene a dus uneori la concluzii mult prea categorice și pripite asupra culturii filosofice a poetului care, după unele opinii, cu excepția lui Kant și Schopenhauer, nu ar fi aprofundat gândirea unor mari filosofi de la presocratici încoace. Însemnările din caietele sale nu ne dau decât o imagine parțială asupra adevăratei sale culturi. Slavici — cel mai în măsură să ne informeze în această privință — scria: „El era un fel de bibliotecă ambulantă, încît nu era cu putință să se pună la ordinea zilei vre-o cestiune asupra căreia nu era orientat și nu era-n stare să-și dea părerea mai înainte de a se fi dumirit în toate amănuntele.”¹

Dacă nu a întreprins cercetări metodice asupra a ceea ce citea, lăsîndu-și gîndul slobod de orice constrîngeri disciplinare, e de presupus că asemenea „inițieri” pe cont propriu iscate nu dintr-o obligație profesională, ci din pură plăcere și curiozitate intelectuală să fi avut un ecou

¹ I. Slavici, *Ziaristul Eminescu*, în vol. *Amintiri*, ed. cit., p. 595

mai profund în spiritul său. Eminescu ştia să se înflăcăreze pentru o idee şi să se mobilizeze pentru elucidarea unei probleme filosofice atunci cînd aceasta intra în sfera preocupărilor sale launtrice: „Făcea un fel de vinătoare asupra scrierilor privitoare la China”¹, nota Slavici. Dacă la elaborarea *Chrestomaţiei* sale Moses Gaster s-a gîndit să apeleze la colecţia lui Eminescu de vechi tipărituri şi manuscrise româneşti² e de presupus că acele lucrări nu erau unele oarecari. Lista de titluri pe care poetul le va propune, pentru achiziţionare, Bibliotecii Centrale din Iaşi, la 6 martie 1875, ni-l recomandă ca pe unul dintre cei mai avizaţi cunoscători ai culturii vechi româneşti şi ai tradiţiilor folclorice. Nu e aşadar exclus ca pe această cale Eminescu să fi luat cunoştinţă de anumite elemente ale gîndirii gnostice, cîtusi de puţin neglijabile în poezie (în *Luceafărul*, bunăoară), şi mai ales în proza sa. Nu se poate face abstracţie, în acest sens, de ceea ce a preexistat în structura sa sufletească, de un fond de sensibilitate moştenit, aşa cum îl atestă de altfel o serie de texte scrise foarte de timpuriu (între 15 şi 18 ani) care dovedesc, încă de pe atunci, că el intuia o serie de idei şi adevăruri cu valoare epistemologică, caracteristice unui tip de cunoaştere „faustică”. Asemenea personajelor sale, Eminescu era el însuşi o *natură problematică*. „Ideea dumnezeirii — scria el — s-a născut din negaţie, din ceea ce nu este spiritul nostru — atotştiutor; din ceea ce nu este braţul nostru — atotputernic —; din ceea ce nu este viaţa noastră, infinită”³.

Cunoaşterea de către om a propriilor sale limitări nu reprezintă ea, totodată, şi un îndemn de a le depăşi? Conştiinţa acestor mărginiri

¹ Slavici, *Eminescu la Viena*, Ibidem, p. 98.

² Gaster împrumută de la Eminescu manuscrise vechi, dar foarte valoroase, („într-o vreme am avut cinci sau şase la mine”) pe care acesta, văzînd interesul deosebit al prietenului său cărturar, se înţîmplă să i le încredinţeze uneori definitiv, cu mare generozitate, însoţindu-şi darul cu cuvinte pline de subînţeles. Astfel, conferinţiind la Ateneul Român despre *Apocrifile în literatura română*, Gaster primeşte de la Eminescu un manuscris ce conţinea „Vedenia lui Vasile cel mare”: „Este un manus[cris] foarte preţios — nota, peste aui, M. Gaster — din toate punctele de vedere. Din acest manus[cris] am scos cîteva texte pe care le-am publicat în *Chrestomaţie* şi el aparţinea, mai întîi, lui Eminescu, care mi l-a dăruit zicînd: „Ține-l ca să te mintuieşti de păcate” (cf. *M. Gaster în corespondenţă*, Editura Minerva, 1985, p. 25).

³ M. Eminescu, *Fragmentarium*, ed. cit. p. 76.

nu-l împiedică pe om să interogheze permanent necunoscutul și să-l facă recognoscibil: „În fiecare om — seria tot pe atunci Eminescu Universul s-o pînteste. Omul e o-ntrebare? fiecare om e-o-ntrebare pusă din nou spiritului Universului.”¹

Iată prefigurată de pe acum celebrul vers din „Împărat și proletar”: „În orice om o lume își face încercarea”. De la această constatare și pînă la reversul ei nu e decît un pas, sau, mai bine-zis, o altă întrebare. Ce s-ar întîmpla cu tot acest Univers, dacă nu ar exista subiectul cunoscător, care să-i recepționeze mesajele și să-i perceapă existența? Și Eminescu nu va ezita, în sensul apriorismului kantian, să condiționeze existența lumii fenomenale de conștiința celui care ia act de ea și să atribuie astfel cugetului uman virtuțile unui demiurg, fără de a cărui prezență însuși Universul încetează de a mai fi: „Sufletul lumii este eu. Fără eu nu există timp, nu există spațiu, nu există Dumnezeu, fără ochi nu e lumină, fără auz nu e cîntec, ochiul e lumina, auzul e cîntecul, eu e Dumnezeu”² — seria tinărul de nici 18 ani care, cîțiva ani mai tîrziu, se va încumeta să traducă cea mai importantă parte a *Criticii rațiunii pure*. Și pe aceeași filă a manuscrisului 2262, tot acum, între 15—18 ani, Eminescu împărtășește ideea configurării duale a omului: „Urzirea unui suflet este corpul. Datoria lui de a-l conduce pe acesta în virtute. Sufletele sunt ființe de îngeri înamorate în corpuri de oameni, cu cît mai mult își iubește sufletul pre corpul său, cu atîta omul e numai virtuos. Sufletu-i înger. Corpul-i om”³.

La 19 ani cînd îl întîlnea la Viena, Eminescu îl povățuia pe Slavici să citească, alături de Schopenhauer, Confucius, Budha, și „Dialogele” lui Platon „și știi destul”. El își va iniția prietenul, pe atunci ezitant la limba germană și franceză, în scrierile lui Platon, alternînd traducerea, lor din franceză cu pagini, tîlmăcite din germană, din lucrarea „Despre rădăcina pătrată a principiului rațiunii suficiente” de Schopenhauer — filosof ale cărui idei, după cum ne informează Slavici, Eminescu nu le accepta „decît în ce privește principiile generale că lumea cea adevărată nu e cum o vedem noi, că sufletul e ființă neatîrnătoare de trup

¹ Idem.

² Ibidem, p.77.

³ Ibidem.

și că fundamentul umanului e simțămîntul de compătimire, tot adevăruri vechi și de-a pururea nouă...¹

Interesul pe care începea să-l manifeste tot atunci pentru ezoterism și gnoze era determinat de nevoia de a afla un răspuns la problemele care îl preocupau. Cît de absorbante erau aceste gânduri ne-o dovedesc prozele sale între care un loc deosebit în această privință îl ocupă *Sărmanul Dionis, Cezara și Avataarii faraonului Tlă*, — un adevărat triptic al meditației sale asupra destinului ființei individuale și a posibilităților sale de a se răscumpăra prin cunoașterea de sine și a lumii. Sînt scrieri ce atestă în mod deosebit o latură importantă a spiritului eminescian: fantezia vizionară. Ele sînt semnificative pentru ceea ce s-ar putea numi *vectorul verticalității*, aceea componentă *ascensională* a spiritului eminescian. Nu e vorba aici de dimensiunea *sofianică*, a transcendentului care coboară, pe care Lucian Blaga o vedea atît de expresiv sugerată în poemul *Luceafărul* prin acel Eon pogoritor, Hyperion: „Luceafărul ca personaj — observa cu multă pătrundere Lucian Blaga — e frate bun cu Eonii intermediari între cer și pămînt din sistemele gnostice.”²

Tot Lucian Blaga arăta că într-o primă variantă *Luceafărul* era numit „Eon”, o altă dovadă a afinităților gândirii eminesciene cu aceea de tip gnostic. Suflétul omenesc are ceva din acel *daimon* căzut pe care și-l imaginau orficii și, înainte de Platon (în *Phaidros*), Empedocles care vedea în destrămarea unității inițiale, a Unului acțiunea unui principiu dezbinator, *Neikos*, opus celui unificator ce tinde să refacă armonia inițială, *Philia*. Victime ale lui *Neikos*, sufletele oamenilor sînt, după Empedocles, „demoni cu viață lungă” sortiți să trăiască multe veacuri — „de trei ori zece mii de soroace” — pentru a-și ispăși astfel păcatul inițial. Condamnat la o îndelungă existență terestră, suflétul nu-și găsește odihnă, fiind prigonit de zei:

„Față de demonii ce-au obținut de la sorți viața lungă,
De trei ori zece mii de soroace acelora dat li-i
Să rătăcească, pribegi departe de zcii ferice;

¹ Slavici, *Eminescu — omul*, în vol. *Amintiri*, ed. cit., p. 17

² Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, în vol. *Trilogia culturii*, Editura pentru literatură universală, 1969, p. 247.

Din ei se nasc în scurgerea vremii, chipuri diverse
De muritori, ce schimbă trudite cărări ale vieții.¹

În partea cea mai veche a *Vedelor* conotațiile cuvîntului *demon* (*asura* = nezeu) nu erau negative și, după cum ne-o dovedește un avizat specialist în indianistică (Sergiu Al. George), derivat din *asu* = viață, termenul avea aceeași accepțiune cu *deva* = zeu. Sergiu Al. George observa că în imnurile ulterioare din *Rig-Veda*, „fonemul inițial [a] care face parte din tema cuvîntului a fost considerat ca un prefix negativ, dînd termenului o valoare peiorativă, așa cum va fi consacrată în mitologia ulterioară.”²

Conotațiile negative ale cuvîntului *demon* se amplifică în *Bhagavad-gîtă*³, ajungînd să desemneze o ființă decăzută, malefică, etern damnată:

„Pe acești haini cruzi, cei mai josnici dintre oameni,
pe acești uriți la chip, în [nenumăratele] renașteri
[samsāra]

fi arunc mereu numai în măței demonice.
Acești rătăciți intrați în matcă demonică, din
naștere în naștere, nedobîndindu-mă
pe mine, o fiu al lui Kunti, merg spre
treapta de jos.“

Pythagoreii identificaau în *daimoni* sufletele eroilor, considerați ca niște divinități ce puteau înfrîna destinul celor vii, inspirîndu-le visele premonitorii: „Tot văzduhul e plin de suflete ce se cheamă *daimoni* — scrie Diogenes Laertios, referindu-se la concepția pythagoreică asupra *daimonilor* — sau eroi, care trimit oamenilor visele, semnele de boală și de sănătate. Și nu le transmit numai oamenilor, ci de asemenea și oilor și tuturor vitelor; la ei [*daimonii*] se referă riturile de purificare și cele apotropaice, întreaga divinație, glasurile prevestitoare și toate celelalte de același fel.”⁴

¹ Empedocles, *Purificări*, în vol. *Filosofia greacă pînă la Platon*, vol. I, partea a 2-a, p. 516.

² x x x *Filosofia indiană în texte*, Editura științifică, 1971, p. 117.

³ *Bhagavad-gita*, XVI, 19—20, în *Filosofia indiană în texte*, ed. cit. p. 97.

⁴ x x x *Blemente ale doctrinei vechiului pythagorism*, în *Filosofia greacă pînă la Platon*, vol. I, partea a 2-a, ed. cit. p. 29.

Devenit, la Platon, „geniu mijlocitor“ între cer și pământ, între transcendent și imanent, *daimonul* nu-și pierde forța de înfruntare asupra oamenilor: „De la *daimon* porcede și toată știința viitorului; de la el arta preoților cu privire la jertfe, la inițieri, la descindece, la toată proorocia și la vrăji.“¹

Daimonul îl poate, așadar, învăța pe om să deslușească fermecata Carte de semne a lumii. La Eminescu, Toma Nour, Cezara sau viitoarele avataruri ale faraonului Tlă — Bilbao, Alvarez, Angelo — sînt făpturi în care s-a întrupat nu un daimon în ipostaza de geniu mijlocitor, ci în aceea de duh straniu, enigmatic, mai apropiat de sensul cuvîntului *demon*, dar nu în accepția radical negativă din *Bhagavad-gîtā* sau în aceea pe care i-o va conferi creștinismul. Sensul cuvîntului *demon* la Eminescu e foarte apropiat de acela pe care i-l atribuie, în *Purificări*, Empedocles, desemnînd acele naturi aflate sub semnul dezbinătorului principiu simbolizat de Neikos, sau, cum avea să le numească autorul *Luceafărului*: naturi „catilinare“, „sfișiate“, „neconstante“. Ca ferestre ale sufletului, ochii lor adumbriți, tainici dezvăluie ființa demonică, misterioasă, nejustificînd metafora pythagoreică: „porțile soarelui“. Ei sînt mai de grabă acei demoni „ce-au obținut de la sorți viață lungă“, condamnați să ispășească păcatul cunoașterii într-o lume infernală. Viziunea acestui Tartar terestru o vor avea și gnosticii, numai că aceștia vor vedea în el opera unei divinități intermediare, echivoce și deficitare, care nu este alta decît acea voință oarbă — așa cum o va numi, mai târziu, Schopenhauer — de sub tutela căreia încearcă să se emancipeze omul.

În cazul prozei lui Eminescu însă nu mai e vorba de un transcendent coborîtor în lume, ca în *Luceafărul*, ci de unul *suitor* care, întrupîndu-se în sufletele individuale și simțindu-se captiv în învelișul efemer al trupului, tinde permanent să se dezmarginască, într-un năstăvilit avînt spre tării. Sufletul individual ar fi Eonul, entitatea captivă, de esență divină, sortită să se strămute în alte trupuri, trecute (*Sărmănuțul Dionis*) sau viitoare (*Avatarii faraonului Tlă*), trăind permanent nostalgia după un paradis pierdut, pe care încearcă să-l regăsească (*Cezara*).

¹ Platon, *Banchetul* în vol. *Dialoguri*, Editura pentru literatură universală, 1968, p. 284.

Abia desprins de adolescență, Eminescu nota: „Îngeru-i suflet. Corpu-i om“, disociind ceea ce el socotea a fi nepieritor în om, de elementul coruptibil. Dar această coabitare cu trupuri pieritoare, mereu altele ar fi de -natură să afecteze sufletul, care resimte, în timp, o anume alteritate. Orice captivitate îndelungată și repetată în locuri de osîndă schimbate nu poate să nu lase urme. Dionis (*Sărmanul Dionis*). Ieronim (*Cezara*), Toma Nour (*Geniu pustiu*) sînt naturi luciferice ce descind, parcă, din stirpea îngerilor căzuți. Nu întîmplător, în *Cezara*, pictorul Francesco îl alege pe Ieronim ca model pentru demonul din tabloul „Căderea îngerilor“ la care tocmai lucrează. El intruchipează acea frumusețe demonică, pe care o vom regăsi și în portretul fizic al lui Toma Nour. Cea care intuiește cel mai bine nefireasca înfățișare a lui Ieronim e senzuala contesă Cezara, și ea tot o natură demonică, acaparatoare și voluntară, de o masculină virilitate: „Ce nobile trăsături are tinărul... pare un demon... frumos, serios, nepăsătoriu. Tot îi trebuie lui Francesco un model pentru demonul lui în „Căderea îngerilor“.. Dacă-am putea pune mina pe călugăr...“¹

Sub aparența complacerii într-un joc nevinovat și în pofida firilor, deosebite -- unul micalit, hîtru, celălalt grav, taciturn, -- atît bătrînul Onufrei, cit și Ieronim se simt compliciti mesageri ai Necuratului în lăcașul minăstiresc, din care se grăbesc să evadeze, sub eucernice chipuri, atrași de ispita bucuriilor-lumești: înfrățindu-se în periodice escapade la oraș:

„— Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, blestematule Ieronim?

Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, părinte?

— Cine? Dracul.“²

În atracția pe care Cezara o simte pentru Ieronim, ca și în frumusețea ireală, echivoc serafică a acestuia din urmă, pictorul Francesco sesizează demonismul firii ambilor protagoniști: o pornire irațională a Erosului iscată din străfundurile subconștientului în cazul primeia, ai cărei ochi „de-un albastru întuneric“, scilicet „în umbra genelor lungi și devin prin asta mai dulci, mai întunecoși, mai demonici“ și

¹ M. Eminescu, *Cezara, Opere VI*, ed. cit. p. 86

² Ibidem, p. 85

conștiința unei predestinări la cel de al doilea „un inger de geniu, căci demonii sunt ingeri de geniu... ceilalți cari au rămas în cer sînt cam prostuți.”¹ Asemenea femeilor din portretele pictorului venețian *Giocolmo Palma*, invocat de altfel de autor, Cezara dezvăluie o feminitate virilă, dominatoare, personificînd „agresiunea inocenței femeiești” pe care încearcă să o exprime în sculpturile sale bătrînul sihastru *Euthanasius* în imaginea lui *Venus*, *Ieronim* semănînd, prin trăsăturile sale feminine, cu miticul *Adonis*, reprezentat ca un „tînăr femeiește-frumos, timid, și înamorat în sine” ce joacă rolul „unei fete naive, pe care aman-tul ar fi descoperit-o”².

În viziunea lui *Platon* din *Banchetul* sexul bărbătesc era fiul *Soarelui*, iar cel femeiesc al pămîntului, ambigenul simbolizînd luna. Atît *Ieronim* cît și *Cezara* aparțin acestui din urmă simbol prin ambivalența lor structurală. Fenomenul nu este singular. Aproape toate cuplurile de îndrăgostiți în proza eminesciană sînt ființe demonice. Sub aparențele unei frumuseți îngerești, ele acuză o îndoielnică, echivocă masculinitate sau feminitate. În trupul lor par să coexiste atributele celor două sexe în doze diverse, amintind de androginia omului primordial ca simbol al perfecțiunii divine. Pare că cerul și pămîntul și-au adus o deplină contribuție la plămădirea lor. Fie ingeri, fie demoni, androginia lor este funciară. Portretul fizic al lui *Toma Nour* e acela al unui hibrid, în care contrariile au fuzionat: „Talia sa subțire, fină, și mină sa albă cu degete lungi și aristocrate sămăna cu toate astea a avu o putere de fier. Toată expresiunea în sine era d-o putere generoasă, deși infernală.”³

În contrast cu înfățișarea sa fizică bărbătesc-femeiască, *Toma Nour* este insurgentul de profesie, care își face un stil de viață din acțiunea revoluționară îndreptată contra regimurilor despotice. În aspectul bisexual al acestor ființe demonice, scindate sufletește, dar și fizic, întrezărim așadar nostalgia după natura androgenică a omului primordial, văzută ca atribut al plenitudinii și desăvîrșirii divinității. Demonul întrupat tinde să-și regăsească sau să-și afirme androginia ini-

¹ Ibidem, p. 87.

² Ibidem, p. 90.

³ M. Eminescu, *Geniu pustiu*, *Opere VI*, ed. cit. p. 156.

țială și, prin ea, reintegrarea în unitatea lumii. Personajele acestea demonice nu sînt întrupări ale răului. Nu au, cu alte cuvinte un caracter *demoniac*. Ele își caută și își regăsesc partea pierdută nu numai în afara lor, dar și în sine. De aici derivă comportamentul și înfățișarea lor stranie. E ceea ce le determină pe femei să se travestească în bărbat: pe Cezara din *Avatarii faraonului Tlâ* în „haina ei de Hamlet“, iar pe Maria din *Sărmanul Dionis* să apară „îmbrăcată ca băiet“. Condiția androginică era și un ideal al gnosticilor, adepți ai castității.

Ca la un Leonardo da Vinci apare izbitor în prozele eminesciene acest aspect echivoc, androgin al personajelor. Obiect al adorației extatice a lui Toma Nour, portretul în ulei reprezentînd bustul în mărime naturală al prietenului său Ioan seamănă cu acela al unui înger al cărui „păr unduind cam prelung te ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite“¹.

Ioan și Toma Nour desemnează un cuplu de felul Castor și Polux. Prietenia lor e un sentiment intermediar între amicitie și dragoste, așa cum o concepeau pythagoreii, care îi acordau o mare însemnătate. Moartea prematură a lui Ioan l-a transformat pe Toma Nour într-un „demon rece“, într-un „geniu pustiu“ pentru care moartea se confundă cu imaginea celui „înger drag, cu o cunună de spini, cu fața palidă și cu aripi negre.“² Moartea Sofiei făcuse și din Ioan un astfel de demon ce-și „ridea de cer și de Dumnezeu“ asemenea unui „rege sceptic și crud ca Satana“. Fapt semnificativ, în proiectele dramatice pentru *Mira*, Toma Nour apare ca „reflectul unui înger“, dar și ca un posedat al ideii de înnoire, al acțiunii menită a răvăși, a schimba din temelii, asemenea unei forțe stihinice, fața descompusă a lumii.

Angelo — alias faraonul Tlâ într-una din viitoarele sale reîncarnări — este și el stăpînit de demonul răvășitor al amorului. Fire pasivă, dominat de partenera sa, Angelo se expune riscului de a fi devorat de femeia-androgin, care este Cezara (Cesar). Caracterul violent posesiv al Cezarei, virilitatea elanurilor sale afectuoase nu fac decât să reveleze cealaltă componentă, masculină, a firii și temperamentului său.

¹ Ibidem, p. 165.

² Ibidem, p. 173.

Imprecizia numelui — Cezar sau Cezara — este expresia ciudatei sale ambivalențe. Din efebul frumos, palid, „cu ochii în bolți mari, negri, cam tulburi“, cu pantalonii „strâmți asemenea ciorapilor de mătasă neagră“ ce-i dădeau înfățișarea unei statui, ea se preschimbă, la insistențele și imprudentele chemări ale lui Angelo, într-o vampirică, vorace preoteasă a amorului: „Sunt demonul amorului, zicea-necet, sunt un drac, s-o știi, s-o știi... Mă prind de tine ca iedera de stejar pînă ce corpul tău se va usca în îmbrățișările mele cum stejarul se usucă supt de rădăcinile iederei. Te nimicesc, voi să-ți beau sufletul, să te sorb ca pe o picătură de rouă în inima mea însetată... îngere...”¹

Angelo devine, în scurtă vreme, o jucărie în mina Cezarei care, cu iscusință, își constringe victima la cele mai înflăcărâte ritualuri erotice, epuizînd-o, în final, într-un joc în care plăcerii de a fi dominat îi răspunde dragostea agresiv acaparatoare ce transformă voluptatea în suferință. O dată satisfăcute, elanurile posesive cedează locul unor proteguitoare dezmierdări. Proteica făptură se preschimbă într-o grijulie mamă, veghindu-l cu tandrețe pe Angelo care, la trezire, ar vrea să se salveze prin fugă de tentacularul demon. Aceasta, simțind labilitatea firii lui Angelo îi facilitează întihirea cu ispititoarea Elli — un fel de Cătălină atrăgătoare, dar, în fond, banală, lipsită de ideal și de fantezie, avînd ca ideal o căsnicie ternă, în care ea să aibe rolul gospodinei harnice, grijulie și prolică. Perspectiva unei vieți anoste, stereotipe îi displace însă lui Angelo care, demon vlăguit dar demôn ca și Cezara (Cezar) preferă „voluptatea cea crudă a dorinței și a durerii“, pe care aceasta consimte să i-o ofere atîta timp cît jocul o va atrage.

Dionis, din nuvela *Sărmanul Dionis* are și el înfățișarea unui „tînăr demon“ ce contrastează cu îngerescul chip al Mariei care, îmbrăcată băiește, sugerează aceeași ambiguitate a ființei androgine: „întra îmbrăcată ca băiet, ca în noaptea aceea cînd se văzură pentru întâia oară în apropiere. Membrele ei zvelte în bluza de catifea neagră, aceeași pălărie cu margini largi pe părul ei blond și picioarele cele mai mici din lume în botine bărbătești”.²

¹ M. Eminescu, *Acatarii faraonului Tlâ, Opere VI*, ed. cit. p. 316.

² M. Eminescu, *Sărmanul Dionis, Opere VI*, ed. cit. p. 73.

4. Maestrul și discipolul

Cărturarul evreu Ruben, pribegit din Spania în Polonia și de aici, la Iași, chemat de domnul Moldovei ca dascăl de filosofie și matematică la Academia din Socola, precum și călugărul Dan din *Sărmanul Dionis* sînt și ei posedați de un *daimon*, un *daimon* de data aceasta al cunoașterii ce nu se sfiește a iscodi secretele demiurgului pentru a putea citi și desluși semnele marii Cărți a lumii și a pătrunde taina izbăvirii lor. În scopul depășirii terestrelor mărginiri și condiționări, ei și-au însușit o serie de practici și însemne magice, care să-i transforme în oaspeții vremelnici ai unor lumi și epoci diferite, făcîndu-și astfel mai agreabilă osinda divină de a trăi interminabile cicluri de existență terestră, sub alte înfățișări și chipuri. Printr-o inițiere de tip magic ei își re trăiesc vieți anterioare, lăsîndu-se antrenati în vertiginoase coboriri în timp sau se trezesc asemenea faraonului Tlă, sub alte nume, catapultați într-un viitor cit mai apropiat de prezentul la care se raportează naratorul. Amatorii de fantastic pur, care-l disociază de orice element miraculos, straniu sau magic, riscă să fie dezamăgiți constatănd, în final, că toate aceste neobișnuite aventuri și experiențe spirituale nu au fost, în realitate, decît plăsmuirile onirice ale unui biet copist, Dionis. Nuvela reprezintă însă, prin inextricabila sa țesătură de semnificații, nucleul, focarul către care converg și din care iradiază întreaga simbolică a prozei eminesciene. Dornic să-și satisfacă predispoziția sa sufletească, Dionis are o deosebită predilecție pentru tot ceea ce ar putea să-i ilumineze accidentatul relief al celui alt versant, nocturn, al existenței sale: „Lucruri mistice, subtilități metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet — e minune oare că pentru el visul era o viață și viața un vis.“¹

Dar, din momentul în care concedem cu autorul, în speță cu personajul său, că realitatea e iluzorie, că Dan, contemporanul lui Alexandru cel Bun se simțise proiectat, sub numele de Dionis, într-o altă existență, viitoare, îndepărtată în timp, din care se trezise ca dintr-un vis urit, în veacul său, cititorul are multe motive de incertitudine în identificarea adevăratei realități și tocmai această ezitare îi dă senzația

¹ Ibidem p. 31.

că se află în miezul însuși al fantasticului. Parcă jucîndu-se cu el, autorul ține, în final, să-i sporească și mai mult nesiguranța. Restabilind identitatea protagoniștilor, deosebind-o de aceea, iluzorie, visată de Dionis, autorul vine din nou să strecoare îndoiala în sufletul cititorului, sigur de sine și pe logica sa, simulînd el însuși nedumerirea: „Fost-au vis sau nu, asta-i întrebarea. Nu cumva îndărătul culiselor vieții e un regizor a cărui existență n-o putem esplica? Nu cumva suntem asemenea acelor figuranți cari, voind a reprezenta o armată mare, trec pe scenă, încunjură fondalul și reapar iarăși? Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate ce dispare într-o companie veche spre a reapare în una nouă, armată mare pentru individul constituit în spectator, dar același număr mărginit pentru regizor? Nu sunt aceiași actori, deși piesele sunt altele?”¹

Într-una din notele la proiectul dramatic *Mira*, Toma Nour reapărea ca un fel de personaj dotat cu puteri magice, priceput în arta divinației.² Figura lui Faust, sau, mai bine zis, *ideea* pe care o întruchi-pează acest personaj, îi dădea adeseori tîrcoale poetului și, din mulțimea fapturilor demonice pe care le-a imaginat, nici unul nu o reprezintă cu atîta expresivitate ca acest călugăr spin și palid, Dan, cu rasă de siac, din vremea lui Alexandru cel Bun. El urzește îndrăznețe tentative de evadare din contingent într-un mod și cu mijloace străine de preocupările majorității semenilor săi și, într-un fel, contrare naturii: cu ajutorul unei misterioase cărți de astrologie. Cel ce l-a deprins să o folosească și să-i priceapă tilcul e dascălul evreu Ruben care, dintre școlarii săi de la Academia din Socola, îl va alege pe cel mai dotat și apt să-i calce pe urme, să-i preia și transmită mai departe învățătura tălmăcită. În devălmășia straniilor obiecte care o populează, învăluită în clarobscur, odaia lui Ruben e atelierul unui astrolog și alchimist medieval, preocupat să descopere nu misterul pietrei filosofale, ci pe acela al sufletului omenesc, aflat în oculte corespondențe cu astrii și cu lumea fenomenală: „În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărți vechi legate în piele, crane de oameni și păseri împăietate pe polițete din părete, un pat și o masă pline cu pergamente și hirtii; iar în atmos-

¹ Ibidem, p. 74—75.

² Eminescu, *Opere V*, p. 653, și *Opere VI*, ed. cit. p. 210.

fera grea de mirosul substanțelor închise în fiole, făcînd arunca o lumină turbure, roșie, galbenă și somnoroasă.¹

Părăsind casa lui Ruben, discipolul trăiește surpriza unei ciudate și spectaculoase metamorfoze. Ca la semnul unei baghete magice, tot acest univers straniu și stăpînul său își trădează esența demonică, căpătînd terifiante înfățișări, — semne ale unei inexorabile damnări și regresii la scara regnurilor. Deconspirat, Mefistofel (Ruben) are satisfacția de a-și fi educat un discipol și creat un succesor după chipul și asemănarea sa. Abia acum el își arată înfățișarea satanică: „Ruben însuși se zbîrci, harba-i deveni lăptoasă și-n furculițe, ca două bărbî de țap, ochii îi luceau ca jeratic, nasul i se strîmbă și se uscă ca un ciotur de copac și, scărpinîndu-se în capul lăptos și cornut, începu a ride hîd și strîmbîndu-se:

— Hih! zise, încă un suflet nimicit cu totul!

Dracii se strîmbau rizînd în beșicele lor și se dădeau peste cap, iar Satana își întinse picioarele lui de cal, răsufînd din greu.

— Mult a trebuit pînă l-am prins în laț pe acest călugăr evlavios, dar în sfîrșit... hih!... totuși, ... totuși... are să-l nimicească bătrînul meu dușman. I-am spus că nu-i poate veni în minte gîndirea tăinuită de numărătoarea cărții?... trebui să-i vie... trebui să-i vie... Mie de ce mi-a venit? Pentru c-a trebuit să-mi vie!²

Raportul dintre Dan (Dionis) și Ruben e acela dintre neofîț și maestru care, asemenea unui Mefistofel, își cunoaște bine discipolul și știe că învățătura sa nu se va fi irosit în zadar. Aceeași relație maestru-discipol o putem observa și în *Cezara*. Învățătura pe care i-o transmite Euthanasius lui Ieronim ia și aici forma unei simbolice Cărți, în măsura în care lumea unde acesta viețuiește și unde îl cheamă să vină după moartea sa se dovedește tot un univers complex, plin de semne și de analogii tainice cu microuniversul uman și cu megacosmosul ceresc. E o Carte însă ce nu trebuie citită din 7 în 7 file pentru a fi înțeleasă. Maestrul îi tălmăcește de la început *scriitura* Cărții, imaginea de o mare încărcătură simbolică a acelei *insule în insulă* (simbol al centrului primordial), înconjurată de mare (simbol al esenței divine și al

¹ M. Eminescu, *Sărmanul Dionis, Opere VI*, ed. cit. p. 49—50.

² Idem.

Nirvanei), de stînci și de apele unui lac (simbol al forțelor creatoare, dar și „ochi al pămîntului“¹ prin care cei dispăruți pot privi lumea celor vii) în care își varsă apele patru izvoare (simboluri ale maternității) și unde nu se poate intra decît printr-o peșteră (simbol ce desparte lumea sacră de cea profană). În centrul oazei vegetale, înconjurată de ape — replică miniaturală, terestră a paradisului celest — se află locuința bătrînului sihastru. Tot acest univers pare, astfel, o imensă și complexă metaforă a lumilor concentrice, intermediare, așa cum apar ele în sistemele cosmologice pythagoreice și platonician. Peștera săpată în stîncă ce servește de locuință bătrînului sihastru este soarele, centrul acestui univers ale cărui fremătătoare, miraculoase lumi — microcosmosuri vegetale în care palpită viața miilor de insecte — ce gravitează în preajmă-i numai un inițiat le poate înțelege adevăratul rost. Serisoarea lui Euthanasius e cîntecul de lebedă al maestrului către învățacei. Atent la activitatea zilnică a viețuitoarelor ce-i însuflețesc dumbrava, Euthanasius descoperă o ordine, o legitate și armonie în multe privințe superioare celor pe care pretind a le deține oamenii, ca semn al trufașei lor minți, — adevărat „advocatus diaboli“, priceput la „șireție și sofisme“, cu ajutorul căruia, inducîndu-și în eroare semenii, disimulîndu-și chipul și înfrumusețînd o realitate hîdă, omul stîrșește prin a se înșela pe sine însuși. Euthanasius demască demonica inteligență, văzînd în ea o obiectivare a acelei malefice voințe ce stăpînește și corupe sufletul omului. El se vrea de aceea un sihastru, nu un călugăr ce se „preface în rasă și comanac“. Ceea ce îl atrage în natură nu sînt exemplarele stereotipe, ci tot ceea ce se sustrage oarbei voințe ce reduce individul la un șir de oameni, ce îl condamnă să fie actorul unor roluri diferite, sub alte chipuri și straie. Reprezentînd cupluri mitologice precum Adam și Eva, Venus și Adonis, sculpturile lui Euthanasius contrariază prin lipsa de convenționalitate, prin nefirescul expresiei și atitudinii, Venus întruchipînd, bunăoară, „agresiunea inocenței femeiești“, a excepției de la regula impusă de voința oarbă naturii, constrinsă să se repete în fiecare exemplar. Zeitățile antice continuă să îl fascineze pe acest sihastru, retras dintr-o lume pe care o socotește

¹ Vezi în acest sens *Dictionnaire des symboles*, ed. cit.

agresivă și instinctuală, fălarnică și coruptă, produs al aceleiași (schopenhauriene) voințe sau (gnostic) demiurg deficitar ce se obiectivează prin intermediul *prototipurilor* (*ideilor*) în mulțimea exemplarelor individuale. Gîndirea lui Euthanasius nu este nici ea străină de aceea a gnosticilor, care desconsiderau opera unui pseudodemiurg ce mai-muțarea lucrarea adevăratei divinități. Izolarea de o astfel de lume se impune ca un act purificator ce-i permite să depășească, cu sufletul neîntinat, și această „moarte înceată“ care e bătrînețea, pregătindu-se pentru „suprema inițiere“, cum numea Mircea Eliade adevărata moarte. Oroarea de dezagregare și de putrid se traduce în dorința lui Euthanasius de a-și încredința trupul, în ceasul morții, cascadei unui pîrîu: „și-n palmele-mi întoarse spre izvorul etern al vieții, „soarele“ viespii să-și zidească fagurii, cetatea lor de ceară. Rîul curgînd în veci proaspăt să mă dizolve și să mă unească cu întregul naturii, dar să mă ferească de putrejună“¹.

E aceeași aprehensiune pe care o încerca și Eminescu atunci cînd, încă din 1871, la vîrsta de 21 de ani își exprima dorința de a fi îngropat în adîncul Mării Înghețate pentru a evita descompunerea.²

În *Avatarii faraonului Tlâ* ne întîmpină însă și un alt tip de inițiere care, și ea, presupune existența unui discipol și a unui maestru. De data aceasta e vorba de o inițiere ce nu angajează spiritul, ci simțurile, de o inițiere, foarte profană, în tainele amorului. Novicele (Angelo) își urmează docil maestrul (doctorul de Lys) în subteranele societății „Amicii întinericului“. Zămislit în ziua de naștere a Afroditei din dorința nu numai instinctuală, dar și premeditată a Peniei și din rătăcirile lui Poros cel „amețit cu nectar“, Erosul este — potrivit Diotimei din *Banchetul* lui Platon — un „*daimon* mare“, o ființă „între zeu și muritor“. Dar dragostea aici nu înseamnă nici iubirea de frumos și nici procreația întru spirit sau întru corp, ci dezlănțuirea oarbă a instinctelor, frenezia trăirii pasionale. Magician scînteietor, cabotin lovace, doctorul de Lys speculează naivitatea, dar și disponibilitățile lăuntrice ale firii lui

¹ M. Eminescu, *Cezara Opere* VI, ed. cit. p. 111.

² G. Călinescu, *Viața lui Eminescu*, Editura pentru literatură, 1966, p. 159. Apud. Ion Pop Florentin, *Amintiri despre Eminescu în Universul literar*, nr. 43 din 24 octombrie 1911.

Angelo, făcându-i apologia unei vieți dedată plăcerilor, în contrast cu aceea, deșartă și crudă, a lumii obișnuite: „vei bea viața ta în o mie de picături de lumină și de sălbătice simțiri.... vei trăi... Este asta trăit, cum trăiește lumea? Cu sufletul gol, cu suferințele și bucuriile lor meșchine, un nimic suspendat. Dacă suntem nimic, cel puțin de acest painjenis al gândirii noastre să se acațe toată lumina și tot întunericul, cerul și iadul, deliriul și disperarea...”¹

Introducerea neofitului în „peștera demonului amorului” presupune mai întâi o coborire în subterană, o *descensus ad inferos*, o pogorire în infernul patimilor dezlănțuite: „apoi coborîră pe-o scară-n jos /tot în jos, pînă ce nu mai avură unde cobori...” Cu ochii legați, Angelo se supune cu docilitate misteriosului ritual impus de maestrul șarlatan ale cărui semnale din clopoțel și formule magice sînt de natură a-l impresiona, făcându-l să creadă că i se împlinesc excentricele gusturi. Rolul maestrului e preluat apoi de o demonică hetairă — Cezara (Cesar) — care preschimbă cu ajutorul unei vergele magice peștera în salon, salonul într-o feerică sală de bal, iar pe aceasta într-o scenă cu decoruri. Extenuat după lunga noapte consacrată plăcerilor, Angelo își reproșează rătăcirea, dar nu poate rezista ispitei și din nou „legat la ochi” coboară în sanctuarul subteran, însoțit de același doctor de Lys care la insistențele Cezarei, făcându-i cunoștință cu naiva și banala Lilla, îl vindecă de dorința unei iubiri care să-l ducă la procrearea „întu frumos”, — ideal incompatibil cu sufletul dezbinat al unei făpturi aflate „în minele unui demon”. Dacă în atracția dintre Angelo și Cezara asistăm la o exacerbare a Erosului pînă în zona liminară, paroxistică a instinctualului, în dragostea lui Dionis pentru Maria (*Sărmanul Dionis*) și a lui Toma Nour pentru Poesis (*Geniu pustiu, Toma Nour în ghețurile siberiene*) e vorba de o sublimare a lui, de o transcendere, prin iubire, a contingentului restrictiv în scopul reintegrării în unitatea absolutului. Și această reintegrare ia forma, în *Sărmanul Dionis*, a zborului ascensional, în vis, spre zonele transmundane, a desprinderii de pămînt, a escalei provizorii în spațiul lunar, sub care sălășluiesc toți acei *daimoni* fantomatici, pentru a ajunge, mai apoi, în Empireu într-un suprem elan al dezmarginirii și contopirii într-o unică făptură, simbol al ființei pri-

¹ M. Eminescu, *Avatarii faraonului Tlă*, *Opere VI*, ed. cit. p. 304.

mordiale, dornică să regăsească paradisul celest. Să nu uităm, că pe *Tabla de smarald* a lui Hermes Trismegistul erau gravate aceste cuvinte: „Sus lucrurile cerești, jos lucrurile pămîntești; prin bărbat și femeie opera se realizează.“ Dar acest zbor nici măcar în vis, unde se desfășoară, nu-și poate atinge ținta. Ceea ce l-a declanșat și înlesnit ține de esența magicului, de un tip de cunoaștere inițiatică, ce nu exclude pătrunderea în sanctuarul divinității și descifrarea tainelor ei. Și această îndrăzneală va fi întâmpinată cu o drastică sancțiune: izgonirea și recăderea în timp și în lume a intrușilor.

5. Truditele cărări ale eternului Arheu

Ce face însă un maestru atunci cînd nu mai are nici un discipol cărui să-i împărtășească știința și cînd e nevoit, el însuși, să facă față ultimei probe a inițierii? De bună seamă, să stea de vorbă cu zeii. În inconsolabila sa tristețe, presimțindu-și sfîrșitul apropiat, faraonul Tlă o interpelează pe Isis, supremul lui maestru. În *Cezara*, Euthanasius dispăre fără a fi însă o definitivă absență. Nimic nu acuză în peștera sa semnele destrămării și totul vestește parcă o temporară lipsă a locatarului. Sosirea discipolului său Ieronim nu înseamnă doar o schimbare de persoană, ci și o revenire a fostului locatar, căci ucenicul nu este un simplu succesor al acestuia, ci și un alter-ego al său. Adîncit în gînduri, faraonul Tlă părăsește unduirea eternă a apelor Nilului, care i-o evocă pe aceea a vieții, pentru a se pogori din luntrea sa în lumea subterană, încremenită, a morții, a unei morți care poate însemna și o trezire la o nouă existență. Și totuși, față cu necunoscutul ce îl așteaptă, conștient de însemnătatea clipei, faraonul nu își mai imploră zeita, ci îi cere adevărul pe care îl vrea rostit în așa fel încît să nu facă zadarnice toată măreția, desfătarea și zbuciumul său de-o viață. Și neînduplecata Isis, suprema inițiatoare, cea care posedă cheia tuturor misterele — al vieții, al morții și al renașterii — și care, de obicei își consolează și protejează discipolii, de data aceasta nu își menajează recalcitranta creatură:

„— Nu-mi zugrăvi chipuri trecătoare.... care să mă facă a crede că suntem numai pulbere...

Un ris clocoti prin toată sala ...

— Ce rizi, zise regele întunecos ... mie nu-mi e a rîde, demone... voi adevăr, nu batjocură ...

— Pulbere? răspunse un glas din oglindă cu o rece și cruntă expresie de ironie ... pulbere?... te-nșeli... ce ești tu, rege Tlă? Un nume ești... o umbră! Ce numești tu pulbere? Pulberea e ceva ce există în totdeauna.... tu nu ești decît o formă prin care pulberea trece.... Ceea ce-nainte de doi ani se numea regele Tlă este acum cu altceva decît ceea ce azi se numește tot cu același nume..

— Chipul tău Isis...

Pe tabla neagră se zugrăvi un cerc mare roșu... de acest cerc erau animate ființe ca o scară... Jos minerale, în care plantele își duceau rădăcinile... animalele își duceau rădăcinile în plante, omul în animale; minerale în om, plante în minerale, animale în plante, omul în animale, și prin toate aceste forme tremura cercul roșu și făcea să joace formele negre pe firul ei roșu....

— Am înțeles...

Oglinda se auri și cerul se adînci în infinitul ei...¹.

Depart de a-l bucura, perspectiva derulării unor noi cicluri de existențe la nivelul tuturor regnurilor în timpul ce va să vină nu e de natură să-l liniștească pe faraon, ba dimpotrivă îl minie și mai mult. În vinzoleala creaturilor polimorfe ce se agită pe scara regnurilor într-un ameșitor vîrtej al prefacerii sub razele unui soare binefăcător, atotputernicul izvor al vieții — reprezentat pe tabla neagră de acel „cerc mare roșu“, același cerc magic ce îl atrăgea, ca un magnet, pe Dionis — faraonul Tlă știe că nimeni și nimic nu îi va mai restitui apusa-i măreție și autoritatea cvasidivină de care s-a bucurat printre muritorii timpului său. Peste lărmuiala micilor creaturi ce mișună spasmodic pe suprafața oglinzii răsună avertismentul teribil al unei voci ce poate fi aceea a zeiței sau, mai de grabă, a timpului neîndurător:

— „O, inamicul meu cel mare... spunea un glas ce îmbla prin sală... Piramide și temple, orașe și grădini suspendate puneți contra pasurilor

¹ Ibidem, p. 270.

mele... Rid de voi, regi ai pământului, rid de voi... Ce căutați a prinde eternitatea în niște coji de piatră, care pentru mine sunt coji de alună... În mine, în peire și renaștere *este* eternitatea... Voi... o umbră ce mi-a plăcut a zugrăvi în aer ... Voi vreți să mă prindeți pe mine ... Nebuni!¹

Chinurile avataruri ale faraonului Tlă vor fi de natură să-i îndreptățească temerile. Nici cerșetorul zdrențăros Baltazar sau marchizul de Bilbao, nici frivolul demon Angelo nu îi vor reîntrupa visul de mărire. Nu aceasta va fi fost, de bună seamă, și concepția vechilor egipteni privind nemurirea sufletului. Ei credeau într-o viață de dincolo a celui dispărut, dar nu într-un lanț continuu de reîncarnări ulterioare, care să istovească sufletul, făcându-l să cunoască amarnicul preț al unei astfel de nemuriri. Egiptenii se deosebeau în acest sens radical de omul *Rigvedelor* și de cel al *Upanișadelor*, care întrezăreau totuși posibilitatea identificării *sinelei* (*Atman*) cu un principiu superior (*Brahman*), precum și de adepții lui Budha, care vor vedea în contemplația extatică soluția atingerii neștiinței (*Nirvana*) — „goul metafizic“ cum, inspirat, o va numi Lucian Blaga — salatoare alternativă la *perspectiva sumbră* a unor infinite reîncarnări (*samsara*).

Situându-l în epoca ieșeană, G. Călinescu considera fragmentul *Archaeus* ca fiind o „introducere, plănuită mai târziu“ a nuvelei *Avatarii faraonului Tlă*. Există, într-adevăr, o legătură profundă între cele două texte și ea nu se reduce doar la simpla referință privind povestea regelui Tlă, pe care o face la un moment dat unul dintre personaje în *Archaeus*. Așa cum *Sărmanul Dionis* debuta cu un expozeu pe tema existenței lumii doar ca reprezentare a subiectului cunoscător care, la rindu-i, nu ar fi decît una din multele, infinitele ipostaze ale unui prototip sau individ metafizic ce se obiectivează în mulțimea exemplarelor individuale care vor apărea, restul nuvelei fiind o ilustrare sugestivă a acestei idei și *Archaeus* se prezintă ca un preliminar discurs filosofic, căruia istorisirea avatarurilor faraonului Tlă urma să-i dovedească îndreptățirea. Povestea lui *Archaeus* pe care tînărul vrea s-o asculte prin viu grai de la un moșneag înțelept, întâlnit într-o crîsmă oarecare, înaintea celei despre „avatarurile“ faraonului nu este decît o tîlcuire a

¹ Ibidem, p. 271

acelui adevăr teribil pe care dorise să-l afle de la zeița Isis și muribun-
dul Tlā: „În peire și renaștere este eternitate“. Pentru Eminescu moartea
nu este totuna cu neființarea, cu acel „gol metafizic“, cum numea
Lucian Blaga „Nirvana“, pe care se străduiesc să o atingă, prin tot felul
de tehnici spirituale și extaze, budiștii, pentru a curma astfel istovitorul,
sisifical lanț al reîntrupărilor (*samsara*) unui suflet mult prea chinuit
de atita ființare sau care ispășește „păcatul înlănțuirii“, cum stă scris
în *Bhagavad-gītā*. Într-o tulburătoare pagină de manuscris Eminescu
scrie: „*a nu fi fost niciodată* — este singura formă a neexistenței, cime
există, există și va exista întotdeauna — de nu în faptă, dar ca posibi-
litate și posibilitatea — neavind în eternitate timpul nici un înțeles —
este existența chiar“.¹

Ceea ce prezintă interes pentru poet nu este acel *a nu fi fost nici-
odată*, care exclude din capul locului ideea de ființare, ci extraordinara
diversitate a ipostazelor vieții, care devine reală nu numai „în faptă“,
dar și „ca posibilitate“, asemenea unui gând nerostit, neîntrupat, chiar
negândit, dar preexistent, pe cale de a se naște sau *posibil* de a se ivi.
Odată declanșat procesul ființării nimic nu îl mai poate stăvilii, nici
chiar moartea, care presupune „stingerea conștiinței identității numeri-
ce“ — identitate ce nu este și ea „decît o frunză în miile de frunze-n
generații, pe cari arborele lumii le produce cu fiecare primăvară.“²

Iată succint schițată imaginea Arborelui Cosmic (*Yggdrasill*) al
înțelepciunii — simbol al vieții și regenerării perpetue, centru al lumii
și suport al Universului — de care Eminescu avea cunoștință probabil
din culegerea de mituri și legende scandinave *Edda*. Universul apare
aici ca un uriaș arbore, etern înverzit, cu rădăcinile înfipite în adîncul
pămîntului și cu vîrfurile scîldate în vaporii de apă ai văzduhului. Nu este,
de asemenea, exclus ca imaginea Arborelui Cosmic să-i fi fost cunoscută
și din unele texte referitoare la vechea gândire și spiritualitate indiană.
Dacă în *Rig-Veda* și în *Upanișade* el este o matrice a vieții care captează
totodată și sufletele strămoșilor, în *Bhagavad-gītā* această imagine a
Arborelui cosmic apare răsturnată, simbolizînd un Univers iluzoriu

¹ M. Eminescu, *Despre nemurirea sufletului și a formei individuale*,
în vol. *Fragmentarium*, ed. cit. p. 281.

² Ibidem, p. 279.

la care omul trebuie să renunțe: „Se spune că există un smochin etern, cu rădăcinile în sus și crengile în jos, ale cărui frunze sînt innurile vedice; cel care-l cunoaște acela cunoaște Veda. Crengile sale se întind în jos și în sus; crescute din Tendințe au drept mlădițe obiectul simțurilor; rădăcinile care coboară în jos sînt legate de fapte în lumea oamenilor. De aici nu i se vede forma, nici capătul, nici începutul și nici cît ține; tăind acest smochin cu rădăcini adînci, cu securea puternică a desprinderii [de lume]”¹.

Ceea ce i se impune ca o evidență lui Eminescu e numărul limitat al formelor din natură, ca și al ramurilor Arborelui Cosmic, deductibil din acela, mărginit, al combinațiilor procesuale și al speciilor existente. Răspunsul nu îl poate satisface atîta timp cît nu se poate ști ce anume determină natura să se repete la nivelul speciilor și al regnurilor: „După care principiu însă se construiesc aceste forme — care-i sensul teleologiei lor, care-i sensul teleologiei în mușcarea și secrețiunile materiei?”²

Fără a împărtăși optimismul deznădăduit al lui Schopenhauer potrivit căruia realitatea absolută poate fi cunoscută și ea nu este alta decît voința atotputernică ale cărei planuri nu le poate înțelege și dejuca decît intelectul prin intuiție, Eminescu înclină a da dreptate lui Kant, neîntrezărind nici el posibilitatea de a pătrunde lumea în sine: „Lumea n sine — îi spune, în *Archaeus*, moșneagul, dornic de vorbă, tinărului mirat — rămîne un problem înlăuntrul căruia se rătăcește cîte-o rază slabă, cîte o fulgerătură pe care cugetătorul adînc o-ncremenește pe hirtie, pe care, citind-o se naște în păreții capului tău acea rezonanță lungă, care face că vezi într-adevăr că lume și viață sînt un vis.”³

În sens kantian, dar și schopenhaurian, bătrînul crede a ști că lumea nu este o realitate obiectivă, independentă de noi, ci o reprezentare subiectivă, în timp și spațiu, condiționată cu alte cuvinte de existența subiectului cunoscător: „Condițiile a orice posibilitate sînt în capul nostru. Aicea sînt legile ciudate cărora natura trebuie să li se supune. Aicea-i timpul cu regulile lui matematice, aicea spațiul cu legile

¹ x x *Bhagavad-gītā*, în vol *Filosofia indiană în texte*, Studiu introductiv, comentarii și note de Sergiu Al. George, Editura științifică și enciclopedică, 1971, p. 93—94.

² M. Eminescu, *Fragmentarium*, ed. cit. p. 278.

³ M. Eminescu, *Archaeus*, *Opere*, VI, ed. cit. p. 408.

geometrice, aicea cauzalitatea cu necesitatea ei absolută, și dacă le ștergi acestea ... și un somn adinc le șterge pentru câteva ore ... ce simțemint ni rămîne pentru acest interval al ștergerii? Nimic.¹

Nu altfel, în fond, dar mai poetic în formă, va gîndi și Dionis: „lumea-i visul sufletului nostru. Nu există nici timp, nici spațiu — ele sunt numai în sufletul nostru.”²

Disocierii operată de Kant între formele sensibilității (*spațiul și timpul*) și cele ale intelectului (cele 12 categorii ale inteligenței) i se preferă așadar punctul de vedere schopenhaurian, care nu recunoaște decît trei forme apriorice: *spațiul, timpul și cauzalitatea*, ultima reprezentînd și însumînd cele 12 forme ale inteligenței sau categorii ale intelectului.

Raportul dintre *maestru* și *învățăcel* ia forma în *Archaeus* a unui scăpărător dialog platonician. Recurgînd la maieutica socratică, bătrînul îl determină pe tînărul novice ca, prin întrebări ajutătoare, să poată ajunge, prin propriile puteri, la cunoașterea adevărului. Numai că adevărul aici nu se lasă ușor descoperit. Nu e vorba de un adevăr oarecare, ci de formularea unui răspuns la o întrebare descumpănitoare: care este criteriul realității și în ce constă esența lucrurilor și a fenomenelor? Față cu infinitatea spațiului, cu eternitatea timpului și puținătatea vieții individuale, adevărul acesta devine un „problem” foarte anevoios de rezolvat, dacă nu chiar și foarte „relativ”. Treptat, tînărul ajunge să se dumirească asupra înțelesului termenului de *archeu*, văzut ca un *principiu imuabil al identității*, ce amintește de *prototipurile* suprasensibile ale lui Schopenhauer sau de acele *idei* despre care, cu mai bine de două milenii în urmă, Platon credea că exprimă sensul, esența lucrurilor și fenomenelor, — *idei, prototipuri, archei* ce fac să sîmene oamenii unii cu alții, fiecare individ nefiînd decît o verigă într-un lanț neîntrerupt de existențe trecute și viitoare: „Cînd vezi că unul și acelaș princip de viață încolțește în mii de flori din cari cele mai multe se scutură la drumul jumătate, puține rămîn, și aceste puține au în sfîrșit aceeași soarte, atuncea vezi cum că ființa în om e nemuritoare. E unul și acelaș punctum saliens care apare în mii de oameni,

¹ Ibidem, p. 412.

² M. Eminescu, *Sărmanul Dionis, Opere VI*, ed. cit. p. 28.

dizbrăcat de timp și spațiu, întreg și nedespărțit, mișcă cojile, le mănâna-n spre alta, le părăsește, tormează altele nouă, pe cînd carnea zugrăviturilor sale apare ca o materie, ca un Ahasver al formelor, care face o călătorie ce pare vecinică.¹

E vorba așadar de acele *forme tipice* din natură despre al căror număr Eminescu socotea, așa cum am văzut, că este mărginit. Ce ar deosebi totuși lumea *arheilor* de aceea a *ideilor* platonice sau de *protipurile suprasensibile* ale lui Schopenhauer? Prin spusele bătrînului, Eminescu vorbește de „memoria identității” care ne trimite la „anamnezisul” platonician, dar acest lucru desemnează o calitate ce se transmite sau pe care o moștenești din clipa în care *a nu fi fost niciodată* devine *a fi fiind*. Dacă moartea e „stingerea conștiinței identității numerice”, fiecare nou individ își recapătă această „memorie”. Într-un fragment inserat în textul intitulat *Istoria unei lacrimi*, Eminescu încearcă un răspuns la dramatica interogație — *cine sintem?* — care îl obseda și pe Gauguin. Atent la mesajele care ne parvin nu din infinitul spațiilor celeste, ci din acela al subconștientului omenesc, el deslușește în acele irepresibile chemări și misterioase voci pe care le percepem, înflorați, în anumite clipe, venind din străfundurile ființei, tainice manifestări, stranii succedanee ale șirului de indivizi trecători ce continuă să dăinuie în noi ca obiectivări trecute ale „omului cel veșnic”, arhetipal: „Nu credeți că sunt în viața omului momente care rezumă-n ele soarta lui întreagă și-ți spun parcă auzi, așa, un țuit în ureche: Sunt eu! sunt eu!.... care, de cînd adică?.... Și-atunci dac-ai însemna bine ... orce vorbă dimprejurul tău este semnificativă, pentru că-ți pare ciudată [...] Ei bine, sunt ore întregi așa ciudate.... Pare că te cheamă cineva din urmă pe nume te uiți și nu-i nimic. Hm! Este ceva în toate astea *Cine* te cheamă? Rîzi, Pepeleo, fire-ai al dracului.... dar nu rîde... cine te cheamă?”²

Mugurii care încolțesc și se deschid pe crengile imensului Arbore Cosmic dau flori care, deși se aseamănă izbitor cu cele care le-au precedat, își au totuși propria lor identitate: „Cine și ce este acel ei sau eu care-n toate schimbările din lume ar dori să rămîie tot el?”

¹ M. Eminescu, *Archaeus*, *Opere VI*, ed. cit. p. 418—419.

² M. Eminescu, [*Istoria unei lacrimi*], *Opere VI*, ed. cit. p. 342—343.

Acesta este poate tot misterul, toată enigma vieții. Nimic n-ar dori să aibă din cîte are. Un alt corp, altă minte, altă fizionomie, alți ochi, să fie altul.... numai să fie el. Ar voi să se poată preface în mii de chipuri ca un cameleon.... dar să rămîie tot el.“¹

Principiul imuabil și etern al identității funcționează atît la nivelul individului, ca entitate sufletească distinctă, cît și al speciei, manifestîndu-se și în fondul de sensibilitate prin care oamenii comunică sufletește unii cu alții. Într-un fragment-variantă la textul de bază *Archaeus*, Eminescu scria: „Dar închipuiește-ți acum că-n mijlocul reprezentației un părete cade, un actor își rupe capul, unul își uită rolul — ... iată un *archaeus* jignit și simți tu că-i jignit. De ce simți? Pentru că acel nimic e și-n tine, pentru că insultat pe scenă e insultat în tine.“²

Natura seamănă astfel cu memoria unui uriaș „computer“, programat în cele mai mici detalii de „spiritul Universului“, căruia deși îi place să-și încifreze planurile pentru a nu fi dezlegate de cei pe care îi anticipează și distribuie în niște parametri dinainte stabiliți, se deosebește totuși de oarba, despotica voință a lui Schopenhauer. Într-un alt text, Eminescu e și mai explicit în această privință: „Este *acelaș om care trăiește în toți* — și naturi inferioare cred că s-au plagiat unii pe alții, pe cînd poate nici nu s-au citit.“³

Uriașa memorie a acestui „supercomputer“, dacă ne este îngăduită comparația, înmagazinează în datele ei și acele existențe netrăite, necunoscute încă, dar posibile, asemenea mugurilor ce nu s-au ivit încă, dar care, la nivelul infrastructurilor celulare, gestică ca *posibilitate* în freamătul vital al sevelor din adîncuri: „tu însuși puteai să nu te naști, să fii din numărul celor ce n-au fost niciodată... ei bine, totuși existența era posibilă pentru că este. Ar fi existat ca o *idee* (s.n.), ca o comedie primitivă al cărei manuscris s-a pierdut și despre care nimeni nimic nu știe, deși a existat, ba există în creierul naturei. Prin urmare tu ai fost, ești, vei fi totdeauna.“⁴

¹ M. Eminescu, *Archaeus*, *Opere VI*, ed. cit. p. 417.

² Ibidem, p. 737.

³ M. Eminescu, *Fragmentarium*, ed. cit. p. 54

⁴ M. Eminescu, *Opere VI*, ed. cit. p. 737.

Archaeus apare așadar ca un principiu — forță, etern, vital și neschimbător, ca o potențialitate ce face ca din miezul simbului de ghindă să răsară, în chip invariabil, pomul, a cărui existență nu poate fi pusă la îndoială atâta timp cât există pădurea.

6. Sublimul Descălecător

Ceea ce s-a numit *istorismul* eminescian reprezintă o coordonată decelabilă și la nivelul prozei. Imaginea deteriorată moral și social a prezentului îl determină adeseori pe scriitor să idealizeze trecutul sau să caute reminiscențe ale acestuia în viața unei boierimi legată de glie ce mai supraviețuiește prin urmași destoinici, iubitori ai unei existențe patriarhale, în care diferențierile sociale nu au căpătat forma acută a unor antagonisme de clasă. Semnificativ pentru această viziune este textul *La curtea cuconului Vasile Creangă*. După ce descrie cu minuție mediul ambiant — imagine arhetipală a vechiului sat românesc — autorul evocă viața molcomă, lipsită de griji și de evenimente a unei colectivități cruțată de seismele istoriei, solidară prin cutume și sentimentul profundului atașament față de spațiul care a modelat-o. Este aceeași atmosferă idilic-vesperală pe care o regăsim și în *Sara pe deal*, în imaginea unui sat unde oamenii muncesc și trăiesc într-o deplină comuniune cu natura. Gospodăria cuconului Vasile Creangă este un fel de *centrum* al vieții sătetești, în jurul ei gravitând oameni aparținând unor diverse îndeletniciri și categorii sociale, iar în interior conviețuind, într-o senină împăciuire, alături de gazdă, tot felul de rubedenii scăpătate ale acesteia, precum și o mulțime pestriță de slujbași: „Fi știau a cristaliza împrejurul lor un fel de curte, compusă din boiernași sărăciți cari, slujind, își recuștigau pe-ncetul o avere din care să poată trăi fără grijă, din rude scăpătate, însă pline de deșertăciune, cari trăiau pe sama vărului avut, din refugiați străini — poloni, unguri sau nemți — cari, mai la velniță, mai la gospodărie, mai în cancelaria domeniilor, formau o clasă de angajați, din călugări, feciori de boieri, cari înconjurau mină stirea spre a trăi bine pe moșiile și la curțile cunoscuților lor, afară de

aceea, un popor de servitori, țigani și străini, cari „jos“ trăiau sfădindu-se și clevetindu-se la boieri unul pe altul.“¹

Dacă în clipele de răgaz cuconul Vasile Creangă cugetă mirenește, avînd predilecție pentru muzică și poezie, soția acestuia „de o blîndete rară“, cu surîsul „voluptuos și satisfăcut care-l au femeile frumoase și fără de dorințe“ seamănă cu acele regine din „epopeele nordice“. În contrast cu această lume a rînduielilor statornicite, neștirbite în timp apare aceea a „fantasmagoriilor falsei civilizații“, a aparențelor și a formelor calpe, fără conținut, contra căreia își va îndrepta Toma Nour, din *Geniu pustiu*, implacabilul și vehementul său rechizitoriu: „Vezi la noi istorici ce nu cunosc istoria, literați și jurnaliști ce nu știu a scrie, actori ce nu știu a juca, miniștri ce nu știu a guverna, financieri ce nu știu a calcula, și de aceea atîta hîrtie mîzgălită fără nici un folos, de aceea atîtea țipete bestiale care împlu atmosfera teatrului, de-aceea atîtea schimbări de ministeriu, de-aceea atîtea falimente.“²

Neavînd nimic comun cu idealurile națiunii, abdicînd de la rosturile ei, o pseudointelectualitate semidocă dă nota cea mai dezolantă în acest întristător tablou al unei lumi erodată de o pătură superpusă și bugetivoră a marilor privilegiați, degradată, coruptă atît la nivelul structurilor sociale și instituționale, cît și la acela al moravurilor umane. Față cu acest prezent decăzut, Eminescu se simțea îndreptățit să privească adeseori cu regret la „zilele de-aur a scripturelor române“, cînd întreaga suflare a norodului se împuternicea, solidară cu nobile țeluri, în jurul unor domni luminați. E ceea ce îl determină și pe Dionis să-și dorească evaziunea dintr-o lume anodină, cenușie, sufocantă pentru a se regăsi într-o îndepărtată epocă. În vremea lui Alexandru cel Bun. Expresie a unui ideal colectiv ce dănuie în subconștient, figura voevodului luminat, cu care se identifică uneori chiar poetul, reprezintă un motiv important în creația eminesciană, îndreptățind observația pe care o făcea, în acest sens, Lucian Blaga în *Spațiul mioritic*: „Voevodul român, icoană luminoasă alcătuită din suprapunerea mai multor imagini din epoca de istorie românească dinaintea lui 1500, este pentru Eminescu

¹ M. Eminescu, *La curtea cuconului Vasile Creangă, Opere VI*, ed. cit. p. 394—395.

² M. Eminescu, *Geniu pustiu, Opere VI*, ed. cit. p. 157.

efigia secretă, care-l absoarbe, care-i compensează insuficiențele, care îl magnetizează. Subconștient, raportarea la un ideal voevodal ia proporții de identificare. Subconștient, Eminescu se vedea un tânăr voevod.¹

Și această identificare cu imaginea tânărului voevod își avea temeiul ei profund. Întreaga operă eminesciană nu îl impune oare pe autorul ei ca pe un sublim Descălecător în limba și spiritualitatea românească? Imaginea unui ev mediu românesc nu se rezumă însă la Eminescu doar la un pitoresc arhitectonic, la un gotic convențional, decorativ ce dă culoare basmului sau atmosferă povestirii. Idealul cavaleresc nu este acela al Feți-Frumoșilor din basme, ci al unui Toma Nour care, în numele lui, se simte solidar cu revoluționarii a căror cauză o apără nu în vorbă ci în faptă: „Era noaptea aceea un roman cavaleresc fără înțeles, din evul mediu, dar în care nu mai eram în stare de-a transpune tablourile colorate, cu sînge, cu foc și cu negrul vinăt roșu al fumului, cari trecuse turburi cu hidoasele lor fețe de mort, cu satanicele roșii fețe vii, ce trecuse pe dinaintea ochilor mei”¹.

Și idealul acesta voevodal îl face pe poet să-și concentreze atenția și mai în adîncul istoriei, spre vremurile de început, ale plămădirii neamului și către acei oameni exemplari, care au făcut cu puțință, prin jertfa lor, nașterea și dăinuirea unui popor.

7. Mirificul Fatum

Amestec de realitate și ficțiune, relatarea lui Gérard de Nerval asupra călătoriei întreprinsă în 1841—1842 în Orient cuprinde și episodul vizitei în Egipt la marea piramidă. Cu fervoarea unui înnăscut pelerin, după trudnica ascensiune pe platforma piramidei, drumetul care, între timp, și-a descoperit un pitoresc însoțitor în persoana unui prusac locvace și afabil, nu pregetă a se aventura, într-o mișcare de data

¹ Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, în vol. *Trilogia culturii*, Editura pentru Literatură Universală, 1969, p. 248.

² M. Eminescu, *Geniu pustiu, Opere VI*, ed. cit. p. 233.

aceasta descendentă, pe un abrupt culoar, pentru a ajunge în interior în camera sepulcrală ce a adăpostit trupul mumificat al faraonului. Așa cum avea s-o afle chiar de la acesta, blondul ofițer prusac întâlnit pe platforma piramidei folosise ocazia unui concediu pentru a se alătura unei importante expediții arheologice condusă de tânărul și faimosul egiptolog german Karl-Richard Lepsius (1810—1884), care întreprindea pe atunci (1842—1846) sistematice cercetări în țara vechilor faraoni: „Avea asupra lui scrisori cu veștile cele mai recente de la expediția domnului Lepsius care explora atunci împrejurimile lacului Moeris și așezările subterane din vechiul labirint. Savanții berlinezi descoperiseră orașe întregi, ascunse sub nisip și clădite de cărămidă, adevărate *Pompei* și *Herculanum* subterane care nu văzuseră nicicând lumina zilei și datau din vremea troglodiților.”¹

Este același Lepsius ale cărui cursuri Eminescu le va audia 30 de ani mai târziu, în 1872—1873, la Berlin. În semestrul de iarnă (1872—1873), Eminescu a urmat oficial, între altele, cursul „Istoria Egiptului și Monumentele Egiptului”, iar în semestrul de vară 1873, „Obiceiurile și moravurile egiptenilor”, ambele ținute de Lepsius. O autoritate de primă mărime avea să-l inițieze pe poet într-un domeniu față de care manifesta un interes deosebit.

Ceea ce părea a fi pentru Nerval un simplu periplu turistic, fie el chiar și temerar, se transformă de îndată într-o captivantă lecție de inițiere a sa, de către versatul interlocutor prusac, priceput cunoscător al tainelor vechilor ceremonii oficiate odinioară de preoții egipteni în acest straniu și copleșitor labirint subteran. Numeroasele galerii, culoare, puțuri secrete, săli reprezentau tot atâtea obstacole pe care, odinioară, le avea de înfruntat neofitul pe parcursul celor șapte probe obligatorii pentru a ajunge, după îndeplinirea lor, nu numai în strălucitorul Memfis și în paradisiaca oază a Faiumului, dar și la sublima cunoaștere, la pătrunderea secretelor înaltei științe sacerdotale. Dacă vivacele interlocutor, originar din Postdam se dovedește un subtil, avizat cunoscător al străvechilor rituri de inițiere, pe care le a practicat și Pythagora în timpul șederii sale în Egipt, neofitul scriitor nu este nici

¹ Gérard de Nerval, *Călătorie în Orient*, Editura Univers, 1977, p. 227.

el un inocent în acest domeniu, recunoscînd de la început în binevoitoarea sa călăuză pe un „fiu spiritual“ al lui Voltaire. În timp ce se lasă condus și ghidat în hățișurile lumii subterane, scriitorul își imaginează ce efect copleșitor ar avea reprezentarea „Flautului fermecat“ de Mozart în acest grandios decor, făcut anume parcă să reverbereze și să amplifice prin vastele-i bolți, sunetele celebrei partituri, să confere o stranie expresivitate schimonoselilor lui „Papayeno“, nevoit, pe urmele stăpînului său inițiat, să înfrunte triplul Anubis, pădurea învăpăiată, apoi întunecatul canal, învolburat de roșile de fier, precum și scara stranie din care se desprind fuscele.

Cristalizînd, „împietrînd“ parcă efectul optic produs de razele soarelui atunci cînd se răsfrîng pe pămînt, printr-o spărtură a norilor, *piramida* este nu numai un simbol ascensional, dar și locul de incidență a două lumi, una magică a ceremoniilor legate de cultul morților și al inițierilor misterioase prin care se încearcă a se dobîndi accesul la o viață de dincolo, suprareală, precum și o altă a rațiunii triumfătoare, a perfecțiunii geometrice, bazată pe înalta știință a numerelor. Sanctuar al tuturor „misteriilor“, vechiul Egipt îi apărea lui Eminescu ca un spațiu fabulos, în care relația dintre om și univers are un caracter preponderent magic. Contactul cu un popor care în mod obișnuit „nu inițiază pe străini în misterele artelor și a științelor“ se dovedise pentru Pythagora în timpul cît a locuit acolo, extrem de fecund: „ochii sufletului său erau uimiți de măreția lucrurilor văzute — nota Eminescu într-o pagină de manuscris — el credea într-o ființă atotputernică, în nemurirea sufletului, a ordinei morale între oameni“¹.

Ce anume determinase o atît de profundă transformare la un om ca Pythagora care, plecînd din Grecia „demagogic“ se întoarse din Egipt „aristocratizat, plin de mister religios“ rămîne pentru Eminescu un mister a cărui descifrare presupune dezlegarea unei enigme și mai mari, insolubile: „Ce văzuse. O alee întreagă de sfînxii — drum al vieții omenești plin de întrebări, iar la capăt răspunsul la acele întrebări: piramida și moartea“².

¹ M. Eminescu, *Fragmentarium*, ms. 2267, (106), Edituție după manuscrise, cu variante, note, addenda și indici de Magdalena D. Vătămăniuc, Editura științifică și enciclopedică, 1981, p. 614.

² Idem.

Asemuită cu acel prim promontoriu care vestea apariția pământului din sinul apelor primordiale, piramida nu însemna doar un grandios mormînt în viziunea vechilor egipteni, ci și începutul unei noi existențe, într-o altă lume, de dincolo. Cei care se îngrijeau ca morții lor să nu sufere de sete și de foame, să fie feriți de orice neajunsuri și să poată face față oricăror încercări concepeau moartea ca o tranziție către o altă stare, credeau că existența omului continuă, sub alte forme, acolo de unde nimeni nu se mai întoarce și unde fiecare avea nevoie nu atât de confort, pentru o fantomatică supraviețuire, cît de mijloace pentru a învinge diferite obstacole și primejdii, pînă la judecarea și iertarea sa. Alea de sfîncși care ducea către incinta templului unde vechii preoți oficiau ceremoniile era o prefigurare simbolică a drumului inițiativ la capătul căruia nu se deschidea abisul, neantul, ci o nouă existență, într-o altă lume, imaginată ca avînd multe elemente comune cu aceea pe care defunctul o părăsise, fără a se despărți totuși definitiv de ea. Grija celor rămași era de a preîntîmpina orice opreliște care l-ar fi putut împiedica pe cel plecat să-și continue acest drum, să dejoace intervențiile forțelor demonice care, ascunse la vreuna din nevăzutele vămi, l-ar fi constrîs pe acesta la o *a doua moarte*, cea definitivă. Piramida îi revelase lui Pythagora dubla dimensiune — transcendentă și rațională — a vechii spiritualități egiptene, credința în dăinuirea sufletului și certitudinea unei superioare legități și armonii cosmice, riguros geometrice, verificabilă pe căi strict logice, matematice. Aici, în vecinătatea marilor piramide va descoperi el, poate, proprietățile triunghiului care îi va purta numele, precum și înalta știință a numerelor, fără de care, după părerea sa, nu se poate explica armonia din Univers.

Un simbol sacru prezent la egipteni pe papirusuri sau pe zidurile piramidelor este așa-numitul *ochi udjat*, ochiul-lumină, purificator, amintind de atotvăzătorul ochi-divin, ochiul lumii reprezentat de soare care, în spiritualitatea indiană, desemna pe Agni sau pe Budha. Înscris într-un triunghi, el va deveni un simbol creștin dar și, mai tîrziu, ocult. E interesant de constatat că acest dublu simbol îl întîlnim atît la Eminescu cît și la Hasdeu, în ipostaze, e drept, foarte diferite. Ochiul înscris în triunghi ne întîmpină enigmatic chiar pe ușa-lespede, mobilă a castelului „Julia Hasdeu“ de la Cîmpina, după cum orificul din mijlocul boltii ce se arcuiește deasupra sălii circulare a donjonului central al clădirii

simbolizează ochiul divin peste care e lesne de presupus, că la un anumit moment al zilei și al anului se suprapune discul solar. Complăcindu-se în postura simulată a profanului exaltat și uluit, cu prilejul interviului pe care i-l va lua la Cîmpina lui Hasdeu, Caragiale va descrie cu lux de amănunte inițierea pe care i-o face gazda în complicata rețea de simboluri a castelului, insistînd și asupra semnificației ochiului divin.

Atît în acel *vis în vis* din *Sărmanul Dionis* cît și în fragmentul intitulat *Umbra mea*, Eminescu folosește și el acest simbol: *ochiul în triunghi*. Devenit umbră luminoasă, ca și însoțitoarea sa Maria, despovărat deci de toate atributele ființei muritoare, Dan (Dionis) ajunge, în drumul său ascensional, la poarta divinității — Doma lui Dumnezeu — poartă impenetrabilă ale cărei însemne continuă să rămînă și pentru îngerii o absolută enigmă, imposibil de dezlegat chiar cu ajutorul misterioasei cărți de zodii a lui Zoroastru. Ea ascunde acel *Misterium Magnum*: „Numai o poartă închisă n-au putut-o trece niciodată. Deasupra ei, în triunghi, era un ochi de foc, deasupra ochiului un proverb cu literele strimbe ale întunecatei Arabii”¹.

Înțîlnim aici și un alt simbol, al *porții* care nu oferă accesul nici chiar celor inițiați în sanctuarul divin. Ochiul de foc înscris în triunghi nu e altul decît Soarele. Ar putea fi vorba de acea Poartă a Soarelui care desparte individul de Adevărul ultim — *Misterium Magnum*. Scrisă în perioada studiilor vieneze (1869—1870), nuvela *Sărmanul Dionis* va fi citită de Eminescu la Junimea în ședința de la 1 septembrie 1872 și publicată în *Convorbiri literare*. Eminescu devenise deja un colaborator important al revistei și unul din membrii societății ieșene. Tot din perioada vieneză datează *Acatarii faraonului Tlâ* și poezia *Egiptul* (publicată la 1 octombrie 1872 în *Convorbiri literare*), folosită și în amplul poem *Memento mori* (*Panorama deșertăciunilor*). Înainte de a audia cursurile de egiptologie ale lui Lepsius la Berlin și înainte chiar de a fi devenit un frecventator al reuniunilor *Junimii*, Eminescu manifestă așadar un viu interes pentru lumea și civilizația anticului Egipt, — fapt ce nu avea cum să displace fruntașilor junimiști, atrași și ei, din motive diferite însă, de străvechi spiritualități.

¹ M. Eminescu, *Sărmanul Dionis*, *Opere VI*, ed. cit. p. 60.

Dacă originile *Junimii* nu se pierdeau în „noaptea timpurilor“, cum le plăcea, fie lui Negruzzi, fie lui Pogor să declame, sibilinic, spre nedumerirea și exaltarea asistenței cu prilejul fiecărui banchet anual, în schimb obirșia celeilalte societăți — Steaua Dunării — din care făceau parte nu numai membrii fondatori (Maiorescu, Pogor, Theodor Rosetti, Carp, Negruzzi), ci și unii dintre cei de rând, dar înstăriți, putea fi căutată în străvechile mituri și ceremonii de la Memfis și Eleusis. Ideile de progres, de libertate și fraternitate erau, de asemenea, pe gustul acestor fii spirituali ai lui Voltaire.

Efervescenta, revoluționara epocă a iluminismului nu îl va lăsa indiferent și pe Eminescu. Admirator al lui Diderot, el scrie la Berlin poemul *Umbre pe pinza vremii*, cum se va intitula mai apoi *Împărat și proletar* (publicat în decembrie 1874). Eminescu dă glas aici revoltei celor dezmoșteniți și împilați contra absolutismului despotice. Consecvent atitudinii clasei din care provenea, Maiorescu se va strădui să domolească accentele protestatere, tonul incendiar și vaticinar din *Împărat și proletar*, sugerindu-i poetului unele modificări. Revoluția franceză evocată în *Memento mori* îi apărea autorului ca o devastatoare descătușare a spiritului de libertate care, cu tenacitate, și-a croit calea spre a izbucni la lumină, împotriva și în pofida opreliștilor și coercițiilor unei puteri despotice. Cel ce se substituie acestui spirit și își arogă puteri discreționare riscă însă să devină tot atât de crud și intolerant ca și răul pe care l-a condamnat, împărțășind, în final, soarta victimelor sale. Figura lui Robespierre se confundă cu aceea a Cezarului:

„Tricolorul plin de sînge e-mplîntat în baricade,
Clopoțele url-alarmă pe Bastilia ce cade
Și poporul muge falnic, ca un ocean trezit;
Sfarmă tot și pe-a lui valuri, ce le urcă cu mîndrie,
El înalță firi cumplite, cari-l duc, o vijelie,
Să îngroape sub ruine, ce-n picioare a strivit.

Și prin negrele icoane unor zile fără friuri,
Unde viața e-o scînteie, unde sînge curge-n riuri,
Palid, adîncit, sinistru, trece tigrul Robespierre;

Și privirea-i singeroasă s-alintează ca spre pîndă:
Căci ce scrie e-o sentință, ce gîndește e-o osîndă —
Într-un cran săpat ca-n piatră fierb gîndurile-i de fier“.

Scris tot în perioada studiilor la Viena după „impresiuni nemijlocite din anul 1868, pe cînd eram în București, poate după un episod ce mi l-a povestit un student din Transilvania“, — cum avea să mărturisască Eminescu într-o scrisoare din 5/17 iunie 1870 adresată lui Iacob Negruzzi — romanul *Geniu pustiu* propunea un personaj însuflețit de idealuri revoluționare. Angrenat în tot felul de activități clandestine, inspirate de un vast plan conspirativ, Toma Nour străbate centre europene (Copenhaga, Torino), fiind condamnat la moarte într-un orășel din Germania „reședința unui rege — miniatură, rege — parodie, rege — satiră“. Spirit incendiar, Toma Nour e răzvrătitul oricăror autocrații și oligarhii, neezitînd să-și sacrifice viața pentru succesul cauzei: detronarea monarhilor, stîrpirea acoliților lor și înființarea unui Tribunal al popoarelor. *Natură problematică (Problematische Naturen)*, el este revoluționarul unei epoci în care ideile iluministe recîștigau teren, în care marea ofensivă antimonarhică mocnea subteran: „Nu crede, zise, că cosmopolitismul cum îl voi eu nu-și are adepții săi fierbinți. Deodată cu aceste vorbe, el scoase din buzunariul de pe piept al gherocului un mic jurnal litografiat în nordul Germaniei. Ieșit dintr-o litografie secretă de sub mina unor juni apostoli ai Libertății adevărate, ai Cosmopolitismului celui mai posibil și celui mai egalitar, acest ziar era interpretul unor idei demne, frumoase, tinere. El chema popoarele la o alianță sacră contra tiranilor celor răi ai pămîntului — la esilarea din regula lumii a maiestăților meschine, a diplomaților gîzi și a opiniunii zilei, a rezbelului în care se varsă atîta singe din inima cea sîntă a popoarelor“¹.

Recunoaștem în acest crez ecoul ideilor care circulau în acea vreme în atmosfera efervescentă a mediilor studentești din capitala habsburgică unde însă, pentru românii grupați în cele două asociații — „Societatea științifică socială „România“ și „Societatea literară și științifică a românilor din Viena“ — problema prioritară care se punea

¹ M. Eminescu, *Geniu pustiu. Opere VI*, ed. cot. p. 163.

era aceea a realizării unității naționale. Ei vor privi de altfel cu ostilitate amestecul junimiștilor în alegerea discursului festiv rostit la Putna de A.D. Xenopol cu prilejul împlinirii a patru veacuri de la întemierea minăstirii, împătându-le lui Slavici și Eminescu prezența acestor „cosmopoliți“ germanofili la o manifestație cu caracter național: „Alegera — scria Slavici în *Amintirile* sale, rezumînd învinuirile aduse — fusese însă făcută de niște „francmasoni“, de „cei mai primejdioși complotiști“ și asta era o vină pe care adevărații naționaliști nu ne-o puteau ierta“¹.

În *Moș Iosif* — text scris în perioada studiilor la Berlin (1872—1874), Eminescu înfățișa în bătrînul polihistor nu doar un înțelept, dar și pe omul descumpănit al unei alte generații, al unei alte mentalități, circumspect, neîncrezător în noul spirit al timpului și în ideile speculative care îl intruchipau: „El citise încă-n tinerețe scrieri de-ale enciclopediștilor, dar ei îi insuflau apatie. Dovezile lor îi păreau silite, căci se ndreptau toate contra unei axiome pe care el nu permitea nimănui s-o nege: atotputernicia lui Dumnezeu. El își inchipuia că un om trebuie să fie bolnav sau foarte nenorocit pentru ca să compue cărți contra bibliei. De aceea mirarea lui era mare cînd vedea că pe zi ce merge, tocmai aceste idei se lătesc pe care el le credea ca un pas înapoi al lumii, iar nu unul înainte.“²

În spiritul unui luminism ponderat, de sorginte germană și al evoluționismului promovat de filosofia lui Herbert Spencer, Maiorescu nu numai că a pledat, dar a și participat efectiv la o vastă acțiune de *luminare*, prin cultură, a publicului pentru a-l face apt să înțeleagă noile exigențe ale veacului, pledînd pentru o organică adecvare a formelor la conținut. În calitatea de mentor al *Junimii* și conducător al revistei „Convorbiri literare“, de inițiator al unor prelecțiuni populare ce se bucurau de o mare audiență, Maiorescu a întreprins o acțiune sistematică de educare a publicului în spiritul înaltelor valori ale artei, literaturii, filosofiei și științei din acea vreme. Fără a împărtăși deismul ponderat sau ateismul militant al iluminiștilor mai radicali, unii junimiști

¹ Ion Slavici, *Serbarca de la Putna*, în vol. *Amintiri*, ed. cit. p. 63—64.

² M. Eminescu, *Moș Iosif, Opere VI*, ed. cit. p. 371—372.

de văză s-au declarat *ab initio* ostili dogmelor religioase, îndreptându-și atenția spre alte spiritualități, aceasta bineînțeles și sub înrîurirea unor idei filosofice de largă circulație în acel moment. Termenul de *creștinism* bunăoară căpăta în *Dicționarul Junimii* următoarea precizare: „Religiune adoptată de multe milioane de oameni, dar foarte rău văzută de Pogor. Într-o vreme voia chiar să o desființeze. La fiecare întrunire propune constituirea unei societăți care să lucreze contra porcilor de creștini ce ar fi adus multe rele pe lume.”¹

În veselia generală care se înstăpînea cu prilejul fiecărui banchet anual al Junimii la Iași, un singur om făcea notă discordantă prin aerul lui detașat și absent: Eminescu. Solitar, adîncit în gîndurile sale, el era indiferent la toată zarva din jur, întreruptă doar de vocea lui Iacob Negruzzi care se arăta de fiecare dată excedat de obligația de a roști, în discursul tradițional, aceeași frază stereotipă și de a face, încă o dată, istoricul incomplet al societății. Mirat de obstinția cu care Pogor ținea să se precizeze originile imemoriale ale Junimii, fără a aduce un argument valabil în acest sens, Iacob Negruzzi, secretarul „perpetuu” al Junimii, nu face decît să sporească misterul atunci cînd își deapănă, peste ani, amintirile: „Discursul începea invariabil prin cuvintele citate în Capitoulul I al acestor *Amintiri*: „Originea „Junimei” se pierde în noaptea timpurilor. Nimic nu se știe cu siguranță istorică despre începuturile acestei faimoase și nemuritoare Societăți, dar iată ce zice tradiția verbală, transmisă din generație în generație pînă în zilele noastre”. Oratorul spunea atunci că în toamna anului 1869 Maiorescu s-ar fi întîlnit cu Th. Rosetti într-o casuță suspectă de pe lingă biserica Banului din Iași, cum în acea întîlnire s-ar fi pus bazele înființării „Junimii”, cum Pogor, Carp, și Negruzzi, entuziasmați de faimoasa prelecțiune populară ținută de Th. Rosetti *Despre societatea modernă* ar fi hotărît să dea cu ceilalți doi împreună, o formă durabilă „Junimii” etc.”²

Cu un an înainte de data istoricei întîlniri a lui Maiorescu cu Th. Rosetti în acea casă „suspectă” de pe lingă biserica Banului din Iași, cu prilejul unei ceremonii, la Steaua României, după ce folosea aceeași

¹ Iacob Negruzzi, *Amintiri din Junimea*, în vol. *Scrieri alese*, Ed. Minerva, 1970, p. 308.

² *Ibidem*, p. 186.

frază stereotipă ca și Iacob Negruzzi la banchetul anual al „Junimii”, V. Pogor își continua alocuțiunea, evocînd trecutul insondabil al acestei societăți, înființată de fapt la 1865: „Nici un spectacol mai emoționant, mai grandios, ca acest lanț fratern neîntrerupt, care începe în Asia, cu asociațiile sale incipiente, traversează atîtea secole, atîtea vicisitudini pentru a ajunge pînă la noi, pentru a ne transmite încă o rază sacră a acestei imense iubiri de care odinioară a fost cuprinsă inima divinului Brahma.”

Banchetul anual al Junimii era astfel un prilej de a celebra, printr-o sărbătoare a veseliei, tradiția unui rit ale cărui rădăcini se pierdeau pe undeva prin milenara Indii, dar și prin aleile străjuite de sfinșii deșertului, prin subteranele marii piramide, ale cărei galerii duceau, cîndva, către grandiosul Memfis și edenicul, strălucitorul Faium.

ADRIAN ANGHELESCU

TABEL CRONOLOGIC

- 1736** Anul probabil al nașterii lui Petrea Eminovici, țăran din satul Călinești, lângă Suceava (Bucovina), cel mai vechi dintre Eminovicii atestați în acte oficiale. Străbunic al poetului.
- 1789** Se naște Vasile Eminovici, singurul fecior al lui Petrea Eminovici și al soției sale Agafia. Și el țăran, muncitor de pământ. Avea și darul cîntării. E bunicul poetului.
- 1812** La 10 februarie se naște Gheorghe Eminovici, fiu a lui Vasile Eminovici și al soției acestuia, Ioana. E te tatăl poetului. S-a rupt de mediul satului natal și, părăsind Bucovina, s-a stabilit în Moldova.
- 1816** Se naște mama poetului, Raluca Jurașcu, fiica stolnicului Jurașcu din Joldești.
- 1840** La 29 iunie, Gheorghe Eminovici se căsătorește cu Raluca Jurașcu.
- 1841** La 12 mai Gheorghe Eminovici, sluger, fu ridicat la rangul de căminar. În acest an se naște Șerban, primul copil al soților Eminovici.

1843 La 2 februarie se naște Nicolae (Nicu), al doilea copil.

1844 Se naște George (Iorgu), al treilea copil.

1845 La 5 mai, se naște Ruxandra, al patrulea copil.

1846 La 1 iulie, se naște Ilie, al cincilea copil.

1848 Se naște Maria, al șaselea copil. Anul nașterii este probabil.

1850 La 15 ianuarie, se naște în Botoșani Mihail (Mihai, cum i se zicea în familie), poetul, al șaptelea copil.

1852 Se naște Aglaia, al optulea copil.

1854 Se naște Henrieta (Harieta), al nouălea copil.

1856 Se naște, la 16 noiembrie, Matei, al zecelea copil. Data cînd s-a născut Vasile, al unsprezecelea copil al soților Eminovici, nu e cunoscută.

1857 În luna august căminarul Eminovici conducea, cu pașaport, cinci copii la studii, peste graniță, la Cernăuți, printre care și Mihai. Ce cursuri a urmat Mihai în acest an nu se știe.

1858—1859 Copilul Mihai a urmat clasa a III-a la „Nationa Hauptschule“ din Cernăuți, fiind clasificat al 15-lea între 72 de elevi.

1859—1860 A urmat clasa a IV-a, fiind clasificat al 5-lea între 82 de elevi.

1860—1861 Înscris la Ober-Gymnasium din Cernăuți, elevul Eminovici Mihai promovează clasa I, fiind

clasificat al 11-lea în primul semestru și al 23-lea în cel de-al doilea semestru.

1861--1862 Urmează clasa a II-a.

1862--1863 Repetă clasa, dar de la 16 aprilie 1863 părăsește definitiv cursurile, deși avea o situație bună la învățătură.

Plecând de vacanța Paștelui la Ipotești, nu s-a mai întors la școală.

Moare Ilie, care studia medicina la școala lui Davila din București.

1864 Elevul Eminovici Mihai solicită Ministerului Învățămîntului din București o subvenție pentru continuarea studiilor sau un loc de bursier. I se refuză „nefiind nici un loc vacant de bursier”. Prin adresa nr. 9816 din 21 martie, către gimnaziul din Botoșani, i se promite că va fi primit „negreșit la ocaziune de vacanță după ce, însă, va îndeplini condițiunile concursului”. Elevul Eminovici pleacă la Cernăuți unde trupa de teatru Fanny Tardini-Vlădicescu dădea reprezentații. La 5 octombrie Eminovici intră ca practicant la tribunalul din Botoșani, apoi, peste puțin timp, este copist la comitetul permanent județean.

1865 La 5 martie Eminovici demisionează, cu rugămintea ca salariul cuvenit pe luna februarie să fie înmînat fratelui său Șerban. La 11 martie tinărul M.G. Eminovici solicită pașaport pentru trecere în Bucovina. În toamnă se află în gazdă la profesorul său Aron Pumnul, ca îngrijitor al Bibliotecii acestuia. Situația lui școlară era de „privatist”. Cunoștea însă biblioteca lui Pumnul pînă la ultimul tom.

1866 La 12/24 ianuarie moare Aron Pumnul. Cu această împrejurare șapte învățăcei gimnaziști tipăresc o broșură cu „lăcrimioare... la mormintul prea-iubitului lor profesoriu“. A doua din aceste poezii este semnată: *M. Eminoviciu*, privatist. La 25 februarie/9 martie revista *Familia* din Pesta îi publică poezia *De-aș avea...* Iosif Vulcan, directorul revistei, i-a schimbat însă numele din Eminovici în *Eminescu*, nume pe care poetul l-a adoptat imediat și pentru totdeauna. La 15/27 mai i se publică poezia *O călărire în zori*. În iunie părăsește Bucovina și se stabilește la Blaj cu intenția mărturisită de a-și reîncepe studiile. La 16/29 iulie, revista *Familia* îi publică poezia *Din străinătate*, la 14/26 august poezia *La Bucovina*, la 11/23 septembrie *Speranța*, și la 16/28 octombrie *Misterele nopții*. În cinci numere consecutive din octombrie și noiembrie, aceeași revistă îi publică nuvela *Lanțul de aur*, tradusă după Onkel Adam, scriitor suedez. Un scurt timp a fost și la Alba Iulia, unde participă la 27—28 august la adunarea anuală a „Astrei“. În toamnă a părăsit Blajul și s-a dus la Sibiu, unde e prezentat lui N. Denusușianu; de aici trecu munții cum putu și veni la București.

1867 Intră în trupa lui Iorgu Caragiale, unde are rolul de sufleur și de copist. Cu această trupă făcu turnee la Brăila, Galați, Giurgiu, Ploiești. Citea mult din Schiller, din care a și tradus poezia *Resignațiune*, datată în manuscris april 1867. Îi apare în *Familia* din 2/14 aprilie poezia *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie*, iar la 18/30 iulie poezia *La Heliade*.

1868 Este angajat ca sufleur în trupa lui Mihail Pascaly, care concentrase mai multe forțe teatrale: Matei Millo, Fanny Tardini-Vlădicescu și actori din trupa

lui Iorgu Caragiale. În timpul verii, această trupă a jucat la Braşov, Sibiu, Lugoj, Timişoara, Arad şi alte oraşe bănăţene. Iosif Vulcan l-a întâlnit cu ocazia acestui turneu şi a obţinut de la Eminescu poeziile *La o artistă* şi *Amorul unei marmure*, publicate apoi în *Familia* din 18/30 august şi 19 septembrie/1 octombrie. Văzind aceste poezii în *Familia*, căminarul Gheorghe Eminovici ceru lui Iosif Vulcan ştiri asupra soartei fiului său, răătăcitor în lume. Stabilît în Bucureşti, Eminescu face cunoştinţă cu I.L. Caragiale. Pascaly, fiind mulţumit de Eminescu, îl angajează ca sufleur a II-a şi copist al Teatrului Naţional. La 29 septembrie Eminescu semna contractul legal în această calitate. Obţinu de la Pascaly o cameră de locuit, în schimb, însă, se obligă să traducă pentru marele actor *Artă reprezentării dramatice — Dezvoltată ştiinţific şi în legătura ei organică de profesorul dr. Enrie Theodor Röscher (După ediţiunea a doua)*. Traducerea, neterminată, scrisă pe mai multe sute de pagini, se află printre manuscrisele rămase. Acum începe şi proiectul său de roman *Geniu pustiu*.

1869 La 1 aprilie înfiinţează împreună cu alţi tineri cercul literar „Orientul“, care avea ca scop, între altele, stringerea basmelor, poeziilor populare şi a documentelor privitoare la istoria şi literatura patriei. La 29 iunie se fixează comisiile de membri ale „Orientului“, care urmau să viziteze diferitele provincii. Eminescu era repartizat pentru Moldova. În vară se întâlneşte întâmplător în Cismigiu cu fratele său Iorgu, ofiţer, care-l sfătuie să reia legăturile cu familia. Poetul refuză hotărît. Cu ocazia morţii fostului domnitor al Munteniei, Barbu Dimitrie Ştirbei, publică într-o foaie volantă poezia cunoscută sub titlul *La moartea principelui Ştirbei*. În vară, pleacă cu trupa Pascaly în turneu la Iaşi şi Cernăuţi. Revista *Familia* continuă

să-i publice poezii: *Junii corupți* la 31 ianuarie/12 februarie și *Amicului F.I.* la 31 martie/11 aprilie. Cu ocazia ultimului turneu, Eminescu se împacă cu familia, iar tatăl său îi promite o subvenție regulată spre a urma cursuri universitare la Viena, unde se aflau mai toți colegii lui de la Cernăuți. La 2 octombrie, Eminescu se înscrie la Facultatea de filozofie ca student extraordinar, ca simplu auditor deci, lipsindu-i bacalaureatul. Aici face cunoștință cu I. Slavici și cu alți studenți români din Transilvania și din Bucovina. Reia legăturile cu vechii colegi de la Cernăuți și de la Blaj. Se înscrie în cele două societăți studențești existente, care apoi se contopesc într-una singură — „România jună”. Scrisorile și telegramele către părinți pentru trimiterea banilor de întreținere se înțeșesc.

1870 Împreună cu o delegație de studenți, Eminescu îl vizitează de Anul Nou pe fostul domnitor Al. I. Cuza, la Döbling. În semestrul de iarnă 1869/1870 Eminescu a urmat cu oarecare regularitate cursurile. După aceasta Eminescu nu s-a mai înscris pînă în iarna lui 1871/72, cînd urmează două semestre consecutive. În schimb, selea lui de lectură era nepotolită. Frecventa, cu mult interes, biblioteca Universității. Îl preocupau și unele probleme cu care avea să iasă în publicistică. La 7/19 și 9/21 ianuarie publică în *Albina* din Pesta articolul *O scriere critică*, în care ia apărarea lui Aron Pumnul împotriva unei broșuri a lui D. Petrino din Cernăuți, iar la 18/30 ianuarie în *Familia*, *Repertoriul nostru teatral*, cel dintîi semnat cu numele întreg, iar cel de-al doilea cu inițialele M. E. Trece apoi la situația politică a românilor și a altor naționalități conlocuitoare din Austro-Ungaria publicînd, sub pseudonimul Varro, în *Federațiunea* din Pesta, trei articole, strîns legate între ele: *Să facem*

un congres, apărut la 5/17 aprilie, *În unire e tăria*, la 10/22 aprilie și *Echilibrul* la 22 aprilie/4 mai și 29 aprilie/11 mai, pentru care a fost citat de procurorul public din Pesta. *Federațiunea* din 5/17 aprilie răspunde cu mulțumiri pentru aceste articole, dar nu poate preciza timpul cînd ar putea începe publicarea romanului menționat de Varro. A fost probabil vorba de proiectul de roman *Naturi catilinare*. La 15 aprilie publică în *Convorbiri literare* din Iași poezia *Venere și Madonă*, iar la 15 august *Epigonii*. La 17 iunie îi scria lui Iacob Negruzzi redactorul *Convorbirilor literare*, lămurindu-i ideea fundamentală din *Epigonii*.

Alături de N. Teclu, președinte, Eminescu în calitate de secretar, semnează, în luna martie, un apel pentru stringerea de fonduri în vederea serbării de la Putna, iar la 4/16 septembrie îi scrie lui Iacob Negruzzi, rugîndu-l să publice în *Convorbiri literare* notița ce-i trimite, „asupra proiectatei întruniri la mormîntul lui Ștefan cel Mare la Putna“. Tot atunci trimite povestea *Făt-Frumos din lacrimă*, care se tipărește în *Convorbiri literare*, în numerele de la 1 și 15 noiembrie.

Sosit incognito la Viena, Iacob Negruzzi îi comunică lui Eminescu impresia puternică provocată de poet în sinul societății „Junimea“ din Iași, prin poeziile publicate de acesta în *Convorbiri literare*. Îi propune ca după terminarea studiilor să se stabilească la Iași.

1871 În cîteva scrisori din februarie îl pune pe Negruzzi în curent cu proiectele sale literare și i-l recomandă călduros pe Slavici. Trimite poezia *Mortua est!*, care apare în *Convorbiri literare* din 1 martie, urmată de alte două poezii: *Înger de pază* și *Noaptea...*, care se tipăresc la 15 iunie.

La 8 aprilie stil nou, „România jună“ ține ședința de unificare a conducerii, alegeînd primul său comitet,

cu I. Slavici, președinte, și Eminescu, bibliotecar. La 1 august, în ședința de la Cernăuți, s-au desăvârșit pregătirile pentru serbarea de la Putna, fixată pentru 15/27 august. Cu această ocazie Eminescu revăde locurile copilăriei și ale adolescenței sale. Se abate chiar pe la Botoșani și Ipotești. La 6 august i se adresează din Ipotești lui Titu Maiorescu, dându-i oarecare relații privitoare la organizarea serbării. În ziarul *Românul* din 3/15 august, Eminescu publică împreună cu Pamfil Dan, membru în comitetul serbării, o scrisoare în care explică semnificația întâlnirii tineretului român în jurul mormintului lui Ștefan cel Mare. Printre tinerii de talent, participanți activi la serbare, s-au remarcat pictorul Bucevschi și compozitorul Ciprian Porumbescu. Din cauza unor curente contradictorii în sinul societății „România jună”, Eminescu demisionează împreună cu Slavici din comitetul de conducere, în toamna anului. Amândoi sint acuzați că sint atașați ideilor „Junimii” din Iași. În studiul său despre *Dirceția nouă*, Titu Maiorescu evidențiază meritele de poet, „poet în toată puterea cuvîntului”, ale lui Eminescu, citîndu-l imediat după Alecsandri. Studiul se tipărește cu începere din acest an în *Convorbiri literare*.

Dintre numeroasele proiecte literare, în acest an probabil ia o formă inițială *Proclatarul*, sub impresia lecturilor poetului despre evenimentele Comunei din Paris. Poemul va fi continuat și desăvârșit în anii următori.

Lucrează la poemul *Panorama deșertăciunilor*.

La 16 decembrie, într-o scrisoare către Șerban, care se afla în țară, îi scrie necăjit că duce o mare lipsă de bani, avînd datorii pentru chirie, apoi „la birt, la cafenea, în fine, pretutindenea”. Din această cauză intenționează să se mute la altă universitate, în provincie.

1872 Anul probabil al întâlnirii lui cu Veronica Micle, la Viena. La 10 februarie, într-o scrisoare către părinți, se plînge că a fost bolnav, din care cauză se află într-o stare sufletească foarte rea, agravată și de știrile triste primite de acasă. La 18 martie ajunge să constate că „anul acesta e într-adevăr un an nefast“ din cauza bolii și a lipsurilor de tot felul. La 8 aprilie solicită bani pentru a se înscrie în semestrul al doilea. Se plînge și de lipsa unui pardesiu. În aceste împrejurări părăsește Viena și vine în țară. La 1 septembrie participă la o ședință a „Junimii“ din Iași, unde citește fragmente din *Panorama deșertăciunilor: Egiptul* și începutul Evului de mijloc, apoi nuvela *Sărmanul Dionis*. Prezența în țară a poetului este confirmată și de o scrisoare pe care Eminescu o trimite din Botoșani, în august, lui Titu Maiorescu, în care intervenea în favoarea lui Toma Micheru, pentru un concert al acestuia. La 7 septembrie Eminescu citește în ședința „Junimii“ două poezii: *Înger și Demon* și *Floare albastră*. Poezia *Egiptul* avea să apară la 1 octombrie în *Convorbiri literare*, iar *Înger și Demon* și *Floare albastră* la 1 aprilie anul următor. *Sărmanul Dionis* se tipărește la 1 decembrie 1872 și în continuare la 1 ianuarie 1873.

Asigurat printr-o subvenție lunară de 10 galbeni, din partea „Junimii“, Eminescu pleacă la Berlin. O scrisoare a lui Șerban din 30 noiembrie dă amănuntul că poetul era plecat cu mai multe săptămîni înainte de această dată. Înscrierea la Universitatea din Berlin s-a făcut la 18 decembrie. De data aceasta Eminescu era înmatriculat ca student ordinar, pe baza unui certificat de absolvire de la gimnaziul din Botoșani. Cursurile la care se înscrisese, sau pe care și le notase să le urmeze, erau foarte variate: din domeniul filozofiei, istoriei, economiei și dreptului.

1873 Prelucreează folclor: începe primele versiuni la *Călin* și *Luceafărul*.

Pentru a-și putea asigura o existență modestă este nevoit să accepte curînd un post la consulatul român de la Berlin, aflat sub conducerea lui Teodor Rosetti, mai tirziu al lui N. Krețulescu. Tensiunea dintre tată și fiu l-a determinat pe poet să ceară exmatricularea și eliberarea unui certificat doveditor că pînă la data de 14 iulie a urmat două semestre. La 26 iulie i se elibera acest certificat. Rosetti i-a înlesnit însă rămînerea mai departe la Berlin, prin mărirea salariului, iar la 8 decembrie se reinscrie la Universitate pentru semestrul de iarnă. N-a trecut nici un examen. La 21 septembrie Iorgu Eminovici, militar, se sinucide, dar moartea lui e declarată abia la 2 noiembrie. Fusese înmormîntat la Ipotești, fără autorizație și fără declarație de deces.

1874 Între 17/29 ianuarie și 7 mai are loc o bogată corespondență între Maiorescu și Eminescu, în care i se propunea poetului să-și obțină de urgență doctoratul în filozofie pentru a fi numit profesor la Universitatea din Iași. Ministrul Învățămîntului îi trimite la Berlin suma de 100 galbeni pentru depunerea doctoratului. În timpul verii i se dă sarcina de a cercela oficial, pentru statul român, documentele din Koenigsberg, dar printr-o scrisoare din 19 septembrie, adresată secretarului agenției diplomatice din Berlin, motivează de ce a abandonat această sarcină și de ce a luat drumul către țară, urmînd ca în noiembrie să se întoarcă la Berlin pentru examene. La 1 septembrie era numit însă în postul de director al Bibliotecii Centrale din Iași. La 7 octombrie Maiorescu ia cunoștință prin Al. Lambrior că Eminescu nu poate pleca așa curînd în străinătate ca să facă doctoratul, fiind oprit de oarecare întîmplări grave în familia sa. Două surori se îmbolnăviseră de tifos la băi în Boemia, fratele Șerban, care dăduse semne de alienație mintală, la 10 octombrie se interna în spital prin intervenția agenției române din

Berlin. Poetul începuse să sufere de o aprindere a încheieturii piciorului. La 28 noiembrie agenția din Berlin anunță moartea lui Șerban.

Pe lângă sarcinile de la bibliotecă, Eminescu predă acum lecții de logică la Institutul academic în locul lui Xenopol. *Convorbirile literare* de la 1 decembrie îi publică *Împăiat și proletar*. La 8 noiembrie promitea că va veni într-o joi la serata literară de la Veronica Micle, spre a citi o poezie cu subiect luat din folclor. Colaborează la *Lexiconul* lui Brockhaus. Toamna o petrece în tovărășia lui Slavici, găzduit la Samson Bodnărescu. Publică în *Convorbiri literare* din 1 noiembrie un articol asupra lui *Constantin Bălăcescu*, reproducându-i multe poezii.

1875 În prima parte a anului pune ordine în bibliotecă și propune îmbogățirea ei cu manuscrise și cărți vechi românești. Într-un raport din 6 martie, adresat lui Maiorescu, ministrul învățămîntului, înaintează o listă bogată de tipărituri și manuscrise vechi pentru achiziționare. Începe traducerea din nemțește a unei gramatici paleoslave. La 15 iunie primește scrisoarea lui Maiorescu prin care i se propune funcția de revizor școlar pentru districtele Iași și Vaslui. La 1 iulie este invitat să-și ia în primire noul post, iar la 2 iulie predă biblioteca lui D. Petrino, autorul broșurii criticate de Eminescu prin articolul său *O scriere critică*. Tot în această vreme este înlocuit și la școală din cauza grevei declarate de elevii unor clase. La 10 august înaintează ministerului un raport asupra constatărilor făcute cu ocazia conferințelor cu învățătorii din județul Iași. Remarcă pe institutorul Creangă de la școala nr. 2 din Păcurari, Iași. La 5 septembrie trimite un raport cu propuneri de reorganizare a școalelor din județul Vaslui. În *Convorbiri literare* din 1 februarie publică poezia *Făt Frumos din tei*, iar la 1 aprilie publică tot acolo o

scurtă dare de seamă asupra scrierii *Pseudo-cynegeticos* de Al. I. Odobescu.

1876 La 14 martie, în cadrul prelegerilor publice ale „Junimii“, rostește conferința pe care o tipărește în *Convorbiri literare* din 1 august sub titlul *Influența austriacă asupra românilor din principate*. La 26 mai, înaintează ministerului un raport elogios asupra unei cărți didactice alcătuită de I. Creangă și alții. Pe Creangă îl introduce la „Junimea“. Schimbându-se guvernul, Eminescu este pus în disponibilitate prin decretul domnesc nr. 1013 din 3 iunie. Prin raportul său din 22 iunie către Ministerul Învățământului, D. Petrino cere ca Eminescu, fost bibliotecar, să fie urmărit pentru obiecte și cărți „sustrase“. Ministerul înaintează raportul Parchetului din Iași. Prin încheierea sa din 17 decembrie judecătorul de instrucție declară însă că „nu este loc de urmărire“.

La 15 august se stinge din viață, la Ipotești, Raluca Eminovici.

Rămas fără slujbă, Eminescu primește postul de corector și redactor al părții neoficiale la ziarul local *Curierul de Iași*. Frecventează cu regularitate ședințele „Junimii“. De multe ori îl vizita pe Creangă în bojdeuca sa. *Convorbirile literare* îi publicau la 1 septembrie poeziile *Melancolie*, *Crăiasa din povești*, *Lacul* și *Dorința*, la 1 noiembrie *Călin*, iar la 1 decembrie *Strigoii*. *Curierul de Iași* avea numeroase rubrici redactate de Eminescu, fără semnătură. În această formă apare la 9 iulie schița *La aniversare* și nuvela *Cezara* în numerele de la 6, 11, 13, 15 și 18 august. Face un drum la București, unde, prin Maiorescu, se împrietenește cu Mite Kremnitz. Veronica Micle rămîne însă idolul său.

1877 Continuă activitatea ziaristică la *Curierul de Iași*. În formă polemică ia apărarea manualului de logică a lui Maiorescu, sub titlul *Observații critice*, în *Curierul de Iași* din 12 august, și *Încă odată recensiunea logicei Maiorescu*, în *Concorbiri literare* din 1 septembrie. Publică cronică teatrale în legătură cu spectacolele la care asistă. Vizitează în dese rânduri casa bătrînului Micle și participă la ședințele „Junimii”, dar se simte din ce în ce mai singur, fapt pe care i-l comunică la 20 septembrie lui Slavici, iar la 12 octombrie precizează, către același, că Iașii i-au devenit „nesuferiți”. Fiind invitat să intre în redacția ziarului *Timpul*, Eminescu părăsește Iașii în a doua jumătate a lunii octombrie și vine la București, unde se dedică gazetăriei. Anul se scurge fără ca poetul să fi publicat măcar un vers. La 18 decembrie, totuși, Negruzzi se entuziasma de seria de articole din *Timpul*, *Icoane vechi și icoane nouă* „minunat scrise și minunat cugetate”. Eminescu însă nu avea bani nici pentru o fotografie cerută de Negruzzi la Iași, spre a-i pune chipul în tabloul cu portretele junimiștilor.

1878 Activitate ziaristică intensă. Nu răspunde scrisorilor primite de la Iași. Abia dacă participă la ședințele săptămînale de la Maiorescu și de la Mite Kremnitz. Venirea lui Rossi în București îi ocupă serile. Sub titlul *Reprezentările Rossi* publică în *Timpul* de la 28 ianuarie o scurtă cronică teatrală. Și reprezentațiile românești îl preocupă: la 6 octombrie publică un foileton cu titlul *Deschiderea stagiunii 1878—1879*. După insistențe numeroase, trimite lui Negruzzi patru poezii: *Povestea codrului*, *Povestea teiului*, *Singurătate* și *Departate sunt de tînc...*, care se publică în *Concorbiri literare* din 1 martie. La 16 aprilie publică în *Timpul* un foileton, *Paștele*, care l-a impresionat pe Caragiale atît încît peste cincisprezece ani avea să-l

reproducă în *Moftul român* (1893). La 26 mai citește acasă la Maiorescu poezii, prezent fiind și Alecsandri, sărbătoritul de la Montpellier pentru *Ginta latină*. În iulie, sfătuit de medic, își ia concediu de la ziar și pleacă la Florești-Dolj, la moșia lui Nicolae-Mandrea. Aici traduce, din însărcinarea Ministerului Cultelor și Învățăturilor Publice, tomul întâi al scrierii *Fragmente din istoria românilor* de Eudoxiu Hurmuzaki, apărută de curând în nemțește. La 13 iulie scrie din Florești, adresînd lui Caragiale și Ronetti-Roman, colegi de redacție, o scrisoare plină de umor și de sarcasm.

După înapoierea de la Florești i s-a propus să se mute la Maiorescu, dar poetul n-a primit. La 17 septembrie face o recenzie în *Timpul* despre *Cucente dên bătrîni*, tomul I, de Hasdeu. Participă, între 11 și 13 noiembrie, la a 15-a aniversare a „Junimii” la Iași, mergînd împreună cu Slavici și Caragiale, toți trei în contul lui Maiorescu.

- 1879** Satisfăce din plin cererile repetate ale lui Negruzzi și-i trimite la Iași poezii care se publică în *Concortiri literare*: *Pajul Cupidon...*, *O, rămii*, *Pe aceeași ulicioară...*, la 1 februarie, *De cite ori, iubito...*. *Rugăciunea unui Dac și Altă de fragedă...*, la 1 septembrie, *Afară-i toamnă*, *Sunt ani la mijloc*, *Cînd însuși glasul*, *Freamăt de codru*, *Recedere*, *Despărțire* și *Foaia veștedă*, la 1 octombrie. Crește pasiunea pentru Mite Kremnitz, căreia îi predă lecții de limbă română și-i oferă în manuscris poezia *Altă de fragedă...*. Faptul îl alarmează pe Maiorescu, după cum reiese dintr-o însemnare a criticului din ziua de 1 iunie: „*Grea epocă Eminescu*”. La 6 august moare Ștefan Micle. Eminescu scrie Veronichii. Văduva lui Micle vine la București și-l roagă să intervie pentru urgentarea pensiei sale. Împreună fac planuri de căsătorie nerealizabile. Se

afundă din ce în ce mai mult în munca de gazetar. În redacție are un rol preponderent, dar obositor.

1880 Într-o scrisoare către Henrieta se plînge că are mult de lucru și că-i bolnav trupește, dar mai mult sufletește. Din partea familiei primește numai imputări, în special adresate de tatăl său. N-are nici timp, nici dispoziție să-l felicite măcar pe Matei, care-i trimisese invitație de nuntă. Se simte îmbătrînit și ar vrea să moară. Nu-și vede capul de datorii.

Nu publică decît o poezie: *O, mamă...*, care apare în *Concorbiri literare* din 1 aprilie. Negruzzi îi scrie imputîndu-i că nu-i mai trimite nici o colaborare. Renunță la căsătoria proiectată cu Veronica Micle. Mite Kremnitz afirmă că inima poetului s-a aprins de o nouă flacără. Maiorescu precizează că e vorba de o doamnă Poenaru-Lecca, care-l inspiră probabil, în poeziile pe care nu le publică, dar le citește la întîlnirile literare săptămînale. Corespondența cu Veronica se poartă pe un ton iritat. La 6 decembrie Veronica se plînge lui Hasdeu că Maiorescu l-a determinat pe Eminescu să nu-și țină făgăduiala de a o lua în căsătorie.

1881 Scrie la 18 martie, cerînd iertare tatălui său, bolnav, că nu poate veni să-l vadă. „Negustoria de gogoși și de brașoave“ îl ține strîns de „dugheană“. Se plînge că-i e „acru sufletul de cerneală și de condei“. Totodată îi scrie și lui Negruzzi, spunînd că nu găsește un minut liber spre a răspunde la scrisorile primite. Îl anunță însă că prin Maiorescu i-a trimis *Scrisoarea III* pe care a citit-o de mai multe ori la „Junimea“ bucurăsteană. În seara de 28 martie Maiorescu o citește în sinul „Junimii“ la Iași. După publicarea *Scrisorii I* în *Concorbiri literare* din 1 februarie, și a *Scrisorii II* la 1 aprilie, se tipărește și *Scrisoarea III* la 1 mai.

Pentru caracterul ei antiliberal este reprodusă la 10 mai în *Timpul*. Cielul *Scrisorilor* se incheie cu publicarea *Scrisorii IV*¹ la 1 septembrie în *Convorbiri literare*. Absorbit de activitatea ziaristică, găsește totuși timp și revizuieste nuvela *Cezara*, a cărei ultimă formă o încredințează lui Maiorescu, între filele unei broșuri care conținea balada lui Schiller *Mănușa*, tradusă în treisprezece limbi; în românește de Eminescu.

Lucrează la desăvârșirea *Luceafărului* și la diversele forme din *Mai am un singur dor*.

În *Timpul* din 4 octombrie Eminescu publică o introducere la seria de *Palavre, anecdote, taclale* etc. ale lui E. Baican, iar în numărul de la 10 octombrie se ocupă, într-un articol de fond, de însemnătatea limbii vechi din cărțile bisericești. La 21 noiembrie, cu ocazia dezvelirii statuii lui Eliade, scrie un articol în care arată că Eliade este cel dintâi scriitor modern al românilor.

Raporturile epistolare cu Veronica devin încordate din cauza lui Caragiale, cu care Eminescu se și ceartă la serbarea pomului de Crăciun de la Mite Kremnitz.

1882 La gazetă, Eminescu este flancat cu începere de la 1 ianuarie de un director și un comitet redacțional care urma să-i tempereze avântul său polemic. Reorganizarea redacției însă e inoperantă fiindcă poetul continuă să scrie în stilul său propriu. La 28 martie semnează un „prim-București“ ca recenzie la volumul întâi de nuvele publicat de I. Slavici.

Nu publică nici o poezie în tot timpul anului. În schimb citește în mai multe rinduri *Luceafărul* în sedințele „Junimii“ de la Maiorescu. Mite Kremnitz

¹ În *Convorbiri literare*, titulatura *Scrisorilor* este următoarea: *Scrisoarea întâi, Scrisoarea a doua, Scrisoarea a treia, Scrisoarea a patra* (n. I. Crețu).

i-l traduce în nemțește. Este semnalat adeseori în casă la Maiorescu. În seara de 13 septembrie, în absența poetului, probabil, se citește „iarăși vecinice frumoasele poezii de Eminescu“. În seara de 8 octombrie citește și corectează, împreună cu Maiorescu, *Luceafărul*, pe care îl prezintă șlefuit la „Junimea“ de la 28 octombrie. Împăcat cu Veronica, îi scrie și primește numeroase scrisori. Îi comunică planurile pentru viața în comun la București. În câteva rânduri, Veronica a fost pentru scurt timp în București. Dar curînd raporturile dintre ei sî se strică.

1883 În ianuarie, Eminescu este internat pentru cîtăva vreme în spital. În lipsa lui se citește la Maiorescu, în două rânduri, *Luceafărul* în limba germană, traducere făcută de Mite Kremnitz. Poezia, în românește, vede lumina tiparului în *Almanahul societății studențești „România jună“* din Viena, apărut cu mențiunea aprilie. Apariția *Almanahului* este anunțată în *Timpul* cu începere de la 14 mai pînă la 26 iunie.

În seara de 23 martie, la ședința „Junimii“ de la Maiorescu este semnalată prezența lui Iosif Vulcan. Probabil cu această împrejurare Eminescu i-a cedat textul următoarelor poezii care au apărut în *Familia* în cursul lunilor viitoare: *S-a dus amorul...* (la 24 aprilie), *Cînd amintirile...* (la 15 mai), *Adio* (la 5 iunie), *Ce e amorul...* (la 17 iulie), *Pe lângă plopii fără soț...* (la 28 august), *Și dacă...* (la 13 noiembrie). Pentru aceste poezii Eminescu a primit un mic onorar, singurul cu care a fost răsplatit în toată activitatea sa literară.

La 4 iunie *Timpul* anunță plecarea la Iași a lui Eminescu, pentru a asista în calitate de corespondent al ziarului la serbarea dezvelirii statuii lui Ștefan cel Mare. Își regăsește vechii prieteni, I. Creangă și Miron Pompiliu. Cu această ocazie citește junimiștilor din

Iași, strînși în casa lui Iacob Negruzzi, poezia *Doîna*, care se tipărește apoi în *Convorbiri literare* din 1 iulie. La București, în ziua de 23 iunie, pe o căldură înăbușitoare, Eminescu dă semne de alienație mintală. La 28 iunie boala izbucnește din plin. În aceeași zi este internat în sanatoriul doctorului Șuțu. La 12 august Maiorescu este vizitat de Gheorghe Eminovici și de fratele poetului (locotenentul), care cer relații asupra bolnavului. *Convorbirile literare* din luna august reproduc poezia *Luceafărul* din *Almanahul* de la Viena. La 20 octombrie Eminescu este trimis de prieteni la Viena și internat în sanatoriul de la Ober-Döbling, fiind însoțit pe drum de Chibici. La contribuțiile amicilor se adaugă suma de 2000 lei, rezultată din vânzarea билетelor de intrare la Ateneu, unde Alecsandri a citit piesa *Fintîna Blanduziei* în ziua de 14 octombrie.

La 21 decembrie apare la Socec volumul cu poeziile lui Eminescu, avînd o scurtă prefață semnată de Titu Maiorescu, și portretul autorului. Impresie puternică. Pe lângă cele publicate anterior de poet, volumul cuprinde și 26 poezii inedite.

1884 La 8 ianuarie se stinge din viață, la Ipotești, Gheorghe Eminovici, tatăl poetului, iar la 7 martie, își lua singur viața, prin împușcare, Neculai Eminovici (Nicu), tot la Ipotești.

În ziua de 1 ianuarie Eminescu este vizitat de Maiorescu și de vărul acestuia, C. Popazu, din Viena, care avea sarcina să vadă cît mai des pe poet la sanatoriu. La 12 ianuarie Eminescu scrie lui Chibici și-și exprimă dorința de a veni în țară. La 4 februarie îi scrie lui Maiorescu, exprimîndu-i aceeași dorință. D-rul Obersteiner propune la 10 februarie ca pacientul să facă o călătorie prin Italia. Maiorescu, răspunzînd la scrisoarea lui Eminescu, arată bucuria tuturor pentru deplina lui însănătoșire și-l anunță că Chibici va sosi la Viena

pentru ca împreună să facă o excursie de plăcere de 6 săptămîni spre sudul Alpilor pînă la Veneția, Padua și Florența. Petre Carp, vizitînd pe Eminescu la Döbling, îi face lui Maiorescu aceleași propuneri.

În ziua de 26 februarie Eminescu părăsește sanatoriul și, însoțit de Chibici, face călătoria recomandată prin Italia. Sosește la București la 27 martie, primit la gară de mai mulți amici. În ziua de 7 aprilie Eminescu pleacă la Iași cu același însoțitor. Contribuțiile pentru întreținere continuă.

La 24 septembrie Eminescu e numit în postul de subbibliotecar al Bibliotecii Centrale din Iași. Este prezent la banchetul anual al „Junimii”, la 25 octombrie.

În noiembrie este bolnav și internat în spitalul Sf. Spiridon.

În decembrie îl vizitează Vlahuță.

Concubirile literare din lunile ianuarie și februarie îi publică douăzeci și una din cele douăzeci și șase poezii, publicate ca inedite în volumul de la Socec. În numărul din luna februarie i se tipărește poezia *Diana*, necuprinsă în volum. În *Familia* din 12 februarie apare poezia *Din noaptea...*, ultima din grupul celor date lui Iosif Vulcan în primăvara anului precedent.

1885 Apare la Socec ediția a doua a volumului de poezii, cu același conținut. *Concubiri literare* din iulie îi publică *Sara pe deal*. Eminescu continuă modesta slujbă la bibliotecă și predă lecții la școala comercială. Lipsește în lunile iulie și august, urmînd o cură la Liman, lângă Odesa, de unde scrie cerînd bani pentru plata taxelor. La începutul lunii septembrie încă nu venise la Iași. I se dă de către Editura Socec 500 lei în contul volumului de poezii.

1886 Este menținut în serviciul bibliotecii, unde îndeplinește roluri șterse: scrie ștatele de plată, adresele

pentru înaintarea lor, diverse circulare pentru restituirea cărților împrumutate și pentru convocarea comisiei bibliotecii. *Epoca ilustrată* din 1 ianuarie publică *Dalila* (fragment). În întregime poezia a apărut postum în *Concumbiri literare* la 1 februarie 1890. *Albumul literar al societății studenților universitari „Unirea“*, cu data de 15 martie, îi publică poezia *Nu mă înțelegi*, iar *Concumbirile literare* din decembrie poezia *La steaua*.

România liberă din 2 martie informează despre o conferință publică a lui Vlahuță asupra lui Eminescu, laudând poeziile și criticând aspru pe cei care au avut alte păreri asupra lor. Auditor numeros și entuziast. În timpul verii Eminescu devine din nou alienat. La 9 noiembrie este înlocuit în postul de la bibliotecă și, în urma unui consult medical, este transportat la ospiciul de la Mănăstirea Neamț.

1887 Primăvara, Eminescu pleacă la Botoșani, la sora sa Henrieta, și este internat în spitalul local Sf. Spiridon. În timpul acesta se organizează în Iași comitete de ajutorare, care lansează liste de subscripție puternică pentru întreținerea și îngrijirea poetului. La 18 iulie merge la Iași pentru un consult de medici. Aceștia recomandă trimiterea pacientului la Viena și Hall, unde și pleacă în ziua de 15 iulie, însoțit fiind de doctorandul Grigore Focșa. De la Hall se întoarce la Botoșani, unde stă sub îngrijirea doctorului Isac și a sorei sale Henrieta, cu începere de la 1 septembrie. În decembrie trupa de teatru a fraților Vlădicescu cunoscuți poetului, dă la Botoșani un spectacol în beneficiul bolnavului.

Concumbirile literare din 1 februarie îi publică poezia *De ce nu-mi cii*, iar numărul din 1 iulie *Kamadșya*.

1888 Eminescu are dorința de a-și termina unele lucrări pe care își amintește că le-a lăsat în manuscris. Po-menește Henrietei de gramatica limbii sanscrite, ră-masă în manuscris la Biblioteca Centrală din Iași. Prin scrisoare recomandată îi cere lui Maiorescu să-i trimită biblioteca și manuscrisele rămase la București. Criticul însă nu dă nici un răspuns acestei scrisori. Iacob Negruzzi depune pe biroul Camerei deputaților o petiție din partea unui număr de cetățeni din toate părțile țării, pentru un proiect de lege prin care să se acorde poetului, de către stat, o pensie viageră. Pro-punerea este susținută și de M. Kogălniceanu. Camera votează un ajutor lunar de 250 lei. Abia la 23 noiembrie proiectul de lege trece la Senat, unde este susținut de N. Gane ca raportor. Legea se va vota abia în aprilie anul următor.

Veronica Micle vine la Botoșani și determină pe Eminescu să se mute definitiv la București, unde și pleacă pe data de 15 aprilie. Aici are un modest început de activitate literară. Citește într-un mic cerc de prieteni *Laïs*, care se dovedește a fi traducerea piesei *Le joueur de flute* de Emile Augier. Tipărește în *România liberă* din 13 noiembrie *Iconarii d-lui Beldiman* și la 20 noiembrie *Iar iconarii*. În decembrie participă la apariția revistei *Fintina Blanduziei*, unde scrie articole la 4 și 11 decembrie, semnînd cu inițiale. În numărul din 25 decembrie al revistei se anunță apariția volumului de poezii, ediția a treia, cu un adaos de trei poezii față de edițiile precedente: *La stăuă*, *De ce nu-mi vii* și *Kamadeva*.

1889 La 3 februarie Eminescu este internat la spitalul Mărcuța din București și apoi este transportat la sa-natoriul Caritas. La 13 aprilie se instituie o curatelă pentru asistența judiciară a bolnavului. În noaptea

de 15 iunie, la ora 3, poetul moare în sanatoriul doctorului Șutu din strada Plantelor, București. Ziarul *Românul* din 16 iunie anunță la știri: *Eminescu nu mai este*. Înmormintarea are loc în ziua de 17 iunie. Corpul defunctului este depus în groapă la umbra unui tei din cimitirul Bellu.

În octombrie se dă la tipar ediția a patra a volumului de poezii de la Socec, cu un studiu al lui Maiorescu, intitulat: *Poetul Eminescu*.

La 14 octombrie moare la Botoșani Henrieta Eminovici, sora care-l îngrijise pe Eminescu în ultimii săi ani de viață. Veronica Micle încetase din viață încă de la 3 august în chilia unor maici de la Minăstirea Văratec.

Tot în acest an moare și I. Creangă.

1989 Centenarul morții lui M. Eminescu¹.

¹ Nota redacției.

CONTRA-PAGINĂ

se¹ poate considera d.e. ca scoară a volumului (a'n doască) scilicet pentru [cine] nu vrea s-o citească sau ca așa-numit Avant-propos, exprimându-mă franțuzește, ba chiar de capitulul prim al scrierei — dacă vom [băga] bine de seamă. Și să vedeți de ce: Pentru cine nu citește decit titlul [unei] cărți, partea cea mai interesantă a cărții — adică care l-a interesat — [e în]suși titlul, pentru cine nu citește decit prologul unei cărți, partea cea mai interesantă e tocmai prologul, pentru că numai pe el [l-]a citit.

Am vrut să rectific titlul de pe doască. Cum? Această operă bună [-ră] nu e tradusă din chinezește, după cum subsemnatul sau mai bine [ne]subsemnatul a avut onoarea d-a spune în șirul al doilea al acestei făcătoare de epocă scrieri, ci aceea a fost numai o strategemă prin care umilitul de mine am vrut să fac ca să mi se citească cel puțin precuvântarea acestei *novele originale*.

Zicind oare că nuvela e originală, n-ar fi însemnat de-a-mi tăia apple din capul locului? Însă nu voi cu toate astea să vînd nimărui mîța-n sac; dacă cineva dorește să vadă desfășurîndu-se înaintea ochilor săi un model, ceva complet, ceva neîntrecut, ca romanele d.e. ale lui Paul

¹ Fila, ruptă și întregită cu hîrtie albă la celor, poate fi reconstituită doar parțial.

de Kock, pardon — ale Mdme George Sand, atuncea îl consiliem mai bine ca să rumpă cu cititul de la această puncto-virgulă ce ni luăm libertatea d-a așeza mai groșcicară chiar aici; căci ceea ce caută nu va găsi.

Dacă însă și această *carte de calicie* de autor românesco (archaism: declarare de faliment) nu ar fi de ajuns ca să sperie pe cineva de la citirea acestor șire — atuncea vom începe anume pentru acest cinic nesperios și anume:

Precedințare

Cocheta damă: Lumea — are un stabiliment de foto- și litografie, în care fabrică pe fiecare zi mii și mii de bilete à la minute, cum s-ar zice, care au pe-o parte un nume oarecare dictat, anume de Signora Lume — sub nume însă Monsignorul culegător de tipografie Destin are insolență a pune ce vrea Domnia-sa, ce-i plesnește prin cap Domniei-sale, nu ce i se dictează.

Așa d.e. Doamna Lume
dictează:

D-nu PETRICA MOFT
farsor en gros et en detail

COSTEA URLĂ

Cu minavetul

TACHE CARAGHIOZLIC

Comediant

COLTUC BÎRZEA

Vacariu sau în cazul cel

din urmă Bostan-bașa

STAN ÎNJURĂTURĂ

Om bețiv sau hengeriu

Ms. Destin serie:

PETRICA Compte MOFT[E]
om politic

CONSTANTIN URLATORIANO

poète et grand homme de lettres

CONSTANTIN CARAGGIO

Artist dramatique

Prince COLTUQUE BARZE

Ministre Secrétaire d'Etat aux

Affaires & c.

DON ESTEVAN DE LAS

JURADORES

Journaliste

Astfel d.e. s-a-ntimplat ca Doamna Lume să dicteze
M.E.

feuilletoniste ennuyant

și D. Destin să serie:

M.E.

Sufler de Teatru.

Încă una. Pe reversul acestor bilete ce circulează pe pământ sunt scrise lucruri nedescifrabile — și cu toate astea ele se descifră toate abia atunci când biletul încetează d-a circula. Biletele nu circulează toate până la un anume termen; ele variază în termenele lor. Cu cât terminul e mai scurt, cu-atît reversul e mai gol și abia după ce expiră terminul știu bine-bine cîtă valoare internă avea biletul — până la expirare biletul are dreptul și lumea cealaltă are datoria a mai sta la îndoială, a mai spera sau a mai despera.

Este însă o individualitate care are pretențiune că nu se înșală în aprecierea sa. Această individualitate se numește Gura lumii. Diferința caracteristică, specifică și esențială, între Lume și Gura lumii e frapantă:

[lum]ea în genere e bună, gura lumii e rea

[lu]mea e dreaptă, gura lumii nedreaptă

[lu]mea e eternă aceeași, gura lumii pe fiecare zi alta

[...]¹ diferența dintre lume și gura ei e aceea dintre conștiință și [v]orbă — între fond și formă — între materia eternă și corpul trecător.

[Se]-ntimplă însă că Domnul Destin în loc de-a interpreta [dic]teul D-nei Lumi în bine îl interpretează în rău, d.e.:

Lumea

Destin

L. SHUBERT

Compozitor de geniu

L. BURGHARDT

poet de geniu

M-me...

Poetă de geniu

TORQUATO TASSO

Epic de geniu

L. SHUBERT

muritor de foame în Viena

L. BURGHARDT

muritor de foame în Berlin

M-me...

Cerșitoare în Paris

TORQUATO TASSO

Idiot

¹ Marginea filei, ruptă.

& &c.&c. și așa în infinit. Mașinele din Thypographia D-nei Lumi sint eterne; ele se numesc și *legi*; combinațiunile curioase a D-lui culegător Destin sint asemenea curioase; ele se numesc: împregiurări.

Gurei-lumei jurnaliștii i-a dat încă o numire mai frumoasă — așa ceva gogoneț și simpatic totodată — i-au zis: Opiniune publică.

Opiniunea publică — Gura lumei — e imanentă și emanentă de Public (numire ridicată pentru: Lume).

Jurnaliștii sint răutăcioși. Au făcut lumea de sexul d-neilor: *Public* substantivus generis masculini, pe cînd Lume e substantivus generis foeminini id est foemina — și după aceea i-a dat opiniune, adecă cugetare, pe cînd oricine știe că Lumea, adică *feminina*, are numai o gură, dar nu cap, cugetare, opiniune.

Ceea ce dictează Doamna Lume e sigur ca fondul și ca absolutul, [ceea] ce scrie D. Destin e relativ, e forma acelui fond, acelei m[aterii]¹. D.e. Dacă D-na Lume dictează: A. Creață, dobitoc în piel[e de] om, și Destinul scrie A. Creață, ministru al Instrucțiunei, a[tunci] acest ministru nu e decît forma sau formalitatea fondului, [nu] e decît haina ce îmbracă corpul, nu e decît numirea Minis[tru] ce îmbracă individul dobitoc, nu e decît tichia de mărgăritar ce îmbracă, ce ascunde chelboșia.

Fiind așadar că Doamna Lume sau Domnul Public e aceea [sau] acela care dă tactul atît la existența, cît și la judecata asup[ra] unui umilit individ, ca sub- sau nesubscrisul, de-aceea îmi iau și eu libertatea de-a-i adresa următoarea adresă pr[în] care cer cartă de legitimațiune sau răvaș de drum, pe vechie, pentru de-a cutreiera întinsul d-neaei sau domniei-lui Imperiu.

Signora sau Signore,

¹ Completare impusă de nevoia reconstituirii marginii distruse a filei.

Nu pot și nu voi a nega că influința ce esersați asupra mea e mare, ba încă nu vă iau meritul de-a declara în gura mare că o bună și poate cea mai bună parte din sufletul meu e opera matală și că, dacă eu sînt rău, cauza e că mata ești rău sau rea, dacă sînt sceptic, cauza e că mata ești sceptică sau sceptic &c. &c.

Am băgat încă alt rău de seamă la mata.'

Mata zici că în românește mai tot ce-i scris e rău scris, adică ca și nescris — și ceea ce nu-i scris nu se poate ceti.

Dar cauza ești însăși sau însuși mata.

Reversul: pentru cine nu citește nu se serie. S-a scris și mata n-ai citit, azi mata nu mai citești, dar golănimea nu mai [e] nebună să serie pentru ca mata să nu citești.

Marfa cu care am eu de gînd să trec prin imperiul matală e asemenea scrisă. Aș voi nu ca să *treacă*, ci ca să *se treacă*. Aș vrea ca să se cumpere, dar n-aș vrea ca să fie *vîndută* cuiva sau *de vînzare* [pentru] cineva — după uzul obi [ei]nuit a cam cerut de la unii și [de] la alții. În fine, nu cer o carte de *trecere*, ci mai mult *petrecere*, și cit se poate mai îndelungă.

Să vă spun oare, de v-o fi interesînd, cum petrec eu, [eu]m trăiesc eu? Zău, dacă ar fi fost acesta scopul scrisorii mele mai bine n-o mai scriam, căci cutezarea mea, orcit de mare să fie, n-a ajuns încă până acolo, ca [să] cred că v-ar interesa într-un grad oarecare să știți cum se află umilita [me]a personalitate. Eu vă scriu, v-o spun curat, ca să [a]m, de nu *dreptul*, dar cel puțin *pretextul* de-a pretinde un răspuns, și acel răspuns, ce mata o numești [c]ritică, nu-l cer decît în același grad în interesul matală, cît și [în] interesul meu. De rest îmi veți spune sau îmi veți permite cel puțin a observa la mata ceea ce *ei* sau *mi* se va paré destul de important sau de neimportant ca să-mi comunicați și mie; lucru ce vă va proba că nu prea sînt pretențios.

Sfîrșese prin a nu vă saruta mina, pentru că orcit de mic sînt eu și orcit de mare ești mata, totuși celei mai mari părți a matală îi pare bine să fie egală cu mine, adică egale

între sine, pentru că şi eu fac parte din partea cea mare a matală, care parte voieşte suspomenitul lucru, după părerea unora din ai matală, necuviincios.

- Salut însă pe toţi acei copii buni cari, încercîndu-se de mine, vor saluta cu părere de bine această scrisoare a mea; însă, fiindcă salutări acriane şi necunoscute sînt imposibile şi fiindcă nu voi să dau sinet în loc de bani, de-accea vă dau matală deplină putere esecutivă ca să-i salutaţi pe toţi în locul meu; lucru ce li va [fi] mai *drag* decît dacă esecuţiunea acestei voinţe ar fi fost salt în puterea mea.

În fine, dacă veţi vedea că n-am *fend* şi voi să mă susţin numai cu *creditul personal* (ca mulţi alţii), sau cu *furtul* de *prin* alţii (asemenea ca mulţi) — dă[-mă] mata de gol pe mine, cum *n-ai* dat pe alţii şi dă[-mi] prin verdictul matală deplină *carte de calicie*.

V-aş fi scris mai mult, dar... la ce să vă supăr mai mult cu carta de vizită a *unui* om, cînd grija [ma]tăle cea mare eşti mata însuşi... Îmi permit numa [a] mă subsemna al Domniei-voastre

amic or inamic — toute-egale,

M.E.

Ms. 2253, 206 r.v. — 208 r.v. (cca 1868)

GENIU PUSTIU

I

Tasso-n Scoția

Dumas zice că romanul a existat totdeauna. Se poate. El e metafora vieții. Priviți reversul aurit a unei monede calpe, ascultați cîntecul absurd a unei zile care n-a avut pretențiunea de-a face mai mult zgomot în lume decît celelalte în genere, estrageți din aste poezia ce poate exista în ele și iată romanul.

Printr-o claie prăfuită de cărți vechi (am o predilecțiune pentru vechituri), am dat peste un volum mai nou: Novele cu șase gravuri. Deschid și dau de istoria unui rege al Scoției care era să devină prada morții din cauza unui cap de mort îmbălsămat. Închipuiți-vă însă că pe cine l-a pus litograful să figureze în gravuri de rege al Scoției? Pe Tasso! Lesne de explicat: Economia. Am seos întrădăns portretul lui Tasso spre-a-l compara. Era el, trăsură cu trăsură. Ce coincidențe bizare pe fața pămîntului, imi zisei zîmbind prin visarea mea. Putê-s-ar oare întîmpla unui Tasso o istorie asemenea celeia ce-o citeam?... Uitasem însă că tot ce nu e posibil obiectiv e cu puțință în mintea noastră și că, în urmă, toate cite vedem, auzim, cugetăm, judecăm nu sînt decît creațiuni prea arbitrare a propriei noastre subiectivități, iar nu lucruri reale. Viața-i vis.

Era o noapte tristă. Ploaia cădea mărunță pe stradele nepavate ale Bucureștilor, ce se trăgeau strimte și noroioase prin noianul de case mici și rău zidite, din cari constă par-

tea cea mai mare a așa-numitei Capitale [a] României. Tropăiai prin bălțile de noroi ce te împrășeau cu apa lor cea hleioasă îndată ce aveai cutezarea de-a pune piciorul c-un pas înainte. De prin circiumi și prăvăli pătrundea prin ferestrele mari și nespălate o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele. Din cînd în cînd treceai pe lângă vreo fereastră cu perdelele roșii, unde în semiîntuneric se zărea cîte o femeie... Pe ici, pe colea vedeai pe cîte-un romanțios ce trecea fluierînd sau cîte-un om beat, care-ndată ce chiuia răgușit lângă ferestrele prostituției, femeia spoită ce sta în sticlă aprindea un chibrit spre-a-și arăta fața sa unsă din gros și sinul său vested și gol -- poate ultimul mijloc de-a sufoca dorinți murdare în piepturi stîrpite și pustuite de corupțiune și beție. Bețivul intra, semiîntunericul devenea întuneric și amurgul gîndirilor se prefăcea într-o miază-noapte de plumb cînd gîndeai că și acela se numește om, și aceea femeie. Trebuie să scuzi -- trei sferturi ale lumii e așa -- și dintr-al patrulea -- Dumnezeu!], ce puține-s caracterele acelea care merită a se numi omenești.

Prin ușa unei circiumi deschise auzii țîrliturile unor coarde false, pe cari le schingiua sub arcușul său cel aspru și cu degetele-i uscate un biet copil de țigan, și-n preajma lui sărea de rumpea pămîntul o muiere-n doi peri și un țigan rupt și lung, cu picioarele goale băgate în niște papuci largi și umpluți cu paie. O veselie grotescă, urîtă se desemna pe fețele amîndorora.

Alături era o cafenea. Ploaia și frigul, ce mă pătrunsese, mă siliră să intru-n ea. Mîrosul tutunului, eternul trictrac a jucătorilor de dominó făcea un efect deosebit asupra simțurilor mele ameteite de ploaie și de frig. Orologiul, fidel interpret al bătrînului timp, sună de 12 ori în limba sa metalică, spre-a da lumii, ce nu-l asculta, seama că se scursese și a 12 oră a miezului nopții. P-ici, pe colea pe lângă mese se zăreau cîte-o grupă de jucători de cărți cu părul în dezordine, ținînd cărțile într-o mîna ce tremura, plesnind din de-

gete cu cealaltă înainte de-a bate, tăcuți, cu ochii fixi, mișcându-și și mușcându-și buzele fără a zice o vorbă și trăgînd din cînd în cînd cu sorbituri zgomotoase cite-o gură din cafeaua sau berea ce li sta dinaintea. semn de triumf!

Un june aplecat asupra unui biliard scria cu creta pe pănura verde vorba Ilma. Cugetam e că din viața lui Arpad și că și-o fi scoțînd din rezervoriul memoriei sale vrun dulce nume de iubită sau vrun ideal unguresc din romanele lui Mauriciu Jokay. Nu m-am mai ocupat mai mult de figura acestui tinăr, suspinător poate, ci am început a răsfoi prin ziare streine, unele reviste literarii artistice etc. (Ale noastre neci nu au, neci nu vor a revede ceva în privința asta.)

Junele meu se apropie de mine.

— După d-ta, mă rog, șopti el înclinîndu-se.

Accent curat românesc — nu e ungur.

— Poftim, zisei, întinzîndu-i ziarul și surprins de interesul ce-mi insuflă îndată ce ridicai ochii.

Un om pe care-l cunoșteam fără a-l cunoaște, una din acele figuri ce ți se pare că ai mai văzut-o vrodată-n viață, fără s-o fi văzut neциodată, fenomen ce se poate explica numai prin presupunerea unei afinități sufletești. Începui a-l observa cu comoditate. Era frumos — d-o frumusețe demonică. Asupra feței sale palide, musculoase, expresive se ridica o frunte senină și rece ca cugetarea unui filosof. Iar asupra frunței se zburlea cu o genialitate sălbatecă părul său negru-strălucit, ce cadea pe niște umeri compacți și binefăcuți. Ochii săi mari, caprii, ardeau ca un foc negru sub niște mari sprincene stufoase și imbinat, iar buzele strîns lipite, vinete, erau de-o asprime rară. Ai fi crezut că e un poet ateu, unul din acei îngeri căzuți, un Satan, nu cum și-l închipuiesc pieforii: zbircit, hidos, uricios, ci un Satan frumos, de-o frumusețe strălucită, un Satan mîndru de cădere, pe-a cărui frunte Dumnezeu a scris geniul, și iadul îndărătnicia, un Satan dumnezeiesc care, trezit în ceri, a sorbit din Lumina cea mai sîntă, și-a îmbătat ochii cu idealele cele mai sublime, și-a muțiat sufletul în visurile

cele mai dragi, pentru ca în urmă, căzut pe pământ, să nu rămână decît decepțiunea și tristețea, gravată în jurul buzelor, că nu mai e în ceri. Repedea înflare a nărilor și vioaia sclipire a ochilor lui semna o inimă din cele bune, un caracter pasionat. Talia sa subțire, fină și mina sa albă cu degete lungi și aristocrate sămăna cu toate astea a avea o putere de fier. Toată espresiunea în sine era d-o putere generoasă, deși infernală.

Luă un ziaru românesc. La pagina anunțurilor citi cu o semivoce sarcastică: Opera italiană... Ughenotii.

— Ai vrea să fie română? zisei indiferent.

— Se-înțelege. N-am pute avea o muzică... mai dulce și mai frumoasă, ca cea italiană?

— Nu ești venit de mult.

— Nu.

— Înțeleg, zisei.

— De ce?

— Oamenii noștri, zic eu, sunt de-un cosmopolitism sec, amar, sceptic — ba și mai mult: au frumosul obicei de-a iubi orce-i străin, d-a urî tot ce-i românesc. Noi am rupt-o cu trecutul fie ca limbă, fie ca idee, fie ca mod de-a privi și a cugeta; căci altfel n-am pute trece în ochii Europei de națiune civilizată.

— Și... oare sinteți aceea de ce vreți să treceți?

— Hm... nu ești de aici... cum se vede.

— Nu.

— A... altceva... Ei bine, s-o știi de la mine că nimeni nu caută aicea de-a fi aceea de ce trece. Vezi la noi istorici ce nu cunosc istoria, literați și jurnaliști ce nu știu a scrie, actori ce nu știu a juca, miniștri ce nu știu a guverna, financieri ce nu știu a calcula, și de aceea atîta hirtie mîzgălită fără nici un folos, de-accea atîtea țipete bestiale care implu atmosfera teatrului, de-accea atîtea schimbări de ministeriu, de-accea atîtea falimente. Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot existența lui Dumnezeu — decît suflete înamorate în limba și datinele străbunilor lor, decît inimi care

să iubească caracteristica cea expresivă a poporului nostru — minți ocupate cu cestiunile de viață ale acestui popor, căruia îi scriem pe spete toate fantasmagoriile falsei noastre civilizațiuni. Divorțul.. adulterul umblă cu fețele bolnăvicioase, spoite din gros, măști vie, pe stradele noastre: zimbând femeilor le stirpește, zimbând bărbaților îi usucă și cu toate astea nci le dăm serbări și le sacrificăm nopțile iernelor noastre, ne cheltuim tinerețea, care-ar trebui să aparțină lucrului spre realizarea acelor ideale spre cari țin-tește omenirea toată, și familiei.. Femecea poporului nostru nu lucrează... *are cu ce trăi*; bărbatul nu lucrează, căci n-are la ce lucra — toate fabricile din lume concură cu mizerabila sa meserie. Cit despre inteligența noastră — o generațiune de șompoiați... de semidocti... oameni cari calculează cam peste cîți ani or veni ei la putere... inteligență falsă, care cunoaște mai bine istoria Franciei decît pe-aceea a României — fiii unor oameni veniți din toate înghiurile pămîntului, căci adevărații copii de român încă n-au ajuns să învețe carte... oameni în fine cari au făptură și caracter de la tații greci, bulgari și numai numele de la mumă — de la dizgrațiata Românie. Și încă dacă și-ar [fi] cîștigat prin ceva dreptul de-a se numi români; dar nu. Ei își urăsc țara lor mai rău și mai cumplit decît streinii. O privesc ca un exil, ca o supărătoare condițiune a existenței lor... ei sînt... cum o spun înșii, români de naștere, francezi în inimă — și dacă Franța le-ar procura semidoctilor noștri avantagele pe cari li [le] dă nefericita lor patrie — ei ar fi emigrat de mult... cu toții!

Pre legea mea, urmai, ștergîndu-mi sudoarea, arată-mi un om care să scrie romanul Mizeriilor acestei generațiuni, și acel om va căde ca o bombă în mijlocul pustiitei noastre inteligențe, va fi un semizeu pentru mine — un mîntuitor poate pentru țara lui.

— Schimbați opiniunea publică, dați-i o altă direcțiune, răscoliți geniul național — spiritul propriu și caracteristic al poporului din adîncurile în care doarme — fă-

ceți o uriașă reacțiune morală, o revoluțiune de idei, în frumos în fine, fiți români, români și iar români, zise el încet și răgușit.

— Cine s-o facă asta? Nu sint toți astfel? Nu sint toți numai receptivi — francezi, italieni, spanioli, tot — numai români nu?

— O! Nu trebuie oameni mulți pentru asta... Spiritul public este fapta puținor oameni. O singură frunte unsă cu mirul lui Dumnezeu e în stare să forme din oceanul cugărilor omeneshi o singură volbură gigantică, care să se nalțe din fundul abisului mării până sus în nouri ginditori din ceriul luceafărului ce se numește geniu... Arătați-le iasma viitorului și se vor speria de el... Arătați-le unde-ar ajunge de-ar urma tot astfel și se vor întoarce... Dar în fine — adaoșe el c-un suris sceptic — de ce să cercăm noi a ridica generațiunea cu umărul? Tot ce se-ntîmplă pe lume rezultă. De-o fi ca ei să se stingă, se vor stinge și cu noi și fără de noi — de nu, nu.

Cosmopolit? adaoșe el încet, hm! cosmopolit sunt și eu; aș vrea ca omenirea să fie ca prisma; una singură, strălucită, pătrunsă de lumină, care are însă atitea colori. O prismă cu mii de colori, un curcubeu cu mii de nuanțe. Națiunile nu sînt decît nuanțele prismatice ale Omenirei, și deosebirea dintre ele e atît de naturală, atît de espicabilă, cum putem explica din împrejurări anume diferența dintre individ și individ. Făceți ca toate aceste colori să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de Lumina ce le formează și fără care ele ar fi pierdute în nimicul neesenței — căci în întunericul nedreptății și a barbariei toate națiunile își sînt egale în abrutizare, în indobitocire, în fanatism, în vulgaritate; ci cînd Lumina abia se reflectă în ele, ea formează colori prismatice. Sufletul omului e ca un val — sufletul unei națiuni ca un ocean. Cînd vîntul cu aripi turburi și noaptea cu aeru-i brun și cu nouri suri domnește asupra mării și a valurilor ei — ea doar me monotona și intunecată în fundul ei care murmură fără înțeles;

pe cînd dăca, în senina și albastra împărăție a cerului înflorește Lumina ca o floare de foc — fiecare val reflectă în fruntea sa, un soare — iar marea împrumută de la cer culoarea sa, seninul geniului său — și le reflectă în visul său cel adînc și luciu. Cînd națiunea e-n întuneric, ea doar-mă-n adîncimile geniului și-a puterilor sale neștiute și tace iar cînd Libertatea, civilizațiunea plutesc asupra-i — oamenii superiori se ridică spre a-l reflecta în frunțile lor și a-l arunca apoi în raze lungi adîncimilor poporului — astfel încît în sipul mării întregi se face o zi senină, se răsfrînge în adîncul ei cerul. Poetii, filosofii unei națiuni presupun în ciutea și cuget înălțimile cerului și le comunică națiunilor respective. Dar sînt nouri cari, întunecînd cerul, întunecă pămîntul. O, nourii-regi ai pămîntului vor mina tot-deuna tunetele-lor-rezbele asupra popoarelor de valuri; cu toate că acei nori nu sînt alta decît însuși respirarea ghețoasă și întunecată a valurilor nenorocite. Nourii tună, fulgeră și acopăr cu o perdea de fier Soarele aurit, și pînă ce vor fi ei tirani asupra frunților de valuri, pînă ce întunericul ce-l aruncă ei prim umbra lor cea mare va pătrunde sufletul adînc al mării c-o noapte rece și tăcută, pînă atuncea Lumea lui Dumnezeu va fi nenorocită.

Cei mai nalți și mai veninoși nori sînt monarhii.

Cei după ei asemenea de veninoși sînt diplomații.

Trăsnete-le lor cu care ruină, seacă, ucid popoară întregi sînt rezbelele.

Sfărîmați monarhii! Nimiciți servii lor cei mai lînși, diplomații; desființați rezbelul și nu chemați certele popoarelor decît înaintea Tribunalului popoarelor și atunci Cosmopolitismul cel mai fericit va încălzi pămîntul cu razele sale de pace și de bine.

Judecata acestui june — cam bizară — mă interesa mult și sorbeam, ca să zic așa, vorbele șoptite de buzele sale subțiri și palide. Fața sa devenea din ce în ce mai profundă și mai expresivă și luă un aspect fantastic. Mă lăsam tirît de ritul lin al cugetărilor sale într-o nemargine de vise.

— Nu crede, zise, că cosmopolitismul cum îl voi eu nu are adepții săi fierbinți. Deodată cu aceste vorbe, el scoase din buzunariul de pe piept al gherocului un mic jurnal litografat în nordul Germaniei. Ieșit dintr-o litografie secretă de sub mina unor juni apostoli ai Libertății adevărate, ai Cosmopolitismului celui mai posibil și celui mai egalitar, acest ziar era interpretul unor idei demne, frumoase, tinere. El chema popoarele la o alianță sacră contra tiranilor celor răi ai pământului — la esilarea din regula lumii a maiestăților meschine, a diplomaților gizi a opiniei zilei, a răzbelului, în care se varsă atita sânge din inima cea sintă a popoarelor.

Vis frumos care-a început a fi al lumii întregi, vis, care, devenit convingiune, nu va desființa pe-o cale pacifică și nepătată de sânge numai capetele cu coroane tiranice, ci și popoarele ce tiraniză asupra altora!

Bătu o oră. Atunci el se sculă repede, își băgă ziarul litografiat în buzunariu și-mi întinse dreapta, pe cînd eu stînga-și puse pălăria-n cap.

— Mă numesc Toma Nour... D-ta?

Îi spusei numele meu. După aceea ieși, lăsînd să-mi vijie prin cap ideea de a-l [face] eroul unei nuvele.

Întorcîndu-mă acasă, tocmai cînd aprind chibritul, ca să dau foc la lampă, văd într-o lumină dubioasă cartea de nuvele cu cele 6 gravuri. Chibritul se stînsese și rămăsese în întuneric.

— Uite, zisei, oare nu voi găsi în acest om un Tasso — să-l studiu mai de-aproape? Întunericul din jurul meu era metafora celui nume: Toma Nour.

II

După ce-mi propusesem să-nmărmuresc figura sa cea frumoasă în vro novelă a mea, a[m] căutat negreșit să fac cu el o cunoștință mai de aproape.

L-am văzut în urmă de mai multe ori și, fiindcă o atracțiune instinctivă mă fermeca înspre el, de-aceea i-am propus să mă viziteze. Căpătasem în el un amic, care nu mă vizita decît ca să mă certe, care nu se purta decît în [haine] negre, care ridea zile întregi cu un ris de netot în societatea oamenilor, pentru ca să plîngă acasă, care ura oamenii și era răutăcios ca o babă, numai ca să nu placă unei lumi ce nu-i plăcea lui.

El nu-mi făcuse încă neciadată invitarea ca să-l vizitez. În fine, într-o zi imi făcu această nespusă onoare. M-am dus la el. Locuia într-o cameră naltă, spațioasă și goală. În colțurile tavanului paiajenii își esersau pacifica și tacuta lor industrie, într-un colț al casei, la pămînt, dormeau una peste alta vro cîteva sute de cărți, visînd fiecare din ele ceea ce coprîndea, în alt colț al casei un pat de lemn c-o saltea de paie, c-o plapumă roșie și-nainte[a] patului o masă murdară, cu suprafața ilustrată de litere mari latine și gotice ieșite de sub bricegelel vreunui ștregar de copil. Pe masă, hîrtii, versuri, ziare rupte și întregi, broșuri efemere ce se împart gratis, în fine, totul un abracadabra fără înțeles și fără scop.

Dar asupra cărților culcate-n colț era aninat în cui bustul în mărime naturală, lucrat în ulei, a unui copil ca de vro optsprezece [ani], cu păr negru și lung, cu buzele supțiri și roze, cu fața albă ca marmura și cu niște ochi albaștri mari, sub mari sprincene și lungi gene negre. Ochii cei albaștri ai copilului erau așa de străluciți, de-un colorit atît de senin, încît păreau că privesc cu inocența, cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului ce privea în ei. Era o adevărată operă de artă. Cu toate că acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește, însă minele cele fine, dulci, mici, albe, trăsurile feței de-o paloare delicată, umedă, strălucită, moale; ochii de-o adîncime nespusă, fruntea arcată și mai mică — părul undoind cam prě lung te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.

— Cine e femeia asta? zic eu lui Toma, care sta tologit pe plapuma lui cea roșie.

— A, femeie!... rise el! tot femeii visați. Ți-o jur pe omenia mea că a fost bărbat ca tine și ca mine...

— Cu toate astea acești ochi...

— Acești ochi?... O! dacă ai fi văzut tu acești ochi vrodată-n viața ta, ți s-ar fi părut că-i revezi în fiece stea vinătă a dimineții, în fiece undă albastră a mării, în fine, [în fie]ce geană azurie ivită pin nori. Cît era de frumos acest copil și ce tânăr a murit. A fost un amic, poate singurul adevărat ce l-am avut, care m-a iubit cu dezinteresare, care a murit pentru mine; și dacă mina mea diletantă în pictură a putut să reproducă ochi ce ți se par încă frumoși, poți să-ți închipuiești ce frumoși trebuia să fie ei. Frumoși a-nmărmurit în sufletul [meu]* întunecos, rece, nebun, precum or răminē pin nouri pe bolta cea brună a nopții două... numai două stele vinete. Tu, iubitule, mi se pare că ai să devii folletonistul vreunui ziaru... După ce voi muri îți voi testa într-o broșurică romanul vieții mele și vei face din lungii, din obosiții mei ani, triști, monotoni și plinși, o oră de lectură pentru vrun cutreierător de cafenele, pentru vrun tânăr romanțios sau pentru vro fată afectată, care nu mai are ce pierde, care nu mai poate iubi și care învață din romane cum să-și facă epistolele de amor.

— O!... voi cari pozați ca eroii leșinînzi a romanțierilor francezi, voi cari iubiți ca sentimentalii germani, răspunsei eu, voi cari mîncăți cu toate astea ca englezii materialisti, voi trăiți mult, și te-ncredințez eu, iubitule, că tu, cu toată afectațiunea ta, cu toată fața ta de-un eroism palid, ai să trăiești mai mult decît mine. Pe ce ne prindem?

— Pe ce ți-am spus, replică Toma, pe biografiile noastre scrise în formă de nuvele. De-oi muri eu înainte, ți-o las pe-a mea, de-i muri tu, moștenesc eu pe-a ta, și-atîta-i tot.

Intr-o noapte venisem la Toma. Luna strălucea afară și în casă nu era luminare. Toma sta visînd pe patul lui și fumînd în lungi sorbituri din un ciubuc lung, și focul din

lulea ardea pin întunericul odaiei ca un ochi de foc roșu ce-ar sclipi pin noapte. Eu stam lângă fereastra deschisă și priveam visând în fața cea palidă a lunei. În fața locuinței lui Toma era un mindru palat a unui din... așa[-zișii] aristocrați ai noștri... Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus auzii, prin aerul nopții, tremurând notele dulei a unui piano, și un țăr și tremurător glas de copilă adîind o rugăciune ușor-profumată, fantastică. Îmi închisei ochii, pentru ca să visez în libertate. Mi se păru atunci că sînt într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta — deasupra căruia licărea o lună fantastică și palidă ca fața unei vergine murinde. E miazănoapte... Pustiul tace... aerul e mort și numai suflarea mea e vie, numai ochiul meu e viu pentru ca să vadă pe-un nor de argint în naltul cerului un înger alb, îngenuncheat, cu minile unite, care cîntă o rugăciune divină, adîncă, tremurătoare: Rugăciunea unei Vergine. Întredeschisei ochii și văzui pin fereastra arcată și deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată muiată-ntr-o haină albă, înfiorînd cu degetele ei subțiri, lungi, albe, clapele unui piano sonor și acompaniînd țipetele ușoare a unor note dumnezeiești cu glas[ul] ei dulce, moale și încet. Pară că geniul divinului brit Shakspeare espirase asupra pămîntului un nou înger lunatec — o nouă Ophelia. Am închis iar ochii, astfel încît, recăzută iar în pustiu cel lung, palatul cel alb se confunda cu noul de argint, iar juna fată albă ca îngerul în genunchi. Apoi, stringînd [ochii] silit și tare, am învâscut visul meu în întuneric — n-am mai văzut nimica — ci auzeam dispărînd ca o suvenire întunecată: Rugăciunea unei Vergine.

Muzica încetase de mult și, cu totul în prada impresiunii ei, țineam încă ochii strîns închiși. Cînd mă deșteptai din reveria mea, fereastra susă a palatului era închisă, în salon, întuneric, și sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei. Aerul era blond și vîratec — iar razele lunei, pătrunzînd în camera lui Toma, izbeau fața sa, cu care era el culcat în sus. Ea era mai palidă decît altă

dată și mi se părea că două raze ale lunei aureau două mic
lacrimi pătrunse din ochii lui închiși.

— Plingi? zisei încet și mișcat și eu, căci sufletul meu
era plin de lacrimi.

— Iubit de-un asemenea inger, fără să-l poți iubi, șop-
ti el încet, cu o voce seacă și amară.

— Ce ai? zic eu.

— Ce am? răspunse Toma. O! dacă-ai cunoaște tu cât
de puțin sufletul meu acesta, te-ai înfiora — nu știi, nu-ți
poți imagina cât e de pustiu, cât e de deșert în el — e întoc-
mai ca gândirea idioată și stearpă a unui om, a cărui urechi
sunt surde ca lutul, a cărui gură e mută ca pământul, a
cărui ochi sînt orbi ca piatra. Nu mai simt nimic — și cînd
mai pot storce o lacrimă din ochii miei mă simt fericit. Ai
văzut acel inger închinîndu-se Dumnezeuului său — ei bine,
acel inger iubește c-un amor lumesc pe un demon rece, pa-
lid, cu inima de bronz, pe mine. Și eu... eu n-o pot iubi. Ste-
le-n ceri, amoruri pe pămînt, numai în noaptea mea neci o
stea, numai în sufletul meu... neci un amor. Cîteodată nu-
mai aud bătăile pustiitului meu suflet, cîteodată suflarea
mi se curmă-n piept, ca vîntul ce se curmă prin ruinele
zdrobite de munții anilor — cîteodată mai simt și eu!... O,
atunci îmi place să trec prin lume cu ochii închiși și să tră-
iesc sau în trecut sau în viitor. Visez ca copilul ce vorbește
prin somn, zîmbind, cu Maica Domnului, mă transport
în ceri, pun aripi umerilor mei și părăsesc pămîntul, pentru
ca să mă dau cu totul acelor umbre divine — visuri, care
mă poartă din lume-n lume și mă izbesc din gîndire în gîn-
dire. Mor pentru pămînt, ca să trăiesc în ceri.

O! de-aș pute iubi!

Înțelegi tu ce va să zică de-a nu *pute* iubi? A trece prin
lume singur, mărginit în pași, în ochi — să te zvîrcolești
în strîmtoarea sufletului tău celui rece — să cauți a-l apro-
funda și să vezi că e secăt și că apele sale se pierd în nisipul
secăciunei soțiale, se ard de căldura unei soțietăți de oa-
meni ce trăiesc numai din ura unuia cîtră celălalt.

A nu iubi nu-i nimica — a nu *putè* iubi e grozav.

Toma Nour, după ce sfîrşise acest apolog al urei şi răcelei, el se sculă din pat şi începu să traverseze spaţiul cel larg al camerei sale, cu paşi mari. Lumina lunii bătea în faţa de marmură a icoanei din părete, a cărei ochi pareau că trăiau în noapte.

— O, Ioane! zise Toma, sărutînd ochii cei de foc vînăţi a icoanei, Ioane, iartă că am căzut într-un iad de ură, cînd tu nu-mi predicaî decît un cer de amor, suflet de înger ce ai fost!

Luna s-ascunse-ntr-un nor negru de ploaie spintecat în două rînduri de lungi fulgere roşii. Casa se-ntunecă şi nu se mai văzu neci acea umbră pe perete: Ioan — neci acea umbră de marmură ce imbla: Toma.

— Toma, zisei eu încet, eu mă duc... noapte bună. Cată să nu-nnebuneşti.

Leşii şi mă dusei acasă la mine.

Deşi Toma rămînea acelaşi, dar eu băgam de seamă că el se ruina din [zi] în zi.

În una din zile însă eu luai frumoasa deciziune de-a compune cit se va *putè* de serios mina mea, în sine cam mucalită şi nededată de-a fi funebră, şi a *ţine* o oraţiune de morală şi igienă aces[tui] om — pe care eu îl credeam că-i vîin geniu pierdut. Aşa e felul meu. În visurile mele mă cred în stare de-a deveni un tiran carnivor — setos de singe şi omor —, avar de aur şi desfrinat ca un Eliogabal, cînd în realitate neci nu sunt în stare să mă *miniu* cum se cade. Atita timp sînt şi eu *minios* pe-un om cit *ţine* el *minie* pe mine. Ei bine, cu Toma puteam fi mai sever.

— Toma, zisei eu, te ruinezi. Pentru D-zeu, imblă între oameni, până ce ei nu vor începe a crede că eşti nebun.

Am repetat adese aceste vorbe, sau analoge cel puţin, mai multe zile de-a rîndul — dar el nu răspundea nimica, faţa sa rămînea la imputările mele de o amicie copilărească, rece şi impasibil. Însă într-o zi prorupse cu o voce puternică şi arzătoare — ochii săi se turburară şi răsufila mai greu.

— Taci, zise, copil ce ești! Ce vrei?... Crezi tu or toate sufletele de pigmei ce mă-nconjur — cred ei oare că mă cunosc? Ei văd niște membre de om — fiecare-și croiește cite-un interior cum îi place pentru acest biped îmbrăcat în negru și omul lor e gata. „E un nebun“, zice cutare. E fantast“, zice cutare... „Așa! vrè să treacă de original“, zice un al treilea — și toate aceste individualități croite pe seama mea, atribuite mie, nu au a împărți cu mine nimic. Eu sint ce sint; destul că sint altceva decit ceea ce cred ei. Lauda lor nu mă lingușește, pentru că ei laudă o individualitate care nu-i identică cu a mea — batjocure lor nu m-atinge, pentru că ei batjocuresc un individ pe care eu nu-l cunosc... Îi desprețuiesc pe oameni... m-am săturat de ei.

Se-nțelege că cu asta curmă șirul oricărui raționament, ce se putea naște în mintea mea. Nu i-am mai făcut nici o imputare, e în zadar să vorbești celuiia ce nu vrea să te-asculte.

Într-o zi el plecase din București, fără măcar să-și ia adio de la mine sau de la vreunul din cunoscuții săi.

N-am mai auzit de el vrun an. Într-una din zile primesc o scrisoare din Copenhaga. Iat-o: „*Iubitule, trimite-mi, poeziile lui Alecsandri, poste-restante — sub litercle Y.Y.*“ Și-ati-ta tot.

I le-am trimis. Pe urmă am plecat la țară, la o moșioară a părinților mei, unde-am petrecut o vară frumoasă, plină de povești și de cîntece bătrînești. Dar am însărcinat pe-o babă ce îngrijea de camera mea ca să primească orice scrisoare mi-ar veni în lipsă și s-o arunce în sertarul mesei.

Cum veni toamna, zburai și eu din cîmpiile cele friguroase, brumatece și intrai în camera din București, din etajul al-treilea, caldă și mică.

Sint un fantast. [Cu] capul aplecat asupra mesei, îmi făceam planuri de aur, cugetam asupra acelor mistere din viața popoarelor, din mersul generațiunilor care, asemenea fluxului și refluxului mării, duc ca o teribilă consecință

ici la înălțare, colo la cădere. Afară era un timp poșomorit și gemător ca gândirile murinzilor, ploaia vijia bătind în ferestrele casei — focul se făcuse zgură-n sobă, luminarea ardea palidă a stinse — și mie mi se părea că aud șoptirea acelor moși bătrini, cari, pe cînd eram mic, îmi povesteau în timp de iarnă, ținîndu-mă în tremurînde le lor brațe, povești fantastice despre zîne îmbrăcate în aur și lumină, cari cîntă senina lor viață în palate de cristal. Au trecut ani d-atunci — și pare-a fost ieri — ieri pare-că-mi încălceam degetelele în barba lor cea albă și ascultam la graiul lor cel înțelept și șoptitor, la înțelepciunea trecutului, la acele vești din bătrîni. Mi-ar fi plăcut mult să trăiesc în trecut. Să fi trăit pe timpuri aceia cînd Domnii îmbracați în haine de aur și samur ascultau de pe tronurile lor, în învelchitele castele, consiliile divanului de oameni bătrîni — poporul entuziast și creștin unduind ca valurile mării în curtea Domniei — iară în mijlocul acelor capete încoronate de părul alb al înțelepciunii, în mijlocul poporului plin de focul entuziasmului, să fiu inima lor plină de geniu, capul cel plin de inspirațiune, preot durerilor și-a bucuriilor — bardul lor. Spre a hrăni acele vise și mai mult, am deschis vro cîteva cronice vechi și răsfoiam prin ele, cînd într-una găsesse o scrisoare nedessigilată încă, pe care desigur că meargă mea, primind-o de la poștă, o aruncase în cartea aceea. O desfac. Iată cuprinsul ei:

Torino, în nu știu cîte

Omule,

Mi-ai trimis poeziile lui Alecsandri. Îți mulțumesc. Citesc adeseori pe Emmi, singurul lucru în lume care-mi poate stoarce lacrimi. Într-adevăr, voi aștia cari trăiți în lume numai pentru ca să trăiți aveți o idee ciudată de moarte... voi vă imaginați scheletul unui mort și-i ziceți moarte. Pentru mine e un înger drag, cu o cunună de spini, cu fața palidă și cu aripi negre. Un înger... îngerul visurilor mele, care are o fizionomie

*cunoscută mic, singura fizionomie care purta pentru mine
fericirea lumii în zâmbetul său și melancolia pământului în
lacrima ei. Acea fizionomie nu mai este. Acele buze ce suri-
deau — un suris al morții le-a închis, sau mai bine; moartea-
namorată de mine a luat figura unei copile — a vizitat pămîn-
tul și mi-a răpit mai întâi inima, pentru ca, dispărînd ea —
s-o urmez și cu sufletul. Scrie-mi. Eu nu mai văd bine și ure-
chile-mi vijie mereu de cîntecul umbrelor ce-o să le văd peste
puțin pe cealaltă lume. Îngerul meu se pune-n fața soarelui și
umbra negrelor sale aripi îmi întunecă din ce în ce mai mult
orele, care se vor stinge în curînd. Voi muri. Scrie-mi curînd,
căci poate-oi mai primi încă. După ce-oi muri, vei căpăta o
ciudată moștenire din partea mea. Ține minte. Rămîn al pămîn-
tului cu corpul, al tău cu sufletul, cel ce-n curînd nu va
mai fi,*

Toma Nour

O lacrimă se scurse tremurînd din genile mele străluci-
toare și aruncaî scrisoarea în foc. Ochii mei painjenîți
de lacrimi și insomnie întrevedeau într-o sălbatecă fantas-
magorie capul vinăt al acelui amic nefericit, cu creierii roșii
de gîndire, cu fălcile infundate de venin și de mizantropie,
cu ochii infundați și turburi ca ochii unui nebun. Desigur
murise. Deschid sertarul mesei și iau puținele portrete ce
le aveam împrăștiate prin hîrtii. Portretul lui era lipit de-a
lui Tasso.

Epistola stătuse de mult în cronică. Era veche.

Trecu încă o lună și primii un pachet dintr-un mic oraș
al Germaniei — reședința unui rege-miniatură, rege-parodie,
rege-satiră. Pachetul era c-un manuscript, manuscriptul
biografiei lui Toma Nour. Printre foi, o fișie de hîrtie cu
cuvintele următoare:

*Amice. N-am murit încă, însă sînt condamnat la moarte.
Esecuțiunea mea va fi în curînd. Locuiesc într-un palat mare —
la poarta mea sînt santinele superbe — numai că e cam în-*

*tunecos și cam umed palatul meu — oamenii-i zic închisoare.
Cu manuscriptul fă ce-i ști. Adio, și la revedere pe cealaltă
lume!*

Toma

Iată manuscriptul:

III

Am zărit intunericul lumii sub un troian de ninsoare, adică într-una din acele colibe cari iarna nu-și mai manifestă existența lor decît prin fumul cel verde ce tremură asupra-le. Tata n-avea nimica; era unul din oamenii cei mai săraci ai cătunului nostru... Nu-mi aduc aminte de mama decît ca de-o ființă palidă, un inger care mi-a descîntat copilăria cu glasul ei dureros și suferitor. Eram încă mic cînd, într-o zi, băgai de seamă că mama nu mai vrea să-mi răspundă; căci ea adormise, galbenă, cu furca-n mină și cu buzele ce zimbeau abia. O gîndire adîncă părea că o copleșise; eu o trăgeam din cînd în cînd încet de minică; dar ea mi se părea că nu vrea să-mi răspundă. A venit în urmă tata, oamenii a[u] întins-o pe-o masă — și a venit satul întreg... unii din ei plîngeau; eu priveam la ei, dar nu știam ce să cuget. Mai văzusem adeseori oameni țepeni întinși pe cîte-un pat ce-i ziceau năsalie, purtați pe sus între cîntece și plîns, și băgasem [de seamă] că, de cîte ori trecea o nuntă așa de tristă pe lingă casa noastră, mamei îi curgeau din ochi lacrimi mari, dar nu știam de ce... Veni noaptea... Oamenii ce stau în casă se jucau d-a cărțile, dar mama sta tot întinsă, tot nemișcată, tot galbenă. A treia zi o au dus-o oamenii la o casă de lemn cu o cruce deasupra — la biserică; un om bătrîn cu o barbă albă îmbracat în haină lungă și văpsită fel de fel, cînta încet și pe nas — apoi a pus-o într-o groapă, au aruncat țărîna deasupra ei de-au acoperit-o... M-am întors acasă... Nu vorbisem nici o vorbă de trei zile și minunea aceasta îmi amețea capul meu

cel mic. Nu știu ce simțeam, dar mă coprinsese frica grozavă că n-o să mai văd pe mama... Mă duceam de-o căutam în casă, o căutam pretutindenea... îmi pareea că-i aud glasul ei cel dulee și încet, dar pe ea n-o mai vedeam. Cum a înnoptat m-am dus la biserică... Am văzut o movilă acolo unde pusese ca o stea de aur prin întunericul norilor. M-am culcat pe groapă, am lipit urechea mea de țărână. „Mamă! mamă! am strigat, ieși de-acolo și vino acasă... Masa e pustie, zie, tata n-a venit toată ziua azi — porumbii tăi cei albi au luat cimpul... Mamă, vino, mamă! or ie-mă și pe mine la tine, acolo unde ești...” Ascultam; dar movila era rece, tăcută, umedă — un vânt stinsese lumina și întunericul cel negru coprinse sufletul meu. Mama nu venea... lacrimile începură să-mi curgă, o mină de lemn îmi strângea inima-n piept, suspinele mă inunda și, în glasul unei cucuări triste, am adormit.

Și iată ce-am visat. De sus, sus, din acele stinci mișcătoare ce lumea li zice nori, vedeam o rază coborîndu-se toc-mai asupra mea. Și pe rază se scobora o femeie îmbracată într-o haină lungă și albă... era maica mea... Ea mă discontă și din pieptul meu am văzut ieșind o turturică albă ce s-a pus la mama-n brațe... Eu singur rămăsesem rece și galben pe groapă, cum fusese mama; și mi se părea că eu nu mai sunt eu, ci că sunt turturica... Pe brațele mamei m-am schimbat din turturică într-un copilaș alb și frumos, cu niște aripioare de puf de argint. Raza cea de aur se suia cu noi... am trecut printr-o noapte de nouri, prin o zi întreagă de stele, pân-am dat de-o lume de miros și cîntec, de-o grădină frumoasă deasupra stelelor. Copacii erau cu foi de nestimate, cu flori de lumină, și în loc de mere luceau prin crengile lor mi de stele de foc. Cărările grădinei acoperite cu nisip de argint duceau toate în mijlocul ei, unde era o masă întinsă, albă, cu luminări de ceară ce luceau ca aurul, și de jur împrejur sinți în haine albe ca și mama și împrejurul capului lor strălucea de raze. Ei povesteau, cîntau cîntece de prin vremile de pe cînd nu era încă lume,

neci oameni, și eu îi ascultam uimit... Cînd deodată un în-tuneric rece izbi obrazul și ochii mei ce-i deschiseseam. M-am pomenit tot pe mormanul de hlei și o ploaie amestecată cu piatră îmi izbea fața, pe cînd norii cei negri ai ceriului se sfîrțica în mii de bucăți prin fulgere roșii ca focul. Clopotul cel dogit gemea bolnav în turn și toaca se izbea de stilpii clopotniței.

Am fugit de pe morman, ud și plin [de hlei], și m-am covrigit în clopotniță, cu dinții clănțănind și muiat până la piele; părul meu cel lung îmi cădea peste ochi — minuțele mele slabe și reci le băgam tremurînd în minecele ude. Așa am stat toată noaptea. Pe la cîntători am început a merge cu picioarele goale prin noroi spre casă... am intrat în bordei... pe vatră lemnele se topise... și zgura abia mai licărea — tata ședea pe un scăunaș scund și pe fața sa arsă și nerasă se strecurau lacrimi de venin.

— Unde-ai fost? zise el, apucînd cu blindețe mina mea înghețată.

— Am fost să caut pe mama... unde-i mama?

*Pieptul său se îmflă cumplit, el mă luă în brațe, mă strînse cu foc nespus și-mi înecă fața rece c-un noian de sărutări fierbînti.

— Mama ta, sărace, șopti încet, mama ta?! Nu mai ai mamă...

Rămăsesem singura mîngăiere a tatălui meu celui amărît. Eram lumina ochilor săi, cugetul minții, speranța bătrînelor sale. Cînd eram mic mă duceam la preotul cel bătrîn al satului, care, ținîndu-mă pe genunchi, îmi dădea primele lecțiuni în citire. O dorință nemărginită, o sete arzătoare de studiu se trezise în mine, care, vai, era să-mi devie fatală. De-aș fi rămas în munții mei, să-mi fi încîntat inima cu domo și capul cu fantasmagoriile basmelor, poate că eram mai fericit.

Tata m-a dat la școală. Ce-oi fi învățat nu știu, dar știu că zilele mele treceau ca o iarnă pustie, ca un vis fără înțeles.

Între copiii aceia lipsiți cari ascultă cu sete de pe băncile școlii graiul învățăturei, între aceia cărora studiul nu li-i

o silă, ci chemare, destin, în capul și în inima cărora se frământă cite puțin foc ceresc, sunt cu deosebire două clase — cu toate că amîndouă au un punct în care nu diferesc: lipsa.

Numai că la unii e voluntară, la alții e pentru că într-adevăr sint lipsiți. Cei dintăi auresc până și prundul stradelor cu banii lor, până ce, rămași fără, beau păharul mizeriei până la drojdii, cei din urmă îl beau mereu, fără întrerupere.

Între cei patru păreți gălbui a unei mansarde scunde și lungărețe, osîndite de-a sta în veci nemăturată, locuiam cinci inși în dezordinea cea mai deplină și mai pacifică. Lîngă unica fereastră stetea o masă numai cu două picioare, căci cu partea opusă să rezîma de părete. Vro trei paturi, care de care mai șchioape, unul cu trei picioare, altul cu două la un capăt, iar la cellalt așezat pe pămînt, astfel încît te culcai pe el pieziș, un scaun de paie în mijloc cu o gaură gigantică — niște sfeșnice de lut cu falnice luminări de său, o lampă veche, cu genealogie directă de la lămpile filosofilor greci, a căror studii puteau a untdelemn — mormane de cărți risipite pe masă, pe sub paturi, pe fereastră și printre grinzile cele lungi și afumate a tavanului, ce erau de coloarea cea mohorîtă-roșie [a] lemnului pirlit. Pe paturi era saltele de paie și cergi de lînă — la pămînt o rogojină, pe care se tologeau colegii mei și jucau cărți, fumînd din niște lulele puturoase un tutun ce făcea nesuferită atmosfera, ș-așa atît de marginită a mansardei. Eram cu toții în vîrsta aceea în care urlî arii de opere, declami pasagie din autorii clasici, faci poesii de amor, vrei să treci de ștrengar și de vițios, îți închipuiești așa de mult despre mustăcioara d-tale, ești convins că zîmbetul d-tale e fermăcător și ochiul săgetător — în fine, în vîrsta cea pedantă și nesuferită căreia nu știi ce nume să-i dai. Pe cînd colegii jucau cărți, rideau, beau și povesteau anecdote care de care mai frivole și mai de ris, de Pepelea, de țigani, de popi — eu îmi minam viața cu capul așezat între mini, cu coatele rezemate de marginea mesei,

neascultînd la ei și citînd romane feroase și fantastice, cari-mi iritau creierii. Între mulțimea de colegi era cu deosebire unul de-o frumusețe femeiască. Pelid, delicat — era cu toate astea capul tuturor esceselor de student. La beție el bea îndoit cit orșicare din noi, numai că pe cînd ceilalți cădeau în toate lăturile și nu știau ce vorbesc, chiuiau și se sărutau ca și cînd ar fi amanți — el singur sta în mijlocul lor senin, surizînd — și singurul semn că beuse era că paloarea sa obișnuită se colora c-un gingaș roză — ca acel al ofiteei. Eu de felul meu nu puteam bca, dar într-adevăr că trebuia să mă mir de acel copil, acel înger cu păr negru și lung, cu ochii de-un albastru așa de strălucit și de adînc, cu fața așa de palidă, așa de delicată, asupra căruia însă vinul nu producea neci un efect. El era sărac de feli, însă se părea că-i păsa așa de puțin de sărăcia lui. Totdeauna vesel, totdeauna plin de glume și noutăți — însă totdeauna rupt și fără bani, el era o individualitate care neci nu avea cunoștința de sine, care nu numai că nu știa, dar neci că voia să știe la ce trăiește. Mie-mi părea cu toate astea că această veselie era silită, că aceste risuri adeseori nenatural de nemăsurate și nebunești nu erau decît trista și desperata prefăcătorie a unui suflet rupt de durere.

Într-o friguroasă miazănoapte de iarnă — eu citeam, ceilalți colegi dormeau horăînd care-ncotro — bate cineva la ușă.

— Intră! strig.

Într-o manta ce părea [a] nu mai putea susține lupta cu vîntul, intră tinărul și palidul meu amic — dar paloarea sa era mai adîncă, era vinată — buzele seci și strînse, risul amar și peste măsură silit, ochii turburi, părul său negru într-o dezordine cumplită.

— Ioane, strig eu, ce ai?

I-apuc mina și mă uit fix în ochii lui.

— Nimic, zise el rizînd, nimica!... ea moare.

— Cine moare, pentru Dumnezeu?

— Ea! zise el și, stringindu-mă la el, apăsându-și capul de pieptul meu, cu niște sughițuri disperate — vino, zise, vino cu mine... te rog!

Mi-arunca o haină mai caldă și ieșii cu el. Era ger. Pașii noștri trosneau pe zapada înghețată — și noi zburam alături pe stradele orașului: eu învelit și cu fața infundată în manta — el, ținând fața în dreptul zapadei ce izbea ca acele, rece. Sufla un vânt cumplit. Din cînd în cînd treceam pe lângă o lampă... Cînd priveam în fața sa așa de albă ca [a] unui mort, îmi pareea că merg alături cu o umbră, cu un om ce murise de mult, astfel încît îmi venea să mă nîr cum eu, viu, puteam să însoțesc pe acest mort și unde mă duceam cu această fantasmă palidă, sceptică, lungă. Aspectul fantastic a figurei sale, pașii săi ce abia atingeau pămîntul, ochii săi fixi, mantaua sa lungă și ruptă ce ajungea mai pînă la picioare — și încă astfel cum mergea mut alături de mine, mă-nfioram eu singur gîndind că am a face c-o ființă ce nu este, gîndeam că visez și că nu e decît o înfricoșată fantasmă din visul unei nopți de iarnă. Ieșirăm din oraș. Cîmpia lungă și lată acoperită cu zapada de argint în care se oglindea luna palidă... era o arie albă întinsă... noaptea de iarnă fantastică, plină de-un aer de argint — în toată frumusețea sa rece — cîmpia de zapadă — p-ici, pe colo cite-un tufiș nins, o momie, o fantasmă de argint pe un cîmp de argint, iată tot. Noi luărăm cîmpul de-a curmezișul. Departe, la un capăt al cîmpului, se zărea printre arbori desfrunziți, în mijlocul unei grădini, o lumină ce părea că iese dintr-o fereastră și s-auzea lătratul amorțit al unui cine.

Am grăbit și mai mult pașii noștri, pînă ce-am putut distinge pînă nîsoarea generală o casă în mijlocul u nei grădini. Am sărit amîndoi gardul, ce se scutură de ninsoare, și ne-am îndreptat înspre fereastra luminată. Apropiindu-ne, el m-a rugat să mă plec ca să se poată sui și apuc a de cercevelele geamurilor; sări pe spatele mele îndoite — de-aicea pe marginea temeliei, și se uită înăuntru. Eu mă urcai după el.

Camera era mobilată sărac — scaunele de lemn — patul nelustruit, într-un colț un piano. Pe-un scaun ședea un bătrîn — pe pat zăcea o fată cu ochii jumătate închiși — lângă piano ședea altă fată.

Cea care zăcea pe pat era d-o frumusețe rară. Părul blond bătea în cenușiu — fața sa albă ca bruma, ochii săi mai negri decît mura sub niște gene lungi blonde și sp[r]încene subțiri, trase și imbinate. Buzele ei tremurau o rugăciune — ochii săi se întredeschideau din cînd în cînd — tîmplele sale bateau încet. Un braț de-o albețe vergină ca cea mai curată marmură spînzura în josul patului, pe cînd mîna cealaltă zăcea pe inima ei.

Bătrînul ședea pe scaunul cel de lemn. Fruntea sa pleșuvă și încongiurată de cițiva peri albi ca argintul în lumină era norată de durere — ochii săi roșii de bătrînețe și de coloare turbure erau plini de lacrimi — capul său palid, pe jumătate mort, tremura convulsiv și brațele sale spînzurau de-a lungul sprijoanelor scaunului.

Fata de lângă scaun era un inger-trandafiriu. Șezînd în fața pianului, mînele repozașu țepene pe clape, spatele rezimate de speteaza scaunului și capul spînzurat, cu fața sus, asupra spetezci. Fața ei privea drept în ceri — lacrimile ei rămîneau în ochi — căci fața ei sta orizontal. Fața era palidă și durerea ei — o durere sublimă.

Însuși aerul camerei era mort și trist — flacăra luminei tremura ca suflată de-un spirit nevăzut. Era toți muți ca morți — privirea bătrînului devenise fixă și disperată, cînd deodată mînele celei de lângă piano se mișcară Electric inspirate, zburau ca nevăzut[e] asupra clapelor, aerul se auri de note divine, cerești; bătrînul se plecă ca pentru a îngenunchea, ochii murindei se deschiseră și ea începu să cînte. Cîntecul unei murinde. Notele zburau cînd puternic, cînd încet, abia auzite, ca suspinele arpelor îngerești — era unul din acele cîntece superbe a aceluia maestro divin în tîpotele sale, Palestrina. Murinda cînta... dar ce fel! Un timbru ca a unui clopot de argint... Cîntecul pianului se stîngea sub

degetele uneia — cîntecul pe buzele celeilalte se stîngea și el — murinda, ce se ridicase pe cotul minei drepte, recădea încet, încet, cu capul în perini — cîntecul se stînsese, buzele amuțiră și deveniră vinete, ochii se turburară și apoi se închiseră pentru totdeauna. Lumina asfinți!

— Sofia! strigă Ioan, căzînd pe spate de la fereastră în zăpadă.

Sării jos.

Îl învălii în mantă și, cum era înțepenit de leșin și ger, îl luai de-a umere. Era ușor ca o fată. Sării cu el gardul și traversai cu el cîmpia cea ninsă, asemenea unui fur de morți. Aproape de oraș îl pusei jos la pămînt, am început să-l frec cu zapadă și să suflu cu suflarea mea înghețată asupra feței de-o paloare ce în lumina lunei pareă de argint. Fața sa trasă îmi păru că se mișcă.

— Ioane! zic, scoală, hai acasă.

El își întoarse, culcat fiind, ochii spre casa unde fusesem. Lumina era stinsă.

— N-am fost noi acolo? zise el rătăcit, arătînd cu mina spre direcțiunea casei.

— Nu! Noi abia ieșisem din oraș, și tu ai căzut aicea fără simțiri.

— Va să zică am visat? zise el rizînd nebunește, știam eu c-am visat! Nu se putea altfel... nu se poate. Vocea sa era frîntă, plîngeroasă și amuțită de durere.

— Hai acasă — răcești!

— Tu! n-ai auzit acea muzică divină, acel înger murînd, acel bătrîn disperat, n-ai văzut nimic?

— Dar, pentru Dumnezeu, ce vrei tu cu bătrînul tău și cu îngerul tău murînd? Ce vrei să fi văzut eu aici în timp, cînd n-am fost nicăieri ca să putem vedea ceva din cîte zici tu.

— Bine zici! Sunt nebun! Am visat. Aide-acasă. Lumina la ei nu arde... ei dorm.. ei dorm duși... va să zică sînt liniștiți, de vreme ce dorm și lumina-i stinsă... va să zică ea nu moare... din contra, e speranță să se-nșănătozeze de vreme ce doarme.

— Capul tău e ud, zic eu, căci, fierbinte fiind, s-a topit zăpada pe fruntea [ta].

Cu vorbele astea mi-am luat căciula mea de blană din cap și i-am pus-o lui, apăsându-i-o peste ochi, căci băgasem de seamă că lumina se reaprinsese. Apoi, apucându-l cu amindouă minile de subsuori, îl ridicai, îl apucaî strîns de-un braț și-ncepui s-alerg iute cu el până ce intrarăm în stradele orașului... astfel încît amețit, orbit și dus cu sila, în apatia lui nu se mai uitase înapoi.

Venirăm acasă. Ochiul său era turburi — însă fața luase iar aparința de liniște ce-i era obicinuită. Lampa pe masă o lasasem aprinsă și fumea pe stîns.

— O, D-zeul meu, aș vrea să nu dorm și cu toate astea mi-e somn! mi-e somn! [zise Ioan] aruncîndu-se pe pat.

Ca la toți degerații, li era somn și lui; și fiindcă somnul era, după părerea mea, singurul remediu ce putea să aline o stare ca aceea în care se afla el l-am lăsat să se culce și eu am început să mă primblu discult, ca să nu fac zgomot, de-a lungul camerei. Cam înspre ziuă îmi veni somn și mie și mă trîntii lingă unul din camarazii mei. A doua zi, cînd m-am sculat, era ziua-n amiaza mare. El se sculasese și plecase de mult.

A treia zi, pe cînd se-nsera, Ioan intră trist, rece, însă liniștit în casă.

— Ea a murit, zise el. Vino.

Mă luă de braț pe stradă. Seara era rece, stradele — pustii, cînd văzui luminîndu-se într-un colț depărtat patru oameni ce duceau un sicriu negru de brad, căroro le urma un preot în pas repede și după ei — ca și cînd durerea ar fi fost repede — urma într-aceiași pas un bătrîn într-o manta sură, lungă și veche și o fată îmbrăcată sărac. Ne apropiarăm de convoiul ce mergea repede spre cimitiri. Intrarăm, prin crucile și mormintele ninse, lingă o galbenă groapă sapată din nou, astfel încît din fundul ei ieșea încă un ușure abur de caldura pămîntului, pe cînd bulgării prinsese brumă. O-nmormîntare într-o seară de iarnă. Ciocul își rezimase bărbia unei fețe adînci

și posomorite pe sapa cea lată și plină de lut, luna trecea ca un vis prin norii palizi și reci — preotul cînta un „Pomeneste, Doamne...“, iar bătrînul tată își descoperise capul. Pelița [feței lui] era galbenă, iar pe ea țesuse ani și dureri în toate părțile trăsuri cari mai fine, cari mai adînci — capul său, mai mult fără păr — părea că perii argintii, presărați numai, erau sădiți de mina unei ființe nedibace... Ochii săi erau uscați și necapabili de-a plînge... privirea ținea fixă asupra sicriului, încît pareă că toată esepresiunea durerii celei adînci se concentrase în capul său pe jumătate nebun și-n ochii săi turburi și fără seamă. Înainte ca purtătorii să depună corpul în sin[ul] său cel adînc de lut, bătrînul, ca prin instinct, făcu un semn, capacul se ridică, și din fundul sicriului prea mare vedeai pare-că o umbră albă, părul în dezordine, fața de-un alb vinăt și împietrit ca al marmorei, buzele supte și ochii cei mari închiși și-nfundați sub fruntea lată și vestedă. Bătrînul s-apropie și apăsă lung timp buzele sale reci pe fruntea copilei moarte. Sora sa stetea, o marmură vie, un geniu al durerii, rezimată, cu fața topită de durere, lingă un copaci ce-și scutura frunzele galbene și plină de neună pe fața ei albă și rece. Ochii închiși și seci, gura ei trasă cu amărăciune, fața ei ce sta să plîngă și nu putea te făcea să crezi că maestrul Canova își săpase pe acele morminte o operă a marmoreului său geniu și c-o intronase pîntre cruci și morminte acoperite de ninsoare. Ca un nebun sări Ioan, palid ca o stafie, de lingă mine, și-și apropie buzele lui de ochii moartei. Apoi capacul recăzu, pe funii fugea sicriul cel negru în noaptea pămîntului — și pe pămînt nu mai rămăsese decît suvenirea cea amară a Sofiei. Mi-am închis ochii și-am visat... ce?... nu știu. Cînd i-am redeschis, eram singur în cimitiri. Luna revărsa pîntre arborii ninși și străluciți în haina lor argintie o lumină dalbă ca visul de vară, iar bătrînul cioclu arunca încet, nepăsător, melancolic bulgării ce sunau pe scîndurile uscate ale sicriului. Un vis de moarte, de mormînt, iată tot.

Cînd mă întorsei și intrai în mansarda mea, Ioan sta lungit drept pe patul meu — părul său era răslătit ca noaptea pe perina albă și minile unite asupra capului — fața neclintită și ochii închiși. Pe o masă alături cu patul sta o claie de cărți prăfuite, deasupra lor ardea în sfeșnic de lut o luminare de său care, necurățită, făcuse mucul negru și mare și vărsa o lumină galbenă și nepricepută asupra feței nesimțitoare a junelui. Pe masă sta un pistol. M-apropiai încet și-l luai de acolo. În letargia în care-l aruncase durerea sa cea adîncă, Ioan n-auzi nimica. Deschisei un oblon al ferestrei și-aruncai pistolul pe-un troian de ninsoare. Apoi ieșii din casă și mă dusei să-mi răcoresc visurile și impresiunea vie, turburarea întunecoasă [a] sufletului în noaptea cea senină și rece de iarnă.

A doua zi mă-ntîlnii cu Ioan.

— Ai văzut toate fazele acestei drame a inimei. Tomo, aide acuma de-ți vezi de aproape actorii... aide la bătrînul și la fiica ce i-a mai rămas. O Dumnezeu! [e], nu sînt egoist, dar cu toate astea tu știi că eu aș fi vrut ca astlaltă...

— Taci, zisei eu, nu face un păcat. Astlaltă poate asemenea să facă un fericit, Ioane! E tot-așa de frumoasă și pare-se tot așa de bună... Dar, în fine, aidem.

Ajunși la casa bătrînului, intrară în odaia încălzită și familiară. Bătrînul sta, în durerea lui, mut, în fotoliul cel vechi, cu capul plecat asupra pieptului. Fata ședea visătoare lingă fereastră și se uita în fruntea înflorită a unei roze ce lucea ca o stea înfocată alături cu-ale ferestrei flori de gheață. O bătrînă își făcea de lucru lingă gura sobei. Ziua era așa de posomorită încît în casă pareă seară.. Ei mai nu simțiră intrarea noastră. Ioan s-apropie de fată, i apucă mîna și zise c-o tandreță de frate:

— Poesis, ce faci tu?

— Ce fac? Nimic — vorbește-neet... tata doarme, numai că somnul său se cheamă durere și desperare... Nu-l deștepta din somn!... Singurul nostru sprijin, Sofia... s-a dus.

— Îți prezint pe domnul, zise Ioan, arătându-mă pe mine.

— A! Domnul!... zise ea încet și înclinându-se nepăsătoare și uitită, pare că nu mă văzuse... Ioane, ți mulțumesc, zise ea, stringînd mina lui, care sta pe un scaun față-n față cu ea, ai fost în acea seară și tu. Sărman copil! Cît ai pierdut!

— Eu n-am fost, n-am putut, Poesis — întreabă pe domnul dacă n-am căzut în zăpadă nesimțitor, pe calea de-a veni la voi. Domnia-lui mă-nsoțea.

— Domnul? zise ea surîzînd cu tristeță. Dar tu ai fost... nu te-am văzut în fereastră?

— Va să zică am fost, zise el încet și mișcat, va să zică am asistat la expirarea ei. O, Tomo, cît rău mi-ai făcut... Să mă-nșeli, să-mi spui c-am visat. Mi-o imputam de-o crimă că nu venisem — dar acum... sînt scuzat înaintea ei în co-riuri... ea știe... eu am fost... Dar de ce nu mi-ai spus-o? M-aș fi întors de unde eram noi și...

— În starea în care erai? zisei eu. De-ai fi venit, Ioane, azi nu răspundeam de mintea ta — și de viața ta, lucruri la care știu că nu prea ții, dar la cari era datoria mea de-a ține.

— Sărman copil! Cît ești de nenorocit! Eu aș fi nebunit de mult, zise ea, plecîndu-se și sărutînd fruntea cea curată a lui Ioan.

Fruntea lui rămase liniștită, dar se acoperi c-un nour de vise.

— O voi urma, zise el încet și mișcat, și ochii săi se implură de lacrimi, o voi urma în curînd.

— Taci, zise ea, să nu ne-audă! Arată cu ochii la tată-său, ce stetea pierdut în durerea lui mută și adîncă.

Mai stăturăm citva... foarte puțin... ș-apoi ne-am întors împre casă... Inima mea era înecată-n raze, sufletul meu — îmbătat de-o dulceață nemărginită și plin numai de-un chip, de-unul singur... Poesis! Ioan se despărțise de mine. Eu intrai în casă și trîntindu-mă dinaintea mesei cu cărți:

— Poesis, murmurai răpit, te iubesc!

Am visat... am cîntat, am scris, toate despre ea... ființa mea era plină de-un singur vis... mintea mea nu vedea alt chip decît pe-acel înger de marmură: „Poesis!”

L-am căutat pe Ioan și-am cercat a-i spune. Dar el devenise tăcut și respingător... nencrezător cătră orice. Își rîdea de cer și de Dumnezeu; desprețuia oamenii, încît ți s-ar fi părut că sub zdrențele lui ride un rege sceptic și crud ca Sataka. Nu mai puteam vorbi cu el. Îl întrebai numai într-o zi despre împregiurările acelei familii.

— Mizerie, zise el, mizerie, soarta sufletelor mari, sufletelor de îngeri... pe cînd cei mari, idioți în mărirea lor, se primblă în trăsuri aurite. O! acești mari! n-ar pute ei să încurageze, să susție pe acel bătrîn poet ce-și hrănește viața cu visuri, ce moare de foame cu tot geniul său, care e silit să-și lase fetele să imble goale și sărace pe strade, astfel încît prostituțiunea îmbrăcată în mătase ride-cu hohot pe urma virtuții zdrențuite? O, prostituțiunea și rușinea se-ngroapă-n morminte de marmură și-n sicrie de plumb acoperite de catifea — pe cînd virtutea doarîne somnul ei etern între patru scînduri de brad. Și la ce există virtute, la ce? Pe teatru cu virtutea, cu noblețea — ce-nsemnează acei oameni de nimica, care-ntr-o lume de răi, de fațarnici, de egoisti fac pe virtușii, pe nobilii, pe sufletele caste. Poate oare virtutea să-nvingă viciul... Învinsu-l-a vrodată? Cînd? Pe teatru, pe scenă cu virtutea, nu în viața practică, unde-ți trebuie mișelie ca să nu mori de foame, și părerea, numai părerea omului onest ca să mori fericit și neplîns de cei ce rămîn în urmă... mai ales dacă lași avere. O! am văzut scene, unde mama ascunde testamentul tatălui în sinul ei, de frica fiilor ei, ce, aproape cu cadavrul nenmormîntat încă, caută cu ochiri umede, însă de șarpe, testamentul răposatului. Am văzut asemenea scene, unde soția leșină numai pentru că letargia și libertatea ce dă pa-loarei sale îi șade bine. E infam tot ce e om... nu cred în această bestie răutăcioasă, care se trage din maimuțe, și care și-a adus toate obiceiurile rele ale străbunilor ei.

— Taci, zic eu! Sofia ta n-a fost femeie?...

— Femeie, ea? zise el, surizînd amar... ea, femeie? aiurezi! Un înger a fost, un înger cum îl cugetă D-zeu numai o dată în mijlocul eternității sale fără margine. Ce e femeiea? Acest om ce trăiește pentru a-și spoi fața cu colori, vorba cu minciună și ochii cu lacrimi înșelătoare? O sfinx ce plînge, cînd te tradă, ce rîde în inima ei cînd ochii ei sunt plini de lacrimi. O, ea n-a fost o femeie... Protest în contra numelui.

Asta era dispozițiunea lui Ion în urma morții Sofiei. Mult timp în urmă, el, deși cu inima sfîșiată, deși cu sufletul turbure, însă cu fruntea sa de artist etern senină, nu te lăsa să întrevezi nimica.

Eu — din contra — care văzusem figura frumoasă a acelei fiice a pămîntului, a acelui înger blond, eu îl visam zi și noapte, și mi se părea că atunci cînd îngenuncheam la o icoană neagră de lemn din biserică noastră cînd dascălul murmură în strana lui rugăciuni într-o limbă veche și mai mult slavă, pe cînd preotul în altar își înalță slabele sale mini spre ceruri — mie mi se părea că mohorîta roșie icoană a Maicei Domnului din iconostas lua conturi din ce în ce mai albe, fața sa cea ștearsă și nențeleasă devenea ca suflată de argint trandafiriu, părul său acoperit de maramă brodată cu aur pareă că undoaia în lungi și dezordonate bucle blonde ca aurul, ochii săi stinși de vreme păreau că lucesc ca două flori vinete, iar buzele sale sînte, galbene și închise pareau rozate a murmură vorbe, pe cînd haina cea plină de falduri și roșie devenea în ochii mei painjenți albă ca gazul cel alb. În biserică în locul maicei lui Dumnezeu eu priveam prin lacrimile mele amare de amor — pe acel chip drag inimei mele, pe Poesis.

Cine era ea? ce era? cu ce se ocupa?

Actriță de mîna a doua, de la un teatru de mîna a doua, ea juca subrete, deși pasul și atitudinea arătau pe tragediana.

Teatrul era într-un suburbiu al orașului, zidit de scinduri în mijlocul unor grupe de arbori, cari formau în complex cu alții mai depărtați un fel de grădină sau, mai bine-zis, pădurice.

Pe-o ușă la capăt puteai privi pe scenă, cu toată crasa ei dezordine nămintă reprezentării, cu boschetele a căror verde e amestecat cu pete roșii, roze adică, cu bănci ce stau încă trântite pe scenă, cu fondaluri ce spînzură pe la jumătatea scenei, cu fundul în care vezi încă stînd mobilele gramadite una peste alta, candelabre peste scaune — mese culcate cu picioarele-n sus pe canapele, oglinzi întoarse cu sticla spre perete, scoarțe învălătucite, rechizite aruncate una peste alta, și-n stînga, și-n dreapta cabinete de scîndură numite garderoabe, în care se-mbracă și se spoiesc actorii și actrițele.

Intrai și eu pe scenă, printre mulțimea cea foitoare de mașiniști cari se-njură unii pe alții, și m-apropiai de una din cabinete de scîndură în care știam că se-mbrăca ea. Printre spărturile scîndurei am privit și eu înăuntru. Sărmana copilă! Abia-i murise sora-sa, și ea trebuia să joace un rol vesel. Puțin alb trebuia feței sale celei de-o albețe palidă, o lină adiere cu roșu îi dăde un fel de reflect trandafiriu asemenea [cu] al luminei serei. Sinul ei era acoperit numai c-o ușure cămașă de gaz care trăda mai mult decît acoperirea pieptii cei mai rotunzi, mai albi, mai mici, ce păreau sculptați într-o marmură de argint de mîna unui sculptor orb, căci văzînd, n-ar fi putut decît să sfarme de gelozie opera sa. Ea juca pe-un înger, într-o feerie fără de înțeles eu dei ex machina, care placea și era frumoasă numai pentru că persoanele ce jucau în ea placeau și erau frumoase.

Își pusese aripele albe; își gătisese complect toaleta și, pe cînd orchestra începuse uvertura cu rugăciunea din *Norma*, Poesis căzu pe scaun într-o atitudine visătoare, cu capul lăsat peste umere și cu minile unite, astfel încît nu te-ar fi prins mirarea dacă, răpită de acel cîntec ce suia la cer, ea s-ar fi urcat... încet, nemîșcată și tristă, ca sufletul unui înger murind, la ceruri, purtată ea pe nesimțite de aripele ei albe-argintii.

Eu stam și-o contemplam. Voluptatea acelui sin de marmură, visătoarea acelei fețe palide îndreptate spre cer, acele mini mici și albe unite ca pentru rugăciune, acele brațe rotunde, goale, fragede, lăsate în jos ca și când ar fi denunțat disperanța, acel corp ce sta să-ngenunche, acele aripi ce stau să se miște și s-o ducă — toate astea faceau un singur chip, un singur corp frumos, dulce, ideal — Poesis!

Dar clopoțelul cel amortit al sufletului zgîrie aerul scenei și eu mă depărtai de cabină, pentru ca să nu observe cumva ea că eu surprinsesem frumusețea ei în forma sa cea mai plastică și mai divină. Ea ieși în curînd din cabină. Mă văzu și surise; eu incercai să invent un compliment cit se poate mai nestingac'.

— Ce te-a adus în atmosfera asta ce mirosă a color de ulei și ulei de lampe, zise ea surizînd.

M-am roșit și-mi plecasem ochii ca un băiat din școală surprins asupra găinelor de hîrtie ce se face într-ascuns și pe sub bancă. Dar luîndu-mi inima-n dinți, pentru că, în fine, trebuia...

— D-ta! zic.

— Eu? Glumești, zise ea... și albul dat pe față nu putu opri ca fața ei să se inflăcăreze ca focul.

Fondalul se lasă cu desăvîrșire la pămînt, și noi rămăserăm după el.

— De cînd te-am văzut, urmai, apucîndu-i mina, ochii mei au orbit de lumina ta, și inima mea s-a-nchis pentru toată lumea din cauza amorului pentru tine. Poesis, am uitat cărțile colbăite, știința și poesia, idealele uncia și-a alteia, de cînd ai apărut tu înaintea mea. Nu știi, nu poți ști cît te iubesc. Tot ce e frumos azi pentru mine, azi se-ntrunește-n tine: floare și pasere, primavară și basm de iarnă, albeța Nordului și flacăra Sudului, toate, toate idealele pierdute le regăsesc într-un singur chip, într-al tău!

— Replica, zise ea repede și turburată.

— Mă iubești? zisei eu, ingenunchind și reținînd-o cu furie.

— Da, zise ea turburată, surizînd, roşînd, dar fugînd totodată dinaintea mea acolo unde-o chema replica ei, astfel încît auzii vocea ei, de-un timbru umed şi copilăresc, pătrunzînd scena, şi publicul ce aplauda entusiasmat la apariţia acestui înger pămîntesc.

Eu rămăsesem în genunchi şi cu minile unite după fondal şi sorbeam cu tot sufletul meu notele de argint a vocii sale ce veneau până la mine. Eram zdrobit de fericirea mea. Pe cînd steteam estaziat, cu capul plecat în pămînt, răpit ca de-o suvenire şi setos să mai ascult vocea ei, ce încetase, aud în dreptul meu un foşnet de rochie... îmi ridic ochii... era ea... Se uita cu o milă nemărginită, c-un amor nemărginit asupra figurei mele îngenunchiate.

— Poesis, şoptii eu, ridicîndu-mă şi întinzîndu-mi braţele

O clipă, şi zăcea ca înmărmurită pe sinul meu, încun-giurînd cu braţele ei albe şi goale gîtul meu. Cu buzele mele cautam faţa ei, ce se ascunsese pe pieptul meu, dar în acel moment ea-şi descleştă un braţ al ei dempregiurul gîtului meu... îmi atinse cu dosul mînei gura mea însetată, apoi, întorcîndu-se, dispăru surizînd. În zădar îmiindeam plin de dorinţă braţele mele spre umbra ei fugitivă... Ea zbura.

Se-ntoarse înapoi.

— Copilul meu, zise ea c-un aer serios, netezîndu-mi fruntea. Acompaniază-mă pînă-acasă. Tatăl meu e în orchestra, el ţine violoncelul... pînă la actul al patrulea e încă mult... apoi el vine singur acasă. A revedere! zise ea, intrînd în cabină şi roşîndu-se uşor, ca şi cînd s-ar fi ruşinat de ceea ce zisese.

Ieşi în curînd, schimbată în hainele ei de totdeauna şi învăluită într-o scurteică blănită, care-o prindea de minune, şi c-o pălărioară de catifea în cap.

— Uite! na legătura! zise ea, dîndu-mi în mînă o legătură.

Ieşirăm pe porţiţa de din dos a teatrului şi-n curînd ajunserăm cîmpul, în case se vedea de departe căsuţa bătrînului muzicant, a cărei ferestre ardeau în noapte ca două

place de argint. Era așa de tăcută și albă cîmpia, era așa de rece și serin aerul, era așa de fierbinte și întunecat amorul meu! Mergeam cu ea alături, cu ea, care trecea, un suflet cald și tinăr de copilă, peste cîmpia ninsă și bătrînă... în acel moment vedeam în ea totul... idealul meu, ingerul meu, femcia mea. Femcia mea... cînd îmi imaginam că aceea copilă dulce și blîndă ce trecea alături cu mine putea să mă numească vrodată bărbatul ei, un farmec neînțeles, o căldură ca aceea a camerei încălzite în timp de iarnă, un aer îmbălsămat, apăsător, familiar trecea prin noaptea cea pustie și rece a sufletului meu. De douăzeci de ori eram să mă repăd s-o string în brațe c-un amor copilăresc și nebun, de douăzeci [de ori] zîmbetul ei muștrător și viclean, care părea că ghicește tot ce se petrece-n mine, își rîdea de încercările mele.

În fine ajunserăm la casă. Iute și grațioasă, ea sări nebunateca gardul și dispăru rîzînd prin arborii cei ninși ai grădinei, eu o urmaș — și intrarăm prin ușa de din dos a casei, ce da în grădină, în tînda întunecoasă, în care lucea într-un colț gaura cheii de la ușa camerei iluminate. Intrarăm înăuntru. Lumina ce-o arunca căminul cu oblonul deschis era roșcată, aerul cald, și un miros de cafea prăjită, îmbătător, facea ca aerul și lumina din casă să doarmă pare-că. Singura schimbare a casei era că pianul venea acum de-a lungul pîrcetelui de lingă fereastră, astfel încît clapele sale veneau tocmai alături cu fereastră, în care stau oalele cu o roză roșie și-nflorită și cu un palid crin ca o copilă înamorată și strălucit ca argintul. Ea-și aruncă blana de pe sine și rămase într-o rochie cu talie, de mătase sură. Tălioara ei subțire s-o coprinzi cu mîna, zîmbetul și ochiul ei cel viclean, apoi un fel de slăbiciune molatecă, ce coprinsese toate mișcările ei ca adorminde, faceau ca ochii mei să se aprindă de-o dorință nemărginită și nențeleasă. Am tras un fotoliu față cu căminul ce ardea și răsplinea o căldură moaleșitoare și am silit-o mai mult să se arunce în el. Lumina roșie ce-o revărsa fecul sobei peste fața și fruntea ei palidă, zîmbetul

ei trist și vesel ce părea că acordă totul, genele ei deja pe jumătate închise... și eu, ce ingenucheasem în față, ținându-i amândouă minile cu minile mele și uitându-mă cu sete și cu amor nemărginit în fața ei.

Am coprins cu amândouă brațele gîtul ei, eu însuși mă ridicam încet, încet, ca [să] pot să-i răpesc o sărutare lungă și fărâncată. Dar ea păru că se trezi din visăria ei mola-tecă și somnolentă... Își deschise pe jumătate ochii, mă, răspinse cu blîndețe și, lovindu-mă peste frunte, surizînd, zise:

— Copil ce ești! Du-te!

Apoi, desfăcîndu-se cu o silă de putere grațioasă din minile mele ce țineau pe-ale ei, ea se duse de se așeză pe fotoliul de lingă piano și deschise covețirul. M-am repezit și la fotoliul acela și, aruncîndu-mă în genunchi, am coprins cu beție talia ei cu amîndouă minile și-mi apăsai capul amețit de amor în poalele ei. Astfel, în atitudinea această, ea-și întinse brațele pe clape și-ncepu să bată clapele cu o viociune melancolică; era un vîlt turbat, înamorat și trist, a unuia din maestrii germani, ce mă amețea, mă țimpea și mai mult. N-auzeam note și armonie ci numai un vuiet melancolic și voluptuos, care se pierdea încet, încet.

Îmi ridicam capul, priveam cu atîta amor în fața ei roșită de căldură și strînsoarea brațelor mele — simțurile mele erau îmbatate și nu puteam răspunde de ele de iritate ce erau — privirea mea era un foc, strînsoarea mea — o turbare.

— Poesis, zisei cu voce înecată, te iubesc!

— Tst! tată-meu! țipă ea încet, sculîndu-se și rezimînd mina dreaptă de marginea ferestrei.

Mă sculai din genunchi la această veste neașteptată. Ea rupse floarea de crin din oala din fereastră și apăsă cu ochii mai închiși o sărutare arzîndă pe floare — astfel încît se păru că albul cel d-argint al crinului se roșește, apoi c-o expresiune limpezită de amor mi-o întinse cu brațul stîng mie. Am depus și eu sărutarea mea pe acel crin ce nu putea fi

mai alb și mai curat decît fața verginei mele mirese — o sărutare de foc, o sărutare eternă! Mă repezii spre ușă... dar mă-ntorsei în prag, li-o priveam răpit cum nalta și subțirea ei statură sta ca rezemată c-o mîină de piano, privind în urma mea. Încă o privire și-am ieșit, căci auzeam pașii bătrînului trosnind pe din fața casei, pe cărările înghețate ale bătăturei. Ieșii pe dindos și, trecînd prin grădină, sărînd gardul, am trecut ca purtat de vînt peste cîmpie, fericit și aprins... și intrînd în chilia mea cea umilită, mă simțeam fericit ca un rege asupra acelor camarazi horăinzi. La lumina fumegîndă a lampei am scris viersuri, ce le-am găsit în urmă rătăcite printre hirtiile mele și pe cari ți le citez întocmai:

Cînd sufletu-mi noaptea veghea în estaze
Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază,
Încins într-o haină de nori și de raze,
Mișcînd a lui aripi pe capu-mi aprins,
Dar cînd te văzui într-o palidă haină,
Copilă coprinsă de dor și de taină,
Fugi acel înger de ochii-ți învins.

Cum marea ce doarme profundă și lină
Reflectă în sinu-i de-amor și lumină
Pe soare, ce trece în calea-i divină,
Vărsînd ziuă de-aur în umedu-i sin,
Astfel tu, copilă, tu, vis de iubire,
Din negrele-ți stele, o dulce zîmbire,
Din sufletu-mi noaptea schimbă în senin.

Cine era fericit ca mine? Pierdut în visării fără fine, părea că fiecare floare și fiecare stea e sor cu mine, sor dulce, surori amantei mele. Adeseori, în nebunia [mea], uitam pe Dumnezeu — visam că eu ts lumea cu miriade stele și cu miriade flori, și-mi părea că-mi plac albastrele mele mări și înstelatele mele ceruri, munții mei cei negri și văile mele cele verzi, nopțile mele cele lunatece și zilele mele cele de foc, îmi părea că le plec toate și le-nchin cu tămîia vieții

lor unei palide umbre de argint, ce-mi pareea centrul lumii, umbră ce cobora razele soarelui ca pe-o scară de aur — umbra Poesis! Adeseori îmi pareea cum că Eternitatea nu mi-ar fi destulă s-o ador și că, îmbrăcat în haina morții, eu, în luptă cu bătrînul timp, îi rumpeam aripele și-l azvîrleam în uitare! Altădată limbele mi se pareau neroade, vorbele fără înțeles... orce vorbă ce nu o puteam referi la ea îmi pareea o nerozie, și o nerozie să cuget asupra-le... mintea mea încetase de-a-mi interpreta înțelesul vorbelor... uimit și nebun, vedeam în închipuința fiecărui concept numai palidele conture a divinei sale umbre.

Dar acest amor timid ca al columbilor de argint cade în anul durerei 48. La ce trebuia să cadă atuncia? La ce? oare putea anul acesta să treacă fără amoruri! Începuse a fierbe în toată Transilvania, și primăvara cea vergină a adus flori frumoase și zile de aur — însă pentru glicitorul profund ce-ar fi cutreierat cîmpiile înflorite ale Transilvaniei ele s-ar fi părut profunzi și întunecați ochi de mort. Asprul arhangel al răzbunării părea că pătrunde pin aerul lumii, cel amețit și bolnav. Ungurii cugetau încă o dată, dar astăzi pentru ultima oară, cum că prin uniune și furei vor stinge pe români de pe fața pămîntului, credeau cum că vor pute unguți piatra rece și ezvorul vergin, că vor pute unguți codrul cel bătrîn și maiestos, că vor pute pune ideea uniunii ungare în creierii cei bătrîni și înfricoșați ai munților — creieri ce începeau, ce începuse a se înfierbînta de-o idee uriașă și sublimă: Libertatea. Ei credeau, și au crezut-o pentru ultima oară, cum că bătrînii și inviforații garzi ai cetății Transilvania — munții cu capete de piatră — vor dormi și-acum somnul lor etern, nu se vor trezi la urletele cele false ale descreieraților carii inventau imperii și 16 milioane de unguri, cari din fericire pentru lume nu esista decît în oarbele fantasmagorii ale unor nebuni. Ci garzii regii s-au trezit. Freamătul codrilor ce dezghețau din seculara lor amotîre freamătul aripelor de fier a vulturului român a

speriat pe inamici — azi îi sperie somnul acestui vultur, căci nu știu, la a cîta potență va ridica acest somn puterile sale. O, inimicii noștri s-au temut totdeauna de noi, dovadă că secol cu secol a conspirat pe față și-ntr-ascuns contra existenței noastre, și aceste conspirări toate n-au servit decît spre a ne împietri, spre a ne ncremeni în existența noastră. De ne punea alături cu ea, de ne deschidea amîndouă portalele de aur a privilegiilor și a drepturilor ce erau numai a lor, cine știe dacă, moleșiți și răsfățați, nu deveneam unguri. Compatrioți, vă mulțumim pentru ura voastră seculară și ardem de nerăbdare după ocaziunea în care să v-o mulțumim astfel încît s-o țineți minte pentru eternitate. Cit pentru patria ce voi o numiți maghiară, cată să aibă cineva insolența unui ungur pentru de-a o mai numi astfel — cit pentru noi cată să aibă cineva inoranța unui Rössler, care ne face imigrați, astfel însă încît cei imigrați să fie 10 milioane, iar cei din ezvorul emigrării numai 800 000. În fine, insolența ungurească sau inoranța pedantă nemțească; una din două e de trebuință pentru ficțiunile mari ale imperiului unguresc și a nimicniciei românilor. Și ce-au adus pe-te Transilvania cu scîlciatele lor idei? Moartea cea oarbă care-i secera cu miile și ura cea cumplită a celorlalte popoare contra a tot ce-i maghiar! Și toate astea le propagau desșerti în numele poporului maghiar care, bun și blind cum sunt toate popoarele, până-n marginele unde nu l-au amețit, parea predestinat să trăiască în pace și-n frăție cu românii. Dar ei au explicat rău și fals foile cărții Destinului și au pătat șirurile sale cu sînge. Senina dicțiune a lui Dumnezeu: ...trăiți în pace, căci sunteți singurele națiuni eterogene în oceanul panslavismului — această dicțiune ungurii trebuiau s-o întoarcă și s-o traducă spre pierzarea lor. Ei au vrut-o, nu noi!

În țara toată mișcarea română — antiunionistă fierbea în clocotul cel mare. Adunarea din Dumineca Tomei, preparatorie, fusese; fusese și adunarea cea mare din Cîmpul

Libertății, unde flămurea reînvierii sfișia aerul cu tricolorul său. Virtus romana rediviva!

Luasem parte cu Ioan la toate acele manifestări de viață ale națiunei — etern unice în felul lor — și apoi ne-am întors la locul turbure a studiilor noastre. Dar cine mai putea studia ceva! Capetele noastre prinsese foc, fața cea palidă a lui Ioan se-nroșise de-un roșu ofticos și bolnav, căci în inima lui fierbea amorul cel mare al națiunei.

Mă dusei la Poesis. Noaptea era lucie și dalbă, aerul părea nins de razele cele argintii și [înamorate]* ale lunii, cari se pierdeau prin verdele întunecos a arborilor și tufișelor risipite din grădina ei! Mă așezai pe-o bancă și cugetam, D-zeu știe de ce eram trist! Cu minele unite și lăsate leneș peste genunchi, cu fruntea plecată și cu părul risipit peste ea, astfel ședeam în grădina ei și gindeam lucruri de cari nu-mi pot da cont, pe cînd luna, lunecînd alene printre nourii de argint ai cerului albastru, gindea și visa ce neci un om nu știe. Un foșnet ușor prin cărările nisipite mă trezi din reveria mea. Era ea. Un negligé ce părea o negură de argint scâlda în albeșla sa fantastică și diafană figura ei naltă, mlădioasă, subțire ca o elfă de mare. S-apropiase de mine; în momentul cînd o văzui, ea se așeză molatec pe genunchii mei și-mi sărută ochii mei, ce se închideau de-o visărie profundă — căci nu-mi venea a crede că e ea, fantastica zină a visurilor mele îndelungate. Îi luai capul ei cel blond între minele mele și privii la el. Ce trist era acel cap — ce palidă fața aceea, ce înfundați acei ochi albaștri!

— Poesis, zisei, ești nenorocită? Ce palidă ești, copilul meu! Tu suferi? Tu plingi!

— O, dac-ar fi să plîng numai eu... Dar să tăcem despre asta. Tomo! poate că azi ne vedem pentru ultima dată.

— Ultima dată? Aiurezi Poesis! Ultima dată?

— O, copilul meu, de-ai ști ce nenorocită sînt, zise ea, cu ochii plini de lacrimi, înlăturînd cu mînuțele ei albe părul negru de pe fruntea mea și arzînd cu buzele ei contraso de plîns fruntea mea întunecată. Ce nenorocită sînt fără ca

să ți-o pot spune ție. Dacă te pot ruga ceva în numele mamei tale, în numele celui care te îngrijeste, uită-mă! Uită-mă, cel puțin până ce vei muri... După ce vei muri...

— Poesis, pentru Dumnezeu, ce va să zică asta? Spune-mi ce ai?

— Ce am? Nu-ți pot spune ce am. Dar să uităm acestea... să le uităm. Ce frumos ești tu în această seară. Părul tău pare a fi de eben și ochii tăi diamanți negri! Ce frumos e iubitul meu... iubitul meu? nu al meu...

— Nu al tău, Poesis?... Tu nu ești a mea, îngerul meu cel blond? Aide, poate c-ai plins undă-am lipsit atâta vreme — de-aceia oare să nu mai fiu al tău? Poesis, această patrie va fi a mea, ca și a inamicilor noștri; atunci tu vei fi femeia mea, frumoasa mea femeie — zina grădinioarei mele, matroana vetrei mele părintești, mama copiilor mei! O, ce frumoasă ești tu... ce mult o să te iubim noi... eu și cu tatăl meu cel bătrîn, pietrarul! Tu vei scutura praful de pe cărțile mele, a lucrătorului cu spiritul, tu vei netezi cu mina ta molatecă și albă creții de pe fruntea mea, tu c-o sărutare vei însenina-o! Și o să te iubesc, o să te iubesc, cum îmi iubesc patria, cum iubesc pe Dumnezeu! Poesis!...

Prin straturile de flori roiau fluturii nopții... arborii înfloriți își plecau ramurile îngreunate de flori albe și roza pe frunțile noastre — parfumul îmbătător al primăverii impluse cu suflarea sa răcoare și vergină piepturile noastre, gură-n gură îi sorbeam suflarea, ea, cu genele jumătate închise, nu rezista defel desmierdărilor mele melancolice... numai luna veghea ca un dulce soare de argint asupra îndelungului nostru amor!

A doua zi, sculindu-mă fericit de pe patul meu cel virtuos de paie și aninându-mi mantaua de umere, începui să colind străzile orașului: o cocardă tricolor-român în butonieră, pălăria largă, cam într-o parte, fața mea palidă, ce arăta osteneala, zimbea — și-mi tîrîiam bastonul pe prundul mărunt al stradelor fluierînd printre dinți o arie, nu mai știu care.

Deodată auzii în urma mea sunetele monotone ale unei muzice mortuare. Îmi întorsei capul, stătui în loc și, luându-mi pălăria, fața mea se întristă puțin cîte puțin. În urma mortului venea o trăsură, și-n ea, în rochie lungă de matase neagră, o față palidă încadrată de păr de aur — față cunoscută mie, puteam să n-o recunosc? — era ea... Poesis!... Cu toate astea nu putea să fie ea. Paloarea mortală ca aceea a păretelui, părul ei blond, fața era a ei... dar ea în acea pompă?... Ea, așa de săracă?...

Dar în trăsura a doua? Cine era? Doi dandy din cei mai corupți ai orașului, cari rideau în convoiul mortuar, îmbrăcați cu pantaloni de călărie strimți, cu veste vinete, cu legături roșii, cu jachete galbene, cu pălării largi și cu cîte două lanțuri de orologii. Secele fețe de maimuță rideau risul cel amar al desfrinaților sceptici, într-un convoi care numai risul nu era apt de-a-l escita.

Rătăcit, în neputință de-a-mi da cont de ceea ce cugetam și simțeam, urmării convoiul până la biserică. Mulțimea se grămădea la ușă și-năuntru. Eu pătrunsei izbînd cu coatele fără cruțare în toți ce-mi sta în cale. În ochii mei rătăciți, în împregiurarea că nu-mi ridicasem pălăria intrînd în biserică, în pumnii mei strinși, în dinții mei rinjiți într-un ris sălbatec, o fi fost ceva straniu, care îndreptă ochii lumii spre mine.

— Un nebun! șopti unul așa de tare încît îl auzii, însă, în noaptea turburării mele, acel glas nu mi se parea aievea, neci mi se pareă că sînt între oameni... mi se pareă din contra că sînt singur, coprins de spasmurile unei viziuni teribile, căci nu vedeam decît cosciugul ce mi se părea plutînd prin aer, nu vedeam decît pe ea topită de plîns, alintînd după cosciug de brațul unui om. Ochii de foc a luminărilor de ceară danțau prin aer în noaptea bisericeii ca stele murdare și roșii... mortul din cosciugul descoperit pareă că se strimbă la mine și murii cei negri și reci a bisericeii tăiau fețe urite

și crepate prin păreți, cu ochi negri și cu capete strimbate de turbăciune!

— Cine-i acel om? strigai din toate puterile mele, cu toate că pareă că un demon cu degete de lemn îmi stringea gîtul... Mă repezii la el... dar un cioclu mă pocni cu pumnul în frunte, încît îmi scăpărară ochii scînteii verzi și căzui amețit pe spate.

Nu știu cît am zăcut astfel, cînd m-am trezit însă eram culcat pe-o bancă de piatră din colțul bisericii și la capul meu veghea Ioan!

— Cine-i acel om? fură primele cuvinte ce le putui pronunța.

— Cine?... Ce treabă mare... cel ce-o întreține pe dînsa... un conte, mai știu eu!... Dă-o dracului... nu e femeie?... putea [să fie] mai altfel de cum sînt toate? Aide de-aceia!

El mă luă în brațe și mă sculă drept în picioare. Luîndu-ne de braț, ieșirăm la ușa bisericii, la care sta bătrînul sacristan și vro doi cerșitori zdrențuiți. Plecarăm stradele-n sus și Ioan mă duse la el. Camera sa era mică și-ntunecoasă, și întunerecul ei mai era ridicat încă prin un părete îngust, acoperit cu pănură neagră în mijlocul cărei era o cruce albă. În genere însă camera sa respira eleganța fină și artistică, care contrasta foarte mult cu hainele sale mai mult unse și rupte. Cărțile aurite și legate steteau în șir pe-o masă acoperită cu roșu, pe care steteau risipite creioane, pensule, palete și colori în cutii mari sau unse pe țeste de scoici marine. Mă trîntii pe-un scaun, aruncînd o ochire numai indiferentă pe toate aceste obiecte ce-ntr-al[t]fel de dispozițiune mi-ar fi părut poate stranii. De-o lature-a pănurei negre spînzura un canaf alb de-un șnur asemenea alb...

Ioan apropie un scaun de-al meu și [s]-așeză astfel încît pieptul îi venea drept în umărul meu cel drept, apoi, încongiurînd c-un braț grumazii mei, iar cu cellalt pieptul, el își plecă fruntea pe umărul meu drept și-mi șopti la ureche:

— Azi rump orce legătură cu viața, azi rump legătura de amicie cu tine, legătura de amor cu umbra, cu aducerea-amine a Sofiei. Tomo, de azi înainte eu nu mai sint al meu. Eu mă duc și te las pe tine aicea... dar înainte de-a merge voi să-ți arăt în ce consista nebunia vieții mele, căci tu n-ai știut că eu sint pictor.

El se sculă și, trăgînd șnurul alb de la pănura neagră ce sta drept în față, văzui pe părete un cadru ce-mi pareă viu. Ochilor mei turburi li pareă viu în adevăr. Era Sofia. Părul ei cel cenușiu, adunat într-o coroană ca o citadelă pe frunte, ochii ei profunzi, negri, străluciți, fața ei musculoasă și palidă, buzele subțiri și vinete... era Sofia... în toată frumusețea ei cea originală... blondă, pe care numai Sudul o cunoaște... Ioan își împreună minile și se uită în estaz la acel portret mare ca-n viață... Ochii săi ardeau, buzele lui tremurau, eu stam speriat, uimit și mă uitam nencrezut de realitate la această scenă în care portretul pareă viu, real — și Ioan numai o umbră moartă în care trăia doar ochii cei înfocați.

— Sărman cadru viu, sărmană operă a imaginațiunei mele! Ce greu a fost să te creez din caosul durerilor și a desperărilor, ce cumplit e să te sparg acum de stînca cea rece a deșteptărei mele! Dar te sparg... căci tu ești singurul lucru ce mă leagă de viață și de trecut.

El scoase un pumnal ascuțit și mic din sinul său și sfir-tică cu o cruce curmezișă tot portretul, astfel încît pinza se-nvălătu-ci în cîtepatru părțile de cadrele de lemn aurit a portretului și sub el rămăsese gol păretele alb. Ochiul său era sec, surisul amar, căci lupta fusese cruntă.

— Tomo, zise el, eu mă duc, cu toate că nu te oblig să mă urmezi. Rămîi tu aicea, în casa mea — aicea vei trăi comod și neturburat de nimeni, cum am trăit eu, dat cu totul nebuniei mele, picturei. Trăsura mă așteaptă de mult... adio... Amicia mea, gîndește că n-ai fi avut-o neciodată și te consolă! Adio!

O dată-ncă-mi scutură mîna și-zbură pe scări în jos. Trîntii ușa după el, mă trîntii în pat și apăsai capul afund în perini, cu fața-n jos, abandonîndu-mă cu totul durerii celei mai crude. Cît oi fi stat astfel, în nesimțire mai mult, nu știu... cînd m-am deșteptat însă era noapte profundă și orologiul vuia o oră după miezul nopții. Aprinsei luminarea și, sărînd la portretul sfîrticat al Sofiei, începui a combina pînza... dar totul era în zădar. Lîngă cămin era lemne multe și risipite. Le trîntii în sobă și aprinsei un foc cumplit, trăsei o mică sofă roșie față cu focul, cu cugetarea decisivă de-a astupa soba nainte de-a se potoli focul, astfel încît să mă sinucid cu carbon. Am stins luminarea și m-am pus în fața flăcărilor ce linguseau gîtul căminului cu roșii limbe de balaur. Privind în flăcări, cu picioarele întinse și cu capul pe piept, viața mea toată mi se părea un fantastic vis de nebun, fără înțeles și fără țintă — în limbile de flăcări vedeam pare-că arzînd toate cugetările mele, zilele mele, visele mele de fericire. Cînd focul nu mai era decît o gramadă mare de cărbuni acoperită [cu] flăcări vinete, atunci astupai soba și, așezîndu-mă în fața zgurei, îmi închisei ochii spre a adormi de moarte. Vîntul urla afară cumplit și ploaia cădea mărunță și rece pe geamurile ferestrei... Parcă vîntul cu norii, tunetul și ploaia faceau nunta lor sălbatecă în regiunile cele negre a-nnoratului cer de noapte. Prin șuierul cel monoton, deși puternic, al vîntului am adormit și simțeam, pare-că, cum creierii mei se paraliză de carbon. Muri-sem! M-am trezit deodată într-un codru verde ca smaragdul, în care stîncile erau de smîrnă și izvoarele de ape vergine și sînte. Printre arbori cîntau privighetori cu glasuri de înger, prin cărări rătăceau umbre diafane și fericite și se pierdeau pînă în verdura întunecată a dumbravelor sînte. În depărtare vedeam o dîmbravă de aur care, cu freacățul frunzelor sale, cînta o melodie molatecă și lină ca aceea a undelor adormite. Între toate umbrele sînte și albe numai eu aveam corp... Rătăcii ce rătăcii prin pădure, până dedei

de un riu cu undele de argint, în mijlocul râului o insulă înconjurată de ape, cu păduri și grădini din a căror mijloc se rădica la ceruri o biserică naltă cu cop[ol]ele rotunde — toată de aur gravat ce strălucea astfel căci soarele cerului curat se oglindea în copola cea mare a bisericei. La țarm era o barcă de aur... Eu mă suii într-însa și spărgind cu lopețile undele de argint ale râului, ajunsei la malul insulei. Aicea totul tacea, nu cîntau păseri, nimica, numai din biserică s-auzea un cîntec încet, trist, mormîntar, ca bocetul cel înădușit lingă patul murindului. Intraî, pin portalele de aur ale bisericei, înăuntru. Pe jos, marmură albă ca laptele, pe sus, arcadele nalte de aur, stîlpîi de aur... iconostasul cu icoane nalte și palide de sînți și îngeri de-o frumusețe suprapămîntească, ce pareau suflate pe pinze de argint, în altar — o masă de marmură cu sfintele taine... În biserică nu era nimeni jos, ci numai sus în cor cîntau călugărițe cîntece de mort... Cînd dintr-o ușă văzui intrînd cu luminări de ceară albă-n mină chipuri palide cu vâl lung, alb, ce acoperea și capul — astfel de palide încît fața se confunda cu albul hainelor, ci numai ochîi stinși ca de sticlă se mișcau triști în orbitele lor. Ei [*sic*] se mișcau încet, încet pîn în mijlocul bisericei... Eu mă ascunsei după o coloană de aur, cu groază. Printre ei văzui o umbră... un bătrîn cu părul alb, cu fața rătăcită și trasă, lumînarea sa ardea și el privea în ochiul luminărei, cu buzele strînse și cu ochii fixi... Mie-mi pareă că-l cunoșteam. Răzimată de-o coloană, drept în fața mea, stetea o fată palidă cu fața ca marmura cea vinătă... ea-mi zimbi trist și-mi făcu cu mina... Era Poesis... Poesis! strigai eu... și deschisei ochii. Focul nu era-ncă potolit... fereastra însă deschisă, și o vîntoasă sufla cumplit pin el [*sic*] Gîndeam c-o fi deschis-o vîntul și mă dusei s-o reîncîhid. Cînd mă-ntorc însă... văd¹

¹ Textul se întrerupe aici.

Corpul... s-ar fi însănătoșat curînd, însă ceea ce era bolnav în mine, nebun de bolnav, era inima mea. Tot ce-mi aducea aminte de ea... de trădătoarea, le aruncam în foc, care le consuma cum se consuma inima și viața mea. Palid ca o umbră, eu alintam de-a lungul zidurilor orașului mai mult mort decît viu. Fălcile mi se-nfundase adînc, albul ochilor se-ngălbenise și negrul era turbure și stîns, părul cădea în dezordine pe gulerul uns și neșters a rocului meu — astfel umblam printr-o lume streină, din care nu făceam parte, și cînd mă rătăceam în vro grădină publică, unde fețe roșii și vesele chicoteau împregiur, pierzîndu-se prin arbori, eu credeam că sunt răutăcioase dăburi efemere, cari-și rideau de durerea mea. Or mi se părea cum că-n juru-le rideau morți a căror fețe galbene erau spoite cu roșu — ceea ce le făcea și mai înfricoșate, și mai moarte, prin contrastul între adevărul morții și-ntre simularea cea spoită a vieții. Altă dată mă pomeneam că mă uitam ore întregi în oglindă și mă strîmbam la mine singur și, cînd mă trezeam din asemenea atonie, mă-nfiora siguranța c-am înnebunit și teama de mine însumi. Lucrul de care mă temeam mai mult era nebunia, mi-era frică să nu-nebunesc. Adevca mă pomeneam că privisem, fără să știu, cîte o oră-ntreagă-n soare și că ochii mei, orbiți de lumina lui caldă, nu mai puteau distinge nimic, ci un caos vinăt-roșu părea că pirotește și mă-nvrîște mereu, pînă ce mă trezeam căzut pe iarba cîmpului. Eram timpit, absurd, idiot. Astfel stam adese înmormîntat în iarba mirositoare, albastri și mici fluturi de vară roiau pîn flori, un soare cald îmi ardea drept în creștet, totul era frumos cum is frumoase zilele de vară... eu singur numai nu cugetam nimica. Zile întregi cutreieram cîmpii pînă ce dedeam de rîu. Acolo, de pe podul lui de lemn, mă uitam în valurile galbene cum zburau repezi, ciorăind, valuri turburi ca sufletul meu sterp, turburi și neoglindeși ca inima mea moartă. Apa limpede ca cristalul a izvoarelor

nu-mi plăcea, cînd dedeam însă de ea, începeam o a amesteca cu bastonul până ce turburată de pămîntul cel negru era o icoană vie a gîndirilor mele.

Dar nu putea să rămînă astfel. Încă o lună de-o viață astfel și știam că voi muri... De-aș fi murit, ce-mi păsa... cine știe dacă adînc în pămînt n-aș fi fost mai fericit... dar aveam un tată bătrîn și a muri eu însemna a-l băga pe el în groapă.

Într-o zi frumoasă de vară îmi făcui legăturica, o pusei în virful bățului și o luai la picior pe drumul cel mare-mpărătesc. Mergeam astfel printre cîmpi cu holde... Holdele miroseau și se coceau de arșița soarelui... eu îmi pusesem pălăria-n virful capului, astfel încît fruntea rămînea liberă și goală, și fluieram alene un cîntec monoton și numai lucrîi și mari picături de sudoare îmi curgeau de pe frunte de-a lungul obrazului.

Zi de vară pîn-în seară am tot mers fără să stau defel. Soarele era la apus, aerul începea a se răcori, holdele păreau că adorm din freamătul lor lung — de-a lungul drumului de țară oamenii se-ntorceau de la lucrul cîmpului, cu coasele de-a spinare, fetele cu oale și donițe în amîndouă minile, boii trăgeau încet în jug și carul scîrția, iar românul ce mergea alături cu ei și pocnea din bici își țipa eternul său hăis, ho!... Ascuns în maluri dormea Murășul, pe el trosnea de căruțe podul de luntrei, pe care-l trecui și eu... De departe se vedeau munții mei natali, uriași bătrîni cu frunțile de piatră spărgînd nourii și luminînd țepeni, suri și slabi asupra lor.

Una cite una se-aprindeau stelele tremurînd în nemărginirea albastră a cerului, cînd mai sus, cînd mai jos — și luna, balana lor regină, palidă ca o mireasă, trecea ca o secere de argint pin norii albicioși și subțiri. Mai greoaie scîrțiau carele cu lemne ce veneau din munte; românii ședeau culcați pe foale în virful carălor, sau, mergînd alături, șuierau doine bătrîne și triste ca suvenirile trecutului. Toate

farmecele unei nopți de vară — lună albă și stele aurii, fluierul melancolic și cîmpii ce par a adormi, iar drept în față, bătrînii urieși de piatră, munții, ce acum pareau încununați de stele ce tremurau asupra frunților lor.

Mergeam neoprit prin cărările albe ce duceau crucișe prin lanurile, unele-ncă verzi — mergeam până ajunsei în poala răcoroasă a munților. De-acolo apucaii pe-o pietroasă cărare de munte. Pe cite-un virf de deal vedeam arzînd focuri mari, și oameni împregiur, din fundul codrilor ce-ncongiurau ca o manta neagră-verde umerii munților vuia cite-un bucium durerea lui de aramă; pe lingă alte focuri vedeai pare-că cum joacă fete și flăcăi, iar prin codrii rătăciți fluierau voinicii printre dinți și din frunze cite-o doină adîncă și plină de foc. Astfel treceam înainte alături cu zidurile de piatră a muntelui, pe-o cărare îngustă ce ducea mereu în sus, năruită pe-alocurea, pe-alocurea baricadată de bolovanii rostogoliți din creștetul munților și înțepenii în albia cărării. Săream peste năruituri și baricade și-am mers mereu, până ce luna apusese, focurile se stîngeau, cîntecele încetară, iar răsăritul se rosea slab de faptul zilei. Aerul răcoare al dimineții îmi pătrundea pieptul, simțeam cum îmi amortește gitul de răceală... până ce văzui satul meu, cu căsuțele lui mici, acoperite cu paie și risipite prin creierii de piatră a muntelui, de ți se parea un sat de cuiburi de vultur. Trecui prin mijlocul lui, pe lingă mica bisericuță de lemn, și tocmai la capătul satului mă oprii lingă bordeiul cel infundat și sărac al tatălui meu. Prin ochiul de sticlă se vedea lumină. Trăsei zăvorul de lemn de la ușa uscată și intrai înăuntru. Pe vatră mai ardea vo doi tăciuni subțiri de nuiiele, tata dormea pe-un pat de scînduri nalt ca vatra. După cuptoriu era încă patu mamei acoperit c-un lăiceri, deasupra lui era [o] icoană veche și afumată a maicei Domnului, dinaintea căria ardea o candelă mică cu untdelemn. Mă lungii pe patul mamei fără să-l trezesc pe tata și adormii curînd, căci eram foarte obosit. Des-de-dimineată, pîn-a nu

fi ziua, cucoșul cîntă asupra bordeiului și auzii ca pin somn pe tata sculindu-se, luînd în mîni apă din un ciubăr și spălîndu-se pe față, făcîndu-și cruce și mormăind încet o rugăciune, apoi luîndu-și ciocanele de pietrărie de sub lăiță și plecînd pe uș-afară, fără chiar să se uite îndărătul lui și fără a mă vedea din dosul cuptorului unde dormeam.

A doua zi cam pe la-ameazi mă trezii și eu din somnul meu adînc și fără visuri. Nu știu cine pospăia prin casă și pe la vatră. Era o vară a mea, care băga vreascuri în foc și fierbea mincare.

— Tu ești, Fînîto? zisei eu sculîndu-mă, luîndu-i capul între mîni și sărutînd-o.

— I, Doamnel! zise ea surizînd cu degetele la gură și măsurîndu-mă cu ochii din creștet pînă în talpe. Ce mare te-ai făcut... Uite! și barbă și mustăți!... Da tare ești galben, vere, pare c-ai fi îndrăgit?

— Nu știi tu, zisei eu, uitîndu-mă în ochii ei inocenți și lucitori, nu poți ști tu ce am suferit.

Dar ce frumoșică era verișoara mea. Fața albă și obrazii roșii — părul castaniu și des, făcut în două cozi întrunite pe spate —, păr neted și cu cărare pin mijlocul capului, ochii mari, căprii, ce se uitau mirați la mine, sprincenele arcate și îmbinate, nasul fin ca [a] unei dame mari, bărbia rotundă și plină, iar cînd rîdea, două gropițe cochete. Cămașa albă, cu alțițe și minici largi, fota curată și nouă, iar picioarele goale. Cu cît o priveam, îmi pareă mai frumoasă și-o sărutai încă o dată.

— O! zise ea, rîzînd vesel, îți iei la guri parc-ar fi dentr-al tău... ia fii bun, mă rog, de-ți cată de treabă, domnișorule!

— De-de! zic eu, n-o lua-n nume de rău... Ș-apoi nu mă uit eu la ochii tăi... fie ei cît de frumoși...

— O! frumos! Vine vărul pe la noi, ș-apoi lucrul ce mi-l spune mai întăi e că ochii mi-s urîți! Frumos!

— Da nu...

— Destul, las-că știu... Domnu-a fost la cetate... Neves-tele de domn au ochi mai frumoși decît ai miei, se-nțelege, zise ea, punîndu-și rizînd minele[-n] șolduri, fiica Evei cea limbută cu dinții de mărgăritar.

— De-ai ști, Finițo, zisei pe jumătate rizînd, de dragostea mea...

— Dragoste, zise ea repede, ce dragoste?... Și ridică cu curiozitate din sprîncene. Ce dragoste?... spune-mi și mie... zău așa! Te rog, vere! adaogă ea, încrețindu-și gura și plecînd ochii cu atîta grațiozitate încît numai pe sub gene se uita la mine.

— Șezi ici pe pat, zisei eu, apucînd-o-n brațe și punînd-o să șadă ca pe-un copil obraznic... eu mă așezai alături cu ea, i-ncongiurai grumazul cu brațul meu și începui să-i povestesc amorul meu și nenorocirile mele.

Ea asculta c-un fel de seriozitate și c-o atențiune copilărească — și cînd se uită drept în ochii mei, ai ei se împlură de lacrimi.

— Sărmanul văr, zise ea, sărutîndu-mă cu-atîta dulceată și tinerețe.

Oalele fierbea pe vatră.

— O, zise ea, ca aducîndu-și aminte, trebuie să-i duc merinde tătîni-tău! Las-că ne mai vedem noi deseară, minî dimineată... zise ea și drese ce drese, apoi luă vro două oale din cele pline, surise și cu ochii și cu gura și plecă pe ușă și prin sat înainte.

Nu mult după aceea veni și tată-meu, care auzise de la fată că venisem acasă. El mă strînse în brațele [sale]. Capul său era mai alb, creții de pe frunte și brazdele din față mai adince, iată toată schimbarea ce-o băgai de seamă la el — destul însă ca ochii să mi se împle de lacrimi.

Am stat mult acasă, într-o atonie monotona și moartă. Între grinzile casei găsisem o carte cu scoarțe de piele roase de molii, cu mărginele roșii — în ea era niște povești manu-

serise cu litere bătrine, iară literele începătoare paleografate cu roșu... desigur vro reminiscență de-a preotului celui bătrîn, ce murise de mai mulți ani. Cu cartea aceea în mină, steteam zile întregi lungit pe prispa casei la umbră și descifram machinalmente slovele cele bătrine or priveam cu ochii drept în grinzile afumate ale streșmei, până ce-mi simțeam capul ridicat și pus în poale. Mi-întorceam ochii peste cap... era Finița, ce-și așezase capul meu pe poalele ei și-ncipea a-mi povesti ba cîmilituri, ba basme, ba-mi cînta cu vocea jumătate cite-o horă or cite [o] chiuitură cu vorbe cu tot. Astfel ședeam lungit seri întregi cu capu-n poalele ei — pe cînd vitele se-întorceau mugind greu de prin munți, iar talancele de la gîturile vacelor cu ugerul greu de lapte suna alene și melancolic prin atmosfera cea dulce a serei.

Revoluțiunea ardea în cîmpia Transilvaniei — dar mie ce-mi păsa de toate. Pentru realitate eu eram omorît... Nepăsare leneșă, lene de-a cugeta, lene de-a simți, abrutizarea cea mai adîncă și mai idioată, iată ce făcuse din mine amorul unei femei. Însuși numele ei, Poesis, nu putea să escite neci un simțemînt în mine. Era ceva ce murise de mult pentru mine ce-o uitasem de mult — lucru de care îmi era greu să-mi aduc bine-aminte; căci nu cugetam să-mi fi ucis inima și să-mi fi omorît inteligența... și cu toate astea tocmai aceea era ce neci nu-mi trecea prin minte.

Venise toamna și-ngălbenise codrii din umerii bătrînilor munți, pe virfurile lor negurile deveneau mai dese — în fine, într-o zi ne pomenirăm cu cei întăi fulgi de zăpadă înecînd cu puful lor de argint aerul neguros și rece al munților. Prin sate colinda vestea cum că se ridicase românii împotriva ungurilor și Împăratul Codrilor bătrîni și a munților suri și sterpi aduna pe vulturii din vizuinele lor stîncose împregiurul flămurei românești. În creierii împietriți ai munților și-n aerul lor cel rece, flutura tricolorul, trăia libertatea Transilvaniei.

Într-o noapte am văzut un spectacol măreț. În culmile munților, pe frunțile lor de piatră, care de care mai înălțate, se aprindeau, unul cite unul, focuri mari — pareă că munții însuși se aprin[s]ese. Împregiurul focurilor vedeai șezînd cete întregi de oameni, lăncile culcate pe umere străluceau în aer... lănci de coase cari-n urmă erau să devie spaima inamicilor. Din creștetele munților românii slobozeau roți înfășurate-n paie și aprinse, cari se rostogoleau cu o repejune demonică până se pierdeau hăulind în prăpastiile adînci, în inima pămîntului. Buciumele sunau din virfuri astfel încît ți se pareă că sufletele de aramă a munților se trezise și suna a moartea lumii. Culme cu culme ardea, ațiția uriași ochi roșii, cite unul pe o frunte de deal. Codrii bătrîni trosneau amortiți de iarnă, stelele și luna erau mai palide-n cer, cerul însuși părea mai sur. Era unul din acele spectacole mărețe, din acele tablouri uriașe pe care numai Dumnezeu le poate zugrăvi pe tabla [întînsă]* a lumii înaintea ochilor uimiți și a inimei înfrînte.

Revoluțiunea pătrunsese-n munți. La noi, cari eram mai în poalele munților, veneau honvezii ca să recruteze oameni tineri, însă aceștia o apucase de mult la Iancu. Oamenii mai maturi așteptau ca eu să mă fac pribunul (tribunul) lor, însă eu, în starea în care eram, am fost nesimțitor și impasibil pentru aceste cauze mări. Cu toate astea satul era adeseori vizitat de cătră tribunii lui Iancu, adesea cete întregi găzduiau peste noapte pe la noi, spre-a pleca înspre ziuă iar, fără ca honvezilor să li fi trecut prin mînte ca să-i surprindă cîndva. Însă într-o noapte auzii împușcături pin vecini. Speriat, sar din așternut, ies afară și mă sui pe gard, ținîndu-mă de parii lui, astfel încît dominam cu privirea asupra unei părți din casele vecine. Văzui o casă incongiurată de honvezi și pe unii trîntind cu paturile puștei în ușa casei, pentru a-i sforța intrarea. Dar în momentul acela văzui fulgerînd pin ferestrele casei împușcături și [auzii] vaietele celor ce-o incongiurase — ușa se sparse cu repe-

june și dinăuntru ieși [un june] cu capul gol, cu sabia-n dinți și minele-narmate de pistoale ntinse, pe care le slobozi drept în capetele celor ce steteau în ușă. În urma lui o ceată de oameni înarmați cu lănci împungeau în dreapta și-n stînga și, răzbind pin ei, fugiră mereu până în risipiturile unei stînci, pin cari pierzîndu-se nu vedeai în lună decît oțelul țevelor întinse și împușcăturile trimise în cei ce acuma cotrobăiau pin casă.

Dar pe acel june palid, cu capul gol, îmi pareea că-l cunosc: Deși-l văzusem numai la lumina fulgerelor din puște, totuși îmi pareea că nu putea să fie altul decît Ioan. Mă-ntorsei în casă și mă culcai iar; însă mi-era cu neputință să mai închid ochii de gînduri. Dacă acela va fi fost Ioan... iată ceea ce-mi îmbla mereu pin cap... căci de va fi fost el, deciziunea mea era ca și luată... trebuia să-l urmez.

Astfel zvîrcolindu-mă în patul meu, părea că demonii toți intrase în sufletul meu cel turburat, asemenea unor visuri aieveau... unor visuri cu ghearăle de fier. În toate părțile mă întorceam, spre părete... dar păretele pareea zugrăvit cu chipuri roșii ca acelea ale icoanelor de lemn din bisericile bătrîne — mă-ntorceam spre cuptor, dar cărbunii ce ardeau vineți pe vatră pareau roși ochi de demoni cari se întorceau cumplit, iar în fumul cel verde ce se înalta în sus păream a vedea fluturînd părul despletit și sur a unei furii crîncene. Îmi închideam ochii ca să alung toate visurile acestea... Un somn pareea că mă coprinsese, însă somn cu durere de cap și cu bătaie de inimă. Criterii mei pareea că-i stoarce o gheară de lemn, pieptul meu pareea apăsător ca de-o piatră, părea că e cineva pe mine care-mi stinge suflarea, care m-apucă cu brațe lungi și teribile și m-aruncă într-un abis întunecos unde cădeam mereu, mereu... Astfel între cer și iad văd piscul cel de piatră sfarmată a unei stînce pe care mi se părea c-am să cad. C-un țipet teribil mă smuncesc pare-că din cursul ce-l luase corpul meu în jos, dar în momentul acela ajung de stîncă, o durere cumplită... îmi spărsesem corpul de ea... Mă pomenii. Căzusem într-ade-

văr... dar de pe pat jos. Focul licărea încă și înaintea mamei durerilor ardea candela cea mică, luminând fața ei cea sintă. Îmi făcui o cruce și mă sculai drept în picioare.

Era cu neputință să mai dorm sau să mai rămân; ci decisesem de-a urma primei mele impresiuni, aceea de-a mă duce-n lume, unde mă vor duce ochii. Băgai vreascuri în foc, cari începură să trosnească vesel și să arunce scintei cu pară. Apropii de foc un scăunaș scund, luai dintr-un colț al bordeiului coasa tatei și șezînd pe scăunaș începui, la lumina focului de vreascuri, c-un cuțit de briu, să cioplesc cu băgare de seamă coasa și s-o prefac în lance. Făcui ca coasa să steie drept în vârful mînerului și-apoi, luînd o cute de piatră, începui a o freca de ascuțișul și mai cu deosebire de vârful coasei, până ce se ascuți ca un brici. Încît, suflînd c-un păr deasupra-i, s-ar fi tăiat în două. Din norocire tatăl meu dormea așa de dus încît n-a auzit neci cum ascrîteam coasa, neci cum apoi, luînd două pistoale lungi și ruginite de sub pat, le încărcai cu praful de pușcă dintr-un corn de bou, mi le pusei în briu, luai o țundră veche pe umere, o căciulă de oaie-n cap, lancea de-a umere și ieșii afară din casă. Afară era rece, însă o lună frumoasă plutea în cîmpia cea albastră a aerului. În casa cea vecină, unde se-ntimplase lupta, ușa era căscată cu desăvîrșire, în mijlocul casei, la pămînt, ardea un foc mare ce-l aprinsese soldații, pe cînd ei înșii ședeau trîntiți pe fin, cu puștele puse alături, cu lulele aprinse-n gură; la foc fierbea o oală mare, iar ei vorbind din cînd în cînd scui-pau cînd în foc de-a dreptul, cînd alături. Fetele lor era sălbătăcite, îndobitocite. Caii lor cei înșelați erau legați afară, de parii gardului — ci mai încolo de toți era un cal sur, cu gura nepusă-n zăbală, căci minca dintr-o legătură de fln ce i se pusese-nainte. Încongiurai casa pe din dos, astf) încît venii lingă calul sur fără de a trece pe dinaintea ușei deschise. Iau cuțitul den briu și tai repede curelele legate de gard, pui mîna-n coama calului și-ntr-o clipă sînt pe el și-l izbesc de-i răsună coastele. Ca turbat azvîrle din copite, nechează una, dar o

și rumpe de fugă, iucit zburam prin noapte ca purtat de-un duh-spaimă, fără să mă uit în urmă. O împușcătură auzii în urma mea, glonțul îmi vijii pe la ureche, dar lăsînd [calul] fără friu, izbindu-l numai în coaste, el fugea, spărgînd cu corpul lui fierbinte și fumegînd de sudoare aerul cel rece al nopții. Zguduitura cumplită ce-mi da fugînd mă cutremura în toate fibrele corpului. Lancea ce-o țineam de-a umere fulgera la lumina lunii și sfișia aerul nopții, pe cînd cremenea de munte de sub copitele de fier a calului zburînd seînteia trosnînd și trezînd ecoul cel adormit al munților. Calul mă ducea mareu, astfel încît în urmă neci să părea că aș călări, ci că aș pluti între cer și pămînt, dus de-un geniu nevăzut, mereu înainte, răpit de-un bălaur din poveste, de-un smeu. C-o falcă-n cer și cu una-n pămînt. Cît oi fi zburat astfel nu știu, numai deodată simții cum că calul poticnește una și-apoi începe a merge mai încet și mai greu, suflînd greu cu nările și gura pline de spume. Fără s-o fi băgat de seamă, eu ieșisem din munți și mă aflam pe șes.

Până aicea mersesem ca prin somn. Cîte făcusem până acuma, toate le făcusem pe neștiute, dominat de-o dorință pe care eu singur nu mi-o puteam defini, de-un impuls întunecos și fără sens. Acuma îmi frecai ochii și începui a privi în jurul meu. Dîndărătul meu, munții, înaintea mea. departe, Mureșul, într-o parte un orașel care, aprins din multe părți, începea a arde. Departe era cam cale de două ceasuri. Calul era obosit și nu mai putea merge decît în pas. Îl îndreptai spre orașel. În curînd însă suflarea cea limpede a aerului de noapte începu a deveni mai rece și mai iute. Deși cerul era senin, ace mici de ninsoare începură a-mi izbi fața și fruntea, îi dedei un impuls nou calului, care-o începu în treapăt. Din ce în ce vîntul creștea și prindea aripi, până ce, mai repede decît treapătul calului meu, începu să mă pătrundă cu frigul lui prin toți porii vechilor mele haine. Orașul se aprindea din ce în ce mai mult, cu-atît mă apropiam, paream a distinge vaiete slabe și depărtate, calul fugea

mai iute, vîntul începu a vijii și a fluiera, astfel încît vedeai cum cu el creșteau aripele flacărilor ce se-nălțau la cer. Din ce în ce m-appropiam, din ce în ce vedeam cu[m] vîntul s-arunca cu furie în brațele mării de foc care creștea în toate părțile, prinzind din vîntul cel rece și barbar mii și mii de suflete de [neauă*] și repezi. Vaietele și bocetele s-auzeau cumplit, astfel încît pietrele s-ar fi sfărmat de durere, auzindu-le, orașul înflăcărat prin foc și vînt se unise cu cerul, căci între cer și pămînt nu mai era deosebire. Flacăra zbura piezișă după îndreptarea vîntului... aerul ardea cu fum cu tot, cerul se dogorise, astfel încît albastra lui boltă amenința a se [a]prinde și a se nărui. Prin nori de fum roșii vedeai amestecate, ca ochi de aur, stelele timide și tremurătoare. Pămînt, aer și cerul asupra-le erau coprinse de același foc... Calul meu, fără preget și îmboldit — zbura poticnindu-se. Aproape de oraș mă coborîi de pe el... pusei lancea în șanțul de-alătura drumului împărătesc, infipsei de căciula mea o pană roșie și, suindu-mă pe cal intrai în stradele aprinse din amîndouă părțile ale orașului. Vuietul cel sălbatec al tobelor inamice, casele năruindu-se mistuite de flăcări, prin ferestrele plesnite ieșind flacăra neagră-roșie cu fum negru... astfel șirele caselor pareau[u] în ordine de batalie cu capetele arzînde, cu ochii cei plini de flăcără și fum. Oamenii alergau și țipau, stradele negre*foiau asemenea mușinoiului de furnici, unii cărau și duceau lăzi, cu fața speriată și ochii holbați la soldații ce nu știau ce urmări... prăzile ce fugeau, femeile ce, pe jumătate goale, alergau pe strade despletite și palide asemenea stafiilor. Bărbații lor cari, aruncați sub roțile carelor sau izbiți cu capetele de murii caselor arzînde, trîniți pe pietrișul stradei, gemeau pe ici pe colo, morți sau pe jumătate morți... cîșii țipau cu ochii plîși și înghinau nearticulat numele mamelor lor. Cu pistoalele-n mînă, cu cocoșul tras, îmboldii calul de trecu prin strade, peste cadavre de oameni, peste căruțe sfarmate, peste lăzi sparte din cari curgeau haine și unelte, peste mo-

bile rupte, peste animale ucise — treceam ca sălbatec prin acest cumplit spectacol, prin această dramă teribilă și sfișeitoare iluminată de focul cel larg al incendiului. Într-o parte și-n alta șirurile de case arzînd — pavagiul de pietri mărunte și albe acoperit de cadavre și împlut de singe negru, lumea toată coprinsă de vaiet... jos omorul și noapte, sus nouri și fum! Iată întregul acestui spectacol înfricoșat.

Știam aicea casa unui preot; trebuia să mă duc la el. Cît mă bucurai cînd, ieșind în suburbiul întunecos și plin de grădini al orașului, văzui cum că acolo nu arde nimic. Grădinele incongiurate de-un hățîș des și tufos, deși scuturat de toamnă, se-ntindeau alături cu strada, pe cînd după acel hățîș, ascunse-ntre arbori, se vedeau casele. Ajunsei și înaintea casei preotului. Poarta era deschisă și rezimată-n amîndouă părțile. Ferestrele erau deschise, ci pînă ele s-au-zeau vaietele cele slabe ale unei femei. De-a intra astfel cum eram în casă era a mă espune pericolului vădit. Mă apropiai așadar de fereastră și privii înăuntru. Dar ce văzui, D-zeu meu!

Casa plină cu oameni care de care mai beți și mai sălbateci cari ședeau rizînd și chiuînd înaintea unei buți de marime mijlocie desfundată. În perețele din dreapta ferestrei pe care mă uitam era un oblon în fundul căruia era icoana de lemn a maicei Domnului, dinaintea căreia ardea o candelă mică, jumătate cu untdelemn, jumătate cu apă. Pe oblon și deasupra, în cuie, era așezat busuioc uscat și flori galbene, cari asemenea se uscase. Sub oblon era masa cu cărțile bisericești ale preotului, legate în piele, vechi, risipite — unele căzute pe jos. Oblonul cu icoana erau în perețele dintre camera aceasta și alta, mai mică, alături. Preotul era spînzurat de-un cui mare de fier deasupra ușei... Ochii lui erau întorși cumplit, din gură peste barbă curgea spuma cea vinătă a morții, minele sale erau dinainte legate. Alături c-un pîrete sta rezimată fata lui, palidă ca varul, cu marii ei ochi negri infundați, incongiurați cu marii cearcane vinete, rătăciți ca ochii unei nebune. Bazele vinete

și apăsate, părul negru ca roaptea, despletit, ce flutura împregiurul gîtului ei alb ca marmura cea moartă... haina lungă și neagră de matase îi dădea aspectul unei furii a durerii, unei dureri înmărmurite. Ochii erau seci și priveau într-o disperare demonică și nebună asupra acelor oameni roșii de beție, cu ochii străluciți și murdari, cari, tăvălindu-se pe pămînt, o priveau c-o ardoare sălbatecă și neumană.

— Hoho!... răcni unul din ei, cu fruntea mică, cu fața grasă și roșie, cu ochii mici și verzi, cu părul roșu ca focul... Oho! frumoasă fată... ce cauți așa... ce! c-am spinzurat pe tata-tău... popa blestemat! Rizi tu de el... Ce-ți pasă ție... tu cu noi ai să trăiești... ai să fii ibovnica mea, puiule! Hehehe! zise el rîzînd și abia ținîndu-se pe picioare... Cum îți par eu, fata mea? frumos, hai?... frumos baiat... chipos m-a facut mama... roșu colo... hehehe! și-i place baiatul frumos și roșu fetei celei albe... așa-i că-i place?...

Cu astea se apropie de fată, a cărei buze se cascaseră de spaimă și care tremura ca varga... El vrea să pună mîna pe ea... dar ea cade în genunchi... Dezolată și frumoasă, ea îndreaptă ochii ei mari, ce-ar fi putut mișca o inimă de aramă...

— Te rog, zise ea, omoară-mă! Omoară-mă și pe mine, ca pe tata, căci îți voi mulțami.

— Hehehe! nerozie!... Ce? să mori, auzi! Auzi, Istvan. să moară ea! Nu, nu, nu! adaogă el rîzînd prostește, tu nu trebuie să mori.

— Nu trebuie să moară! adaogară toți rîzînd care denotă, ea-i nevasta noastră a tuturor... Nu trebui să moară.

— Eu am căzut întîi la sorți, zise canibalul, lasați-mă cu ea singur!...

Ceilalți se sculară spre a ieși din casă...

C-o deciziune teribilă, sărmana fată, se repezi cu furie, izbindu-se cu creștetul capului de pîrîte, însă, numai leșinată, ea recăzu în brațele canibalului care, c-o strînsoare murdară, cu hainele dehainate și camașa descheiată la piept, astfel încît i se vedea pieptul plin de păr roșu — el voi să

apese gura lui murdară și cu musteți roșii, rare, pe buzele ei cele vinete ca porumba... O simțea ea aceasta și cu o ultimă sforța[re] se rupse din brațele lui... Eu întinsesem pistolul pînă fereastră în momentul cînd ea deschise ochii... Era să fugă pe ușă și văzînd arma-ntinsă... ea rămase dreaptă, o-nmărmurită statuă a disperării sublime, cu mindrie de leoaică în față, c-o strălucire sălbatecă și vergină în ochi. Cu mina sigură, slobozii drept în pieptul ei... nimerisem bine căci, c-un suris ce deveni angelic ca a unei martire, ea căzu de-a lungul pe pămînt. În momentul acela ungurul scapase din mină, la pocnetul armei mele, sfeșnicul de lut c-o lungă luminare de său. Deodată intrară și ceilalți colegi ai lui, aprinseră lumînarea și se apropiară, abia ținîndu-se pe picioare, cu ochii holbați și mirați, de cadavrul întins drept pe pămînt, cu minele-ncrucișate pe piept, a bieteii copile moarte. Era pericol să mai stau la fereastra aceea, incongiurai casa, intrai pe-o altă fereastră în camera de-alaturea aceleia în care se-ntimplase catastrofa și care era despărțită numai prin o ușă (din norocire închisă cu cheia) de locul acelei barbare crudelități. În camera d-alaturea găsii lesne oblonul cu icoana maicei Domnului. Pe partea de dincoace era un geam de fereastră. Îl deschisei și luai iute icoana rezemată de geam, luînd totodată și candelă și stingînd-o în clipă. După obiceiul caselor de țară, între amîndouă casele era un oblon mic de sticlă prin care puteam observa iarăși toate. Frică nu-mi era, pentru că n-am ținut neciodată mult la viață, și-apoi eram decis de-a mi-o vinde cam scump în cazul unei lupte.

— Hehe! zise hîdul cel roșu, ai murit, bată-te-ar Dumnezeu, fată de popă! și-o izbi una cu piciorul.

Într-adevăr ea era moartă... Haina ei cea neagră se răzlețise pe pămînt... ochii cei mari se-nchiseseră și, cu toate durerile, un zîmbet amar, dar sublim, înseninase fața ei cea moartă, fără sînge, albă ca pinza lîntoliului. Minele unite drept asupra acelei inimi ce-o rupsesem c-un glonte nu lasau a se vedea rana, și pe haina cea neagră curgea un

șir de picături de sânge. Era frumoasă astfel... acea martiră sintă, albă și vergină, zăcînd întinsă pe pămînt alături cu acele figuri satanice și dobitocești totodată.

Unul din ei da vînt preotului și-l clătina de picioare într-o parte și-ntr-alta, altul îi atinse lumina de barba lui cea albă, care prinse foc și începu a arde-n sus... Pielea cea vinătă de pe fața bătrînului începu să plesnească, genele albe și lungi se aprinseră, pelița de pe ochi, arzînd, se trase-n sus, astfel încît ochii încă lucii se holbau sălbateci și-ntorși către acei oameni stupizi. Într-adevăr era un spectacol cumplit și înfiorător! Barba arsă, fața negru de pîrlită, ochii întorși și infundați, gura deschisă, plină de spume ce fierbeau la arsura focului... în fine, un cap de mort schilod care-și îndrepta ochii săi, ce pareau a vorbi cu toată cumplenia faptelor, către acei oameni ce ridcau și cari-n timpirea lor nu puteau înțelege rinjitul cel sec al mortului.

— Hehe! zise Ianos, voi rideți de popa — eu de fata popei. Ce, crezi că moarta a scapat de mine?... Nu, nu, nu! Ehei, fată, scoli, că Ianos vrea să te sărute.

Și cu asta, tîrînd-o de braț [o duse] din casă, astfel încît praful podelelor impluse și albise hainele ei cele negre. Deși nu-nțelegeam bine pe canibal, însă o idee nefastă îmi trecu prin minte. Dacă acei oameni într-adevăr ar fi putut să fie așa de sacrilegi ca să violeze până și cadavrul unei vergine. Dar, deodată cu această idee, scinteie în capul meu și ideea unei răzbunări înfricoșate.

A fost fapta unei minute să mă descalt și, pe din dosul casei, să car, pe-o scară ce suia în podul casei, o mulțime de paie uscate, pe care, răspîndindu-le în tot întinsul podului, le dădeam foc. Mă scoborîi iute și, fiindcă ușa de la tindă era cu cheia-n ea pe din afară, o trăsei în clanță și-ntorsei cheia, fără ca cîea, morți beți în casă, să poată baga de seamă ceva. Numai fereastra cea deschisă era loc de ieșire. Dar, c-o furie supraumană — eu adusei o claie, întreagă de paie sub fereastră și apoi, ridicînd poarta cea mare a curții din

țitini, o trintii peste fereastră, iar sub ea aprinsei paie
cari, uscate și-n vînt, începură a arde. În momentul acela
cei din casă părăură a se trezi, căci c-o furie teribilă începură
a izbi în ușa. Dar ușa era îndoită, de brad uscat și bătută
peste tot cu teribile cuie de fier. Săriră la fereastră, însă
poarta-n fereastră se aprinsese, și eu pusesem asupra-i și-a
doua poartă și inc-o claie de paie. În momentul acela acope-
remîntul prinse foc, grinzile începură a trosni, vîntul, mari-
tîndu-se cu flacăra ce arsese până-acuma închisă, o înzeci
într-un moment, și urletele feroase ale canibalilor îngropați
în flăcări se auzeau asemenea vaietelor celor osîndiți la focul
Gheenei.

M-arunca pe cal discut cum eram și, izbindu-l în coaste,
începui să iau drumul înapoi pînă oraș — flăcările erau mai
domoale, stradele — pustii, și cadavrele erau pe-alocurea
așezate claie pe gramadă. Calarii repede până ieșii din oraș
afară, unde, la drumul împărătesc, luîndu-mi lancea din
șant, scoțîndu-mi pînă roșie din căciulă și dînd-o vîntului,
o apuca calare îndărăt spre munte, deși nu-nspre satul meu.

Dedei de-o cale de munte pe care-ncepui de-a-mi mîna
calul care, încet și poticnind, suflînd greu, pocnea alene cu
copitele bolovanii mari de prin încovoiturile cararei dintre
stînci. Din ce în ce mă-nfundam mai mult în munți, din ce
în ce aerul devenea mai liber și mai rece, dar din ce în ce
cerul devenea mai senin și luna spargea cu fața ei cea gal-
benă vîlul argintiu al norilor. Capul meu era așa de pustiu
ca amestecul fără-nțeles a unor colori varii, roșu, negru,
verde, galben, toate amestecate pe unul și-același loc —
în fine, un nesens absurd ce semăna cu gîndirile unui idiot,
iată ceea ce se-nvîrtea în capul meu. Impresiunea ce-o făcuse
asupra-mi toate scenele precedente eră acelea ale [*sic*] unui
om nedormit de mai multe zile, cu creieri turburi de insom-
nie, care, imblînd printre oameni, visează aievea și mintea
lui croiește pe fața oricărui cunoscut trăsuri adînci, grime în-
tunecate, proiecte funeste — care vede pe [păreți umbrele

lungindu-se și primind conture umane, ochilor căruia i se pare că apa limpede, privind la ea, se coloră — o dispozițiune a sufletului, în fine, în coprinsul căreia neci un concept priceput de simțuri nu intra neturburât, neparodiat la cunoștința internă. Îmi parecă că trecusem printr-o poveste cu smei și crudelități, dar în a căror coprins, pe alte locuri și pe alte țărături, amănții rățăcesc de-a lungul lor în umbra și verdele dumbravilor, cu fețele argintite de lumina unei palide lune ce zîmbește pin nori și înseninate trist de placutele visării ale amorului. Era noaptea aceea un român cavaleresc fără înțeles, din evul mediu, dar în care nu mai eram în stare de-a transpune tablourile colorate cu singe, cu foc și cu negrul vinăt roșu al fumului, cari trecuse turburi cu hidoasele lor fețe de mort, cu satanicele roșii fețe vii, ce trecuse pe dinaintea ochilor mei. Toate astea s-amestecau în sufletul meu cel turbure și din acest amestec se născu o timpire cumplită a organelor de cugetare și simțire, care-mi obosea capul, astfel încît simțeam că-mi e somn înainte de toate. Naturile cele tari dorm mult înainte de o catastrofă — eu cred că ele dorm mult și adine și după o catastrofă, căci nimic nu timpește și nu face nesimțitor pe un om decît astfel de spectacole teribile. Ajuns în culmea unui deal, prin care stanele de piatră sta risipite asemenea oilor albe, dorminde cu argintia lor lină în lumina albă a lunei, eu mă coborii de pe cal și-l legai de ramurile cele strimbe și nodoroase a unei tufe cu frunze galbene și mincate de frig. Eu singur, în nesimțirea cea mai mare, trăsai căciula de oaie peste urechi și ochi, îmi așezai capul pe o piatră și corpul pe-un morman de frunze uscate și adormii. Visul — o lume senină pentru mine, o lume plină de raze clare ca diamantul, de stele curate ca aurul, de verdura cea întunecoasă și parfumată a dumbravilor de laur — visul își deschise auritele lui gratii și mă lasa să intru în poeticele și etern junele lui grădini. Într-adevăr că muntele pe care dormeam mi se păru una din acele grădini pendante ale Semiramidei, grădini

a cărei treaptă de sus unită cu cerul răsfăța în lumina cea etern neturburată a soarelui un eden frumos, cu largi alee de palmiferi, cu cărări acoperite cu nisip alb, cu avulsuri de raze lungi și diamantine, cu stinci zdrobite de smirnă, pin săpăturile cărora ciorăiau și picurau curate ca cristalul însă dar [...] * de dulcețile și mirosul ambrei; nectarul cel adormitor al Orientului. Și toate acestea asupra norilor! Cerul era senin ca o boltă de smarad susținută în Orient și Occident, cu bolta ei puterică, de oglinzile cele verzi și [nălținde] * ale mărilor... numai într-un loc cerul parea doborât și ars și o mare gaură-n cer din cari cadea la pământ pietre și risipături de muri, ce ardea într-un loc. Acele pietre, căzind una câte una pe pământ, formau pare-că lingă Mureș ruinele unui oraș pustiu, nelocuit de nimeni, ars, pătruns prin ferestrele pustii și negre de fluierile cele sălbatece ale vînturilor reci.

Dar deodată păru că lumea se-nsenină, că gaura în cer începe de [-a] deveni din ce în ce mai mare și mai largă, încît prin ea se vedea asupra boltei albastre ce-mbrătoșează pământul o altă boltă cu mult mai naltă, cu mult mai largă, însă de-un aur curat și limpede ca lumina cea galbenă [a] soarelui, astfel încît întreagă acea boltă pareă un soare mare care-mbrățișă o lume, lumea deasupra cerului. Aerul tot era de lumină de aur, totul era lumină de aur amestecat cu gemetul lin și curat al arpelor de argint în minele unor îngeri ce pluteau în haine de argint, cu aripi lungi, albe, strălucite, prin întinsul acel imperiu de aur. Pluteau ca genii abia-văzute, umbre mai transparente, cu pelița vinată ca marmura ce pare moale, cu ochii mari albaștri, cu lungi bucle negre ce-ncongiurau fața lor albă și cadeau pe gaturile marmoree și pe hainele de argint în falduri lungi ce muiau corpurile sublime cu albețea și moliciunea lor.

Prin acei îngeri albi și cu ochii mari, albaștri, văzui unul cu mari ochi negri, alb ca și ei, însă cu fața slabă și muiat în lungi și strălucite haine negre, cu minile unite pe piept;

el plutea pin aerul aureu [cu] ochii mari îndreptați în sus și plini de lacrimi. Eu îl cunoșteam... Acel păr negru și despletit eu îl văzusem, acea tristeță adincă și sublimă eu o văzusem, acea desperare fără margini a cărei unică stea e Dumnezeu își gravase trăsurile ei adinci într-o față și dinaintea mea și eu o văzusem. Cerul era senin și vesel, un singur inger era trist... Era Maria, fiica acelui preot bătrîn, divinizată, schimbată la față... mie însă mi se părea că e geniul martirei națiunii românești, geniu palid și plin a cărui singură speranță: Dumnezeu, a cărui singură tărie: cerul.

Dar bruma rece a nopții se așezase asemenea unor urdori de argint sur pe genele mele lungi și negre, ochii îmi răciră în cap și se treziră. Luna apusese de mult, cerul era mohorit... și în Orient, departe, răsărea o auroră murdară și somnoroasă [care] abia roșea cerul cel vinăt-sur. Îmi scuturai corpul cel plin de frig... îmi ridicai căciula de pe ochi, trezii calul care se trintise și el pe brînci la pămînt și închisese ochii lui cei mari și cuminiți. El sări de jos, eu îl încalica și începui a traversa înainte munții. Cu cit mergeam înainte, calul îndoia pașii săi, căci mersul îi părea și lui o binefacere, pentru că-l încălzea. Curînd răsări și soarele, și din ce în ce se suia pe cer, cu-atîta tomnatecele sale raze deveneau mai calde și mă ardeau în spate. Mă coborii de pe cal — lancea mea lucea-n soare — eu alături cu calul traversam discul, prundul cel mărunt acum al căilor de munte.

Pe-un creștet de stîncă văzui șezînd în soare, cu lancea înfiptă-n pămînt, cu picioarele-ntinse și c-o Nulea printre dinți o avangardă de român care păzea munții. Mă apropiat de el.

— Bun găsit, voinice, zisei eu, puînd mina pe gitul neted al calului, n-aș pute găsi pe-aicea pe cutare și cutare. (Numii numele lui Ioan).

— Ba cum să nu. Îl găsești, că-i pribun la noi, zise omul meu, scuturindu-și lula cea arsă de pământ, astfel încît căzu din ea toată cenușa.

— N-ai putè să mă duci la el? zisei eu.

— Nu, zise el, scoțînd dintr-o pungă albă și strînsă la gură niște tutun verde-negru și apăsîndu-l cu degetul cel mic de la mină în lula lui. Nu pot să-mi las locul, zise el, trebuie să stau de pază aicea, dar uite, apucă-nspre deal, c-apoi dai de loghar.

Cu asta scoase din chingă o sulă subțire și străpunse tutunul, aprinzîndu-l c-un lemnus alb la capăt. Cînd începu să tragă din pipă, mustățile cătau în jos a oală, și ochii se holbau naiv la gura lulelei cu atențiunea cea mare de-a o vede curînd arzînd ca un cărbune. Căciula creață de oaie i se lasase pe ochi.

O apucaî tot mereu mai la deal și acolo văzui, pe lingă focuri mari și aprinse-n lumina soarelui — focuri ce lîngeau cu galbenele lor limbe lungi aerul cel senin și rece — șezînd roată de jur împrejur cete de români, iar pe frigări lungi frigînd berbeci și oi, chiuînd, cîntînd, horînd — într-o parte unii jucau pisînd pămîntul pietros cu opinca cea ușoară, pe cînd unul șezînd pe-un bolovan fluiera în fluier de soc. Chiuiturile vesele, fumul înalțîndu-se din focurile multe fețele cele curioase cu ochii lor cei vii, cari de cari mai mari — în fine, acolo-l vedeai pe român, cu fața arsă dar adîncă, cu ochii caprii și vioi, cu pletele lungi, crețe, negre strălucit, cari-ncadrau frunți largi și netede, musteața neagră, nasul de vultur, barbia cam ieșită, ca a războinicilor străbuni. Sumanele cafenii ce spinzurau pe umere, camașa cea albă ce, slobodă, dezvălea pieptul cel ars de soare, ce ascundeau inimi libere, cioarecii cei strimți și albi, opincele cu vîrfurile îndoit și legate de picior cu sfoară de lînă neagră, briul cel verde și chinga cea roșie cu cuțit, amnar și cremene, în fine, căciula de oaie naltă și lasată asupra ochilor pătrun-

zători, iată tipul ce-l vedeai repetindu-se, în feliurite variante în toți acești copii ai munților.

Întrebai pe unul din ei de Ioan — el îmi arătă cu mîna un foc mare, dar cam departat de celelalte... el îmi spuse cum că pribunul era acolo, deși era cam bolnav. Mă dusei înspre focul acela, în care ardea cu fum mult trunchiul unui arbore putred și găunos; alături cu focul stetea lungit pe-un pătul de frunze uscate Ioan, cu picioarele goale-ntinse-nspre foc, cu sucmanul tras peste cap, astfel încît fața nu i se vedea. Lancea era-nfiptă-n pămînt cu virful de fier în jos. Îmi legai calul de lancea-nfiptă și, ingenunchind lingă capul lui, trăseși încet cu mîna sucmanul ce acoperea fața. Ochii lui mari erau închiși, astfel încît pin pelița cea fină și albă a ochilor se vedeau clar vinele cele fine și albastre: cearcănele adînci și mari împregiurul ochilor din vinele devenise arămii, fața era palidă ca totdeauna. Șezui cu desăvîrșire la capul lui și mă uitam lung la el. În fine îl scuturai încet de braț, încît își deschise ochii. Cam somnoros, el mă văzu și, cu lenea cea melancolică pe care numai somnoroșia o răspîn[dește] pe față, el îmi incongiură gîtul cu brațul lui și surizînd alene zise:

— Tu aici?

Surisul cel liniștit arăta pe-un om fără pasiune, fața lui era sintă, ca să zic așa — se cunoștea că-n inimă se stînsăse orce lumesc.

— Cum vezi, zisei eu intunecat, stringindu-i mîna cu putere într-a mea! Cum vezi.

— Nu te mai credeam capabil de-a-ți iu[ur]a poporul, așa te timpise amorul pentru o femeie nedemnă de tine, zise el înfășurînd picioarele în obiele albe de lînă și trăgînd peste ele opinca cea roșcată de piele de vițel.

— A nu-mi iubi poporul, zisei eu c-un zimbet amar, poate că nu l-aș fi iubit neciodată dacă noaptea aceasta așa de teribilă nu m-ar fi învățat să-l iubesc.

Cu aceste vorbe începui a-i povesti pe scurt tot ceea ce văzusem cu ochii corpului și cu-aceia ai sufletului. Cu fiecare vorbă a mea ochii săi albaștri și mari se turburau de-un foc demonic și nenatural și fața sa albă, palidă, delicată se grăva cu trăsuri profunde și teribile.

— O, canibalii! șopti el printre dinți.

— Ei bine, am venit și eu, zisei, și într-adevăr cum că altceva neci am de făcut. Ce am de-a pierde? Viața?... Nimic mai urit, mai monoton, mai searbăd decît această viață... Ş-apoi sunt sătul de ea. Un vis absurd. Sufletul?... Parcă cineva mai poate ave suflet în astfel de timpi!

— Aide, copilul meu, zise el, aide! Adevărat că viața nu plătește nimica daca nu vom face noi ca să prețuiască ceva... și, pre sufletul meu, vom face să prețuiască mult!...

Ochii săi străluciți se aprinseră în fundul capului și un fior de mîndrie înșenină fața sa.

În curînd mă simții familiar între oamenii noștri. În curînd încălțai și eu cioarecii strimți și lungi, încrețiți cît ține fluierul piciorului, și pusei piciorul în opinea cea ușoară. Astfel îmbracat, adeseori păzeam pe culmile munților noaptea, în razele lunii, asemenea sentinelei Romei, care, păzind creștetele de fier ale Carpaților, privește cu ochii plini înspre sud, gîndind la mîma sa, regina răsfățată și albă ce-și scaldă corpul molatec în mările ei azure și calde, fruntea ei coronată cu visuri de amor și sinii ei albi și plini, desmierdați de albastrele și luciile valuri ale mării. Mama uitită care, asupra visurilor, a uitat în creștetele arse și bătrîne ale Carpaților pe fiul ei cel cu ochii negri de vultur și cu fața mîndră de rege. Italia a uitat pe români... ei românii iubesc Italia.

Petrecusem iarna în lupte și suferințe. A le cita acele suferințe ar însemna a cita istoria acelor legiuni de lănceri cari, după chiar retragerea oastei imperiale din Transilvania, rămăseseră ei singuri credincioși tronului, avizați la mijloacele lor proprii, la inima lor cea voinică, la coasele lor legate de virful prăjinilor.

Într-o noapte, stînd de avangardă cu o companie de 20 de oameni, între cari și Ioan, vine românul postat de sentinelă de ni spune cum că într-un castel de conte maghiar s-ar fi așezat vro două companii de honvezi și petrec ca mai bine. Noaptea era rece și noi ne suflam în mini de frig.

Lui Ioan îi străluciră ochii.

— Copii, pe luptă! zise el c-o voce aspră.

Și-ntr-adevăr că feciorii atîta pareau c-așteaptă pentru de-a sări din atitudinile lor plecate sau culcate și a apuca cu mini vinjoase lancile-nfpte în iarbă. În curînd coborîrăm dealurile și ne-ndreptam de-a dreptul prin cîmpii cu iarba moale la castelul ce se ridica în mijlocul unui parc întins și frumos. Ferestrele lui toate ardeau prin întinericul cel des al nopții și din ce în ce ne apropiam de acele lumini ce ni pareau magice. În curînd ajunserăm la grilele parcului. Un bulldog începu a latra, trezind aerul nopții cu lătrătura sa răgușită, însă în beția ce pare a domni în castel, printre ciocnatele păharelor nu auzai gura lui [de] cîne, iar el nemulțumit și mormăind l-auzeai cum scuturîndu-și lanțul se tologi pe pătulul lui de paie. Ca să nu-i trezim somnul inconștientăm castelul și într-un loc sărirăm cu toții grilele. Castelul era cu două caturi, la catul al doilea — un balcon ce dedea în grădină, și sub el — un pavagiu grunzuros de lespezi. Jos, în toate camerele, erau mese-ntinse... oamenii, cu puștile așezate pe lingă pereți, beau, rideau, cîntau. Pusei din feciorii cîți aveau puști pe lingă ferestre și, la un strigăt al meu, ei dădură foc. Gloanțele vijind pe salele întinse, toți se sculară speriați; unii, loviți, rînjeau moartea lor... altora li căzuse păharele din mină, partea cea mai mare, uitînd arme și tot, o apucă spre a ieși pe ușă.

— Pe ei! țipai eu, rumpînd o fereastră din țîținele ei și sărînd cu cel dentăi în sală. După mine toți. Cîți rămăseseră în sală, toți fură măcelăriți. Am luat puștile lor încărcate și, alergînd prin camerele largi și luminate ale castelului, am zdrobit tot ce ne ieșea în cale. Din virful castelului via un clopot de alarmă, înăuntru, pocnetele de puști și răcne-

tele bete și sălbatece ale murinzilor amestecate cu chiuiele bucurioase ale voinicilor noștri. Eu și cu Ioan o apucărăm pe scara cea mare în catul al doilea... Smulsei ușa cea mare și intrai într-un salon mare c-o ușă ce da în balcon, ușă cu sticle, prin [ale] căreia geamuri pătrundea acum lumina albă a lunii ce ieșise din nori. Luna lumina un părete plin de armărie. Deodată-n tuneric luciră doi ochi înfricoșați... un om nalt pareă că se repede dintr-un colț spre noi. Cu mîna-ntinsă, slobozii pistolul și la lumina lui zării o față vinătă, ci cunoscută.

— E el! ți pai turbat. Era amantul [lui] Poesis.

În momentul acela Ioan i se repezise în piept, însă, apucat el însuși, contele deschise c-o mîna ușa balconului, cu cealaltă era să-l arunce peste balcon pe pavagiul de piatră. A fost fapta unui moment ca să-i tai cu sabia mîna ce se-nfip-sese în pieptul lui Ioan... care căzu jos cu mîna cea moartă cu tot. Contele-ndreaptă cealaltă cu pistolul spre fruntea mea... Ioan, ridicat de jos, îi infigă pumnalul în cot și o ridică-n sus mîna, astfel încît arma pocnește-n sus și glonte trece vijîind prin părul capului meu. Cu cealaltă mîna i-apucă gîtul. Maghiarul se pregătise să-l muște-n creștet, și cine știe dacă cu dantura nu i-ar fi zdrobit oasele capului, însă Ioan, ridicînd pumnalul ce lucea, i-l infipse drept în țeasta capului, astfel încît cuțitul fugi adînc în creieri. Un urlat înfricoșat, iată tot. Ușa se deschise și înăuntru intrară de-ai noștri cu torțe aprinse. Ioan căzuse peste maghiar, de care mă apropiai cu una din torțe. Mortul prezintă un aspect înfricoșat. Gura întredeschisă, dinții rinjiți și preparați pentru mușcat... grima vinătă, înfricoșată, cu trăsurile coprinse de turbăciunea rumperei creierilor... măselele pareă că rîșnise spuma vinătă și-nveninată ce se scurgea prin colțurile gurei.

Mă uitam c-o ură nespusă la omul ce-mi luase tot și care acumă nu mai era decît un cadavru. Feciorii luară rîzînd armele din părete și le-mpărțiră-ntre ei. Coborînd scara cea mare, intrarăm într-o casă cu mesele-atinse, des-

chiserăm ferestrele toate, aruncărăm pe morți afară pînă ele și ne așezărăm cu toții la masă, pare-că nu se-ntimplase nimica și parcă venisem la nuntă. Orcine va crede poate că asta nu-i cu putință, dar cînd ar ști cineva cum revoluțiunea și nesiguranța vieții proprii îl face pe om nepăsător pentru viața sa și face din omor și luptă o stare normală a omului, acela va-nțelege nu numai starea noastră, ci și secolii aceia unde ocupațiunea principală a popoarelor consta din batalii și pradă.

Iată unul din evenimentele cele multe ale anului. Dar voi spune încă unul, unul care pe mine m-a costat așa de mult. Pe Mureș plutea o moară a unui sas de la care noi obicinuim a ne aproviziona cu făină, ceea ce-l făcuse pe sas să tacă față de patraulele maghiare ce cutreierau ținutul. Moara se legăna liniștit pe Mureș, eu roțile ei asurzitoare ce se rostogoleau ca doi balauri negri scaldîndu-și oasele de lemn mucegăit în apa albită de spume a riului, și sasul, gras și cu fața cit o lună plină și roșie, sub o pălărie largă ca o streșină se primbla cu șorț alb dinainte și cu minile-n buzunări prin mulțimea de oameni ce veneau cu sacii la macinat, aducînd totodată fiecare din ei cite-o comoară de istorii, de povești, de noutăți, astfel încît podul moarei era mai mult o piață de tîrg decît streșina unei case. Adeseori, neștiut de nimeni, ședeam și eu pe-un sac de făină, cu luleaua aprinsă și cu pălăria lasată pe ochi, în chicotele fetelor, în poveștile bătrînilor, în înjurăturile bărbaților, în scriștitura amortită, însă dulce a unei vioare vechi, pe care un țigan bătrîn o face să răsune cînd vesel, cînd plîns. Fața neagră și expresivă, barba albă ca zapada, ochii mai stinși și discolorați de bătrînețe, pieptul păros și gol, abia acoperit de-o camășe neagră, căciula cafenie de oaie, ruptă, astfel încît prin rupturi ieșea pe-alocurea părul alb al capului; astfel ședea bătrînul pe niște roți rupte, trîntite-ntr-un colț al morii, și povestea povești nu din gură, ci din strune. Era o zi caldă și voiniciei mei, cari aveau să facă o excursiune în

vale, decisese să doarmă peste noapte în moara sasului, iar a doua zi des-de-dimineată să plecăm înainte.

Rindul se cam sfîrșise la toți, soarele se ducea după dealuri să doarmă și el, țiganul bătrîn își lasase capul pe-o piatră de moară și adormise cu luleaua aprinsă-n gură, asemenea unui împărat în pat moale și cu oiucuri de fir... oamenii, ducîndu-și sacii pe cară, înjugîndu-și boii albi, grași și cu coarne mari, apucau poenînd și chiuînd cari-nspre munte, cari-nspre cîmpie. Înserase cu desăvîrșire, roțile stătură și ele și numai moara uriașă se legăna alene pe Mureș, făcînd să tremure lungile și groasele funii de tei cu cari era legată de țărături. Sasul se puse-n ușa cea mare a moarei pe-un pietroi neted ca o bancă și, aprinzîndu-și luleaua, se uita melancolic la răsărirea luceafărului de seară. Eu mă așezai lîngă el — înnopta din ce în ce mai mult, cînd din deodată auzii un bucium vîind cu jale.

— Sunt ei! zisei eu sărînd în sus și apucînd înspre cîmp; dar, uitîndu-mă înapoi cam de la 40 de pași, îmi păru că zăresc în lumina serei un honved care, alături cu sasul, pare a privi împregiur cu mișcări repezi de nerăbdare. Ce putea fi neci că-mi trecu prin cap. În cîmp mă-ntîlnii cu voinicii mei, îi tre cari și Ioan. Ce frumos era el în acea seară... mi-aduc aminte parc-ar fi acu. Cu țundra îndoită pe la grumaz și dinainte, ast[fel] încît pieptul alb se vedea sub cămașa de în, fața palidă, dar dulce și plină de bunăătate, ochii mari, albăstrii priveau cu melancolie, iar părul cel blond și lung îi cadea pe umeri, acoperit de-o largă pălărie neagră... Era într-adevăr frumos ca o femeie, blond, palid, interesant.

— Parcă ești o fată! îi zisei, stringîndu-l la piept.

— Și tu parcă ești un băiat, zise el rîzînd nebunește.

Dar strînsorea cea rece și tare a mînei lui atît de micuțe îți dovedea că ai a face cu degete într-adevăr lungi, delicate, albe, însă pătrunse de măduvă de leu.

Ajunserăm cu toții la moară. Salutarăm pe sas, care ni deschise ușa. Era țiganul acela care ședea lîngă el, povestindu-i cum în tinerețe fura cu șiretenie gănele vecinilor,

atârându-le cu picioarele legate de căngi sub țindră și mergea fluierînd, cu țindra pe-un umăr prin sat, fără ca oame-
nilor să li treacă prin minte ce avea el sub țindră. Sasul
rîdea cu zgomot, deși mi se părea mie că rîde silit. Dar putea
să mi se pară numai, unde, precum știți, presupusesem,
înșelat din depărtare, cum că ar schimba vorbe c-un honved.

Fiindcă eram toți obosiți, ne lungirăm care-necotro prin
moară — morariul drese ce mai drese prin saci și prin ferdele,
stinse focul din o vatră de pietre și se lungi și el în catul
de jos al morii, unde erau roțile. Toți începură a sforăi,
cari de cari se întorceau cu zgomot și gemînd pe sacii pe
cari se culcase. Eu îmi așternusem țindra jos și dormeam
cu Ioan, care-mi coprinsese cu brațul gîtul meu și adormise
și el. Ca printr-un ce nu putui adormi. Simțeam însă cum
că sasul se sculase și începuse a umbla prin podina de jos
a moarei. El sui încet și ca-n virful picioarelor scara ce ducea
în jos, c-un opaiț în mînă. Încă nu ajunsese, cînd îmi păru
că prin ferestrele morii zărește o vinătă și lucie țevă de
pușcă ce părea a se-ndrepta în[spre] cei dorminzi. Eu tăcui
și închisei ochii, astfel încît prin genele abia deschise zării
pe sas că s-apropia cu opaițul de noi și, plecîndu-se asupra-ne,
părea că ne observă de dormim o ba. Fața lui era teribilă.
Însă în momentul cînd, tot pe virful degetelor, se-ndreptă
spre ușă, spre-a trage zavorul cel mare de lemn, sării drept
în picioare.

— Sus, copii! strigai din toate puterile, că-i pe moarte.

În moment toți, somnoroși și speriați, erau în picioare.
Sasul, incremenit, scapase opaițu — desigur că nu scăpa
de moarte, de nu, pin stingerea singurei lumini, nu se făcea
întuneric. Se slobozi prin fereastră o pușcă, dar neci un
vaiet... va să zică nu era nimeni lovit. Zgomotul de-afară
se-nmulți.

— În linie! țipă sonor vocea de argint a lui Ion și văzui
în razele de lună pătrunse prin oblonul de lemn cum lăncile
se-nșirară în linia primă, iar în [a] doua, peste umerele celor
dentăi, se-ntinsese lucii puștile cele mici de munte. A fost

fapta unui moment. În momentul acesta ușa cea mare trosni din țiiți și căzu pe spate.

— Foc! comandă Ioan, și dușmanii navaliți prin ușa spartă începură a urla, cari răniți, cari izbiți de moarte, prin pocnetele și latratul cel des al puștilor.

— Înainte! comandă Ioan, și lăncierii se repeziră cu furie în inamicii lor cei mulți.

Eu apucasem o săcure de coadă și izbeam cu ascuțișul și cu muchia fără milă în tot ce vedeam înaintea mea.

Dădură și ei foc și rîndurile se răriră.

— Înainte! țipă Ioan ca turbat.

Încă un asalt, încă o repezire și dușmanii, curmați în două lături, ne deschiseseră o cale largă în această luptă la lumina lunii.

În momentul cînd ieșiram cu fuga afară, un pistol singuratic se-ndreptă în pieptul cel gol a lui Ion. Pocni, un șerpe de foc se repezi din gura lui, dar în clipa aceea eu repezii săcurea cu tăișul în capul celui ce slobozise pistolul, astfel încît i l-am crepat drept în două ca pe-un trunchi de lemn.

— D-zeul meu, mor! zise Ioan încet.

Îl luai în brațe și fugii ca o nălucă, nebun, iute, [infuriat]*, înaintea oamenilor mei ce fugeau și ei în dezordine urmăriți de împușcături și de oameni călări. Mereu înainte, mereu spre munte. Pieptul sărmanului copil singera cumplit, luna pareă că se aprinsese-n cer și-mi ardea-n creștet, oamenii-mi pareau fantasme nebune ce zburau vijiind alături cu mine, cînd deodată deterăm de-o potecă care ducea în munte.

Aicea pașii noștri deveniră mai grei, urcarea mai nevoioasă, până ce-ajunserăm într-un deal plin de bolovani mari și risipiți.

— Stați! strigă unul mai bătrîn dintre copiii munților. Bolovanii în șir, copiii!

Într-un moment bolovanii erau puși în două șiruri, în ordine de batalie, asemenea unui mur. Cînd inamicii începură a urca dealul, șirul întăi de bolovani se rostogoli în ei,

astfel încît, pocnind, rumpind, lovindu-se de colțuri de piatră ce răsăreau prin iarbă și prin tufișe, bolovanii în urma urmelor rumpeau șirurile de oameni din vale sau, repezindu-se de pre cîte-un vîrf de stîncă, cădeau în întreaga lor greutate pe capetele semetilor. De după șirul al doilea de bolovani se-ntinsese puștele și unde vedeau ființe de oameni, într-acolo pocneau.

— Tomo! zise bătrînul ce luase comanda asupra-i, scuturînd sabia lui cea bătrînă pe care-o atîrnase la coapsă. Tomo! Tu fugi cît poți cu Ion, fugi mereu înainte, ca să fii cu mult înaintea noastră... noi vom fugi mai tîrziu... dar totuși, vom fugi, pentru că pare-mi-se că-s mulți de vale și tu știi: de s-or sfîrși bolovanii mari și gloanțele, trebuie s-o luăm și noi la picior.

Mă dezbrăcai de ținură și înfășurai corpul ce parea mort a lui Ioan. Mă repezii mereu la deal, prin tufișe, pe costișe țepene și pietroase, prin scu[r]suri prunduite de păraie, peste ape fără punți, până ce-ntr-o culme de deal, în mijlocul unei dumbrăvi de spinișe, zării cuibul unui foc în cari clipeau cei din urmă cărbuni prin cenușa cea sură. Îl adusei lingă foc, pusei în el frunze uscate și vreascuri cîte putui aduna în clipă, astfel încît în curînd se-nalță un foc mare, palălăind cu fum mult. Mai strînsei frunze uscate și făcui un pat... pe care așezîndu-l pe Ioan îi desfăcui pieptul ca să-i cercetez rana.

Nu era decît o gaură mică, neagră-roșie, sub coaste, fără ca să curgă sînge din ea și tocmăi asta era cauza letargiei. Îmi apropiu gura de rană și sug o dată cu putere, astfel încît gura toată mi se împlu de sînge. Sînge negru și-nchegat curgea și din rană, pulsul începu a bate încet, încet și Ioan își deschise ochii lui cei rătăciți. Fața lui se trăsese, de parea a fi numai piele și oase, albușul ochilor era țesut cu subțiri vine roșii.

— Ioane, zisei eu, cum ții e, copilul meu?

— Cum îmi e? zise el, surzînd amar. Cum să-mi fie? Am să mor, iată tot. Și tu nu vrei să te consoli, amicul meu?

De ce? O, de-ai ști ce fericit voi fi de-oi muri... o să văd pe Sofia.

— Aiurezi, Ioane! zisei cu blindețe.

— Copil ce ești! Aiurez? Eu?... Eu simt moartea strecurându-mi răcoare dar dulce prin toate vinele mele, și el zice că eu aiurez. Crede-mă că-s fericit, foarte fericit.

Fața lui, ca alabastru săpat cu dalta în lungi gravuri de durere, era senină, dulce. Un nou leșin s-apropie. Capul lui se lasă pe frunzele uscate... pulsul iarăși încetă și pareă iar că espirase.

Mă uitam în fața lui fără să știu ce să fac, nu mai da nici un semn de viață; nu eram capabil de nici o acțiune. Prin tăcerea de moarte nu auzeam decît împușcăturile cele depărtate ale luptătorilor noștri, din cari fiecare mă făcea să tresar, căci întimplarea aceasta mă făcuse fricos. Îngenuncheat lângă el, eu împregiurasem cu o mină gitul său, astfel, încît ridicîndu-l, capul spînzura după brațul meu — astfel mă uitam la el și nu ziceam nimica, decît sărutam fața lui ca alabastrul cu gura mea cea plină de singele inimei sale. Fața rămînea nemișcată, moartă; numai albețea ei contrasta ciudat cu petele singeroaselor mele sărutări. Un fluier vijitor din frunză mă trezi din atonia mea; împușcăturile încetase și auzeam din ce în ce apropiîndu-se pași — presupuneam cum că sînt voinicii cari, neputînd să susțină lupta, se retrăgeau. Și în curînd văzui apropiîndu-se bătrînul tribun, asudat și gîfîind, și împușcăturile se preînnoiră, mai în apropiare însă.

— Ce face? zise el, cu vocea ostenită și aruncînd o privire speriată asupra lui Ioan.

— Moare! zisei eu apatic și rece.

— Ne urmărește! Feciorii mai se-mprotivesc cît s-or împotivi... dar în urmă trebuie s-o ia la fugă și ei.

Îngenunche și el lângă Ioan, care acum, sub influința focului ce palălaia mare și care-i roșea paloarea, începuse a da semne de viață.

— Ce să facem? Nu-l mai putem duce înainte — să-l lăsăm iar nu putem.

— Căpitane, acuși-s aicea! strigă alergînd un fecior care venea dinspre împușcături. Feciorii abia se mai țin!

Ne scularăm amîndoi ca trăsniți.

— Stăi! zise bătrînul, dîndu-mă c-un braț d-o parte și uitîndu-se la Ioan, care-și deschisese ochii lui cei mari și murinzi, cari priveau fără înțeles, ca ochii unui nebun!

— Dă-te-ntr-o parte, Tomo, zise bătrînul, am a vorbi ceva cu fratele Ioan.

El își scosese sabia din teacă și se uita la ea, pe cînd din ochii lui bătrîni curgea lacrimi mari.

— Frate Ioane, zise el încet și liniștit, fă-ți o cruce.

Ioan [i]și făcu încet și cu silișță multă o cruce. În momentul acela sabia vijii prin aer și capul lui Ioan se rostogoli pe frunzele uscate.

— Nebune! țipai, îndreptînd pistolul spre fruntea bătrînului, ce-ai făcut?

— Ce-am făcut? zise bătrînul, căzîndu-mi în mîni și plîngîndu-mi pe piept, ca un copil. Ce-am făcut? Dar ce era să fac?

Tremurul său, gemetele sale convulsive, plînsul, cu care era neobicinuit și care se storcea cu greu, asemenea unei puteri demonice, din pieptul lui, arăta cum că durerea lui era adevărată. Vuietul fuginzilor venea mai aproape, pocnelele pareau că vijii deja pe la urechile noastre.

— Aidi! zise feciorul ce era cu noi, aidi, treziți-vă! să fugim!

El acoperise corpul lui Ioan cu frunze și cu pietre, iar capul lui îl aruncase într-un izvor de-aproape. Ca cerbii speriați și gîfiiți veneau feciorii din toate părțile.

— Să fugim! Să fugim! strigau toți și mă rupseră pe mine și pe bătrîn în fuga lor fără ordine.

Amețit, turburat, fugeam fără să știu unde, până ce prigonitorii ne pierdură urmele, până ce noi ne crezurăm destul de siguri pentru de-a sta și de-a răsufla.

Ajungind într-un virf de munte, începurăm a scapara din amnare, a clădi care-ncotro cite-un foc uriaș, pe lângă care se așezară toți. Toți erau morți de oboseală și cu toate astea trebuia ca cineva să vegheze. Unii își legau ranele — cele mai multe ușoare — alții, cum erau, se întindeau la pământ. M-am propus eu să veghez și toți primiră cu bucurie. Bătrînul sta asemenea gînditor și se uita fix în măruntaiele cele roșii ale focului, ce plesneau în scintei. Feciorii se culca cu frica-n sîn, bătrînul cioplea un lemn; eu singur mă sculai și, luînd lancea, mă depărtai ca să mă primblu prin scheletele de piatră ale stîncelor. Noaptea era întunecoasă și rece, gîndirile mele erau turburi și dureroase, astfel încît mă durea capul de ele și simțeam cum țeasta nu-mi încăpea creierii mei cei revoltați și sinistri. Să cuget nu mai puteam. Astfel, cu capul arzînd, am vegheat noaptea aceea și, de-mi aduc aminte de ea, e că nu-mi aduc aminte de nimica, afară doară cum că, timpit și nesimțitor, mă lăsasem prada acelei atonii care-nsotea totdeauna durerile mele.

A doua zi, cînd soarele de aur ardea din creștetul cerului, pe cînd voinicii, sculați de mult, vegheau asemenea unor vulturi din virful stîncelor asupra cîmpiei, pe cînd ne-încredințarăm că eram siguri de orice urmărire, eu luai un hîrleț de-a umăru și plecai mereu la vale pînă-n locul unde murise Ioan. Dușmanii cercetase pe-acolo, însă corpul acoperit [cu] mormanul de frunze și pietre nu-l zărise. În arșița zilei am început să-i sap groapa. Fruntea și pieptul îmi ardea cumplit și cu toate astea picătură de sudoare nu curgea de pe mine. Săpam turbat, ca și cînd aș fi avut să îngrop o comoară. Cînd fu destul de adîncă, dezgropai corpul fără cap din pietre și frunze și-l așezai încetinel și cu bagare de seamă — ca și cînd ar fi mai simțit ceva — în locuința cea răcoare și eternă. Apoi mă dusei la izvor, unde i se aruncease capul. Soarele se răsfrîngea pe fața apei lucii, care tremura ca o undoioasă oglindă de argint — dar în fundul apei clare zacea capul cel frumos al junelui. Apa, curgînd curățise și dusese cu sine scursurile de sînge, astfel încît nu rămase decît

capul cel blond, palid, c-o față albă ca argintul, cu buze vinete ca porumba, cu ochii cei mari închiși și cu părul moale plutind și răsfirat în undele apei. Fața cea palidă și slabă părea că suride. Luai apă în pumni și-mi spalai alături cu izvorul față care ardea ca de friguri. Luai încă un pumn de apă și mi-l turnai în sin, care ardea — fundul apei se turbură și deveni sîngerat, mă aplecai pe suprafața ei și sorbiu în sorbituri lungi din apa turburată cu sîngele lui, apoi băgînd amîndouă minile în izvor, seosei capul lui Ioan și-l ridicai în lumina soarelui spre a mă uita lung și cu durere la el. Îl așezai în mormînt asupra corpului și, acoperindu-l tot cu tundra mea, începui, ca și cînd m-aș fi temut să nu-l doară bulgării — începui a împla mormîntul cu țărînă. În intervale îmi venea să mă culc și eu cu el alături și să las să cadă o stîncă de pe marginea groapei peste mine — or gindeam să mă-mpușc și eu și să sfîrșesc cu mizeria ce se numește viață. Pe-o stîncă, departe, sta un român cu flinta-n soare și păzea privind în nouri. Un vultur ținînd în cîngile lui de aramă o turturică albă zbură asupra capului meu croncănînd și dînd din aripi — apoi se-nalță rotindu-se în sus, în nori, speriat de prezența mea. Românul și-ntinse flinta în punctul cel negru, ce plutea, din aer, și dete foc — atunci, rostogolindu-se prin aer, căzu vulturul cu turturică cu tot în prăpastie.

— Răzbunarea! murmurai eu. De ce să mor pîn-a nu-l răzbuna. După aceea am vreme și de murit și de trăit de voi vrea.

Împlui groapa cu țărînă, frînsei o ramură verde dintr-un arbor și-o aruncai peste mormînt — și, fluierînd printre dinți c-o răceală sinistră, apucaî îndărăt la deal.

Ajunsei la castre. Bătrînul ședea trist și gînditor lingă foc cu picioarele întinse, cu mina pe frunte. Mă apropiai și șezui alături cu el.

— Ce să facem? zisei eu încet și răgușit.

— Gîndit-am și-am răzgîndit, șopti el, și pare-mi cum că ceea ce-a clocit capul meu nici dracul n-ar fi putut răscloci.

Ei au omorît un copil — pentru că nu eu l-am omorît, bine poți ști. Decît să-l las mai mort în mina lor, ca să-l chinuiască și să-și bată joc de el, mai bine l-am scăpat de toate. Nu știu, Tomo, că chinul trezește sufletele omului și pe murind chiar durerile cele cumplite îl fac să mai trăiască, darmite ce trai? Dar crezi tu poate că eu le-o uit asta... i-o uit sasului, care ne-a vindut ca Iuda pe Domnu Hristos? Am trimis iscoadă pe Niță-a-Floarei, care știe a vorbi ca țigani. El s-a uns cu funingine pe față și s-a îmbrăcat în trențe — așa va trece pe la moară să vadă acolo-s încă, or nu-s acolo. Dacă n-or fi — apoi pe deseară ne-om duce pe la cumătru-meu sasul, ca să bem cu el cite-o fele de vin în sănătatea dumilor-sale.

S-auzi zgomot de gure între feciori. Ei veneau rizînd, ducînd ca-n triumf între ei pe Niță-a-Floarei care, desculț, cu părul ieșit prin căciulă, cu coatele ieșite pînă tîndră, cu genunchii ieșiți prin cioareci, negru și slab ca dracu, cu ochii infundați în cap și cu căciula pe-o ureche, povestea în stil hodorogit și țigănesc ce ispravă facuse la nanașu-său cel bun: sasul. Dar cînd fu aproape de noi, ochiul său fulgeră teribil, dar astfel că numai noi îl văzurăm. Era masca rizîndă și comică a unui suflet plin de ură și răzbunare — fața ironiza inima, surisul viclean or prostătec ironiza cu starea sufletului său. Feciorii se departară de lîngă noi și el, apropiindu-se, ne povesti încet tot ce aflase. Bătrînul zise feciorilor să doarmă de cu ziua de vor pută, căci la noapte o s-avem de lucru. Niță culegea de prin iarbă niște lăptuci, pe care le scurgea în gloanțe mari de mămăligă, pe care apoi le băga în traistă.

Înserase de mult, feciorii dormise — numai eu mă primblam tăcut, capul coprîns ca de-o turbare neștiută, inima plină de-un pustiu cumplit, nemaisîmțit. Mai aveam ceva pe pămînt? El îmi mai rămăsese, și el se dusesese asemenea. De-aș [fi] avut frate și de mi-ar fi murit, cine știe de mă durea mai mult. Nori cenușii impluse cerul; creți și nestatornici, ei zburau prin aerul cel cald al nopții, și luna cu fața roșie con-

trasta cu cenuşa cea lucie a norilor. Voinicii se sculau şi se scuturau de somn; lăncile lor vinete luceau în lună, ţuguia-tele lor căciuli le da un aspect eroic şi sinistru.

— Hai, copii! zise tribunul bătrîn, azi avem o cină minunată. Avem să mîncăm carne de sas!

Mă-nfiorai auzind, şi cu toate astea nu-mi puteam stăpîni o părere de bine.

Niţă mergea înainte prin întunecoasele cărări de munte. Paşii săi, asemenea aceloră a unei pantere, nu răsunau defel pe pietrişul şi prundul cel mărunţ şi lesne de răscolit al căilor. Un munte arunca celui-alt umbra lui, cerul gîndea nouri, iar stîncile — pocite schelete de piatră — şuierau coprinse de vînt. Din cînd în cînd se rostogolea cite-o piatră, se desprindea cite-o bucată de stîncă şi vuia la vale-n jos. Coborîrăm muntele şi apucarăm prin cîmpie până ajunserăm la moară. Moară era închisă, dor cînele dezlănţuit urla la lună a pustiu. Vocea lui morţie şi somnoroasă răsuna departe în aerul nopţii. Niţă făcu un semn şi toţi ne tupilarăm la pămînt. El merse-ncet înspre cîne şi-aruncă de departe gloanţele de mămăligă, pe care cînele le prindea din aer şi le înghiţea cu aviditate. Dar în curînd efectul lăptucei începu a influinţa şi el se zvîrcolea gemînd încet în nisipul de pe marginea rîului. Niţă ne făcu semn şi înaintarăm. Pîntecele cînelui se înflase ca o tobă şi el suferea cumplit. Unui fecior i se făcu milă şi-i înfipse lancea-n inimă. Ne apropiarăm de moară. Începurăm a pocni în uşă şi auzirăm vocea speriată a morarului:

— Care-i acolo?

— Eu mi-s baciule, răspunse Niţă cu vocea lui ţigănită.

— Da ce vrei tu acu noaptea? zise el.

— Am să-ţi [dau] o veste rea, baciule; vin mocanii... — îi văzui d-ici şi-am venit să-ţi spun, ca să fugi.

Auzirăm cum sasul urcă scările tuşind şi greoi, apoi veni lângă uşă. În momentul cînd deschise, Niţă îi înfipse mina în gît, astfel încît sasul, pierzîndu-şi prezenţa de spirit, scă-

pase felinarul și cheia din mină, și ochii începură a i se-nvîrți în cap și fața să-i învinețească. L-ar fi gîtit desigur, dacă bătrînul n-ar fi oprit. Ordonă să-i puie căluși în gură și să-l lege. Totul se făcu în tăcere, căci n-avuse timp neci să strige. Ochii bătrînului tribun se aprinsese teribil și [se] învîrteau cu înfricoșare în orbitele lor. Parea că-i palidul și bătrînul demon al morții. Argații morii, cari dormeau, nevasta morarului — toți fură legați.

— Dați drumul roților! strigă acum bătrînul.

Roțile începură a se-nvîrți și pietrele morii se-nvîrteau durduind și măcinîndu-se pe ele însele. Vuietul cel cumplit al pietrelor goale, vijiitorul zgomot a roților, ce făceau să spumege apa ce le mișca, moara, ce începuse a se legăna și trosni în toate încheieturile, întreceau țipetele cele slabe și înfundate a celor legați. Vro cîțiva voinici se suiră pe acoperîmintul morii și începură a da cu topoarele în el, zvîrlind bucățile de șindrilitură în apa, în care s-acufundau ș-apoi, ieșind, înotau negre ca sufletele înecaților. În pod era o butie cu păcură, care fu vărsată pe întreaga întinderea podului. Apoi se aduseră cei legați și se legară țepăn de grinzile groase cari rămăsese din acoperîmintul devastat. Atunci li se descăluși la fiecare din cei legați gura.

— De ce ne-ai vîndut? strigă bătrînul rece și teribil, uitîndu-se cu fața unei furii de marmură în ochii morarului.

Sasul încremenise și amuțise de spaimă. Gura lui [nu] mai putea să zică o vorbă... neci de grație, neci de ură, fălcile i se-nfundase și tremura, ochii turburi ca [ai] unui nebun, limba bilbiia fără să poată modula. Spaima-l amuțise. Femeia plîngea amar, feciorii aruncau priviri rugătoare și sincere pe înfricoșatul demon al răzbunării.

— Dezlegați-i pe toți ceilalți și pe femeie și duceți-i la țărîmuri, afară de morar — el rămîne-aici.

Intr-un moment fură cărați la țărîm.

Ne scoborîrăm cu toții din pod și ne duserăm la țărîm. Un foc mare fu aprins în moment.

— Cine ne-a vindut? zise bătrînul crunt c tr  femeie.

— El! zise ea, v itindu-se... bărbatu-meu. Spusu-i-am eu să nu s-amestece neci în r u, neci în bine. Nu... nu s-a putut. Ungurii i-au dat 200 de zlo i buni,  i pentru-aceea el v-a vindut.

— Femeie, zise bătrînul, cu tine n-avem noi nimica, neci cu voi, feciori, zise el c tr  arga i. Dezlega i pe muiere, să- i [ia] bani  i lucruri  i ce mai are prin moară.

—  nc rca i pu tile, m i! să dăm în sa ii   tia, zise Ni   rizind.

— Fără gloan e, șopti unul altuia.

Argații fură dezlega i.

— Fugiti, mă! le zise Ni  . Foc, copii! zise feciorilor noștri.

Sa ii fugeau de le-ajungeau picioarele la ceafă — pu tile tr snir  dar, fără gloan e cum erau, nu făcură decit a  nmul i spaima celer ce fugeau. Femeia ie ise, cu banii  i cu lucruri ce avea mai scumpe, din moară  i plecă pling nd. Morarul începuse a boci, legat de grinzile morii.

Bătrînul suci o funie de paie  i,  mplind-o cu păcură, o azvirli aprinsă de jos pe acoperi ul morii. Într-un moment podul cel uns cu păcură se aprinseră, morarul  ipa teribil, de întrecea urletul ro ilor  i durduitul pietrelor neferecate. Aci bătrînul tribun rise cu sălbătăcie — ideea satanică se-împli-ne . Lu  toporul  i tăie funiile ce legau moara de mal.

Moara începu a se mi ca, a pluti aprinsă pe valuri.

—  i foc  i-nec! strigă bătrînul teribil, suit pe-o piatră  i ridic nd pumnul la ceruri; de-am făcut rău, pe sufletul meu să cadă!

Aspect teribil. Urlau ro ile, scir neau pietrele, trosnea  nfl carat  moara,  ipa cu sălbătăcie morarul în mormintul de jar.  ntreaga moară părea un bătrîn  i bolnav balaur de foc care sc rmolea url nd, cu aripele lui, valurile ro ite de foc ale apei. Moara-nota repede, dusă  i de-nv rtitura ro ii, și de repeziciunea apei. Dumbr vele de pe maluri se-nro eau pe

unde trecea palatul arzător și deschideau cărările lor de pădure ochilor ce urmăreau spectacolul... Norii cenușii ai cerului se roșise de foc, fumul cel greu și gros ce-l lăsa în urmă moara ce fugea ni-neca răsuflarea.

— Am sfârșit, copii! zise bătrînul oftînd greu și adînc și scoborîndu-se de pe piatra pe care se suise. Hai înspre munte!

Nu voi uita neicidată acel spectacol unic în felul său.

Între-acestea ungurii devenise nesuferiți. Bănuiala și adevăsurile neci aceea era destul pentru ca cineva să fie spinzurat or împușcat. Moartea devenise starea cea normală, viața — starea cea anormală a omului. Ei prădau satele cele românești în modul cel mai barbar, omorau fără mizericordie femeile și copiii, păreau a se-ntrece care pe care în cruzime și-n grozăvie. Ce era dar mai natural decît ca românii împinși de răzbunare, să ceară dînte pentru dînte, ochi pentru ochi. Ungurii nu pusese-n scenă pe-atîta o revoluțiune, pe cît un brigandagiu, o hoție ca să zic privilegiată — și o hoție cu-a'te mai scuzată, cu cît ea se esersă asupra unei națiuni de paia — asupra românilor. Numai că-și găsisse oamenii. Dînte pentru dînte, ochi pentru ochi! asta era și deviza lăncerilor — și ei măsurau cu măsura cu care li se măsurase lor. Românii nu prădau — ei ucideau. Oamenii nu se numărau după ranguri, ci după capete, căci coasa nu știa diferență între capul creț și negru al magnatului și-ntre capul de cîine al honvedului. Era teribil acest popor cînd își scutura lanțurile lui de fier — teribil ca vîrga lui Dumnezeu. Și oare nu sînt toate popoarele așa? Blînde și pacifice în timp de pace, fizionomia bunomă, ochii sinceri — statura aplecată de sarcina cea grea a vieții. Dar vezi-le în revoluțiune! Vezi profînditatea aceluia suflet teribil care zăcea sub masca bunomieii, vezi cum presupune, de nu știe, injuriile trecutului, vezi cum aruncă lanțurile minilor sale în fața stăpînilor fără de suflet. Și se tem stăpînii fără de suflet și-și dau averile ca să-și scape viața. Ci omul din popor nu vrea averile, geaba l-ai împlî

cu aur, geaba l-ai îmbraca în mătase. Pinea ce i-ai luat-o de la gura copilului i-ai cîntări-o cu aur, lacrimile lui de venin și sudorile lui de singe i le-ai răscumpăra cu surele mărgăritare ale Orientului; ci el nu vrea aurul și mărgăritarul tău, el vrea viața ta! Și cine-ar găsi-o nedrept, cine rău? E o lege în natură care să nu scuze? E o lege în natură care să nu-ți dea drept cînd tu ucizi pe cel ce ți-a biciuit secoli pe părinții tăi, pe cel ce ți-a ars în foc pe străbunii tăi, pe cel ce împle fîntinile și riurile cu copilul sufletului tău? Legile cari compun fundamentul eticei chiar te-ndreptățesc de-a cere cît ți s-a luat, de-a face cît ți s-a făcut, pentru că numai așa se poate restitui echilibrul, dreptul pe pămînt. Dar virtutea ar cere să nu-l ucizi. Nimeni nu-i obligat să fie virtuos, fiecine să fie drept — și cînd sentința celui drept nu găsește carnefice, fă-te singur carneficele ei. Un om de ucis, o literă necitită; un oraș de ars, o pagină de-ntors — iată cartea de legi a revoluțiunilor, a dreptății lui D-zeu!

.....

(Aci sînt mai multe pagine rupte din manuscriptul lui Toma. Or că le-a găsit de bine a le rumpe, or-că vro mină streină căruia i le dedese el să le citească a avut indiscrețiunea de-a le găsi într-atîta de interesante încît să le rumpă spre păstrare. În orice caz nouă ni pare rău de-a nu fi în stare să dăm cont publicului despre ceea ce conțineau acele pagini; ci vom continua cu urmarea de unde-o găsim și noi:)

...că-l văzuse acasă. Ce era să-i răspundă alta? Apoi deciziunea era luată de mai mult și aveam de gînd a o împlini fără chiar ca să-mi vină o asemenea veste. Moș Terinte îi tot da: că să vin în sat la ei, ca să mă fac popă. Scoate-or ei de la episcop carte ca să mă popească, nu te teme. Revoluțiunea se sfîrșise și n-aș fi avut de ce să nu mă fac popă — ci natura mea nu suferea reverendă.

Puțin după aceea era să se declare pacea de restituită, cu toate că noi, garde ale Carpaților, nu ne dizolvasem încă.

Într-o zi îmi dă Terinte o oală, ca să mă duc s-aduc apă de la o fântină în apropiere. Ziua era caldă și albă, codrii erau verzi. Atunci mă coprinse mai mare dor de ducă. Ajuns la fântină, privii mult în fața apei din fundul fântinei, apoi lăsai să cadă oala înăuntru, iar eu apucaî spre munți la vale.

Satul nostru [era] mai tot ars, pustiu, și numai cîinii satului urlau pe ici, pe colo de foame, or rodeau cîte-un schelet de vită moartă. Venii în bordei. Mă aruncai în brațele bătrînului meu tată, care mă crezuse mort. Am stat mult coprinși astfel, tatăl și fiul — ochii bătrînului meu se impluse de lacrimi și nu vorbea neci un cuvînt, decît îmi mîngăia părul și fruntea și mă săruta plîgînd și mut de bucurie. O zi și-o noapte i-am tot povestit, dar el nu se sătura de auzit... Cînd îl întrebai cum se purtase el în răzmiriță, el îmi arătă surîzînd cu viclenie o lance atîrnată în cui.

— Apoi am făcut și eu cît am putut, bătrînul de mine! Nu mai e mîdăvă-n oase! zise el voios — îl de-aș fi fost și eu acu ca tine... numa-s bătrîn, n-am ce-i face.

Și mă măsura cu privirea lui fericită din creștet pînă în tălpi, parcă nu s-ar fi putut încrede de-s eu, or de nu-s eu.

Veni și Finița. Era logodită c-un fecior nalt și frumos. Îi pomenii de nuntă și se roși până după urechi. Dar... știam eu că-i place.

Pacea era deplină în țară. Finița se mărită și eu îi fusei nun mare — în fine, am stat ce-am stat acasă, pînă ce-ntr-o zi mă pomenii cu tata mort. Adormise de bătrînețe — ci pentru totdeauna. L-am pus în mormînt alături cu mama, am așezat o cruce de lemn la capul lui și-am încu[nu]nat-o cu busuioc. Finița, biata copilă, își ștergea lacrimile cu șorțul și-mi promise de-a pune flori pe mormintele lor și de-a [a]prinde cîte-o lumină la zile mari, de sufletul celor [morți]. Întristarea-mi intrase-n inimă, întristarea și pustiu.

Poesis

M-am dus la Cluș. Am așteptat să vină noaptea pentru ca să mă duc la casa ei, să văd ce se-ntimplase cu ea. Îmi venise ideea să-i iert tot — trădarea ei — și, de-ar fi fost o scinteie de amor în ea, s-o iau cu mine s-o fac nevasta mea. Inima mea era insetată de iubire și, ca cel ce se inecă, îmi plăcea să mă țin de-un pai chiar.

Noaptea era cam ploioasă și norii zburau negri prin cer și numai prin rupturile lor groase se vedea câteodată luna. Am luat o lăternă mică cu mine și, ieșind pe strade, am început a le străbate în plesnetul cel mărunțel și zuzuitor al ploii și a o apuca, ieșit afară din oraș, peste cimpii inundați de șiroaie, cari, galbene, îneca iarba cea verde, și sfîșiind cu picioarele mele valurile ce inundau cimpia. Era întunerec de nu-ți puteai vedea mina. Am ajuns la casa ei. Am scos lăterna, și, aprinzind-o înaintea ușei de din față, voi să scutur ușa, dar văd că încuietoarea e sigilată de cătră autoritate. Ce să fie? Asemenea tuturor femeilor ce trec din viciu în viciu, ea o fi cazut în datorii și or fi vinzind pe cale judecătorească singura ei avere: căsuța. Ce-mi păsa mie — trebuia să mai intru în casă, să-mi mai readuc încă o dată aminte de singurele fericiri ale vieții mele. Am rupt sigiliul de pe încuietoare și-am rupt și încuietoarea.

Am intrat înăuntru — și-n camera ei. Era ca în ziua întâia a amorului meu. Pianul sta deschis și scaunul înaintea lui, înaintea gurei sobei stetea încă scaunul cu sprijoane a bătrînului. Patul ei alb și curat era lângă perețele stîng. Pusei lampa pe masă — și privirea dădu de-o epistolă sigilată cu ceară neagră. O luai. Era adresată mie și scrisă cu mina cea fină. Am deschis-o cu repeziune și-am citit-o. Era scrisă tremurat și cerneala sirurilor era turburată de lacrimi căzute pe hîrtie. O reproduc tot așa cum era scrisă:

Amantul meu, dulcele meu amant !

*M-ai crezut trădătoare, desfrînată, și-ai luat lumea-n cap.
Da, am fost criminală, inima mea, criminală cum a fost Maria*

Magdalena. Tomo, nu mai cer iubirea ta, căci când vei citi aceste șire, n-ai mai putè iubi decât cranul cel îngropat și ochii cei morți a unei fete nebune — nebune de amorul tău, zdrobite de iubirea ce i-o impunea natura, de iubirea pentru bătrînul ei tată. Tata boala — eu nu puteam cîștiga nimic. Ce eram să fac? Să cerșesc, aș fi roșit. M-am vîndut dar. Cu-acest mijloc am căpătat bani mulți, prea mulți încă — căci tata a murit. Să-ți descriu ce-am simțit după ce l-am înmormîntat? De cîte ori am cugetat să mă duc la tine, să încongiur picioarele tale cu brațele mele — să te rog, să te conjur ca să mă ierți. M-aș fi făcut sclava ta, căci te iubeam, te iubesc! Am fost la Ioan. L-am conjurat să te îngrijească, i-am dat banii ce-i aveam, dar i-am cerut jurămînt să nu-ți pomenească nimic de mine. Îna-
inte de-a pleca el a venit la mine și mi-a spus în ce stare te afli — l-am trimis însă îndărăt, căci știam că prima ta cugetare va fi: sinucidere — căci eu știam că tu mă iubești cum te iubese eu. Într-una din zile tu ai dispărut. Ce-mi folosea că mă vîndusem, cînd tata murise, cînd tu te-ai dus?... Am scris testamentul meu, în care te-am pus pe tine moștenitor al micii căsuțe... apoi am făcut foc în cămin, am închis ușile și am închis și oblonul — căci ideea-mi părea dulce, ca să mor de moartea de care-ai murit tu. În atmosfera nădușitoare ți-am scris ceea ce vezi. Apoi, șezînd lîngă piano, începui a cînta valsul cel molatec, dulce, pe care l-am cîntat cînd capul tău cel negru și genial dormea în poalele mele. Să mai mîngăi acea frunte de marmură — nu mai puteam spera. Așa-i că tu mă ierți? De-ai fi fost numai tu și eu în lume... ce mult ne iubeam eu și cu tine. Traversam codrii cei verzi pînă murcam amîndoi unu-n brațele altuia, pentru ca în cealaltă lume să traversăm de braț, doi îngeri, stelele cerului. Adio, copilul meu! Te iubesc! Gîndește la mine — de voi putè, voi gîndi și eu numai la tine, numai. Nu mă respinge, copilul meu — lasă-mă să fiu a ta...

A ta Poesis

Am citit și-am recitit ce scrisese ea și apăsam plângînd în hohot, ca un copil, șirurile ei șterse de lacrimi de buzele mele vinete și arzătoare.

— Poesis! strigam eu, stringînd aerul camerei la pieptul meu. Poesis, iartă-mă!

Mă așezai pe fotoliul de lîngă piano, în care murise ea, atinsei clapele lui pe cari fugise degetele ei așa de delicate, așa de frumoase — și durerea mea devenea din ce în ce mai dulce, din desperare, melancolie. Poate că sufletul ei curat adia dulce în jurul frunții mele. Poate că ea, aeriană, îmi atingea părul, îmi săruta fruntea mea. Îmblai mult prin casă, bîntuit de idei cînd dulci, cînd amare. Apoi dezbrăcîndu-mă, mă culcai în patul ei cel alb. O visai alături cu mine — capul ei cel blond și dulce pe pieptul meu — gura mea fierbinte pe fruntea ei albă — și nu era nimica! Strînsoare în vîntandretă în aer — nu era nimica. Stringeam cu unghiile mele perina infamă, pînă ce somnul avu milă de mine și-mi adormi mintea obosită.

Aș fi putut rămîne în căsuța ei, care rămîne a mea — aș fi putut să-mi petrec toată viața citind și recitind, într-o nebunie dulce, acea epistolă plinsă, scrisă de mina ei, s-o visez pe ea toată viața mea — s-o visez cum că îmblă prin casa mea, cum suride la florile din fereastră, cum că veghează cusind sau împletind asupra copilului meu. Aș fi putut să-mi creez o fericire iluzorie, o familie iluzorie, o femeie ideal — aș fi putut fi nebun. Dar la ce? Apoi, oreit de lungă să fi fost acea nebunie — totuși fiecare își are momentele sale de trezire, momente în care sinuciderea e cugetarea cea dentăi — momente de urit, de scepticism, de decepțiune. De-aceea am luat lumea-n cap... Acea epistolă conținea toată istoria mea.

Ms. 2255, 21 r. — 84 r. + 83v. — 84v. (cca 1868—1870)

FĂT-FRUMOS DIN LACRIMĂ

(Poveste)

În vremea veche, pe cînd oamenii, cum sunt ei azi, nu erau decît în germenii viitorului, pe cînd Dumnezeu călea încă cu picioarele sale sfînte pietroasele pustii ale pămîntului, — în vremea veche trăia un împărat întunecat și gînditor ca mează-noaptea și avea o împărăteasă tinăra și zîmbitoare ca miezul luminos al zilei.

Cincizeci de ani de cînd împăratul purta război cu un vecin al lui. Murise vecinul și lăsase moștenire fiilor și nepoților ura și vrajba de singe. Cincizeci de ani, și numai împăratul trăia singur, ca un leu îmbătrînit, slăbit de lupte și suferințe, — împărat, ce-n viața lui nu risese niciodată, care nu zîmbea nici la cîntecul nevinovat al copilului, nici la surîsul plin de amor al soției lui tinere, nici la poveștile bătrîne și glumețe a ostașilor înălbiți în bătălie și nevoi. Se simțea slab, se simțea murind și n-avea cui să lese moștenirea urei lui. Trist se scula din patul împărătesc, de lîngă împărăteasa tinăra — pat aurit, însă pustiu și nebinecuvîntat — trist mergea în război cu inima neîmblînzită, — și împărăteasa, rămasă singură, plîngea cu lacrimi de văduvie singurătatea ei. Părul ei cel galben ca aurul cel mai frumos cădea pe sinii ei albi și rotunzi — și din ochii ei albaștri și mari curgeau șiroaie de mărgăritare apoase pe o față mai albă ca argintul crinului. Lungi cearcăne vinete se trăgeau

împrejurul ochilor și vine albastre se trăgeau pe fața ei albă ca o marmură vie.

Sculată din patul ei, ea se aruncă pe treptele de piatră a unei bolte în zid, în care veghea, deasupra unei candelă fumegînde, icoana îmbrăcată în argint a mamei durerilor. Înduplecată de rugăciunile împărătesei ingenunchate, pleopele icoanei reci se umeziră și o lacrimă curse din ochiul cel negru al mamei lui Dumnezeu. Împărăteasa se ridică în toată mărirea ei statură, atinse cu buza ei seacă lacrima cea rece și o supse în adîncul sufletului său. Din momentul acela ea purcîse îngreunată.

Trecu o lună, trecură două, trecură nouă și împărăteasa făcu un ficior alb ca spuma laptelui, cu părul bălai ca razele lunii. Împăratul surise, soarele surise și el în înfocata lui împărăție, chiar stătu pe loc, încît trei zile n-a fost noapte, ci numai senin și veselie, — vinul curgea din butii sparte și chiotele despicau bolta cerului.

Și-i puse mama numele: Făt-Frumos din lacrimă.

Și crescú și se făcu mare ca brazii codrilor. Creștea într-o lună cît alții într-un an.

Cînd era destul de mare, puse să-i facă un buzdugan de fer, îl aruncă în sus de despică bolta cerului, îl prinse pe degetul mic și buzduganul se rupse-n două. Atunci puse să-i facă altul mai greu — îl aruncă în sus aproape de palatul de nori al lunii; căzînd din nori, nu se rupse de degetul voinicului.

Atunci Făt-Frumos își luă ziua bună și de la părinți, ca să se ducă, să se bată el singur cu oștile împăratului cel dușmănea pe tată-său. Puse pe trupul său împărătesc haine de păstor, cămeșă de borangic, țesută în lacrimile mamei sale, mîndră pălărie cu flori, cu cordele și cu mărgele, rupte de la gîtarile fetelor de-mpărați, își puse-n brîul verde un fluier de doine și altul de hore și, cînd era soarele de două sulite pe cer, a plecat în lumea largă și-n toiul lui de voinic.

Pe drum horea și doinea, iar buzduganul și-l arunca să spintece nourii, de cădea departe tot cale de-o zi. Văile și munții se uimeau auzindu-i cîntecele, apele și ridicau valurile mai sus ca să-l asculte, izvoarele își turburau adîncul, ca să-și azvirle afară undele lor, pentru ca fiecare din unde să-l audă, fiecare din ele să poată cînta ca dînsul cînd vor șopti văilor și florilor.

Rîurile ce ciorăiau mai în jos de briele melancolicelor stînce învățau de la păstorul împărat doina iubirilor, iar vulturii ce stau amuțiți pe creștetele seci și sure a stîncelor nalte învățau de la el țipetul cel plîns al jalei.

Steteau toate uimite pe cînd trecea păstorașul împărat, doinind și horînd; ochii cei negri ai fetelor se umpleau de lacrimi de dor; și-n pepturile păstorilor tineri, rezimați c-un cot de-o stîncă și c-o mină pe bită, încolțea un dor mai adînc, mai întunecos, mai mare — dorul voiniciei!

Toate steteau în loc, numai Făt-Frumos mergea mereu, urmărind cu cîntecul dorul inimei lui și cu ochii buzduganul ce sclipa prin nori și prin aer ca un vultur de oțel, ca o stea năzdrăvană.

Cînd era-nspre sara zilei a treia, buzduganul, căzînd, se izbi de o poartă de aramă și făcu un vuiet puternic și lung. Poarta era sfărîmată și voinicul intră. Luna răsărise dintre munți și se oglindea într-un lac mare și limpede, ca seninul cerului. În fundul lui, se vedea sclipind, de limpede ce era, un nisip de aur; iar în mijlocul lui, pe o insulă de smarand, încunjurat de un crîng de arbori verzi și stufoși, se ridica un mîndru palat de o marmură ca laptele, lucie și albă — atît de lucie, încît în ziduri răsfrîngea ca-ntr-o oglindă de argint: dîmbravă și luncă, lac și țărături. O luntre aurită veghea pe undele limpezi ale lacului lingă poartă; și-n aerul cel curat al serei tremurau din palat cîntece mîndre și senine. Făt-Frumos se sui-n luntre și, vislînd, ajunse până la scările de marmură ale palatului. Pătruns acolo, el văzu în boltele scărilor candelabre cu sute de brațe, și-n fiecare braț ardea cîte o stea de foc. Pătrunse în sală. Sala era naltă, susținută de stilpi

și de arcuri, toate de aur, iar în mijlocul ei stetea o mindră masă, acoperită cu alb, talgerele toate săpate din cite-un singur mărgăritar mare; iar boierii ce ședeau la masă în haine aurite, pe scaune de catifea roșie, erau frumoși ca zilele tineretii și voioși ca horele. Dar mai ales unul din ei, cu fruntea-ntr-un cerc de aur, bătut cu diamante, și cu hainele strălucite, era frumos ca luna unei nopți de vară. Dar mai mîndru era Făt-Frumos.

— Bine-ai venit, Făt-Frumos! zise-mpăratul, am auzit de tine, da de văzut nu te-am văzut.

— Bine te-am găsit, împărate, deși mă tem că nu te-oi lăsa cu bine, pentru că am venit să ne luptăm greu. că destul ai viclenit asupra tatălui meu.

— Ba n-am viclenit asupra tatălui tău, ci totdeauna m-am luptat în luptă dreaptă. Dar cu tine nu m-oi bate. Ci mai bine-oi spune lăutarilor să zică și cuparilor să împle cupele cu vin și-om lega frăție de cruce pe cît om fi și-om trăi.

Și se sărutară fecierii de-mpărați în urările boierilor și băură și se sfătuiră.

Zise împăratul lui Făt-Frumos:

— De cine-n lume te temi tu mai mult?

— De nime-n lumea asta, afară de Dumnezeu. Dar tu?

— Eu iar de nime, afară numai de Dumnezeu și de mama pădurilor, o babă bătrînă și urită, care îmblă prin împărăția mea de mină cu furtuna. Pe unde trece ea, fața pămîntului se usucă, satele se risipesc, tirgurile cad năruite. Mers-am eu asupra ei cu bătlăie, dar n-am isprăvit nimica. Ca să nu-mi prăpădească toată împărăția, am fost silit să stau la-nvoială cu ea și să-i dau ca bir tot al zecele din copiii supușilor mei. Și azi vine să-și ieie birul.

Cînd sună meazănoaptea, feței mesenilor se posomorîră; căci pe meazănoapte călare cu aripi vîntoase, cu fața zbîrcită ca o stîncă buhavă și scobită de păraie, c-o pădure-n loc de pâr, urla prin aerul cernit mama pădurilor cea nebună. Ochiul ei — două nopți turburi, gura ei — un hău căscat, dinții ei — șiruri de petre de mori.

Cum venea vuind, Făt-Frumos o apucă de mijloc și o trinti cu toată puterea într-o piuă mare de piatră; peste piuă prăvăli o bucată de stincă, pe care-o legă din toate părțile cu șapte lanțuri de fer. Înăuntru baba șuiera și se smulgea ca vintul închis — dar nu-i folosea nimica.

Veni iar la ospăț; cind, prin bolțile ferestrelor, la lumina lunei, văzură două dealuri lungi de apă. Ce era? Mama pădurilor, neputind să iasă, trecea peste apă cu piuă cu tot și-i brăzda fața în două dealuri. Și fugea mereu, o stincă de piatră îndrăcită, rupindu-și cale prin păduri, brăzdind pământul cu diră lungă, până ce se făcu nevăzută în depărtarea nopții.

Făt-Frumos ospătă ce ospătă, dar apoi, luindu-și buzdușul de-a umăr, merse mereu pe dira trasă de piuă, pînă ce ajunsese ling-o casă frumoasă, albă, care steclea la lumina lunei în mijlocul unei grădini de flori. Florile erau în straturi verzi și luminau albastre, roșie-închise și albe, iar pintre ele roiau fluturi ușori, ca sclipitoare stele de aur. Miros, lumină și un cîntec nesfîrșit, încet, dulce, ieșind din roirea fluturilor și a albinelor, îmbătau grădina și casa. Lingă prispă steteau două butii cu apă — iar pe prispă torcea o fată frumoasă. Haina ei albă și lungă părea un nor de raze și umbre, iar părul ei de aur era împletit în cozi lăsate pe spate, pe cind o cunună de mărgăritărele era așezată pe fruntea ei netedă. Lumina de razele lunei, ea părea muiată într-un aer de aur. Degetele ei ca din ceară albă torceau dintr-o furcă de aur și dintr-un fuior de o lină ca argintul, torcea un fir de o mătăasă albă, subțire, strălucită, ce sămăna mai mult a o vie rază de lună ce cutreiera aerul decît a fir [de] tort.

La zgomotul ușor al pașilor lui Făt-Frumos, fata-și ridică ochii albastri ca undele lacului.

— Bine-ai venit, Făt-Frumos, zise ea cu ochii limpezi și pe jumătate închiși, cît e de mult de cind te-am visat! Pe cind degetele mele torceau un fir, gîndurile mele torceau un vis, un vis frumos, în care eu mă iubeam cu tine; Făt-Frumos, din fuior de argint torceam și eram să-ți Țes o haină urzită în discîntece, bătută-n fericire; s-o porți... să te iubești cu

mine. Din tortul meu ți-aș face o haină, din zilele mele o viață plină de desmierdări.

Astfel, cum privea umilită la el, fusul îi scăpă din mână, și furca căzu alături cu ea. Ea se sculă — și, ca rușinată de cele ce zisese, minele ei spînzurau în jos ca la un copil vinovat, și ochii ei cei mari se plecară. El se apropie de ea, c-o mîna îi cuprinsese mijlocul, iar cu cealaltă îi desmierdă încet fruntea și părul și-i șopti:

— Ce frumoasă ești tu, ce dragă-mi ești! A cui ești tu, fata mea?

— A mamei pădurilor, răspunse ea suspinînd, mă vei iubi tu acum, cînd știi a cui sunt? Ea încunjură cu amîndouă brațele ei goale grumazul lui și se uită lung la el, în ochii lui.

— Ce-mi pasă a cui ești, zise el, destul că te iubesc.

— Dacă mă iubești, să fugim atuncea, zise ea lipindu-se mai tare de peptul lui, dacă te-ar găsi mama, ea te-ar omori, și dac-ai muri tu, eu aș nebuni, ori aș muri și eu.

— N-ai bi frică, zise el zîbind și desfăcîndu-se din brațele ei. Unde-i mumă-ta?

— De cînd a venit, se zbugiumă în piua în care-ai încuiat-o tu și roade cu colții la lanțurile ce-o închid.

— Ce-mi pasă, zise el răpezindu-se să vadă unde-i.

— Făt-Frumos, zise fata, și două lacrimi mari străluciră în ochii ei — nu te duce încă. Să te-nvăț eu ce să facem ca să învingi tu pe mama. Vezi tu buțile aste două? Una-i cu apă, alta cu putere. Să le mutăm una-n locul alteia. Mama, cînd se luptă cu vrăjmașii ei, strigă cînd obosește: „Stăi, să mai bem cîte-oleacă de apă!“ Apoi ea bî putere, în vreme ce dușmanul ei numai apă. De aceea noi le mutăm din loc, ea nu va ști și va bea numai apă în vreme[a] luptei cu tine.

Precum au zis, așa au și făcut.

El se răpezi după casă.

— Ce faci, babă? strigă el.

Baba, de venin, se smulse odată din piua-n sus și rupse lanțurile, lungindu-se slabă și mare pănă-n nori.

— A! bine că mi-ai venit, Făt-Frumos, zise ea, făcându-se iar scurtă, ia acum hai la luptă, acu om vedè cine-i mai tare!

— Hai! zise Făt-Frumos.

Baba-l apucă de mijloc, se lungi răpezindu-se cu el până-n nori, apoi îl izbi de pământ și-l băgă în țărână pân în glesne.

Făt-Frumos o izbi pe ea și o băgă-n pământ până-n genunchi.

— Stăi, să mai bem apă, zise mama pădurilor ostenită.

Stătură și se răsuflară. Baba bău apă, Făt-Frumos bău putere ș-un feli de foc nestins îi cutreieră cu fiori de răcoare toți mușchii și toate vinele lui cele slăbite.

C-o putere îndoită, cu brațe de fer o smuci pe babă de mijloc și-o băgă-n pământ până-n gît. Apoi o izbi cu buzduganul în cap și-i risipi creierii. Cerul încărunți de nouri, vîntul începu a geme rece și a scutura casa cea mică în toate închieturile căpriorilor ei. Șerpi roșii rupeau trăsbind poala neagră a norilor, apele păreau că latră, numai tunetul cînta adînc ca un proroc al perzărei. Prin acel întuneric des și nepătruns, Făt-Frumos vedea albind o umbră de argint, cu păr de aur despletit, rătăcind, cu minile ridicate și palidă. El se apropie de ea și-o cuprinse cu brațele lui. Ea căzu ca moartă de groază pe peptul lui, și minile ei reci s-ascuseră-n sînul lui. Ca să se trezească, el îi sărută ochii. Norii se rupeau bucăți pe cer — luna roșie ca focul se ivea prin spărturile lor risipite; iar pe sînul lui, Făt-Frumos vedea cum înfloreau două stele albastre, limpezi și uimite — ochii miresei lui. El o luă pe brațe și începu să fugă cu ea prin furtună. Ea-și culcase capul în sînul lui și părea că adormise. Ajuns lingă grădina împăratului, el o puse-n luntre, ducînd-o ca-ntr-un leagăn peste lac, smulse iarbă, fin cu miros și flori din grădină și-i clădi un pat, în care-o așeză ca-ntr-un cuib.

Soarele ieșind din răsărit privea la ei cu drag. Hainele ei umede de ploaie se lipise de membrele dulci și rotunde, fața ei de-o paloare umedă ca ceara cea albă, minele mici și unite pe pept, părul despletit și răsfirat pe fin, ochii mari, închiși

și adinciți în frunte, astfel ea era frumoasă, dar părea moartă. Pe acea frunte netedă și albă, Făt-Frumos presură câteva flori albastre, apoi șezu alături cu ea și-ncepu a doini încet. Cerul limpede — o mare, soarele — o față de foc, ierburile improspătate, mirosul cel umed al florilor învioșate o făceau să doarmă mult și lin, însoțită în calea visurilor ei de glasul cel plin al fluierului. Când era soarele-n ameazi firea tăcea, și Făt-Frumos asculta liniștita ei răsuflare caldă și umedă. Încet se plecă la obrazul ei și-o sărută. Atunci ea deschise ochii încă plini de visuri și-nținzându-se somnoroasă zise încet și zimbînd:

— Tu aici ești?

— Ba nu sunt aici, nu vezi că nu sunt aici? zise el mai lăcrămînd de fericire.

Cum ședea el lingă ea, ea-și întinse un braț și-i cuprinse mijlocul.

— Hai scoală, zise el desmierdînd-o, e ziua-n-ameaza-mare.

Ea se sculă, își netezi părul de pe frunte și-l dete pe spate, el îi cuprinse mijlocul — ea-i încunjură grumazul — și astfel trecură printre straturile de flori și intrară în palatul de marmură al împăratului.

El o duse la împăratul și i-o arătă spuindu-i că-i mireasa lui. Împăratul zimbî, apoi îl luă de mină pe Făt-Frumos, ca și cînd ar fi vrut să-i spuie ceva în taină, și-l trase la o fereastră mare, pe care vedea lacul cel întins. Ci el nu-i spuse nimica, ci numai se uită uimit pe luciul lacului și ochii i se umplură de lacrimi. O lebădă își înălțase aripele ca pe niște pinze de argint și cu capul cufundat în apă sfișia fața senină a lacului.

— Plîngi, împărate, zise Făt-Frumos, de ce?

— Făt-Frumos, zise împăratul, binele ce mi l-ai făcut mie nu ți-l pot plăti nici cu lumina ochilor, oricît de scumpă mi-ar fi, și cu toate astea vin să-ți cer și mai mult.

— Ce, împărate?

— Vezi tu lebăda ceea îndrăgită de unde? Tinăr fiind, aş trebui să fiu îndrăgit de viaţă, şi cu toate astea de câte ori am vrut să-mi fac samă! Iubesc o fată frumoasă, cu ochii ginditori, dulce ca visele mării — fata Genarului, om mindru şi sălbatic, ce îşi petrece viaţa vinînd prin păduri bătrîne. O, cît e de aspru el, cît e de frumoasă fata lui! Orice încercare de-a o răpi a fost deşartă. Încearcă-te tu!

Ar fi stat Făt-Frumos locului, dar scumpă-i era frăţia de cruce, ca oricărui voinic, mai scumpă decît zilele, mai scumpă decît mireasa.

— Împărate pre luminate, din cîte noroace-ai avut unul a fost mai mare decît toate: acela că Făt-Frumos şi-i frate de cruce. Hai că mă duc eu să răpesc pe fata Genarului!

Şi-şi luă cai ageri, cai cu suflet de vînt, Făt-Frumos, şi era să plece. Atunci mireasa lui — Ileana o chema — îi zise încet la ureche, sărutîndu-l cu dulce:

— Nu uita, Făt-Frumos, că pe cît vei fi tu departe, eu oi tot plînge.

El se uită cu milă la ea, o mîngăia — dar apoi, desfăcîndu-se de îmbrăţoşările ei, se avîntă pe şeaua calului şi plecă în lume.

Trecea prin codri pustii, prin munţi cu fruntea ninsă, şi, cînd răsărea dintre stînci bătrîne luna cea palidă ca faţa unei fete moarte, atunci vedea din cînd în cînd cîte-o streanţă uriaşă atîrnată de cer, ce încunjura cu poalele ei virful vreunui munte — o noapte sfirtică, un trecut în ruină, un castel numai petre şi ziduri sparte.

Cînd se luminează de ziuă, Făt-Frumos vede că şirul munţilor dă într-o mare verde şi întinsă, ce trăieşte în mii de valuri senine, strălucite, caşi treieră aria mării încet şi melodios, până unde ochiul se perde în albastrul cerului şi în verdele mării. În capătul şirului de munţi, drept asupra mării, se oglindea în fundul ei o măreaţă stîncă de granit, din care răsărea ca un cuib alb o cetate frumoasă, care, de albă ce era, părea poleită cu argint. Din zidurile arcate răsăreau ferestre

strălucite, iar dintr-o fereastră deschisă se zărea, pintre oale de flori, un cap de fată oacheș și visător, ca o noapte de vară. Era fata Genarului.

— Bine-ai venit, Făt-Frumos, zise ea, sărind de la fereastră și deschizînd porțile mărețului castel, unde ea locuia singură ca un geniu într-un pustiu, astă-noapte mi se părea că vorbesc c-o stea, și steaua mi-a spus că vii din partea împăratului ce mă iubește.

În sala cea mare a castelului, în cenușa vetrei, veghea un motan cu șapte capete, care cînd urla dintr-un cap s-auzea cale de-o zi, iar cînd urla din cîte șapte s-auzea cale de șapte zile.

Genarul, perdut în sălbatecele sale vinători, se depărtase cale de-o zi.

Făt-Frumos luă fata-n brațe și punînd-o pe cal zburau amîndoi prin pustiu lungului mării ca două abie văzute inchegări ale văzduhului.

Dar Genarul, om nalt și puternic, avea un cal năzdrăvan cu două inimi. Motanul din castel mieună dintr-un cap, iar calul Genarului necheză cu voacea lui de bronz.

— Ce e? îl întrebă Genarul pe calul năzdrăvan, ți s-a urit cu binele?

— Nu mi s-a urit mie cu binele, ci de tine-i rău. Făt-Frumos ți-a furat fata.

— Trebuie să ne grăbim mult ca să-i ajungem?

— Să ne grăbim și nu prè, pentru că-i putem ajunge.

Genarul încălică și zbură ca spaima cea bătrînă în urma fugiților. În curînd îi și ajunse. — Să se bată cu el Făt-Frumos nu putea, pentru că Genarul era creștin și puterea lui nu era în duhurile întunericului ci în Dumnezeu.

— Făt-Frumos! zise Genarul, mult ești frumos și mi-e milă de tine. De astă dată nu-ți fac nimica, dar de altă dată... ține minte!

Și luîndu-și fata alături cu el, peri în vînt, ca și cînd nu mai fusese.

Dar Făt-Frumos era voinic și știa drumu înapoi. El se reîntoarce și găsi pe fată iar singură, însă mai palidă și mai plinsă ea părea și mai frumoasă. Genărul era dus iar la vinătoare cale de două zile. Făt-Frumos luă alți cai chiar din grajdul Genarului.

Astă dată plecară noaptea. Ei fugeau cum fug razele lunii peste adâncile valuri ale mării, fugeau prin noaptea pustie și rece ca două visuri dragi; ci prin fuga lor auzeau miautele lungi și îndoite ale motanului din vatra castelului. Apoi li se păru că nu mai pot merge, asemenea celor ce vor să fugă în vis și cu toate aceste nu pot. Apoi un nor de colb îi cuprinse, căci Genarul venea în fuga calului, de rupea pământul.

Fața lui era înfricoșată, privirea cruntă. Fără de-a zice o vorbă, el apucă pe Făt-Frumos și-l azvîrli în nouri ai negri și plini de furtună ai cerului. Apoi dispăru cu fată cu tot.

Făt-Frumos, ars de fulgere — nu căzu din el decît o mină de cenușă în nisipul cel fierbinte și sec al pustiei. Dar din cenușa lui se făcu un izvor limpede ce curgea pe un nisip de diamant; pe lingă el arbori nalți, verzi, stufoși răspîndeau o umbră răcoritoare și mirositoare. Dacă cineva ar fi priceput glasul izvorului, ar fi înțeles că jălea într-o lungă Doină pe Ileana, împărăteasa cea bălaie a lui Făt-Frumos. Dar cine să înțeleagă glasul izvorului într-un pustiu, unde până atunci nu calcase picior de om?

Dar pe vremea aceea Domnul îmbla pe pământ. Într-o zi se vedeau doi oameni călătorind prin pustiu. Hainele și fața unuia strălucea ca alba lumină a soarelui; celălalt, mai umilit, nu pare decît umbră celui luminat. Erau Domnul și St. Petrea. Picioarele lor înferbîntate de nisipul pustiei calcară atuncea în răcoarele și limpedele pării ce curgea din izvor. Pînă la cursul apei cu glesnele lor sfîșiau valurile până la umbratul lor izvor. Acolo Domnul beu din apă și-și spălă fața sa cea sfîntă și luminată și mîinele sale făcătoare de minuni. Apoi șezură amîndoi în umbră, Domnul, cugetînd la tatăl său din cer, și St. Petrea, ascultînd pe cugete doina izvorului

plingător. Cînd se sculară spre a merge mai departe, zise St. Petrea.

— Doamne, fă ca acest izvor să fie ce-a fost mai înainte.

— Amin! zise Domnul ridicînd mina sa cea sfîntă, după care apoi se depărtară înspre mare fără a mai privi înapoi.

Ca prin farmec peri izvorul și copacii, și Făt-Frumos trezit ca dintr-un somn lung se uită împrejur. Atunci văzu chipul cel luminat al Domnului, ce mergea pe valurile mării, care se plecau înaintea lui, întocmai ca pe uscat; și pe St. Petrea, care, mergînd în urma lui și învins de firea lui cea omenească, se uita înapoia să și-i făcea lui Făt-Frumos din cap. Făt-Frumos îi urmări cu ochii până ce chipul St. Petrea se risipi în depărtare și nu vedea decît chipul strălucit al Domnului aruncînd o dungă de lumină pe luciul apei, astfel încît, dacă soarele n-ar fi fost în amezai, ai fi crezut că soarele apune! El înțelese minunea învierii sale și ingenunche înspre apusul aceluia soare dumnezeiesc.

Dar apoi își aduse aminte că făgăduise a răpi pe fata Genarului, și ceea ce făgăduiește voinicul anevoie o lasă nefăcută.

Deci se porni și înspre sară ajunse la castelul Genarului, ce strălucea în întunericul serei ca o uriașă umbră. El intră în casă... fata Genarului plîngea. Dar cînd îl văzu fața ei se-nsenină, cum se-nsenina o undă de o rază. El îi povesti cum înviesc, atunci ea-i zise:

— De răpit nu mă poți răpi până ce nu-i avî un cal asemenea cu acela ce-l are tatăl meu, pentru c-acela are două inimi; dar eu am să-l întreb în astă sară de unde-și are calul, ca să poți și tu să capeți unul ca acela. Până atunci însă, pentru ca să nu te afle tată-meu, cu te voi preface într-o floare.

El șezu pe un scaun, iar ea șopti o vrajă dulce și, cum îl sărută pe frunte, el se prefăcu într-o floare roșie închisă ca vișina coaptă. Ea-l puse între florile din fereastră și cînta de veselie, de răsuna castelul tatălui ei.

Atunci intră și Genarul.

— Veselă, fata mea? și de ce ești veselă? întrebă el.

— Pentru că nu mai este Făt-Frumos, ca să mă răpească, răspunse ea rîzînd.

Se puseră la masă.

— Tată, întrebă fata, de unde ai calul d-tale, cu care îmbli la vînat?

— La ce-ți trebuie s-o știi? zise el încruntînd sprincenele.

— Știi prî bine, răspunse fata, că nu vreau ca s-o știu, decît numai ia-așa ca s-o știu, pentru c-acu nu mai e Făt-Frumos să mă răpească.

— Știi tu că nu mă împotrivesc ție niciodată, zise Genarul.

Departe de-aicea, lîngă mare, șede o babă care are șapte iepe. Ea ține oameni, cari să i le păzească un an (cu toate că anul ei nu e decît de trei zile), și dacă cineva i le păzește bine, ea-l pune să-și aleagă drept răsplată un mînz, iar de nu, îl omoară și-i pune capul într-un par. Chiar însă dacă păzește cineva bine iepele, totuși ea-l viclenește pe om, căci scoate inimele din caii toți și le pune într-unul singur, încît cel ce-a păzit alege mai întotdeauna un cal fără inimă, care-i mai rău decît unul de rînd... Ești mulțămită, fata mea?

— Mulțămită, răspunse ea zîmbind.

Totodată însă Genarul îi aruncă în față o batistă roșie, ușoară, mirositoare. Fata se uită mult în ochii tatălui său, ca un om care se deșteaptă dintr-un vis, de care nu-și poate aduce aminte. Ea uitase tot ce-i spusese tată-său. Însă floarea din fereastră veghea pîntre frunzele ei, ca o stea roșie prin încrețiturile unui nor.

A doua zi Genarul plecă iarăși des-dimineată la vînătoare.

Fata sărută murmurînd floarea roșie și Făt-Frumos născu ca din nimica înaintea ei.

— Ei, știi ceva? o întrebă el.

— Nu știu nimic, zise ea tristă și punînd dosul mînei pe fruntea ei, am uitat tot.

— Însă eu am auzit tot, zise el. Rămii cu bine, fata mea; în curînd ne vom vedea iar.

El încălică pe un cal și dispăru în pustiu.

În arșița cea dogoritoare a zilei văzu aproape de pădure un țințar zvîrcolindu-se în nisipul cel ferbinte.

— Făt-Frumos, zise țințarul, ia-mă de mîă du pînă-n pădure, că ți-oi prinde și eu bine. Sunt împăratul țințarilor.

Făt-Frumos îl duse pînă în pădurea prin care era să treacă.

Ieșind din pădure, trecu iar prin pustiu de-a lungul mării, și văzu un rac atît de ars de soare, încît nu mai avea nici putere să se mai întoarcă-napoi...

— Făt-Frumos, zise el, aruncă-mă-n mare, că ți-oi prinde și eu bine. Sunt împăratul racilor!

Făt-Frumos îl aruncă în mare și-și urmă calea.

Cînd înspre sară ajunse la un bordei urît și acoperit cu gunoi de cal. Împrejur gard nu era, ci numai niște lungi țăruse ascuțite, din care șese aveau fiecare-n vîrf cite un cap, iar al șeptele, fără, se clătina mereu în vînt și zicea: cap! cap! cap!

Pe prispă o babă bătrînă și zbircită, culcată pe un cojoc vechi, sta cu capul ei sur ca cenușa în poalele unei roabe tinere și frumose, care-i căuta în cap.

— Bine-ai venit, flăcăule, zise baba sculîndu-se. Ce-ai venit? ce cauți? Vrei să-mi paști iepele poate.

— Da.

— Iepele mele pasc numai noaptea... Uite, chiar de-acu poți să pornești cu ele la păscut... Fată hăi! ia dă tu flăcăului demîncatul ce i-am făcut eu și pornește-l.

Alături cu bordeiul era sub pămînt o pivniță. El intră în ea și acolo văzu șapte iepe negre, strălucite — șapte nopți, care de cînd erau nu zărise încă lumina soarelui. Ele nechezau și hăteau din picioare.

Nemîncat toată ziua, el cină ce-i dăduse baba, ș-apoi încălecînd pe una din iepe, mină pe celelalte în aerul întunecos și răcoare al nopții. Dar încet, încet simți cum se strecoară

un somn de plumb prin toate vinele lui, ochii i se painjiniră și el căzu ca mort în iarba pajiștei. El se trezi pe cînd mîjca de ziuă. Cînd colo iepele nicăiri. El își credea capul pus în țeapă, cînd vede ieșind dintr-o pădure-n depărtare cele șapte iepe alungate de un roi nemărginit de țințari și un glas subțire-i zise:

— Mi-ai făcut un bine, ți l-am făcut și eu.

Cînd se întoarse cu caii, baba începu să turbe, să răstoarne casa cu susu-n jos și să bată fata, care nu era de vină.

— Ce ai, mamă? întrebă Făt-Frumos.

— Nimica, zise ea, mi-a venit și mie toane. Asupra ta n-am nimica... sunt foarte mulțămîtă.

Apoi, intrînd în grajd, începu să bată caii, țipînd:

— Ascundeți-vă mai bine, bată-v-ar mama lui Dumnezeu, ca să nu vă mai găsească, ucigă-l crucea și mîinca-l moartea!

A doua zi porni cu caii, dar iar căzu jos și dormi până ce mîjca de ziuă. Desperat, era să ieie lumea-n cap — cînd deodată vede răsărind din fundul mării cei șapte cai, mușcați de-o mulțime de raci.

— Mi-ai făcut un bine, zise un glas, ți l-am făcut și eu.

Era împăratul racilor.

El mină caii-n spre casă și vede iar o privesc ca-n ziua trecută.

Însă în cursul zilei roaba babei s-apropie de el și-i zise încet, stringîndu-l de mînă:

— Eu știu că tu ești Făt-Frumos. Să nu mai mininci din bucatele ce-ți ferbe baba, pentru că-s făcute cu *somnoroasă*... Ți-o face eu altfel de bucate.

Fata într-ascuns îi făcu merinde, și-n spre sară, cînd era să plece cu caii, își simți ca prin minune capul treaz. Spre mezul nopții se-ntoarse-acasă, mină caii în grajd, îi încuie și intră în odaie. Pe vatra cuptorului, în cenușă, mai licurea cîțiva cărbuni. Baba sta întinsă pe laiță și înțepenită ca moartă. El gîndi c-a murit și-o scutură. Ea era ca trunchiul și nu se mișca deloc. El trezi fata ce dormea pe cuptor.

— Uite, zise el, ți-a murit baba.

— Aș! asta să moară! răspunse ea suspinind. Adevărat că acum e ca și moartă. Acu-i meazănoaptea... un somn amorf ți cuprinde trupul... dar sufletul ei cine știe pe la cîte respin-teni stă, cine știe pe cîte căi a vrăjilor umblă. Până ce cîntă cucoșul ea sugă inimele celor ce mor ori pustiește sufletul celor nenorociți. Da, bădică, mine ți se-mplinește anul, ia-mă și pe mine cu d-ta, că ți-oi fi de mare folos. Eu te voi scăpa din multe primejdii, pe care ți le gătește baba.

Ea scoase din fundul unei lăzi hîrbuite și vechi o cute, o perie și o naframă.

A doua zi de dimineată i se împlinise lui Făt-Frumos. Baba trebuia să-i dea unul din cai și-apoi să-l lase să plece cu Dumnezeu. Pe cînd prinzeau, baba ieși pînă în grajd, scoase inimele din citeșisapte caii, spre a le pune pe toate într-un tretin slab, căruia-i priveai prin coaste. Făt-Frumos se sculă de la masă și după îndemnarea babei se duse să-și aleagă calul ce trebuia să și-l ieie. Caii cei fără inimi erau de un negru strălucit, tretinul cel cu inimele sta culcat într-un colț pe-o movilă de gunoi.

— Pe acesta-l aleg eu, zise Făt-Frumos, arătînd la calul cel slab.

— Da cum, Doamne iartă-mă, să slujești tu degeaba? zise baba cea vicleană, cum să nu-ți iei tu dreptul tău? Ale-ge-ți unul din caii își frumoși... oricare ar fi, ți-l dau.

— Nu, pe acesta-l voi, zise Făt-Frumos, ținînd la vorba lui.

Baba scîrșni din dinți ca apucată, dar apoi își strînse moara cea hîrbuită de gură, ca să nu iasă prin ea veninul ce-i răscolea inima pestriță.

— Hai, ia-ți-l, zise-n sfîrșit.

El se urcă pe cal cu buzduganul de-a umere. Părea că fața pustiului se ia după urmele lui și zbura ca un gînd, ca o vijelie pîntre vîlburele de năsip ce se ridicau în urmă-i.

Într-o pădure îl aștepta fata fugită. El o urcă pe cal după dînsul și fugea mereu.

Noaptea inundase pământul cu aerul ei cel negru și răcoare.

— Mă arde-n spate, zise fata.

Făt-Frumos se uită înapoi. Dintr-o vîlbură naltă, verde, se vedeau nemișcați doi ochi de jeratec, a căror rază roșii ca focul ars pătrundeau în rărunchii fetei.

— Aruncă peria! zise fata.

Făt-Frumos o ascultă. Și deodată-n urmă-le văzură că se ridică o pădure neagră, deasă, mare, infiorată de un lung freamăt de frunze și de un urlet flămînd de lupi.

— Înainte! strigă Făt-Frumos calului, care zbura asemenea unui demon urmărit de un blăstăm prin negura nopții. Luna palidă trecea prin nouri suri ca o față limpede prin mijlocul unor vise turburi și seci.

Făt-Frumos zbura... zbura neconținut...

— Mă arde-n spate! zise fata c-un gemăt apăsător, ca și cînd s-ar fi silit mult ca să nu spuie încă.

Făt-Frumos se uită și văzu o bufniță mare și sură, din care nu străluceau decît ochii roșii, ca două fulgere lăntuite de un nor.

— Aruncă cutea! zise fata.

Făt-Frumos o aruncă.

Și deodată se ridică din pământ un colț sur, drept, nelintit, un uriaș împetrit ca spaima, cu capul atingînd de nori.

Făt-Frumos vijia prin aer așa de iute, încît i se părea că nu fuge, ci cade din înaltul cerului într-un adînc nevăzut.

— Mă arde! zise fata.

Baba găurise stîncă într-un loc și trecea prin ea prefăcută într-o funie de fum, a cărei capăt dinainte ardea ca un cărbune.

— Aruncă naframă! zise fata.

Făt-Frumos o ascultă.

Și deodată văzură în urmă-le un lucru întins, limpede, adine, în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund luna de argint și stelele de foc.

Făt-Frumos auzi o vrajă lungă prin aer și se uită prin nori. Cale de două ceasuri — percută în naltul cerului — plutea încet, încet prin albastrul tăriei, meazănoaptea bătrână cu aripele de aramă.

Cînd baba înota smintită pe la jumătatea lacului alb. Făt-Frumos aruncă buzduganu-n nori și lovi meazănoaptea în aripi. Ea căzu ca plumbul la pămînt și croncăni jalnic de douăsprezece ori.

Luna s-ascunse într-un nor și baba, cuprinsă de somnul ei de fer, se afundă în adîncul cel vrăjit și necunoscut al lacului. Iar în mijlocul lui se ridică o iarbă lungă și neagră. Era sufletul cel osîndit al babei.

— Am scăpat! zise fata.

— Am scăpat! zise calul cel cu șapte inimi. Stăpine, adaogi calul, tu ai izbit meazănoaptea de a căzut la pămînt cu două ceasuri înainte de vreme și eu simt sub picioarele mele răscolindu-se năsipul. Scheletele înmormîntate de volburile năsipului arzător al pustiilor au să se scoale, spre a se sui în lună la benchetele lor. E primejdios ca să umbli acum. Aerul cel înveninat și rece al sufletelor lor moarte v-ar pute omori. Ci mai bine voi culcați-vă, și eu pînă atuncea m-oi întoarce la mama, ca să mai sug încă o dată laptele cel de văpaie albă a țîțelor ei, pentru ca să mă fac iar frumos și strălucit.

Făt-Frumos îl ascultă. Se dete jos de pe cal și-și așternu mantaua pe năsipul încă ferbinte.

Dar ciudat... ochii fetei se-nfundase în cap, oasele și încheieturile fetei îi ieșise afară, pelița din oacheșă se făcuse vinătă, mina grea ca plumbul și rece ca un sloi de gheață.

— Ce ti-i? o întrebă Făt-Frumos.

— Nimica — nu mi-i nimica, zise ea cu glasul stins; și se culcă în năsip tremurînd ca apucată.

Făt-Frumos dădu drumu calului, apoi se culcă pe mantaua ce și-o așternuse.

El adormi; cu toate acestea-i părea că nu adormise. Pelițele de pe lumina ochiului i se roșise ca focul și prin el părea că vede cum luna se cobora încet, mărimdu-se spre pământ, până ce părea ca o cetate sfântă și argintie, spinzurată din cer, ce tremura strălucită... cu palate nalte albe... cu mii de ferestre trandafirii; și difi lună se scobora la pământ un drum împărătesc acoperit cu prund de argint și bătut cu pulbere de raze.

Iară din întinsele pustii se răscoleau din năsip schelete nalte... cu capete seci de oase... învălitate în lungi mantale albe, țesute rar din fire de argint, încît prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune. Pe frunțile lor purtau coroane făcute din fire de raze și din spini auriti și lungi... și, încălcați pe schelete de cai, mergeau încet-încet... în lungi șiruri... dungi mișcătoare de umbre argintii... și urcau drumul lunei și se perdeau în palatele înmărmurite ale cetății din lună, prin a cărora ferești se auzea o muzică lunatecă... o muzică de vis.

Atunci i se păru că și fata de lângă el se ridică încet... că trupul ei se risipea în aer, de nu rămîneau decît oasele, că, inundată de-o manta argintie, apucă și ea calea luminoasă ce ducea în lună. Se ducea în turburea împărăție a umbrelor, de unde venise pe pământ, momită de vrăjile babei.

Apoi pelița ochilor lui se înverzi... se innegri — și nu mai văzu nimica.

Cînd deschise ochii, soarele era sus de tot. Fata lipsea și aievea. Dar în pustiul arid nechezea calul frumos, strălucit, îmbătat de lumina aurită a soarelui, pe care el acu o vedea pentru-ntăia dată.

Făt-Frumos se avîntă pe el și-n răstimpul cîtorva gînduri fericite ajunse la castelul încolțit al Genarului.

De astă dată Genariul vîna departe cale de șapte zile.

El o luă pe fată pe cal dinaintea lui. Ea-i cuprinsese gîtul cu brațele ei și-și ascunsese capul în sinul lui, pe cînd poalele lungi ale hainei ei albe atingeau din zbor năsipul pustiei. Mergeau așa de iute, încît i se părea că pustiul și valurile mării fug, iar ei stau pe loc. Și numai încet se auzea motanul mîieunînd din cele șapte capetele.

Perdut în păduri, Genarul își aude calul nechezînd.

— Ce e? îl întrebă.

— Făt-Frumos îți fură fata, răspunse calul năzdrăvan.

— Putè-l om ajunge? întrebă Genarul mirat, pentru că știa că-l omorise pe Făt-Frumos.

— Nu zău, răspunse calul, pentru c-a încălecat pe un frate al meu, care are șapte inimi, pe cînd eu n-am decît două.

Genarul își infipse pîntenii adînc în coastele calului, care fugea scuturîndu-se... ca o vijelie. Cînd îl văzu pe Făt-Frumos în pustiul, zise calului său:

— Spune frăține-tău să-și arunce stăpînul în nori și să vină la mine, că l-oi hrăni cu mez de nucă și l-oi adăpa cu lapte dulce.

Calul Genarului îi necheză frățini-său ceea ce-i spusese — dar frate-său i-o spuse lui Făt-Frumos:

— Zi frățini-tău, zise Făt-Frumos calului său, să-și arunce stăpînu-n nori, și l-oi hrăni cu jaratec și l-oi adăpa eu pară de foc.

Calul lui Făt-Frumos o necheză asta frățini-său, și acesta azvîrlî pe Genarul până în nori. Norii cerului înmărmuriră și se făcură palat sur și frumos — iar din două gene de nouri se vedeau doi ochi albastri ca cerul, ce răpezeau fulgere lungi. Erau ochii Genarului esilat în împărăția aerului.

Făt-Frumos domoli pasul calului și așeză pe fată pe acela al tătine-său. O zi încă — și ajunseră în mindra cetate a împăratului.

Lumea-l crezuse mort pe Făt-Frumos, și de aceea, cînd se împrăstie faima venirii lui, ziua-și muie aerul în lumină

de sărbătoare și oamenii așteptau murmurînd la faima venirii lui, cum vîiește un lan de grîu la suflarea unui vînt.

Dar ce făcuse oare în vremea aceea Ileana împărăteasa?

Ea, cum plecase Făt-Frumos, s-a închis într-o grădină cu nalte ziduri de fer și acolo culcîndu-se pe petre reci, cu capul pe un bolovan de cremene, plinse într-o scaldă de aur, așezată lingă ea, lacrimi curate ca diamantul.

În grădina cu multe straturi, neudată și necăutată de nimeni, născură din petriș sterp, din arșița zilei și din secăciunea nopții flori cu frunze galbene și c-o culoare stinsă și turbure, ca turburii ochi ai morților, florile durerii.

Ochii împărătesei Ilenei, orbiți de plins, nu mai vedeau nimica; decît i se părea numai că-n luciul băiei, plină de lacrimile ei, vedea ca-n vis chipul mirelui ei iubit. Ci ochii ei, două izvoare secate, încetase de-a mai vărsa lacrimi. Cine-o vedea cu părul ei galben și lung, despletit și împrăștiat ca creții unei mantii de aur pe sînul ei rece — cine-ar fi văzut fața ei de-o durere mută, săpată parcă cu dalta în trăsăturile ei, ar făgîndit că-i o înmărmurită zină a undelor, culcată pe un mormînt de prund.

Dar cum auzi vuietul venirii lui, fața ei se-nsenină; ea luă o mină de lacrimi din baie și stropi grădina. Ca prin farmec foile galbene ale aleelor de arbori și ale straturilor se-nverzîră ca smarandul. Florile triste și turburi se-nălbîră ca mărgăritarul cel strălucit — și din botezul de lacrimi luară numele lăcrămioare.

Împărăteasa cea oarbă și albă umblă încet prin straturi și culese în poale o mulțime de lăcrămioare, pe care apoi, așternîndu-le lingă baia de aur, făcu un pat de flori.

Atunci intră Făt-Frumos.

Ea s-aruncă la gîtul lui, însă, amuțită de bucurie, ea nu putu decît să îndrepte asupra-i ochii săi stinși și orbi, cu care ar fi vrut să-l soarbă în sufletul ei. Apoi ea îl luă de mină și-i arătă baia de lacrimi.

Luna limpede înfloreă ca o față de aur pe seninul cel adînc al cerului. În aerul nopții Făt-Frumos își spală fața

În baia de lacrimi, apoi, învălindu-se în mantaua ce i-o țesuse din raze de lună, se culcă să doarmă în patul de flori. Împărăteasa se culcă și ea lângă el și visă în vis că Maica Domnului desprinsese din cer două vinete stele ale dimineții și i le așezase pe frunte.

A doua zi, deșteptată, ea vedea...

A treia zi se cunună Împăratul cu fata Genarului.

A patra zi era să fie nunta lui Făt-Frumos.

Un roi de raze venind din cer a spus lăutarilor cum horesc ingerii când se sfințește un sfânt — și roiuri de unde răsărind din inima pământului le-a spus cum cîntă ursitorile când urzesc binele oamenilor. Astfel lăutarii măiestriră hore nalte și urări adinci.

Trandafirul cel înfocat, crinii de argint, lăcrimioarele sure ca mărgăritarul, mironosițele viorele și florile toate s-adunară vorbind fiecare în mirosul ei și ținură sfat lung cum să fie luminele hainei de mireasă; apoi încredințară taina lor unui curtenitor flutur albastru stropit cu aur. Acesta se duse și flutură în cercuri multe asupra feței miresei, când ea dormea, ș-o făcu să vadă, într-un vis luciu ca oglinda, cum trebuia să fie-mbrăcată. Ea zîmbi, când se visă atât de frumoasă.

Mirele-și puse cămașă de tort de raze de lună, briu de mărgăritare, manta albă ca ninsoarea.

Și se făcu nuntă mindră și frumoasă, cum n-a fost alta pe fața pământului.

Ș-au trăit apoi în pace și în liniște ani mulți și fericiți, iar dac-a fi adevărat ce zice lumea: că pentru feții-frumoși vremea nu vremuieste, apoi poate c-or fi trăind și astăzi.

NATURI CATILINARE¹

2257, pe f. 58 v., după ce ortografiază îngrijit și ornat titlul:

*Dați-mi
Arpa de aramă*

pe jumătatea din dreapta a f., în dreptul acestui titlu, următoarele glosări, iar în final un rînd subliniat:

după dupac, dupăci (pumn, a da pumni *după* cap)

¹ Figurează, cu textele reunite aici, în următoarele mss.:

2257, 58 v. *Geniu furtunatic*
(1870)

82 r., 83 r., 84 r., 85 r., 89 v. cele mai multe marcate prin sigla *N.C.* sau *Nat. Cat.* (= *Naturi catilinare*)
(cca 1870--1871)

2285 (cu numerotare dublă: a Bibliotecii Academiei și a autorului) 137 r./172, 140 r./175, 141 v. — 142 r./177, 160 v. + 159 r.v./194
(cca 1871)

2291, 16 r. — 17 r. + 16 v. — 17 v. — 18 r.
[*Însemnări caracterologice*] (cca. 1871)

2291, 33 r.v. [*Fată cu aceste fete.*,]
(cca. 1871)

2284, 37 v. [*Casle negre ale Bucureștilor*]
(cca. 1871—1872)

2255, 180 r.v. [*Ea era culcată pe patul ei cel alb...*]

199 r. — 203 r. + 202. v. [*Din surisul său un suris sint*]

178 r. [*Cine a văzut o-nmormintare-n București*]

178 r.v. — 179 r.v. [*Toma Nour în ghețurile siberiene*]
(cca. 1870—1871)

furtunatec (furtună) *flușuratec*
golan armer 'Teufel *golănime* — tum
zezece fără creieri

Geniu furtunatec —

I. 82 r.

„Dumnezeu e un atom — un punct matematic; punctul comun unde se lovesc toate puterile pământului, spre a constitui organismul de legi, sistema cosmică. Fără acest punct comun de atome (*Au[s]gehtsheit im Kraftes paral[l]elogramm*) lumea neapărat că era un caos de materie inertă și fără putere; căci o materie nici nu are putere nepusă într-un raport propriu de a trezi această putere. Două atome se pot atrage singure fiind, dar atrase în toate părțile de altele asemenea lor nedominate de un centru, de o putere comună, ele rămân în suspensiune în punctul în care se-ntimplă a se afla. În mijlocul soarelui e un atom, împrejurul căruia s-a cristalizat corpul soarelui — acel atom prin pozițiunea sa e inima sistemii noastre planetare — se-nțelege că și altul i-ar pute [implini]* locul, când n-ar fi tocmai el acela, el e însemnat nu prin sine, ci prin pozițiunea care-o ocupă — în centrul organismului omenesc e un atom împrejurul căruia se cristalizează simțire fiziologică, [simțemint intern]* cugetare, funcțiuni trupești și psichele: *sufletul*; în mijlocul Creațiun[i] întregi e un atom, punctul matematic comun de concentrațiune a tuturor puterilor lumii, punctul prin existența și pozițiunea căruia puterile sunt un organism: Dumnezeu. Astfel Dumnezeu e în lume ceea ce sufletul atomilor e în om.

Nat. Cat. — Ideile *cugetătorului organic*.

Statul e o organizare a puterilor în lupta cu [masa] mare a oamenilor, cu natura.

Pe **I. 82 v.** frinturi de versuri scrise cu cerneală neagră, ce par a fi izvorit din ideile de pe recto:

Într-un cap uscat și palid ce-l acoperi cu o mină

Evi întregi de cugetare trăiesc [pururea]* împreună

Lumea cu roiuri de stele, și cu masele-i de sori

Viața turbure și mare a popoarelor trecute

A istoriei gândire

Răsuflarea unui secol lângă gândul unei flo. i.

Vezi durerea unui secol lângă chipul ~

Pe l. 83 r. (cu creionul negru, după notițe în germ.)

O naturi catilinare — în voi e dezorganizarea, va să zică
moartea!

El avea într-o cutie [închisă]* o lume, a cărei stele —
[surite]* abia le putea zări.

Pe l. 84 r. (cu cerneală neagră-vineție, decolorată):

N.C.

O multime de caractere, cari sub alte împrejurări ar fi
fost folositoare societății; apucate de roatele puternice a
mișcării generale lucrează, cugetă și picre fiecare în felul său
— [însă par sute de aștri stele vani]*, strălucescă nu le
folosește nici lor nici țării nimica. Astfel curentul general
dă ocaziunea la dezvoltarea tuturor caracterelor, deși [pros-
per]* conform mișcării numai într-o lature, în cea politică.

luptă[t]orul

Poetul

filosoful.

89 v.

Precum vremea-n orologii astfel tu trăiești în noi.

Taci!

În mine trăiesc [Titani]* și nu Olimpul ~

Nu era apă — era un aer ud și clar — ~

Singurul refugiu visul — ast' odină a cugetărei!

apar sulițe de foc ~

Ș-a lor gândiri [noroase]* arunc umbra pe popoară ~

O frunte boltită N.C.

85 r.

Blasiennii n-au iubit și cultivat națiunea română ca atare,
cum este ea; ei au iubit o abstracțiune, un paingeniș creat

de ei, o națiune română cum ea nu există, și cum, ni place a spera, că nici va exista.

2285, 137 r./172 — rînd răzleț:

Ce-ar gândi un om, cînd i-ar adormi o jumătate din creieri și o jumătate nu.

140 r./175

Necunoașterea deplină a țării și ignorarea tuturor întimplărilor și instituțiilor publice. Mai ales [cei] ce vin din Franța publică studii asupra diferitelor ramuri fără ca să ție cont de cele [aprobate]* în țară și aplică cu o frivolitate rară legi, principii și instituțiuni streine la români, fără a ști cum se află cele românești: Armata — Economia — [Școalele]* le cunosc mai bine străinii decît românii, despre toate aceste găsim mai multe în jurnale și broșuri streine decît în cele române.

141 v. — 142r./177

Ah ce dulce-i moartea, ca repaosul după o zi de lucru — dulce ca momentul ațipirii. Cui nu-i place să doarmă — să doarmă cald — adînc, fără visuri, cari neliniștesc sufletul. Liniștea e mai dulce decît chiar bucuria. De-aceea pe-nțelepți nimic nu-i bucură ca pe nebuni, cum nu-i supără nimic, ca pe nebuni. Viața duce-n sine acel grăunte de mulțămire, care s-a născut din acea primă mișcare ce-a scos caosul din echilibru. Moartea a cărei înțelepciune e echilibrul gândirii — este echilibrarea existenței. Ea este înțelepciunea vieții — rezultatul final a toată munca și osteneala noastră, — cine gîndește des că are să moară — acela-i așa de înțelept. Dacă însă din moarte poți învăța înțelepciunea — e un semn că însăși înțelepciunea și liniștea trebuie să semene morții. Liniște, somnul etern — e așa de scurtă adormirea. A putut cineva să se prindă de aripele somnului și să aibă conștiința de cum adoarme? Nu. Și nici nu-l neliniștește. De ce să se teamă de moarte. E-ntocmai procesul adormirii — cînd ai adormit nici nu știi că și cum ai adormit. Și deși s-ar paré cum că un stadiu anonim e indiferent, totuși ce dulce e somnul fără de vise!

Moartea e un moment — și nu dureros.

Aduceți-vă numai aminte că bolnavii înainte de moarte se simt atît de bine — cum corpul ostenit se simte bine înainte de-a adormi, cum sufletul ostenit se simte bine și liniștit înainte de a-și închide-ntunecatele sale frunze scrise. Insens devii în somn, insens în moarte! Încet încet [nu] mai auzi bătînd decît visurile ce pătrund [insens]* — dup-aceea nimic. — Somnul te-a închis în imperiul lui de pace!

160 r.

Sînt atîtea oameni cu priviri mari, încît n-a mai rămas nime cu privirea mică, îngustă însă sigură a risipitelor referințe reale. Dacă privirea e folositoare ca centru într-un organism, ea trebuie să dispuiască însă și de organe sigure și precise în formațiunea lor, organe, a căror ochi să fie numai pentru micul lucru de care sînt legate.

Însă cum omu nu-și va cunoaște niciodată tema sa, de-aceea nu are nici timpul fizic de-a și-o cunoaște. Movibilitatea funcționarilor.

Privirea restrînsă și mică dă un aspect [de] unitate întregului, însă numai aspectul e unitatea; în lăuntru toate părțile se dezvoltă, cu toată puterea lor internă, și cînd o mină de fier unește pentru un moment toate părțile într-un întreg organic, atunci puterile ce le desfășură aceste părți ca întreg sînt necalculabil de mari. Exemplul cel mai evident e Germania. Asta-i avantajul descentralizării, a reducerii elementului la naturalele sale părți constitutive și la dezvoltarea cît se poate de mare a acestora. Centralizarea pare [că] dă apariția puterii, e un fel de mizerie splendidă; ea îmbogățește una parte și răpește condițiunile de dezvoltare a celorlalte.

Oamenii aceștia se cred mari, pentru că cugetă în porțiuni mari. Cugetarea proporțiunilor mari [e mută]* însă în orice stat centralistic. Statele centrale romanice produc cele mai multe naturi catilinare.

159 r./194

Asemenea naturi sfîrşesc sau cu *indiferentism*, dacă spiritul de conservăţiune a învins — sau în nebunie, dacă ele n-a[u] învins. În orice caz însă sînt naturi nobile.

O generaţiune decăzută nu e capabilă de [a] recunoaşte nici binele nici adevărul. Binele unde-l găseşte — îl urăşte — de-acolo preponderenţa elementului rău, adevărul nu e capabilă de-a-l recunoaşte. Cum jidovii în decadenţă au răstignit pe Hristos astfel naţiunile-n decadenţă persecută elementele lor bune.

Trebuie atîta alungaţi cu pietre, până ce vor cadă în mormînt!

Om rău nu există. Ci într-o societate în disoluţiune fiecare individ neprivilegiat caută numai interesul lui propriu, şi prin astă desconsideraţiune a interesului comun, fie el cît de bun la [muncă]*, el devine de sine rău pentru că e-n coliziune de interese. Ş-apoi fiecare om e rău, cînd interesu aproapelui nu-i destul de bine păzit. Răul e-n societate, nu în indivizi. Şi o epocă de tranziţiune e o epocă de disoluţiune internă.

1. 159 r.

„Elementul stereotip din individe este baza raţionalităţii“

[INSEMNĂRI CARACTEROLOGICE]

Lipseşte idea fundamentală, sistematică din toate aceste fenomene ale vieţii, care face ca un complex de atome să fie un organism. Căci o idee nu e pur şi simplu numai o idee, ci, în ţesătura ei de cauze şi urmări, ea devine centrul împrejurul căruia se cristalizează un organism. Toate aceste apariţe sunt însă hazardate, dezbaterile şi cunoştinţele aforistice, fără legătură şi sistem; sînt mişcări întimplătoare a condiţiunilor fiziologice a cugetărei — nu mişcări spirituale în propriul sens al cuvîntului; e o nervoasă viaţă fizică, nu o existenţă nobilă, personală, cu ţinte precise, determinate. Şi toate acestea pentru că nu pleacă de la un pozitiv spre

a ajunge la alt pozitiv, ci pentru că vinează fantome nerealizabile, idei mari poate, cari însă nu-s imanente punctului dat în timp or în spațiu. De-aceea lipsește continuitate în progres, pentru că lipsește punctul pozitiv de la care să pornească continuarea. E o viață fizică, nu una [politică]*; o vegetare vie, nu o viață personală, conștie, determinată prin ea însăși.

Sofia — natură dulce și înțeleaptă, care face pe Ion să aibă priviri adinci și mari — ea nu-i dă privirile însuși ci numai prisma privirei; prin adîncimea ei sufletească el capătă ochii ei mari și adinci și nu se oprește la aparințe esteriore, ci caută idea lucrurilor — ea nu-l învață lucrurile înșile, ci-l învață a vedea.

Ion se simte prin urmare nenăscut la punctul acela în timp care ar conveni caracterului lui; însă, sătul și dezgustat de viață, el *decide* a se arunca întreg în curentul timpului și de-a se lăsa dus, dacă nu poate duce. Pentru că o țință ideală nu e convenabilă în timp, pentru că el *în timp* nu e la locul său, de aceea el își alege o țință secundară, contrapusă naturii lui interne, și o esecută după puteri, căci e fidel principului: că în timpi mari, chiar dacă acești timpi nu i-ar aparține lui, e o lașitate de-a nu fi de nici o partidă.

Poesis-fantastică, voluptuoasă, plină de închipuire și vis; capul ei — în eternă iregulară asociațiune de idei; nu-și poate fixa niciodată privirea asupra unui obiect, ci are în nainte[a] ei totdeauna mai multe, adesea contradictorii — în eternă neliniște sufletească — un caos de imagini, ea împărtășește și lui Ioan acest mod de-a vedea și face din el o natură sfișiată, neconstantă, catilinară. Sufletul lui Ioan, în întregul, în viața lui internă devine identic cu al Poesis. Gînduri sclipitoare, dar fără adîncime — iată caracteristica ei.

Și această receptivitate largă, tocmai pentru că e largă, nu e adîncă, ci samănă cu undele crețe a unui vad. Ele sînt ca un material întimplător și netrebuincios, până ce nu cade în ele idea, sămînța individualității poporului, care sămînță crește apoi ca un stejar și suge din materialul receput, ca

dintr-un pământ indiferent în sine pentru idea ce stejarul o reprezintă, sucule creșterii și a înverzirii sale. Materialul receput de la streini nu e decât gunoi, grăsime de pământ, oxigen în aer pe care stejarul, întru dezvoltarea ideii ce-o urmărește, îl suge în nervii săi.

Capitol. Ioan.

Capitol. Dacă doi fac aceeași, ei nu fac aceeași. Roșii. — Reversul: *Boliachiștii*, aceeași neclaritate în idei, aceeași nesigurătate, aforisticitate, aceeași fără de-a fi aceeași.

Transilvănean. Până voi [spori acea virtute]*.

Componentele orașunii de căutat în *Gazetă*.

Vorbirea în pilduri, în comparațiuni în genere neadecuate. Vorbirea în pilde arată sau necultura celui ce scrie, care nu poate să-și reprezinte o idee abstractă fără de a pune alături cu ea una concretă, sau necultura publicului cu care vorbește. Pildele însă fiind întotdeauna neadecuate, prin partea lor neadevărată pot duce-ntotdeauna pe vorbitoriu ad absurdum.

Ms. 2291, 16 r. — 17 r. + 16 v. — 17 v. — 18 r.

[FAȚĂ CU ACESTE FETE...]

Față cu aceste [fete]* mai mult decât degradate se-nțelege că descrierea tace, fiindcă nu va pute neciodată, nu să dea o descriere artistică, ceea ce e imposibil, căci în noroiul vieții omenești nu se poate afla poezie, ci o descriere în genere, care devine imposibilă pe de-o-parte prin drasticitatea și [i]moralitatea obiectului, pe de alta prin aceea că obiectul însuși nu merită a fi descris. Aceste ființe fără pudoare, fără rușine, fără conștiință de sine, căci ele nu-și aparțin lor, ci numai viciului și banilor, fiindcă orice dorință-n ele e stinsă din simpla cauză că toate *simțirile* sunt stinse, aceste ființe pot plînge.... Am văzut una plîngînd. E ciudat... dar e adevărat. De ce o fi plîns acest animal omenesc — nu știu.

Și cu toate astea n-o desprețuiesc. Și această femeie a fost odată vergină. Și această femeie a avut în privire ar-

doare, în suris inocență. Astăzi — o față spoită, o rinjire pentru bani, un suris care vrea să fie cochet și seducător și care pentru oricine din oamenii mai nobil organizați nu poate insufla decât dezgust... Și dacă n-ar suride cel puțin... Dacă s-ar oferi pur și simplu ca [mașine]* ale deșertării sexuale. Dar nu! Ele surid cu fața lor spoită, nici par fețe frivole spoite gros cu roșu, căci urciunea morții nu consistă în ea însăși, ci totdeauna în *simulațiunea vieții*.

Ms. 2291, 33 r.v.

[CASELE NEGRE ALE BUCUREȘTILOR]

Casele negre ale Bucureștilor risipite pin maidanuri gunoiete⁴ cu ferestrele lor de care colbul s-a lipit negrind painginișurile — un miros propriu asemenea gunoiului aburind împle noaptea, și luna se strecură pare că slăbită și visătoare prin risipiturile norilor. Un șuier, un cine urlind... trece speriat pe ulițele pustii, temindu-se de orice chip apare în vun colț... Pașii se aud de departe ca și în Pompeii... se pare un oraș dispopulat... Din cînd în cînd răsună durăitul surd al unei trăsuri — apoi iar nimic. Treci pe o uliță strîmtă... Dintr-o căscioară mică licurește lumina prin geamurile acoperite c-o perdea roșie... Lumina pare în fundul odăii. Intri-n năuntru... O femeie îți sare nainte și te strînge-n brațe... E frumusică și buzele-i sunt [nori]*. Cîrînd e pe deplin dizbrăcată și marginea patului îi servește drept culcuș de nuntă.

Ms. 2284, 37 v.

[EA ERA CULCATĂ PE PATUL EI CEL ALB...]

Ea era culcată pe patul ei cel alb, cu cerșafii de-un în curat ca argintul. Fața era înfundată în perină, părul ei cel blond și frumos se lățise peste perină, iar brațele goale și rotunde erau unite asupra capului. Gitul încă se vedea, iar peste sin era trasă plapoma de lînă aurie. M-am apropiat

de pat... ea dormea. Am ingenuncheat lângă pat, am dezbinat minile de deasupra capului ei fără să o deștept și, trăgând mința ei albă și dulce pe inima mea, o țineam asemenea unui odor în amândouă minile și-o sărutam ca pe-un copil. Apoi șezui pe pat lângă ea — așa încît îi priveam în față. Proptindu-mă în minile mele, așezate una de-o parte a capului ei, alta de altă parte, îmi aplecai gura mea pe ochii cei mari și închiși și pe fața ei palidă și, descoperind cu o mină indiscretă sinul de sub plapoma ce-l acoperea, îmi culcai obrazul pe-un sin rotund, alb și mic. Ea dormea încă. Eu insumi eram somnoros, căci nu dormisem două nopți, de-aceea mi-am făcut loc lângă ea și m-am trîntit îmbracat alături cu ea, puindu-mi arzătoarea mea față între sinii ei și strecurîndu-mi o mină după gîtul ei. Părea că o muzică de vis mă adoarme. O stringeam din ce [în ce] mai tare la sînul meu — dar simțeam că un somn de moarte-mi coprinde sufletul. Ea se trezise, și, luînd capul meu beat de somn cu-amîndouă minile, îl puse pe perină alături cu-al ei și se acoperi iar pînă în gît, netezindu-mi fruntea și sărutînd, ca pe furiș și surizînd somnoroasă, fața mea cea palidă. Somnul își juca colorile sale verzi-albastre înaintea ochilor mei — și astfel, brațe-n brațe, surizînd alene, adormirăm amîndoi — adică mi[eu]-mi păru că nu adorm. Ci-mi pareă că dormeam pe-un pat de flori albe în mijlocul cîmpului, cu iarbă verde — luna fugea prin cer, stelele luceau ca aurul, albinele pareau a roi pe lângă noi, iar razele lunii atingeau patul nostru astfel încît el se ridica încet, încet în sus cu noi cu tot. Pămîntul dispărea și ajunserăm în locul unde stelele roiau împrejur, se izbeau de fețele noastre palide, plouau și ningeau pe noi, ca o ploaie de picături de aur. Noi dormeam pare-că deși vedeam totul — ea pareă albă ca argintul, iar o mină a mea era pusă pe nevrute între sinii ei rotunzi și dulci. „Ce frumoasă ești, Poesis“, murmuram visînd! „Ce mult te iubesc“, șoptea ea, încungîrîndu-mi gîtul cu brațele albe, vorba ei era tremurătoare, dulce asemenea muzicii ce espiră, ochii pe jumătate închiși erau numai voluptate, numai mîna mea simțea cum inima

i se zbate asemenea valului vergin. Și ploaia de stele cadea pe patul nostru de flori albe și patul nostru plutea cu noi mereu, mereu în sus — și eu desmierdam cu mina când fața, când sinul — iar ea neci nu zicea nimica, neci mă oprea, ci suridea rușinată, deși de pe gura ei umedă îi beam tot sufletul ei cel vergin, curat, copilăresc, măcar că părul ei aurit se amestecase cu părul cel negru și strălucit al capului meu, măcar că țineam acum ca în lanț cu brațele mele talia cea subțire și mlădioasă a corpului ei, măcar că picioarele mele se-mpletise cu picioruțele ei mici și albe.

„Te iubesc“ — espiră ea și corpul ei subțire, frumos, alb zvicnea tremurind sub al meu și cracii ei goi și rășchirați între cari zăceam eu se suise cu convulsiune asupra corpului meu. Pieptul meu apăsă sinii ei tari, rotunzi și albi. gura mea zăcea apăsată pe-a ei, ea-și unise bra[țe]le asupra spatelor mele și mă strîngea la sin cu toată puterea sufletului său, eu mă-mpingeam încet și mecanic în ea până ce simții că ea tremură spasmotic și schingeste de plăcere până ce [o] lovitură electrică ne ținu înfiți unu-ntr-altul c-o voluptate dureroasă, — pînă ce apoi, răsturnîndu-mă alături cu ea, adormii dulce și liniștit alături cu tinărul meu amor.

Ms. 2255, 180 r.v.

[DIN SURISUL SĂU UN SURIS SÎNT]

[din su]risul său un suris sînt, din bucuriile sale, o bucurie sîntă. În fine, n-ai văzut-o tu îmbrăcată în alb, rugîndu-se Dumnezeuui ei?

Astfel am văzut-o și eu, îmbrăcată în negru, cozile căzînd pe umerii de atlas negru străluceau ca unde despletite, minele ei albe și mici se-nalța în sus — ingenunchease, un trist și despletit inger al durerei, pe treptele de marmură albă. Am văzut-o și mi se pareă că sufletul meu se-nrudise cu-al ei, că aș putè-o iubi ca pe-o soră. Dar, Dumnezeu[le] — altfel cugetasem și altfel a fost să fie.

Altădată am văzut-o în teatru. Trist ca o tragedie veche, ea stam în parter, răzimat de stal — ea asemenea unui vis sînt şedea în lojă or privea la actori[i] ce vorbeau pe scenă. Adesea mă pierdeam în vederea ei, adesea cuvintele de amor zisă pe scenă faceau să se-ntilnească ochii mei cu turburea şi totuşi dulcea ei privire — atunci ea-şi pleca ochii şi începea a număra foile evantaliului ei, pe cînd o lacrimă de argint, stea din altă lume, fugea încet şi tremurînd de-a lungul palidei sale feţe.

Ca pe-o amantă însă n-o puteam iubi.

La un bal am văzut-o îmbrăcată într-o rochie de atlas alb, prin părul iad şi rugă se strecurau galbene şi albastre flori de cîmp, ochii ei străluceau mai vii şi zîmbetul ei pareă mai vesel. Am şezut alături cu ea, şi luîndu-i [mîna], i-am spus încet:

— De-ai şti cît de fericit m-aş simţi cînd te-aş pute numi sora mea. Eşti de-o tristeţă aşa de frumoasă încît pare-că ai fi un vis al înnoratului meu suflet.

Mîna ei tremura într-a mea, ea roşi uşor şi-şi plecă ochii.

— Crezi? zise ea încet.

— Şi vrei să te numesc sora mea... să-ţi zic tu?

— Voi, tu!

M-am sculat... Am invitat pe-o damă la danţ, dar asta păru c-o supără. Ea se sculase drept în picioare... ochii ei mă fixau cu toată turburarea lor, o seriozitate adîncă facea ca faţa ei să pară mai slabă şi expresivă de cum era totdeauna.

Am aflat în urmă cum că nu dormea nopţile — cum că adesea, visînd reverii infinite pe clapele pianului ea amesteca, într-un solfegiu nemărginit, numele meu. Îmi pareă rău de acest copil inocent care pareă a deveni de marmură, care nu mai surîdea decît cînd i se pronunţa numele meu, care, cu faţa visătoare, combina în aer cu lumina ochilor ei stînş o singură figură. Ea spunea doicei sale cum că adesea, cînd e să adoarmă, atunci i se ţese înaintea ochilor o pinză de argint, pe care însă-ncet, încet ea vede conturile unei figuri de om şi distingînd acele trăsuri bine, ea-şi stringe

inima cu amîndouă minile și adoarme. Adesea culcîndu-se însă patul i se pare fier și perina piatră, astfel încît se scula și se culca apoi pe jos numa-n camașă, pentru ca astfel, pe seîndurile reci și goale, să doarmă mai curînd.

Acestei stări de lucruri trebuia să-i pună un capăt. M-am dus la ea cu inima plină de-o deciziune firmă, deși-necată de compătimire. Într-un neglijeu alb, ea ședea pe-o sofă de matase verde și citea. Cînd mă văzu intrînd, sări plină de bucurie să mă-ntîmpine. Era o seară de iarnă cînd vîntul țipa afară împuns de ploaia cu miliarde mîrgelușe de argint. Sofa verde era înaintea unei mese poleite, acoperită cu cărți și albume, iar mai încolo era piano deschis — iar dinaintea căminului deschis era o altă sofă, înainte-i c-o mesuță miniatură, cu clopoțel și c-un album.

— Ce faci? zisei eu, luîndu-i amîndouă [minile] în ale mele... Era frumoasă astfel, frumoasă peste măsură. Haina abia o încingea, gîtul era gol și alb, și din piept se vedea partea cea nemijlocit sub gît, pe cînd sînii bourei manifestau vergina lor existență prin două mici ridicături a pieptarului. Fața era de-o paloare umedă, voluptoasă. Minuțele ei erau reci, iar ochii înotau într-o lumină neobicinuită lor.

— Ce fac? zise ea, surîzînd și uitîndu-se la încheieturile degetelor și la vîrfurile unghiilor ei de roză... Ce să fac? Nimica. Ochii, deși păreau că privesc cu ingenuitate de sub fruntea aplecată la degetele cu care se juca, totuși o privire furișă și neagră mă pătrunse cu raza ei până în suflet.

— Cîntă-mi ceva, zisei cu vocea muiată și netezindu-i fruntea așa de rotundă, așa de lină. Dar vițele rebele se strecurară printre degetele mele și-i căzură în corsagie, peste față, astfel încît pare o amantă ce se supăra pe amantul ei și se fasolește într-un colț al casei. Dar și le dete ea singură-ntr-o parte și din pletele date-ntr-o parte apăru o față surîzînd c-o violenție blindă și niște ochi așa de mari, așa de copilăroși și totuși așa de cuminți.

— Cîntî?... Da? îi zisei eu surîzînd ducînd-o de braț la piano și aranjîndu-i scaunul și notele. Degetele ei albe fugeau

peste clape, dar fugeau așa de lin, așa de somnoros încit nu pareă decit o voluptoasă muzică de vis. Așa de frumoasă, așa de inocentă, cu toate astea eu n-o puteam iubi. Ea nu era decit o idee-n fantasia mea, un amor al sufletului, nu al inimei. O iubeam cum sufletul iubește icoana unei sînte, statua de marmură a unei martire, crucea de fier de-asupra apei sînte — nu altfel. Amorul meu era asemenea ființei sale — sint.

Deodată notele se schimbă și devin serioase, nalte. Astfel se roagă o stea universului, un împărat lui Dumnezeu, o-mpărăteasă Madonei. Acele note nu erau margaritare pe gîtul unei dorminde, ci erau înfocate stele de aur cari electrizau aerul, stele de aur ce s-amestecau și roiau strălucite în seninul idealului. Era unul [sic] din acele cîntări eterne ce lebăda le cîntă murind, o reverie a cerului, compusă de maestrul divin în țipătul inimei sale: Palestrina.

Priveam la acea copilă în care muzică și poezie pareau a se fi-ntrupat pentru ca să formeze un înger palid — priveam și, deschizînd machinalmente albumul, pierdut în oceanul înstelat a notelor subline, mina mea zbura tremurîndă, înnođînd fire negre pe un cîmp alb, asemenea unei gîndiri cernite ce se strecoară prin toată pagina unei vieți fericite.

Ce-am scris... iată:

Ca o floare e viața... ca o floarea ce trece.

Cînd ea stă încă în înnouratele și maiestosele palate de diamant ale zînei poeziei, unde-n salele umplute c-un aer de aur plutesc visurile, umbre de argint și d-o lumină mai albă ca zapada — femeiea — poezie ce-nfloarește în fereastra de nor înmărmurit și-o numește floarea dorurilor.

Dar, dezgustată de ea, deși n-a vestezeit încă, zîna o aruncă pe malul unui rîu care curge pe lingă stîncă [grijei]* și-și sparge cugetările sale de diamant și reflecțiunile sale cadențate în valuri de micile pietricele ale realităților meschine de toate zilele. Dar, senin încă pîn în fundul său, el se-namoră încă de floarea de pe mal și-n profundul și seninul lui amor o boteză floarea gîndurilor.

Riul trece, cumplit urlă vîntul... ziua se confundă cu lumina cea amară a nopții. Riul turburat rumpe și duce floarea mereu, mereu pîn-o aruncă-n malul unei pustii aride și seci dasupra căreia cugetă în noui o lună palidă ca fața unei vergine moarte. Buha-bătrîneței croncănește-n lungul pustiu și, cîntînd de dorul floarei, o numește în balada ei floarea mormîntului.

Cînd viața mea nu e decît o brună floare de mormînt, de ce, copilă care semeni cu poesia cea vergină și visătoare, privești în caliciul ei și plîngi cu dor. Buha-bătrîneței potrivește cîntecul ei pe sufletul meu. Tu cauți în senina grădină a lumii o floare de crin, privește-n ea cu amor și o lacrimă de diamant din ochiul tău să cadă în mirositorul ei suflet. — Eu?... Pe floarea vestezită în zădar cade lacrima, ea rămîne vestezită.

Notele sfișiasse aerul și răsunetul lor adia încă prin aer. Eu mă sculasem trist și visător și-n aerul cel inserat al casei mi se pareă o umbră albă, o umbră de inger. Cea din urmă flacăra a lampei cu glob zbură prin sticlă și se făcu fum, iar cu sufletul coprins de noapte îmi apropiai un scaun de cămin și priveam neconștiut în flacăra lor albăstrie. Sofia se sui pe un scaun să reaprindă prin întuneric candela de la icoana îmbrăcată cu argint a maicei Domnului. Dar cu viclenie ea luase albumul în care scrisesem și se uita la palida și subțirea lumină a candeliei, ea-și plecă pleopele asupra șirelor albumului deschis. Astfel cum stetea, naltă, suspendată în aer, pareă umbra arhangelului de pază ce lumina visurile unui copil inocent. Era icoana distingibilă, dulce albă, dintr-un vis noptos, era speranța într-o viață neagră și sfarmată... nu era femeie. Și acea speranță eu o ucideam în inima mea, în fruntea mea. Candela s-aprinse mai tare, și fața ei [ce] se-ndrepta palidă spre ceruri era inundată de rugăciune. Ochii era seci și arzători, minile se unise astfel încît albumul căzuse la picioarele ei, și eu, căzut din scaun într-un genunchi, priveam la ea, la fața ei luminoasă încadrată de aure[o]lla

vergină a sințeniei, priveam la ea consternat. Privirea mea se ridică și lovi pe a ei. Atunci ochii ei seci se aplecară la mine și, privind lung și ținând în ochii mei — se împlură de lacrimi mari și ea se dete jos de pe scaun. Eu mi-ntorsei scaunul și, puindu-mi mâna pe frunte, îmi plecai capul asemenea unui criminal.

Ea se apropie de mine — stătu mult și drept în fața mea, asemenea unei statue — apoi îngenunche la picioarele mele și-și rezim[ă] pieptul și coatele de genunchii mei. Părul ei cel despletit și în dezordine încadra fața cea mai palidă și mai frumoasă din lume.

— Tomo! zise ea c-o voce plinsă și ținând minele mele unite în minele ei albe și mici, ca și când s-ar fi rugat la mine de o grație — Tomo, repetă ea plângând, nu mă poți tu iubi pe mine?

Eu dezbinai minele ei, cari căzură în jos — o mână a mea îi coprinse gîtul ei de lebădă, iar cu cealaltă îi desmierdam fruntea ei neună de amor.

— Sofia! zisei eu c-o milă nemărginită, Sofia, fii sora mea, copilul meu — căci amorul tău, deși e amorul vergin a unui înger, totuși ar trebui să stingă în sufletul meu icoana unei alte, unei moarte — dar spre-a-o stinge trebuie să ucizi acest suflet. Fi-vei tu așa de crudă, amica mea, îngerul meu — fi-vei tu așa de crudă ca să omori acest suflet care nu mai poate reîntineri? Căci nu mai poate reîntineri, copilul meu..., un amor, unul singur, curat ca cristalul, a trăit în sufletul meu și cu acela mă voi înfășura și-n mormint. Dar... eu n-am avut frate, eu n-am avut soră! Părinții meu au murit, oasele lor s-au amestecat cu pămîntul. N-am nimica în lumea asta. Amici ce mă trădă, amante cu buzele de gheață ce nu le iubesc, o națiune ce se desprețuiește pe sine însăși — iată avere[a] inimei mele. Și tu... tu ești așa de sinceră, așa de curată, așa de nobilă. De voiam, te înșelam — dar să te-nșele cineva pe tine... se poate? Nu mă iubi, copilul meu — nu mă iubi, căci voiesc să fii fericită. Cîți nu s-or fi uitat în ochii tăi aceștia mari și plini de raze, cîți n-or fi admirat în taină

această față sintă și frumoasă, cîți n-or fi dorit o zîmbire tristă de-a ta, o ochire senină din ale tale? Și tu-i lași pe toți, copilul meu, pentru de-a-nngenunchea înaintea unei pietre reci și fără inimă. Sofio! scapă-te pe tine însăși, căci eu nu te pot scăpa. Nu mă iubi, te conjur, te rog, căci acest amor te va omori.

Dar ea-și întinsese minile și se ține[a] cu ele amîndouă de pieptul meu. Privea stinsă de pasiune în fața mea asemenea unei ființe insense. Ochii ei priveau fixi și pasionați în ochii mei, minile ei îmi strîngea[u] haina, buzele ei se-nvinețise de pasiune furioasă.

— Nu voi! țipă ea mai tare — nu pot! adăugă ea încet. Tomo, șopti ea încet și repede, nu cer să mă iubești — nu, nu! am fost nebună cînd am cerut-o! Dar să mă lași să te iubesc eu — să te iubesc cum știu eu. Voi păstra în inima mea amorul meu și-l voi mîngăia cu furie, cu furia unei tigrese ce-și mîngăie copilul născut în pustiu. Nu știi tu cît te-aș iubi, scumpul meu, adoratul meu! Știi-tu ce ești pentru această inimă sărmană și zdrobită. Știi tu ce ești pentru acest cap sărman și nebun de amor? O, tu nu știi, căci tu n-o poți ști, și eu nu găsesc cuvinte de-a ți-o spune. D-ai ști-o, amicul meu, tu ai ave milă de mine, ai minți cel puțin că mă iubești, căci eu nu cer realitatea — minte-mă numai, e destul pentru ca să mă faci fericită.

— Aide de! Sofia, zisei eu ridicînd-o din genunchi și punînd-o să șadă pe genunchii mei. Taci, copilul meu, cum poți vorbi astfel.

Ea tremura de iritațiune și d-o durere convulsivă și pasionată. Își ștersese cu minica lacrimile, iar eu[o] strîngeam la pieptul meu și o legănam pe genunchi astfel cum leagăna un tată pe copilul său ce se bosumflă. Ea plinse convulsiv, ascunzîndu-și apăsât fața pe pieptul meu, păn-își răcori inima ei plină de durere și ochii plini de lacrimi. Încet, încet ea se liniști, lacrimile ei, ce le ștergea cu dosul mine[i] se sfîrșiră și, cu ochii încă umezi, ea se uită drept la mine-n față, ea surise.

— Nebuno, zisei eu surizînd și sărutîndu-i ochii.

— De mi-ai fi tată, or frate, ce bine ar fi, zise ea, dar așa nu-mi ești nimica, nimica — neci văr măcar.

— Aide, uită, uită! copilul meu.

Mina mea se puse încet pe inima ei, ca să simtă de bate. Ea o apăsă mina mea cu a ei peste inima-i și zise c-un ris argintiu:

— Vezi că nu mai bate?

Dar ea mințea.

— Și... ești împăcată? da? zisei eu, fericit de surîsul ei.

— Da... și nu. Nu — de nu-mi vei promite că vîi și mine — și poimîne. Îți voi cînta la piano, îmi vei spune povești și te voi iubi ca pe un frate. Vom fi amici buni, buni.

— Da.... buni! zisei eu mîngăindu-i minile și sărutîndu-i-le, albe și dulci cum erau... Da, voi veni.... și-mi vei cînta pe Palestrina și eu, mulțumit, îți voi săruta minile și ochii... și tu-mi vei săruta fața, ca o fată cuminte tatălui ei ce-o laudă — și vom citi împreună și vom cînta împreună — ca acum.

— Dar fără scene tragice, se-nțelege, adaose ea surizînd.

Ea se rupse cu viociune din brațele mele ce-o coprinse și, cu talia rezemat[ă] de masă, se aplecă asupra-i spre a aprinde lampa. Degetele ei țineau apringioara asupra flăcării, și fața sa asupra lampei aprinse pareă atît de palidă, dar atît de fericită — atît de senină.

Eu mă sculasem și-o priveam. Brațele mele se întinsese și, aruncîndu-se de gîtul meu, buzele ei încrînte și setoase căutau gura mea. Apăsai o sărutare lungă și înfocată pe acea guriță mică asemenea unui boboc de roză și luîndu-mi pălăria zburai ca nebun pe treptele cele de marmură cenușie a palatului tătine-său. Ajunsei în umila mea locuință de vis-à-vis și, nebun de instincte stîrnite cu nendurare în pieptul meu, mă aruncaî intîns pe pat și-mi ascunsei fața aprinsă în perini.

Cînd mă-ntorsei, luna lumina prin fereastră și lovea fața cea palidă a lui Toma. Asta mă liniști. Îmi luai ciubucul și steteam cu el aprins și culeat astfel cînd ai intrat și tu. Ți-a

duci aminte ce ți-am spus atunci și nu mai trebuie să ți-o repet.

Ms. 2255, 199 r. -- 203 r. + 202 v.

[CINE A VĂZUT O-NMORMINTARE-N BUCUREȘTI]

Cine a văzut o-nmormintare-n București. În carul mortuar, pe-amindouă laturile cu câte-un alb inger de marmură, zace sicriul deschis... pe o perină de atlas alb brodat cu negru zacea capul cel palid cu răsfiratele bucle negre ale moartei. Căii îmbracați în negru mergeau în pas după melancolicu tact al ~~marșului~~ de moarte — preoții în haine de mătase roșie și verde brodată cu aur citeau murmurind — înaintea carului funebru — 12 fete îmbrăcate-n alb și voalate cu alb pareau triști ingeri ai durerii ce acompaniau pe angelica lor soră la mormint. Angelica lor soră! Haina de atlas albă spinzura afară din sicriu — minile mici și unite țineau o cruce mică de os alb, buzele erau strinse, iar în jurul frunții era o coroană de roze albe și de beteală de aur. Fața ei vinată, ochii cei mari, infundați, închiși — o espresiune de durere zimbitoare — iată țărina cea frumoasă a Dochiei. Cântarea monotonă a preoților bătrini, pasul cel alene a convoiului, muzica cea somnoroasă a marșului, fetele albe a căror ființe erau enigme vii, atât lumea ce se mișca pe stradă, pe când din turnul bisericii sunau geniile amorțite a limbei de aramă, care se suiau ca un plin de durere către norii cei suri ai cerului. Mă uitam la cer în sus cu ochii pe jumătate închiși. Oare de ce să nu mi se fi părut că, palidă și sintă, în haina lungă de atlas, pe fruntea ei coroana de roze albe și-n minile unite pe piept crucea, cu ochii umezi ridicați la cer asemenea unei rugăciuni, sufletul ei se-nalța printre norii risipiți asemenea umbrei albe a unei martire, se înalța prin ploaia de raze, prin ninsoarea de stele, până ce albețea ei se pierdea în albețea luminei argintii a cerului. O răpca la cer un cintec sublim neauzit decît [de] mine, cintecul aceluia maestru divin în țipetele sale, Palestrina!

Ms. 2255, 178 r.

Basmul cel mai fantastic, istoria cea mai crudă n-a putut să-și imagineze vodată răceala cea putredă a acestor muri naldi, a acestor bolte negre și teribile ca înnoratul cer de noapte, a acestor zăbrele groase ca brațul de bărbat și încolăcite ca șerpii. Prin acești șerpi de bronz pătrunde din cînd în cînd lumina galbenă a lunei, ce face să răsfrîngă mur de mur în țîsniri uriașe și fantastice — și de-acestea fantasmă eu fug din colț în colț, lăntuit în lanțuri grele, cu ochii înfundați și rătăciți, tirîndu-mi în brațe mormanul de paie mucedă pe care dorm. Fug de-o rază palidă, căci se-ntrupează în duh, în umbra cea urfă a morții, fug de umbra unui zid căci îmi pare un uriaș de piatră, ce-și ridică pumnii ca să mă zdrobească. Gîndesc să-mi împletesc din razele lunei un laț ca să mă spinzur de el — și să mor. Gîndesc să-mi izbesc fruntea idioată de pietrele negre și patrate ale murilor ca să-mi sparg țeasta, să umplu pietrișul umed cu singerații mei creieri. Adeseori mă prind pe mine însumi asupra acestor cugetări, mă prind de piept, mă zgudui, mă-ntreb: „Ce vrei să faci, tilhar de viețe, vrei să te omori?” Apoi mă-ncovrig tremurînd de frig sub un stîlp de piatră, îl coprink cu înghețatele și osoasele mele mini, îl string la pieptul meu, în care abia mai bate inima bolnavă, mea îl string cu furoare, doar va ave milă și mă va-ncălzi. Dar piatra e rece — rece ura tiranului. Suflu în înghețatele palmi, dar suflarea mea e rece ea însași. Inimă, inimă, cum nu mai ai atîta căldură. O stafie urită, bărboasă, cu părul bătut și sur de praf, mă acatăr în hainele rupte, mai mult gol, de zăbrelele de aramă și-mi espun fața și pieptul la cite-o aurită rază de soare care de milă mai ajunge până la mine. Și-ntr-acest caos uricios și pustiu să nu am pe nimeni. Adînc sub ziduri curg verzile unde ale Nevei amestecate cu mari bolovani de gheață. Cum nu is și eu un bolovan de gheață? Vîntul urlă înghețat și-mi aruncă ninsoarea cea mărunță-n față — o, e ger — cum nu-s și eu vîntul cel cu ger? ci-s om. Dumnezeuul meu! om!

M-a dus în sala dreptății celei nedrepte. Era cel puțin cald în sala aceea. Masa era neagră, pe ea crucea pe-un evangeliu. Fețele judecătorilor cu conștiința sclavă, cu fața rece și nepăsătoare ca arama, cu fruntea mică și stupidă mă-nfioră. Și cu toate acestea ștreangul ar fi fost o binefacere pentru mine. Am privit în fața acelor juzi ai gladiului și i-am rugat să-mi dea moartea. Ei au ris. Știam eu ce voia să zică risul lor. M-a dus îndărăt în închisoare, dar de astă dată mi-a dat haine, proaste dar calde. Vîntul șuiera amar împrejurul zidurilor puternice și-și scutura toată zăpada în fruntea și în coastele murilor negri și fantastici. Neva e-nghetată — o lună vinătă-roșie trece prin mijlocul norilor creți și de coloarea plumbului.... și raze vinete pătrund prin zăbrelele groase. Deodată incuietoearea uriașă a ușei a început să se zvîrcole înăuntrul ei întoarsă de-o cheie. Mi-am recomandat sufletul lui Dumnezeu, căci credeam că vin să mă omoare. Intră temnicerul bătrîn cu barba roșcată și lungă, cu căciulă de blană, îmbrăcat el însuși în o blană, cu fața vinătă, c-o legătură de chei mari și teribile, c-un felinar. El era urmat de soldați cu sabiile scoase, cari luceau slab în lumina felinarului. Îmi ordonă să mă scol.

Turnul unei biserici de pe Neva sună melancolic trei ore după miezul nopții. Ieșirăm din închisoare, în curtea ei încunjurată cu nalte ostrețe de fier până la gigantica poartă de piatră. M-am uitat înapoi să văd acel negru palat de uriaș, ce s-alță în cer asemenea unui munte în patru colțuri. Deschise poarta. Afară aștepta o trăsură neagră asemenea carelor mortuare. Credeam că mă duce la supliciu. Mă suii. În fundul trăsurii ședea un bătrîn galben ca moartea, cu capul pleșuv și încoronat de vreo cîteva fire de argint, cu lanțuri grele de mini și de picioare. Era companionul durerilor mele. Șezuri alături cu el, dinaintea noastră ședeau soldați, dinapoia trăsurei — cazaci călări. Bătrînul plîngea. Cîntu cocișului poeni în aer și carul cel negru zbura, zdrobindu-și roțile de pietrele înghețate ale pavagiului. Luna fugea prin nori

noi fugeam duși de-o scartă de fier. Mă bucuram c-o să mor în curind, dar, vai, decepțiune! Ieșirăm afară de barieră la o căsuță mică. Acolo ne coborîm din căruță ca să ne punem într-o sanie c-un cal numai — c-un soldat cu pușcă și c-un cociș înarmat și el. Sania zbura ca o nălucă a văzduhului prin cîmpia cea albă sub cerul arămiu. Zburam mereu asemenea viselor teribile a poeților norvegiani pînă cîmpii numai de neaună, în urletul cel departat și flămînd al lupilor în vîljiul geros al vîntului, zburam la Sibir.

Din ce în ce mai pustie, din ce în ce mai șes, neci lupii nu se mai auzeau, cerul era mai senin și luna era mai moartă, nimica nu se mai azea în pustia de zapadă decît pocnetul șuierător, vijliitor a cnutei de cazac plumbuite. Numai din cînd în cînd treceam pe lîngă o colibă acoperită d[e] zapadă, care fuma în pustie. Acolo se schimbau caii. Am mers, am mers pînă ce am ajuns la satul sibiric unde era să mă coloneze pe mine. Era aproape de marea înghețată.

Aicea vinez — mi-am cumpărat din orașul sibiric patine cu cari colind pe gheață nopți întregi, cu gîndul apriat de-a mă rătăci, de-a da în apă... de-a muri. Adesea zbor astfel noaptea prin cîmpiile de gheață, cu cojocul nins, încît par un om de zăpadă — zbor ca o viziune a Nordului — paream că vinez departatele stele înecate în Orient, neguri și stînci de gheață ce se ridică verzi cu fruntea ninsă în razele lunii. Adesea răsare lumina polară cu înmiile și sublimele sale colori și se răsfrînge asemenea [unui] luminos vis ceresc în valuri verzi și întunecate ale mării înghețate. Stîncile se-mbracă cu raze de diamant și zafir, valurile par a trăi, neaua cea îndelungă a cîmpiilor de gheață se coloră fantastic, și prin acea feerie lungă, frumoasă, teribilă zboară lunecînd o [singură]* ființă vie, palidă ca o umbră, visătoare ca [o] noapte, cîntînd doine de primăvară.... eu!

Stele mari și aurite incunună frunțile munților de gheață, a căror poale se pierd în valuri etern rebele, etern spumegînde; pînă ele vezi cîte-un animal de mare ridicîndu-și capul de

femeie și lătrind dureros — luna e o tabla rotundă de aur, mai mare și mai frumoasă, și cimpiile par a fi întinse, infinite oglinzi de argint sur.

Calde doine de primăvară, doine de-a lui Bujor, contrasta dureros cu iarna eternă și-mi storcea lacrimi. Cine știe dacă într-o zi, rătăcit prin aceste cimpii de gheață, nu voi cadă în mare, înmormintat acolo până la învierea morților, în fundul mării înghețate... Poate că acolo să fie frumos, să fie palate de smarald, să fie zinele valurilor turburi.... ele însă blonde și cu ochi albastri ca idealele lui Ossian. Și m-aș răsfăța pe sinurile lor albe ca neaua de argint, și le-aș săruta ochii străluciți ca stelele, și le-aș săruta buzele roșii ca roza al luminei polare. Se poate ca bătrînul și întunecatul Nord să aibă fete[le] lui de-mpărat în palatele mării mume, se poate cum că razele stelelor blonde să pătrundă prin înaltele bolte de smarald a palatelor din fundul mării. Se poate că în acea atmosferă care n-o fi decît un etern joc de colori prismatici s-ar găsi și pentru mine un loc unde să dorm în reflecțiunea luminelor colorate, să cînt în cîntecul absurd al valurilor! Îmi place să privesc cîte-o uriașă stană de gheață și să-mi închipuiesc cum că e bătrînul și înghețatul rege Nord, care se uită, rizind cu vîntul, în fundul mării, unde-și scaldă picioarele slabe, pe cînd nori cenușii îi acoperă fruntea cu niște plete sure de bătrînețe. Dar adesea cînd aștept în cîmpie ca steaua polară să se ridice din înghețata mare, atunci ca, cînd răsare, mi se pare o strălucită față de sintă încununată cu raze de aur, o față frumoasă, albă, zîmbitoare pusă pe-un palid corp în vesmînt de negură... Poesis! Și vîntul urlă mai amar, și valurile se scutură mai înfricoșate, și stîncile rid și suieră — numai eu stau cu ochii țintiți asemenea unei statue, la acea stea polară, la acea față de sintă.

Aș fi vrut să mă prefac și eu într-o stîncă de gheață, să privesc etern răsăritul stelei polare.

UMBRA MEA

Adeseori cînd stau înaintea fumegătoarei lumini galbene a lampei mele, cînd mă uit în ochiul ei cel roșu — cînd deschid cite-o carte bătrînă plină de nerozii bătrîne, de credințele unei lumi cu capete îndealtfel ca și a noastre (lucru ce arată relativitatea adevărului), adeseori zic, conversez cu lampa mea verde și veche și mă uit sub cojocorocul ei, cînd filiiie fantastic, ca și cînd i-ar fi dor de tavan. Cînd privesc vis-à-vis de mine, în păretele rău văruiat, văd onorabila mea umbră, cu nasul cam lung și căciula peste ochi și-mi fixează ochii la ea și cuget... cugetarea mea e vorbă pentru ea, căci ea mă înțelege și-mi răspunde tot în gândiri lungi și deșirate la ceea ce-o întrebam, fără ca să mă mulțumească acele răspunsuri, căci nu vorbesc în gînd decît eu cu mine. *Eu cu mine*. Ciudat! Această despărțire a individualității mele se făcu izvorul unei cugetări ciudate, care mă făcea să fixează aspru și lung umbra mea, astfel încît ea, jenată de-atîta căutătură, prindea încet, încet conture pe perete, până ce deveni clară ca un portret zugrăvit în ulei, apoi se-ngroșa plastic din perete afară astfel încît sări din cadru jos și mă salută surizînd, ridicîndu-și căciula din cap.

— Seară bună, domnul meu, zisei eu, și-i întinsei mîna, dar dedeam în vînt, căci umbra deși îmbrăcată, deși frumoasă, nu era totuși alta decît umbră. Îi oferii un scaun și ea șezu.

— Ești nemulțămît cu lumea, zise surizînd.

— Da, răspund eu asemenea surizînd.

Se-nțelege că acuma n-am făcut decît a relua firul cugetărilor și a sta de vorbă cu reflectul meu asupra diferitelor problema ale omenirii.

— Știi ceva, îi zic eu, te las pe pămînt în locul meu. în împregiurările mele — și eu mă duc de-aicea să-mi petrec cităva vreme în lună. Unde nu-s oameni, nu poate fi ură — și de-accea am decis de-a-mi petrece undeva singur, fericit, fără grijă, — iar tu să petreci pe pămînt în locul meu, cu simpla îndătorire de-a însemna în ziarul tău tot ce ți se va petrece — memorii pe care le voi citi și eu.

Lampa ardea între el și mine, cartea sta deschisă, în care un pendant dedese curs cugetărilor sale asupra lumii, orologiul zbîrniia răgușit 12 oare, umbra mea se culcă pe patul de scindură acoperit c-un paier, iar [eu] îmi luai mantaua de-a umere, mă uitai ieșind din casă prin borta ușei la fata stăpînei din casă, care tocmai se dizbrăca ca să se culce și ea, apoi pe virful degetelor trecui prin bucătărie, prin tindă și cînd [ieșii] afară închisei ușa după mine și începui a merge încet, încet în lumina lunii, pe stradele largi ale orașului cu ferestre și porți închise, cu ziduri albe și gălbenite de lună, cu perdelele lasate, cu cite un păzitor de noapte cu mustația infundată în gulerul și gluga mantalei și c-o prăjină subsuori, în fine o liniște somnoroasă, un aer cald de vară, o lună strălucită, stele de aur ce-și închideau pleopele spre a le deschide iar. un cer albastru și fără nori, case nalte, a căror streășini de caramidă se uitau în lună, iată tabloul. Fetele ce dormeau în budoarele lor pr[o]fumate, mingaiate de-un roi de visuri de aur, studenți cari dormeau cu capul pe cărți visînd ministerii. dandii visînd vinări și cai, proști nevisînd nimica — ce-mi păsa mie de lumea asta ce dormea, pe care o uram și o păraseam spre a nu reveni poate în ea. Pasurile mele grele pocneau în petrele pătrate ale stradelor, eu mă-[n]lășasem infundat în manta cu pălăria peste ochi și mergeam astfel pe lumina-

tele strade, fără ca luna să-mi facă vo umbră pe ziduri, căci pe-a mea o lasașem acasă, astfel încît eu însumi nu paream a fi decît o umbră nepricepută ce fugea pe murii caselor înșirate pe rînd. Cam la finea orașului era o casă galbenă cu ferestrele lucii argintate de lună, cu perdele albe. Bătui încet în ea.

— Tu ești? răspunse o voce dragă și molatecă ca de copil.

— Eu, deschide fereastra, nu e nimeni pe strade, nu te poate vedea nimeni, și-apoi chiar de te-ar vedea...

Fereastra se deschise încet, perdeua se dădea într-o parte, și dintre creții perdelei apărură, frumos și palid, capul blond al unui inger. Luna cadea drept în față, astfel încît ochii ei albaștri străluceau mai tare și clipeau ca și loviți de razele soarelui. Sub alba haină de noapte, de la gît în jos, se trădau bucurii sinilor, iar minuțele și brațele ei albe și goale până [în] umeri mi se întinseră — și eu le inundam cu sărutări.

Un moment și eu sărisem în fereastră și-i coprinsesem cu minile gîtul ei gol, apoi îi luai fața în mini și-o sărutam cu atîta ardoare, o stringeam cu-atîta foc încît îmi paream că-o să-i beau viața toată din gura ei.

— Onda! zisei eu încet, netezindu-i părul ei de aur. Onda, știi tu ceva, vino cu mine în lună, vom trăi așa de fericiți acolo, neconturbați de nimeni, tu pentru mine, eu pentru tine, din visurile noastre vom face castele, din cugetările noastre măr cu miliarde de unde, din zilele noastre veacuri de fericire și de amor. Hai în lună! Lasă-ți umbra ta acasă, cul-o în pat, iar tu vino cu mine prin ninsori de stele și prin ploii de rază, până ce departe de acest pămînt nenorocit și negru, îl vom uita pentru că să nu ne avem în minte decît pe noi.

— Haide, dar, zise ea încungiurînd gîtul meu cu brațele ei albe și punîndu-și gura pe gura mea.

Sărutarea mă împluse de geniu și de putere creatoare. Astfel îmbrățișată arunca neagra și strălucita mea manta peste umerii ei albi, i-ncungiurai talia c-un braț stringînd-o tare la pieptul și la gura mea, iar cu cealaltă mînă fluturînd cealaltă parte a mantalei ne rădicam încet, încet pînă aerul luciu și

strălucit de razele lunei, prin nourii negri ai cerului, pin roiurile de stele, pin ploaia de raze — până ce ajunserăm în lună. Călătoria noastră nu fuse decît o sărutare lungă. O lăsaî acolo, în aerul cald de pe malul mirositor a unui lac verde și strălucit, și mă-ntorsei pe pămînt și vrăjindu-l, îl băgai într-o nucă, iar nuca o făcui un mărgaritar stropit cu aur și mărgaritarul îl aruncai în fundul unei mări. Mărimea fiind numai relativă astfel încît ceea ce nouă ni-i mare altora li se pare mic, se-nțelege că atomii microscopici din acel margaritar a cărui margini li era cerul, stropii — stele și lună și soare — acei pitici aveau regii lor. purtau războaie, se urau mereu, inchipuindu-și diferite bazaconii despre inchipuita lor mărime! Eu uitîndu-mă c-un microscop, prin coaja cea subțire a mărgăritarului, toată întunecata lor lucrare[era] astfel încît, oricît volumul lor devenea de mic, ura lor era tot aceeași, încît mărgăritarul trebuia să crape de ură. Îl aruncai în mare și mă-ntorsei la iubita mea din lună căreia[-i] povestii toate ce făcusem.

Iubitei mele îi făcui haina de-un gaz albastru deși străvezii ca aerul, prin care se rădica ea în albeața cea strălucită a rotundelor sale membre; — în părul ei blond așezasem o citadelă de diamante, sinul ieșea vergin, rotund și mic din haina decoltată — astfel ne primblam, eu cu mina în jurul gîtului ei, prin umbroasele și balsamatele dumbrăvi ale lunei, pe lingă adormitele lacuri, pe lingă plingindele izvoare, și numai privighetori cu glas de argint zburau cîntînd din creangă-n creangă și umpleau aerul de note divine. Cînd ne așezam în luntre valurile ascultătoare minau neporuncit după gîndirea noastră luntrea cea aurită, în care iubita sta culcată în mari perini de matase, iar eu așezasem capul meu în poalele ei, și visam ceea ce aveam. Acest amor pacific și dulce ca ideea eternității, fără neci o eugetare or o dorință nevergină, acest amor era aerul vieții noastre, sărutarea copilărească, dulce, profumată a gurelor noastre, impletirea angelică a brațelor noastre — un amoriu sint! Lumea mea nu era decît icoana ei strălucită, lumea ei fața mea cea palidă încadrată de păr

negru. Această viață era un basm strălucit și înstelat. Acolo era între dumbravi verzi și între stîncii cenușii și un lac cu apă de aur. Cînd [ne] scăldam acolo rîzînd și sub privirea cea înamorată a lunilor, stropeam unul în altul cu lungi șiroaie și stropi de stele, care rămlînd pe sinul ei, străluceau pe albul ei corp până ce uscîndu-se într-un cerșaf țesut din argint, corpul ei alb era și mai neted, și mai dulce, și mai strălucit.

Adesea ea se prefăcea că se supără și se ascundea prin tufișele labirinticei grădini. Deși o strigam, ea nu răspundea până ce nu-mi prefaceam vocea în privighetoare, astfel încît, plîngînd dureros prin frunze, o vedeam cum vine în estaz și cu ochii umezi, până ce o prindeam în brațe și o mîngăiam pe pieptul meu, pe nebunata copilă!

Ca să petrecem făcurem un joc de cărți. Regii, reginele și fanții de pe cărți era toți chipuri copiate din basmele ce ni le spuneam spre petrecere serile — iar fiindcă nu aveam bani, ea se duse la un lac. Acolo fieștecare frunte de val reflecta o stea... Ea intră încet în apa lacului și prinse încet, încet cu mîna din fiecare frunte de val cite o stea, ca și cînd ar fi prins albine de aur — apoi punîndu-le în poală le aduse în casă și le vărsă pe masă. Astfel jucam cărți pe o frumoasă masă de marmură, și jocul nostru era o poveste lungă și încurcată, căreia nu-i mai dam de capăt până ce nu încetam beți de somn.

Dar somnul nostru! Brațe în brațe, tologiți în perini de matase galbenă ca aurul — gura mea apăsată pe a ei, visam amîndoi unul și același vis, care nu era decît o repetare magică a vieții noastre fără dorințe. Ne visam în ceruri cu oglinzi de argint și cu sale întinse, pin aer pluteau ingeri cu haine de aur și cu aripi de colorile curcube[ului] și ncinși în brîie de curcubeu, iar blondele lor capete erau încadrate de lungi plete de aur, și ochii albastri se plecau timizi și [mari]*, și pleope și gene lungi. Portale cu stîlpi nați de aur, galerii de marmură albă, stele albastre pe plafondele de aur a saelor mari — toate pline de un aer răcoare și mirositor; numai o poartă închisă n-am putut-o trece neciodată. Deasupra ei în triumghi era un ochi de foc și deasupra ochiului un proverb în literile strimbe

ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu — proverbul o enigmă chiar pentru ingeri. Iată viața visurilor noastre.

Cînd ne deșteptam din somn, aurora celor doi sori, în haine roz culegea margaritarele de argint de prin grădinile noastre și, rîzînd cu glasul ei de ciocîrlie, ni le arunca din poalele ei pe fața [și în] patul nostru.

Roua rece cadea pe sinul verginei mele iubite, și ea se trezea la frig și ținîndu-și ochii închiși își strîngea împrejurul umerilor ei goi plapoma țesută din argint și din colori de curcubeu. Cînd însă deschidea ochii, sorii răsărea[u] calzi și frumoși, iar [noi] ne sculam rîzînd somnoroși unul de altul, apoi spălîndu-ne fețele în bazine de marmură, ieșeam afară în aerul cald și strălucit a fericitei noastre lumi. Și viața se-ncepea din nou fericită și lină, o eternă repetițiune a fericirii de ieri.

Ms. 2255, 184 r.v. — 185 r.v. (cca 1871—1872)

SĂRMANUL DIONIS

Novelă

...și tot astfel, dacă închid un ochi văd mina mea mai mică decât cu amindoi. De aș ave trei ochi aș vede-o și mai mare, și cu cît mai mulți ochi aș ave, cu atîta lucrurile toate dimprejurul meu ar păre mai mari. Cu toate astea, *născut* cu mii de ochi, în mijlocul unor arătări colosale, ele toate în raport cu mine, păstrîndu-și proporțiunea, nu mi-ar păre nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte, și toate celea din ea scăzute în analogie, locuitorii acestei lumi, presupunîndu-i dotați cu organele noastre, ar pricepe toate celea absolut în felul și în proporțiunile în care le pricepem noi. Să ne-o închipuim, *cacteris paribus*, înmiit de mare — același lucru. Cu proporțiuni neschimbate — o lume înmiit de mare și alta înmiit de mică ar fi pentru noi tot atîta de mare. Și obiectele ce le văd, privite c-un ochi, sunt mai mici; cu amindoi — mai mari; cît de mari sunt ele absolut? Cine știe dacă nu trăim într-o lume microscopică și numai făptura ochilor noștri ne face s-o vedem în mărimea în care o vedem? Cine știe dacă nu vede fiecare din oameni toate celea într-alt fel, și nu aude fiecare sunet într-alt fel — și numai limba, numirea într-un fel a unui obiect ce unul îl vede așa, altul altfel, îi *unește* în înțelegere. — Limba? — Nu. Poate fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiților oameni — numai individul, acelaș rămîind, o aude într-un fel.

Și, într-un spațiu închipuit ca fără margini, nu este o bucată a lui, oricît de mare și oricît de mică ar fi, numai o picătură în raport cu nemărginirea? Asemenea, în eternitatea fără margini nu este orice bucată de timp, oricît de mare sau oricît de mică, numai o clipă suspendată? Și iată cum. Presupunind lumea redusă la un bob de rouă și raporturile de timp, la o picătură de vreme, seculii din istoria acestei lumi microscopice ar fi clipite, și în aceste clipite oamenii ar lucra tot atîta și ar cugeta tot atîta ca în evii noștri — evii lor pentru ei ar fi tot atîta de lungi ca pentru noi ai noștri. În ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuzorii ale acestor cercetători, în ce infinire de timp clipa de bucurie — și toate acestea, toate, ar fi — tot astfel ca și azi.

...În faptă lumea-i visul sufletului nostru. Nu există nici timp, nici spațiu — ele sunt numai în sufletul nostru. Trecut și viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un șîmbure de ghindă, și infinitul asemenea, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă. Dacă am afla misterul prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordini de lucruri care sunt ascunse în noi, mister pe care l-au posedat poate magii egipteni și asirieni, atuncea în adîncurile sufletului coborîndu-ne, am putea trăi aievea în trecut și am putea locui lumea stelelor și a soarelui. Păcat că știința necromanției și cea a astrologiei s-au pierdut — cine știe cîte mistere ne-ar fi descoperit în această privință! Dacă lumea este un vis — de ce n-am putea să coordonăm șirul fenomenelor sale cum voim noi? Nu e adevărat că există un trecut — consecutivitatea e în cugetarea noastră — cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, aceleași întodeauna, există și lucrează simultan. Să trăiesc în vremea lui Mircea cel Mare sau a lui Alexandru cel Bun — este oare absolut imposibil? Un punct matematic se perde-n nemărginirea dispozițiunii lui, o clipă de timp în împărțibilitatea sa infinitezimală, care nu încetează în veci. În aceste atome de spațiu și timp, cît infinit! Dacăș pute și eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu pînă în acea fază a emanațiunii lui

care se numește epoca lui Alexandru cel Bun de exemplu...
și cu toate acestea...

.....

Cu drept cuvânt oelitorul va fi clătit din cap și va fi în-
trebat — prin mintea cărui muritor treceau aceste idei?
Existența ideală a acestor reflecțiuni avea izvor de ema-
națiune un cap cu plete de o sălbătică neregularitate, infun-
dat într-o căciulă de miel. Era noapte și ploaia cădea măruntă
pe stradele nepavate, strimte și norioase ce trec prin noianul
de case mici și rău zidite din care consistă partea cea mare a
capitalei României, și prin bălțile de noroi ce împroșcau pe
cutezătorul ce se încredea perfidelor unde treceau niște ciu-
bote mari cărora nu le-ar fi pasat nici de potop, cu atât mai
virtos că aveau tureci care îngropau în ele pantalonii indi-
vidului conținut, îndată ce timpul devenea problematic.
Umbra eroului nostru dispărea prin șiroaiele ploaiei, care
dederă capului său aspectul unul berbece plouat, și te mirai
ce mai rezistă torentelor de ploaie — hainele lui ude — sau
metafizica. De prin crișme și prăvălii pătrundea prin feres-
trele cu multe geamuri mari și nespălate, o lumină murdară,
mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele.
Pe ici pe colo trecea cite un romantios fluierînd; cite un mito-
can cu capul lulea de vin își făcea de vorbă cu păreții și cu
vintul; cite-o femeie cu fața infundată în capșon își desfășura
trecătoarele umbre prin spațiul neguros, asemenea zeilor
intunecați din epopeele nordice... Dintr-o crișmă deschisă
s-auzea o vioară schingiuită. Metafizicul nostru se apropie
să se uite și razele pătrunseră prin ușă și-i loviră fața. Nu era
un cap urit acela a lui Dionis. Fața era de acea dulceată vinătă
albă ca și marmura în umbră, cam trasă fără a fi uscată, și
ochii tăiați în forma migdalei erau de acea intensivă volup-
tate, pe care o are catifeaua neagră. Ei inotau în orbitele lor
— un zîmbet fin și cu toate astea atât de inocent trecu peste
fața lui la spectacolul ce-l privea. — Ce era adică: Un băiet
de țigan cu capul mic într-o pălărie a căror margini erau sim-

simbolul nimerit al nemărginirii, cu ciubote în care ar fi încăput întreg și într-un surtuc lung de-i ajungea la călcii și care fără îndorală nu era al lui, schinjuia c-un arcuș ce rămăsese în câteva fire de păr și, cu degetele uscate, mișca niște coarde false care țîrfaiau nervos iară împrejurul-i frămînta pămîntul un ungur lung, cu picioarele goale băgate în papuci mari împhiți cu paie. Oricît de neplăcut să fi fost spectaculul pentru simțul estetic al călătorului meu, el avu o influință salutară asupra eroului nostru care, trezit din fantasiile sale metafizice, băgă de seamă că ploaia-l udase până la piele. El intră într-o cafenea de-alături, ca să se usuce. Ridicîndu-și căciula cea miștoasă, vedem o frunte atît de netedă, albă, corect boltită, care coincide pe deplin cu fața într-adevăr plăcută a tînărului meu. Părul numai cam prè lung curgea în vițe până pe spate, dar uscăciunea neagră și sălbatecă a părului contrasta plăcut cu fața fină, dulce și copilărească a băietanului. Își puse în cui paltonul ud și la aroma îmbătătoare a unei cafele turcești, ochii lui cei moi și străluciți se pierdură iar în aceea intensivă visătorie care stă citeodată atît de bine băieților, pentru că seriozitatea contrastează totdeauna plăcut cu fața de copil. Între acești muri afumați, plini de mirosul tutunului, de trîncănirea jucătorilor de domino și de cadențata bătaie a unui orologiu de lemn, ardeau lămpi somnoroase răspîndind dungi de galbenă lumină prin aerul apăsător. Dionis făcea c-un ereion un calcul matematic pe masa veche de lemn lustruit și adesea suridea. Surisul său era foarte inocent, dulce l-am putè numi, și totuși de o profundă melancolie. Melancolia în vîrsta lui este semnul caracteristic al orfanilor; el era orfan, o existență — cum sunt multe la noi — fără de speranță și, afară de aceea, determinat prin naștere la nepozitivism. În introducerea acestor șiruri am surprins unele din cugetările care-l preocupau în genere — și c-un asemenea cap omul nu ajunge departe — și mai cu samă cel sărac — și Dionis era un băiet sărac. Prin natura sa predispusă, el devenea și mai sărac. Era tînăr — poate nici optsprezece ani — cu atît mai rău... ce viață-l așteaptă pe el?... Un copist avizat a se cultiva

pe apucate, singur... și această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atît de visătoare. Lucruri mistice, subtilități metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet — e minune oare că pentru el visul era o viață și viața un vis? Era minune că devenea superstițios? Adesea își închipuise el însuși cît de triști, cît de lungi, cît de monotoni vor trece anii vieții lui — o frunză pe apă. Lipsit de iubire — căci n-avea pe nimeni în lume, iubitor de singurătate, în neputință sufletească de a-și crea o soartă mai fericită, el știa că în „această ordine a realității“, cum o numea el, nu-l va întîlni nici un zimbet și nici o lacrimă — neiubit și neurit de cineva, se va stinge asemenea unei scînteii după care nu-ntreabă nimenea — nimenea-n lume. Casa lui de pustnic, un colț întunecos și painjinit din archiva unei cancelarii, și atmosfera leneșă și flegmatică a cafenelei — asta era toată viața lui. Cine-ntreabă dacă și el are inimă, dacă și lui i-ar plăce să îmble frumos îmbracat, cum sunt întrebați atîția copii — dacă și el ar dori — să iubească? Să iubească — ideea aceasta îi stringea adesea inima. Cum ar fi știut el să iubească! Cum ar fi purtat pe mini, cum s-ar fi închinat unei copile, care i-ar fi dat lui inima ei! Adesea și-o închipuia pe acea umbră argintie cu fața albă și păr de aur — căci toate idealele sunt blonde — și parcă simțea minutele-i calde și înguste în minile lui, și parcă-i topea ochii sărutîndu-i, și parcă i se topea sufletul, ființa, viața, privind-o ... vecinic privind-o.

Pe ici pe colo pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărți, oameni cu părul în dizordine, ținînd cărțile într-o mină ce tremura, plesnind din degete cu cealaltă înainte de-a bate, mișcîndu-și buzele fără a zice o vorbă și trăgînd din cînd în cînd cu sorbituri zgomotoase cite-o gură din cafeaua și berea ce li stă dinainte — semn de triumf! Dincolo unul seria cu cridă pe postavul verde al biliardului; unul cu pălăria naltă pe ceafă și cu minile unite pe spate, c-o țigară lungă în gură, a cărei independență era mărginită numai de buzele individu-

lui, se uita — dracu știe, cu interes ori așa numai la un portret a lui Dibici-Zabalkanski atârnat în afumatul părete. Orologiul, fidel interpret al bătrînului timp, sună de 12 ori din limba sa de metal, spre a da lumii, ce nu-l asculta, samă că se scursese a 12-a oară a nopții. Dionis se porni spre casă. Afară ploaia încetase și, prin mrejele și valurile de nouri negri-vineți, luna trecea palidă și rece. În mijlocul unei grădini pustii, unde lobodele și buruienile crescuse mari în tufe negreverzi, se înălțau ochii de fereastră spartă a unei case vechi a cărei streșină de șindilă era putredă și acoperită c-un mușchi care strălucea ca bruma în lumina cea rece a lunei. Niște trepte de lemn duceau în catul de sus al ei. Ușa mare deschisă în balconul catului de sus se clătina scîrțîind în vînt și numai într-o țîtină, treptele erau putrede și negre — pe ici pe colo lipsea cîte una, așa încît trebuiai să treci două deodată și balconul de lemn se clătina sub pași. El trecu prin hațișul grădinei și prin zaplazurile năruite și urcă iute scările. Ușile toate erau deschise. El intră într-o cameră naltă, spațioasă și goală. Păreții erau negri de șiroaiele de ploaie ce curgeau prin pod și un mucegai verde se prinsese de var; cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidiurilor vechi și gratiile erau rupte, numai rădăcinele lor ruginite se iveau în lemnul putred. În colțurile tavanului cu grinzi lungi și mohorite painjenii își esercitau tăcuta și pacinica lor industrie; într-un colț al casei, la pămînt, dormeau una peste alta vo cîteva sute de cărți vechi, multe din ele grecești, pline de învățatură bizantină; în alt colț, un pat, adecă cîteva scînduri pe doi căpriori, acoperite c-un mindir de paie și c-o plapomă roșie. Înaintea patului o masă murdară, al cărei lemn grunzuos de vechime era tăiat cu litere latine și gotice; pe ea hîrtii, versuri, ziare rupte, broșuri efemere din cîte se-mpart gratis, în fine, o neordine într-adevăr păgînească. Luna își vărsa lumina ei cea fantastică prin ferestrele mari, albind podelele de păreau unse cu eridă: păreții posomorîți aveau, pe unde ajungea lumina lunei, două quadrate mari argintoase, ca reflectare a ferestrelor; pinzele de painjin străluceau vioi în lună și deasupra

cărilor dorminde în coț se ivea o îngerească umbră de om. Era animat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil ca de vro optsprezece ani — cu păr negru și lung, cu buzele subțiri și roze, cu fața fină și albă ca tăiată-n marmură și cu niște ochi albaștri mari, sub mari sprincene și gene hr-gi negre. Ochiul celui albaștri al copilului erau așa de străluciți, de un colorit atât de limpede și senin, în cît păreau că privesc cu inocența, cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului. Cu toate că acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește, însă minile cele dulci, mici albe; trăsurile feței de o paloare delicată, umedă, strălucită, moale; ochii de o adîncime nespusă, fruntea uscată și femeiește-mică, părul unduind, cam pre lung — te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite. Visătorul Dionis se opri în dreptul celui portret care sub lumina plină a lunii părea viu — ochii lui erau plini de o superstițioasă nerozie, el șopti încet și cu glasul înecat de lacrimi: „Bună sară, papă!“. umbra părea că-i surîde din cadrul ei de lemn — el s-apropie și sărută minile portretului, apoi fața, gura, ochii cei de foc vinăt. Înecat de iubire pentru o ființă care nu mai exista, ar fi dorit ca etern să ție astă noapte cu aerul răcoare limpezit de lumina lunei, vecinic ar fi dorit să ție dulcea, neînțeleasă, dar atât de fericita lui iubire. Va să zică asupra acestui chip își concentrase el amorul lui — atîta formă avea pustiita, sărmana lui viață — un portret!... Da, era tatăl său, cînd fusese în vîrsta lui de acum. Mumă-sa, o femeie palidă, naltă, blondă, cu ochii negri, îi vorbise adesea de tatăl său; de acel copil cine știe cîm rătăcit în clasele poporului de jos. Misterios, fără să spuie cuviva secretul numelui lui, el ședea în casa preotului bătrîn a cărui fiică era Maria. Ei se iubiră. În toată ziua el îi promitea că taina sufletului său își va ave sfîrșitul, că el o va lua de soție, că o soartă aurită o așteaptă. Dar într-o zi el primi o serisoare cu sigil negru — o deschise — o ceti — o rupse bucăți și cu ea mintea sa — o copie de pe un testament părea a fi după cît se putea pricepe din bucățile rupte. El muri în spitalul de

alienați — palid, mut până-n ultimul moment, preocupat pare că de a ascunde un secret mare.

Fructul amorului acestor oameni fu Dionis.

Văduvita sa mumă îl crescuse cum putu din lucrul minilor ei — mini delicate de doamnă — fața ei palidă ca ceara, ochii ei de-o întunecată blîndețe aveau numai pentru el grijă și înțelegere — pentru el — și pentru portret. De copil încă el admira ochii cei frumoși ai portretului ce luceau ca vii în orbitele lor. Ce frumos a fost papă! zicea el surizînd și mumăsa, auzindu-l, își ștergea într-ascuns lacrimile ei.

— Ochii? nu-i așa Dionis — ochii!

— Da, mamă!

— Acești ochi!... O dacă i-ai fi văzut tu acești ochi vreo dată în viața ta și s-ar fi părut că-i revezi în fiecare vinătă stea a dimineții, în fiecare undă albastră, prin fiecare geană de nori. Cît era de frumos acest copil și ce tînar a murit! frumoși au înmărmurit ochii lui în negurile gîndirii mele, precum ar rămîne prin nouri, pe bolta întunecoasă, două — numai două stele vinete... Și-apoi îl lua în brațele ei, îl desmerda, îl săruta. Afară de ochii negri, care erau ai ei, era el întreg, el, copilul din portret. Ea îl crescuse rău — dar cum se putea altfel — îl iubea așa de mult! singura ei bucurie într-o viață fără speranță, fără viitor, fără mulțumire, ea nu mai avea dureri, nici bucurii decît acele ale copilului ei. Sufletul ei întreg era o reflectare umbroasă și tristă a sufletului său de copil. Ce gîndea copilul cu mintea lui naivă, o vorbă, un vis, o preocupa zile întregi — zile întregi putea medita asupra unui cuvînt ieșit din nebunatică sa gură. Dară, consumată de lipse, ea se stînsese într-o zi. În delirul ei, ea trase mîna copilului, și-o ascunse în sin, lingă inimă, s-o încălzească — un simbol al vieții ei întregi!

De-atunce fizionomia, surîsul lui căpătase acea umbră dulce de tristețe care îl făcea atît de interesant — și irezistibil pentru bobocii pensionatelor. Dar lui însuși nici nu-i trecea prin minte că pe el l-ar fi putut iubi cineva — pe el nu-l iubise nimeni în lume afară de mumăsa — cum l-ar mai fi putut

iubi pe el, atît de singur, atît de sărac, atît de fără viitor!
Nu-și are fiecare om, gîndea el, familia sa, amicii, rudele,
oamenii săi, ca să-i iubească — cui ce-i pasă de mine? Cum
trăiesc voi și muri, de nimene plîns, de nimene iubit.

Luna s-ascunse într-un nor negru spîntecat în două rin-
duri de lungi fulgere roșii — casa se întunecă — și nu se mai
văzu nici umbra din părete a portretului, nici umbra înaltă
a lui Dionis. El aprinse lumina.

Să privim acum și la sărăcia iluminată de razele unei lumî-
nări de său băgate în gîtul unui clondir ce ținea loc de sfeșnic.
Ce viziune — și aici, aici petrecea el vara și iarna. Iarna, de
gerul cel amarnic, trăsnea grînda în odaie, crîșcau lemnele și
pietrele, vîntul lătra prin gardurile și ramurile ninse; ar fi
vroit să doarmă, să viseze, dar gerul îi îngheța pleoapele și-i
păimînea ochii. Surtucul lui pe lîngă acestea era mai mult
urzeală decît bătătură, ros pe margini, fundul la coate, de
rîdea pare că și vîntul în urma lui. Oamenii căscau ironic gura
cînd îl vedeau... Și-n asemenea momente, în lungile și frigu-
rîoasele nopți de iarnă, crede cîeva cum că el, redus pînă
la culmea mizeriei, devenea trist? Așa era elementul său. O
lume întregă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii,
care mai de care mai bizară și mai cu neputință. El băga de
samă că gîndirile lui adesea se transformau în șiruri ritmice,
în vorbe ritmate, și atunci nu mai rezista de-a le scrie pe hir-
tie... mai ales garafa goală era în stare de a-l umple de cuge-
tări melancolice.

Ah! garafa pîntecoasă doar de sfeșnic mai e bună.

Și mucoasa lumînare sfîrșind săul și-l arde

Și-n această sărăcie te inspiră, cîntă barde —

Bani n-am mai văzut de-un secol, vin n-am mai băut de-o lună.

Un regat pentru-o țigară, s-umple norii de zăpadă

Cu himere!... Dar de unde? Scîrție de vînt fereasta,

În pod miaună motanii — la curcani vinătă-i creasta.

Și cu pasuri melancolice meditînd umblă-n ogradă.

Uh! ce frig... îmi văd suflarea — ia și căciula cea de oaie
Pe urechi am tras-o zdravăn — iar de coate nici că-mi pasă,
Ca țiganul, care bagă degetul prin rara casă
De năvod — cu-a mele coate eu cerc vremea de se-nmoaie.

Cum nu sunt un șoarec Doamne — măcar totuși are blană —
Mi-aș minca cărțile mele — nici că mi-ar păsa de ger...
Mi-ar părè superbă, dulce o bucată din Homer,
Un palat borta-n părete și nevasta — o icoană.

Pe păreți cu colb, pe podul cu lungi pinze de painjen
Roiesc ploșnițele roșii, de ți-i drag să te-uți la ele!
Greu li-i de mindir de paie și apoi din biata-mi piele
Nici că au ce să mai sugă. — Într-un roi mai de un stinjen

Au ieșit la promenadă — ce petrecere gentilă,
Ploșnița ceea-i bătrână, cuvios în mers pășește;
Cela-i cavalier... e iute... oare știe franțuzește?...
Cea ce-nunjură mulțimea i-o romantică copilă.

Bruh! mi-i frig — Iată pe mină cum codește-un negru purec,
Să-mi moi degetul în gură — am să-l prind — ba las săracul,
Pripășit la vro femeie, știu că ar vedè pe dracul —
Dară eu — ce-mi pasă mie — bietul „îns“! la ce să-l purec?

Și motanul toarce-n sobă — de blazat ce-i. Măi motane,
Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice amic și ornic;
De-ar fi-n lume-un-stat de mițe, zău! că-n el te-aș pune vor-
nic

Ca să știi și tu odată boieria, ce-i, sărmane!

Oare ce gîndește hitrul de stă ghem și toarce-ntr-una?
Ce idei se-nșiră dulce în mițearca-i fantasie?
Vro cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl imbie,
Rendez-vous i-a dat în șură, or în pod în găvăună?

De-ar fi-n lume numai mițe — tot poet aş fi? Totuna:
Mieunind în ode nalte, tragic miorlăind — un Garrick,
Ziua tologit în soare pîndind cozile de şoric,
Noaptea-n pod, cerdac şi ştreşini heinizind duios la lună.

Filosof de-aş fi — simţirea-mi ar fi vecinic la aman!
În prelegeri populare idealele le apăr
Şi junimei generoase, domnişoarelor ce scapăr
Li arăt că lumea vis e — un vis sarbăd — de motan.

Sau ca popă, colo-n templul închinat ființei care
După chip ş-asemănare a creat mițescul neam,
Aş striga: o motănime! motănime! Vai... Haram
De-al tău suflet motănime, nepostind postul cel mare.

Ah! Sunt pintre voi de-aceia care nu cred tabla legii,
Firea mai presus de fire, mintea mai presus de minte
Ce destinul motănimei îl desfășură-nainte!
Ah! atei, nu tem ei iadul ş-a lui Duhuri — liliecii?

Anathema sit! — Să-l scuipe oricare motan de treabă,
Nu vedeți ce-nțelepciune e-n făptura voastră chiară?
O motani fără de suflet! — La zgiriet el v-a dat ghiaură
Şi la tors v-a dat mustețe — vreți să-l pipăiți cu laba?

Ii! că în clondir se stinge căpețelul de lumină!
Moşule, mergi de te culcă, nu vezi că s-a-ntunecat?
Să visăm favori şi aur, tu-n cotton şi eu în pat.
De-aş pute să dorm incalea. — Somn, a gîndului odină,

O, acopere ființa-mi cu-a ta mută armonie,
Vino somn — ori vino moarte. Pentru mine e totuna
De-oi petrece-ncă cu mițe şi cu pureci şi cu luna,
Ori de nu — cui ce-i aduce? Poezie — sărăcie!

Dar în astă sară Dionis era vesel fără să știe de ce. La căpițul de luminare ce sta în gîtul garafei cu ochiul roș și bolnav, el deschise o carte veche legată cu piele și roasă de molii — un manuscris de zodii. El era un ateist superstițios — și sunt mulți de aceștia. Inițialele acestei cărți cu buchi erau scrise ciudat cu cerneală roșie ca sîngele, caractere slave de o evlavioasă, gheboasă, fantastică arătare. O astrologie mai mult de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentrist, sistem care admite pămîntul de centrul arhitecturii lumesti și pe om de creatura pentru a cărui plăcere Dumnezeu ar fi făcut lumea. Titlul era scris și latinește: „architecturæ cosmicae sive astronomiae geocentricae compendium“ — învățătură despre a lumii orînduială dumnezeiască duple cum toate pentru pămînt a fi zidite se arată de cătră înduratul Dumnezeu — de pe grece pe românie tilcuită cu adăugire a înfrînșei zodiilor asupra vieții omenești. Și cu o dedicațiune: „celui întru ființa sa nemărginit, întru fapturile minurilor sale minunat Dumnezeu spre vecinică laudă afierosită“. Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumesti imagine, pe mărîni cu portretele lui Platon și Pitagora și cu sentințe grecești. Două triunghiuri crucișe încunjurate de sentința: „Director coeli vigilat noctesque diesque, qui sistit fixas horas terrigenae“, Constelațiuni zugrăvite cu roș, calcule geometrice zidite după o închipuită și mistică sistemă — în urmă, multe tilcui de visuri, coordonate alfabetice — o carte care nu lăsa nimic de dorit pentru a aprinde niște creieri superstițioși, dispuși la o asemenea hrană. La sfîrșitul cărții era zugrăvit Sf. Gheorghie în lupta cu balaurul — dragă doamne simbol ce înfățișa adevărul nimicînd neștiința. Aurul de pe spata legăturii de piele se ștersese pe alocurea și licurea pe la altele ca stropit cu peteală. Cu coatele așezate pe masă și cu capul în mină, Dionis descifra textul obscur c-un interes deosebit, până ce căpetelul de lumină începu a agoniza fumegînd. Se stinse. El își apropie scaunul de fereastră, pe care o deschise și, la lumina cea palidă a lunii, el întorcea

foaie cu foaie uitându-se la constelațiunile ciudate. Pe o pagină găsi o mulțime de cercuri ce se tăiau, atît de multe încît părea un ghem de fire roș sau un painjiniș zugrăvit cu sînge. Apoi își ridică ochii și privi visînd în fața cea blindă a lunii — ea trecea frumoasă, clară pe un cer limpede, adînc, transparent, prin nouri de un fluid de argint, prin stelele mari de aur topit. Părea că deasupra mai sunt o mie de cercuri, părea că presupusa lor ființă transpare prin albastru-i adîncime... Cine știe — gîndi Dionis — dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adîncimile sufletești, în lumi care se formează aievea așa cum le dorești, în spații iluminate de un albastru splendid, umed și curgător.

În fața locuinței lui Dionis se ridică o casă albă și frumoasă. Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus el auzi prin aerul nopții tremurînd notele dulci ale unui clavier și un tinăr și tremurător glas de copilă adîind o rugăciune ușoară, pare că parfumată, fantastică. El își închise ochii ca să viseze în libertate. I se păru atunci că e într-un pustiul uscat, lung, nisipos ca seceta, deasupra căruia lieărea o lună fantastică și palidă ca fața unei virgine murinde. E mează-noapte. Pustiul tace, aerul e mort și numai suflarea lui e vie, numai ochiul lui e viu, pentru ca să vadă pe un nor de argint, în naltul cerului, un înger alb, ingenuncheat, cu minile unite, care cînta o rugăciune divină, adîncă, tremurătoare: rugăciunea unei virgine. Întredeschise ochii și văzu prin fereastra arcată și deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată muiată într-o haină albă, infiorînd cu degetele ei subțiri, lungi și dulci clapele unui piano sonor și acompaniînd sunetele ușoare a unor note dumnezeiești cu glasul ei dulce și moale. Părea că geniul divinului brit Shakespeare espirase asupra pămîntului un nou înger lunatec, o nouă Ofelia. Închise iar ochii pînă ce, recăzut în pustiul cel lung, palatul alb se confundă cu noul de argint și juna fată cu îngerul în genunchi. Apoi, stringînd

ochii silit și tare, a înecat visul său în întuneric — n-a mai văzut nimic — ci auzea dispărînd, ca o suvenire întunecată, rugăciunea unei vergine. Muzica încetase de mult și el, cu totul în prada impresiunii sale, ținea încă ochii strîns-închiși. Cînd se deșteptă din reveria sa, fereastra de sus a palatului era deschisă, în salon întuneric și sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei. Acrul era blond și văratie, iar razele lunei, pătrunzînd în camera lui Dionis, izbeau fața sa palidă și împleau sufletu-i plin de lacrimi c-o nespusă melancolie. „Da — repetă el încet ideea lui fixă — sub fruntea noastră e lumea — acel pustiu întins — de ce numai spațiul, de ce nu timpul, trecutul.“ Privi din nou la painjinișul de linii roșii — și liniile începură a se mișca. El puse degetul în centrul lor — o voluptate sufletească îl cuprinse — mai întăi i se păru c-aude șoptirea acelor moșnegi bătrîni care, pe cînd era mic, îi povesteau în timp de iarnă, ținîndu-l pe genunchi, povești fantastice despre zîne îmbrăcate în aur și lumină, care duc limpedea lor viață în palate de cristal — și pare c-a fost ieri, ieri pare că-și încilcea degetele în barba lor albă și asculta la graiul lor înțelept și șoptitor, la cuminția trecutului, la acele vești din bătrîni. El nu se mai îndoia... de o mină nevăzută el era tras în trecut. Vedeă răsărînd domni în haine de aur și samur, îi asculta de pe tronurile lor, în învechitele castele, vedeă divanul de oameni bătrîni, poporul entusiast și creștin undoind ca valurile mării în curtea Domniei — dar toate erau încă amestecate.

Și liniile semnelui astrologic se mișcau cumplit ca șerpi de jăratie. Tot mai mare și mai mare devenea painjinul.

— Unde să stăm? auzi el un glas din centrul de jăratie al cărții.

— Alexandru cel Bun! putu el șopti cu glasul apăsător, căci bucuria, uimirea îi strîngea sufletul și... încet, încet painjinișul cel roș se lărgi, se diafaniză și se prefăcu într-un cer rumenit de apunerea soarelui. El era lungit pe o cîmpie cosită, finul clădit mirosea, cerul de inserare era deasupra-i

albastru, limpede, adine, nouri de jăratie și aur umpleau cu oștirile lor cerul, dealurile erau încărcate cu sarcini de purpură, paserile-n aer, oglinzile riurilor rumene, tremurătorul glas al clopotului împlea sara chemînd la vecernie, și el? — el — ce îmbră[că]minte ciudată! O rasă de șiac, un comanae negru — în mîna lui cartea astrologică. Și ce cunoscute-i păreau toate. El nu mai era el. I se părea atît de firesc că s-a trezit în această lume. Știa sigur cum că venise în cîmp ca să citească, că citînd adormise. Camera obscură, viața cea trecută a unui om ce se numea Dionis, ciudat — el visase! „Ah! gîndi el — cartea mea mi-a făcut șotia asta, în urma cetirei ei am visat atîtea lucruri extraordinare. Ce lume străină — ce oameni străini, ce limbă, parcă era a noastră, dar totuși străină, alta“... Ciudat! Călugărul Dan se visase mirean cu numele Dionis... pare că se făcuse în alte vremi, între alți oameni! Ciudat! „Ah meștere Ruben, zise el zîmbind — cartea ta într-adevăr minunată este!... numai de n-ar amei mîntea; acuma simt eu, călugărul, că sufletul călătorește din veac în veac, acelaș suflet, numai că moartea-l face să uite că a mai trăit. Bine zici, meștere Ruben, că egiptenii aveau pe deplin dreptate cu metempsi-coza lor. Bine zici cum că în sufletul nostru este timpul și spațiul cel nemărginit și nu ne lipsește decît varga magică de a ne transpune în oricare punct al lor am voi. Trăiește sub domnia lui Alexandru-Vodă ș-am fost tras de-o mîină nevă-zută în vremi ascunse în viitorul sufletului meu. Cîți oameni sunt într-un singur om? Tot atîția cite stele sunt cuprinse într-o picătură de rouă sub cerul cel limpede al nopții. Și dac-ai mări acea picătură, să te poți uita în adîncul ei, ai revede toate miile de stele ale cerului. fiecare — o lume, fiecare cu țări și popoare, fiecare cu istoria evilor ei scrisă pe ea — un univers într-o picătură trecătoare. Ce adine e evreul acesta!“ — gîndi el în sine despre dascalul Ruben.

El se sculă din iarbă cu cartea cea veche în mîină. Departe, munții cu fruntea încununată de codri, cu poalele pierdute în văi cu izvoare albe. Nouri mari, rotunzi și plini pare-că

de vijelie, treceau pe cerul adînc albastru; prin ei munții ridicau adîncuri și coaste-n risipă, stanuri negre și trunchete despicau pe ici pe colo negurile și un brad se înalța singur și detunat pe-un vîrf de munte în fața soarelui ce apunea. Cînd soarele intră în nouri, ei păruă roșii și vineti, tivîți cu aur ce lumina dinapoia lor. Îngropau în grămezi de arcuri înalte, de spelunci adînci, suite una peste alta, lumina cerescului împărat, și numai din cînd în cînd, sfișiindu-se, se revărsa prin negrele lor ruine lacuri de purpură. Apoi, încet, se risipiră în creți vineti, soarele cădea la vale și pareă pe vîrfurile bradului singuratec ca o frunte în raze pe umeri negri, apoi coborî pîntre crengi de păru un cuib de rubin între ramuri, apoi, după trunchiul gros, aruncă dungi rumene pe stanurile munților și făcea ca ei să-și aprindă jăratecul de argint al frunților lor — până ce se cufundă cu totul după munte, care stă negru și nalt, zugrăvindu-și în aerul albastru marginile lui tivite cu roșată. Înserează încet, stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului și tremură voluptos în aerul moale și clar al serei și armonia cîmpenească împle sara cu miile ei de glasuri, toate deosebite și toate contribuind la dulcea și voluptoasa somnoroșie a lunii.

Prin lumea rumână de apunerea frumoasă trece călugărul nostru, neluînd parte la fărmecata stare a firei, plin încă de impresiunile ciudatei sale întîmplări. De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericelor lașilor, casele frumos văruiute, cu streșine vechi peste care vărsa o viorie lumină răsăritoarea lună. El își grăbi pașii, până ce intră în tirg. O uliță strîmtă, cu case vechi și hîrbuite a căror caturi de sus erau mai largi decît cele de jos, așa încît jumătatea catului de sus să rezima pe stîlpi de lemn și numai jumătate pe cel de jos, cerdacuri înalte, înaintite sub șandramale lungi, apă-sate, pline de mușchi negru-verde; iar în cerdacuri șed bă-trinii vorbind de ale lor; fetele tinere ivesc fețele rumene ca mărul prin obloanele deschise ale ferestrelor cu gratii, prin care vezi oale cu flori galbene ca de aur. Numai pe ici pe colo luna răvarsă cite-o dungă lungă și îngustă în umbra uliței,

pe ici pe colo trece câte-un om şuierînd — încet, încet uliţele adorm, obloanele se-nchid, luminările se sting, paznicii de noapte trec, cu capetele infundate în mantale albe, şi călugărul nostru trece ca o umbră aspru-zugrăvită prin lungile şi întunecoasele uliţe.

El se opri înaintea unei case ce se ridica izolată în mijlocul unei ogrăzi pustii. Prin crăpăturile obloanelor închise se zărea lumină. Casa era c-un acoperemînt tîguit — părăzii erau de piatră mică ca ceea cu care se pietruiesc fîntinle şi orice tencuială căzuse de pe ele, încît părea o bucată din ruina unei cetăţui. Obloanele erau mult mai largi decît ferestrele cele înguste, şi la un cerdac ţinut în aer de stîlpi de zid în patru muchi duceau dintr-o lature nişte scări nalte, care ajungeau la jumătatea întregii înălţimi a casei. Nici un copaci, nici un acaret pe lingă casă; ograda cea mare cu iarba ei uscată se-ntindea gălbuie în lună şi numai o fîntină îşi mişca gemînd cumpăna ei în vînt. El sui iute scările şi bătu tare în uşa tinzii. În tindă răsunară paşi.

— Cine-i? întrebă un glas adînc, dar liniştit.

— Eu, Dan. Uşa se deschise şi drept în faţa lui Dan se ivi un om nalt, cu barba lungă şi sură, cu fruntea mare, iar pe creştet avî un fes mic, asemenea iarmurcei judoveşti. El întinse călugărului mina şi-l duse-n odaie. În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărţi vechi legate în piele, crane de oameni şi păseri împăietate pe poliţele din părete, un pat şi o masă pline cu pergamente şi hirtii; iar în atmosfera, grea de mirosul substanţelor închise în fiole, făclia arunca o lumină turbure, roşie, galbenă şi somnoroasă.

Maistrul Ruben era un bătrîn de o antică frumuseţe. O frunte naltă, pleşuvă, încreţită de gîndiri, ochii suri, boltiţi adînc în capul cel înţelept, şi barba lungă, care curgea de sub adîncii umeri ai obrazului până pe pieptul întotdeauna cam plecat, îi da arătarea unui înţelept din vechime. Arătarea lui era liniştită — dar nu blindă; numai în împrejurul gurei musculoase se vedea o dulceată amărită de îndoieli.

El este un evreu învățat, pribegit din Spania în Polonia, unde însă, neputînd fi învățător public, pentru că rămăsese în legea lui, fusese chemat de Domnul Moldovei ca dascăl de matematică și filosofie la Academia din Socola. Călugărul Dan e unul din școlarii Academiei, iar cu deosebire al maistrului Ruben, care-i împărtășește toate îndoielele, dar și toate descoperirile lui tănuite. Înțeleptul evreu se uită cu oarecare curiozitate la fața visătoare a lui Dan.

— Ei?

— Pe deplin așa cum mi-ai spus-o, dascăle, zise Dan, azi sunt încredințat că vremea nemărginită este faptură a nemuritorului nostru suflet. Am trăit în viitor. Îți spun, acum am doi oameni cu totul deosebiți în mine — unul, călugărul Dan, care vorbește cu tine și trăiește în vremile domniei lui Alexandru-Vodă, altul cu alt nume, trăind peste cinci sute de ani de acum înainte.

— În șir, răspunde Ruben, poți să te pui în viața tuturor înșilor care au pricinuit ființa ta și a tuturor a căror ființă vei pricinui-o tu. De aceea oamenii au o simțire întunecată pentru păstrarea și mărirea neamului lor. Sunt tot ei cei care renasc în strănepoți... Și asta-i deosebirea între D-zeu și om. Omul are-n el numai șir, ființa altor oameni viitori și trecuți, D-zeu le are deodată toate neamurile ce or veni și ce au trecut; omul cuprinde un loc în vreme. D-zeu e vremea însăși, cu tot ce se-ntîmplă-n ea, dar vremea la un loc, asemenea unui izvor a cărui ape se întorc în el însuși, ori asemenea roții ce deodată cuprinde toate spițele, ce se-ntorc vecinic. Și sufletul nostru are vecinicie-n sine. — dar numai bucată cu bucată. Închipuiește-ți că pe o roată mișcată-n loc s-ar lipi un fir de colb. Acest fir va trece prin toate locurile prin care trece roata învîrtindu-se, dar numai în șir, pe cînd roata chiar în aceeași clipă e în toate locurile cuprinse de ea.

— Sunt încredințat, dascăle, în privința vremii, dar nemărginirea — spațiul?

— Tot ca vremea, bucată cu bucată poți fi în orice loc dorit, pe care n-o poți părăsi neimplută. Știi că în puterea

unei legi: Nu este spațiu deșert. Dar este un mijloc pentru a scăpa de această greutate... o greutate impusă de trecătorul corp omenesc. Ai văzut că în om e un șir nesfârșit de oameni. Din acest șir lasă pe unul să-ți ție locul pe câtă vreme vei lipsi din el. Se înțelege că acesta nu va pute fi întreg căci, întreg fiind, ți-ar nega existența ta. În faptă însă, omul cel vecinic, din care răsar tot șirul de oameni trecători, îl are fiecare lângă sine, în orice moment — îl vezi, deși nu-l poți prinde cu mina — este umbra ta. Pe o vreme vă puteți schimba firele — tu poți să dai umbrei tale toată firea ta trecătoare de azi, ea-ți dă ție firea ei cea vecinică, și, ca umbră inzestrată cu vecinicie, capeti chiar o bucată din atotputer-nicia lui Dumnezeu, voințele ți se realizează după gindirea ta... se-nțelege, implinind formulele, căci formulele sunt vecinice ca cuvintele lui Dumnezeu pe care el le-a rostit la facerea lumii, formule pe care le ai toate scrise în cartea ce ți-am împrumutat-o.

— Meștere Ruben, oare cînd voi ajunge să pricep adîncimea ta?

— Adîncimea mea tu o ai în tine, numai încă nedescoperită. Crezi c-ai pricepe ceea ce zic dacă n-ai fi de firea mea? Crezi că te-aș fi ales de discipul al meu de nu te știam vrednic și adînc? Tu ești ca o vioară în care sunt închise toate cîntările, numai ele trebuiesc trezite de-o mină măiastră, și mina ce te va trezi înăuntrul tău sunt eu.

— Dacă în această sară aș încerca să mă duc într-un spațiu zidit cu totul după voia mea...?

— Vei pute-o... căci îl ai în tine, în sufletul tău nemuritor, nesfârșit în adîncimea lui. Pe fila a șaptea a cărții stau toate formulele ce-ți trebuiesc pentru asta. Și tot la a șaptea filă vei afla ce trebuie să faci mai departe. Se-nțelege că atunci trebuie să ne despărțim pentru totdeauna; căci, în spații dorite, ziua va fi secol, și cînd te vei întoarce nu vei mai găsi pe Ruben, ci un alt om, analog cu mine, pe care însă ușor îl vei găsi — numai poate el nu te va cunoaște, poate va fi pierdut tainele învățăturei lui și va fi om ca toți oamenii.

Învățăături nu-ți mai dau, căci e de prisos; cînd umbra ta, ca umbră încă, va începe a vorbi, ea va fi atotștiutoare și-ți va spune ce trebuie să faci; cînd te vei muta tu în firea ei, atunci vei fi tu atotștiutor și în orice caz nu mai ai nevoie de mine. Dar vei fi băgat de samă o împrejurare: cartea mea, cetind-o în șir, rămîne neînțeleasă... dar orideunde-i începe, răsfoind tot la a șaptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare șir. Aceasta e o taină pe care nici eu n-o pricep, și se zice că unui om încredințat despre ființa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare. În zadar ți-i întreba și umbra... ea nu știe nimic despre această taină. Se zice că Diavolului înainte de cădere i-ar fi plesnit în minte această obscură idee și de atunci a căzut. De ți-ar veni în minte să știi, se risipesc toate dimprejururi, timp și spațiu fug din sufletul tău, și rămîi asemenea unei crengi uscate, din care vremea asemenea a fugit. Neștiind eu singur această taină, căci, cum am spus, nici nu sunt în stare să-mi treacă prin minte, nici nu te pot sfătui în această privire.

Ruben își netezi încet barba și o adîncă întristare era scrisă pe fața lui bătrînă și înțeleaptă. Dan îi sărută mina. Nu erau să se despartă pentru totdeauna? Ruben rupse cu degetele mucusul căzut al luminărei și se văzu în lumina vie că ochii lui erau plini de lacrimi. Amîndoi se sculară și Dan s-aruncă la gîtul lui, plîngînd ca un fiu ce n-are să mai vadă pe tatăl său.

Dar îndată ce ieși Dan, îndată ce coborîse scările cu cartea subsuori și ridicînd cu mina lungă poală a rasei de șiac... casa se prefăcu într-o peșteră cu pereții negri ca cerneala, lumînarea de ceară într-un cărbune plutitor în aer, cărțile în beșici mari de sticlă, la gură legate cu pergament, în mijlocul cărora tremurau într-un fluid luminos și vioriu draci mici spînzurați de coarne, care zupăiau din piciorușe. Ruben însuși se zbîrci, barba-i deveni lăptoasă și-n furculițe ca două bărbi de țap, ochii îi luceau ca jeratic, nasul i se strîmbă și se uscă

ca un ciotur de copac și, scărpinindu-se în capul lătos și cornut, începu a ride hîd și strîmbîndu-se:

— Hihi! zise, încă un suflet nimicit cu totul!

Dracii se strîmbau rîzînd în beșicele lor și se dădeau peste cap, iar Satana își întinse picioarele lui de cal, răsufîind din greu.

— Mult a trebuit pînă l-am prins în laț pe acest călugăr evlavios, dar în sfîrșit... hihi... totuși... totuși... are să-l nimicească bătrînul meu dușman. I-am spus că nu-i poate veni în minte gîndirea tăinuită de numărătoarea cărții?... trebui să-i vie... trebui să-i vie... Mie de ce mi-a venit? Pentru c-a trebuit să-mi vie!...

Dan trecea iute printr-o parte de oraș în care locuia boierimea. Curțile albe ca argintul, cu cerdacuri și scări a căror scinduri curate și ceruite scilipeau în lună, pierdute în mijlocul unor pomete; pe marginea uliței, deasupra zaplazurilor, atîrnau cite-o jumătate din ramurile arborilor grădinelor... șiruri de nuci cu frunze late, gutăi și cireși... pe ici pe colo se zărea prin verdele întuneric al grădinelor cite o zare galbenă prin obloanele închise... El mergea răpede... numai din cînd în cînd trecea pe lîngă el cite-un tînăr cavaler cu căciula țurcănească, înfășurat în mantaua a cărei poală dîndărăt se ridica de sabia pe care-și lăsa mina... pe alte locuri vedea pe cavaleri sărînd gardurile și pătrunzînd prin grădine pînă pe sub vo fereastă care se deschidea apoi în fața lunei, lăsînd să se ivească vro umbră albă care-și pleca capul tînăr peste cercevele la umbra de sub fereastă. În alt loc unul acățat de gratii făcea studii floristice unindu-și buzele cu ale celei ființe care-și scosese capul prin gratii. Numai pe ici pe colo auzea cîinii urlînd la lună, paznicii de noapte care strigau, ori grupe de cavaleri care veneau de la vro petrecere nocturnă. Ei rupeau frunze din crengile atîrnate și le aruncau în urma călugărului spin și palid... Stele păzeau tăria, luna trecea ca un scut de argint prin întunericul nourilor, în aer era aur și-n grădine miros și-o umbră adînc-viorie, ruptă de dungi de

lumină albă care trecea prin mrejele de frunze ca prin strecurători de lumină.

El ajunsese acasă. El ședea într-o chiliuță din casele unui boieriu mare. Încet, trecu prin cerdacul cel lung deasupra căruia streșinele ieșite erau suspendate de stâlpi albi... trecu ca o umbră și, cînd intra în chiliea lui, răsuflă lung. Nu era să întreprindă un lucru estraordinar? — Întinericul îngreuiat cu miros de rășină a chiliei lui era pătruns numai de punctul roș al unei candelă care ardea pe o policioară încărcată cu busuioc uscat și flori de sub icoana îmbracată cu argint a Mintuitorului. Un greier răgușit cînta în sobă. El aprinse o lampă neagră, implută cu untdelemn; lumina ei fumega pîlpîind. Încet, încet ochiul luminei se roși... el se așeză la masă... deschise cartea cea veche cu buchile neclare și cu înțeles întusecat. Tăcerea e atît de mare încît pare că aude gîndirea, mirosul, creșterea chiar a unei garofe roșii și frumoase ce creștea într-o oală între perdelele ferestei lui. Privea în părilete afumat la umbra sa proprie, mare și fantastică. Lampa filfilă lungă, ca și cînd ar fi vrut s-ajungă tavanul, iar umbra lui... ca o mreajă neagră cu nasul lungit, cu căciula lăsată pe ochi, părea că începuse o vorbire intimă cu el. Părea c-o întreabă cugetînd... părea că ea-i răspunde în cugetări deșirate... un dialog și cu toate astea, dacă voia să cuprindă realitatea lui, nu era decît un dialog al cugetărilor lui proprii, el cu sine însuși. Ciudat! Această despărțire a individualității lui se făcu izvorul unei cugetări ciudate. El fixă aspru și lung umbra sa... ea, supărată de această căutătură, prinse încet, încet conture pe părilete și deveni clară, ca un vechi portret zugrăvit în oloi. El clipi cu ochii — ea redevenise umbră simplă.

„E un moment mare, să mă cuget mai întii, gîndi el, dorit-am de cînd sunt ceva pentru mine? numai pentru mine?... Nu. Din rugăciunile mele am lăsat-o vreodată pe ea? Din gîndirea mea a lipsit ea? Maria? O nu! — De cîte ori am dorit vro putere estraordinară, numai pentru ea am dorit. Oh! — s-o duc într-un pustiu unde să nu fie nimeni — nimeni decît eu și ea; să cobor stelele cerului în întinderea albă, ca

— Bine, zise Dan apucînd mîna cea rece și diafană a umbrei, te îndemn însă a scrie memoriul vieții tale, ca să-l găsesc cînd voi reveni pe pămînt și să-l recetesc. Tu ai o judecată rece și vei ști să-mi descrii toată natura vizionară și înșălătoare a lucrurilor lumești; de la floarea ce cu naivitate minte, prin haina ei strălucită, că e ferice înlăuntrul gingașelor sale organe, până la omul ce acopere cu vorbe mari, cu o ipocrizie vecinică, care ține cît istoria omenirii, acel simbul negru și rău, care-i rădăcina adevărată a vieții și a faptelor sale — egoismul său. Vei vedea cum ne se minte în școală, în biserică, în sfat, că intrăm într-o lume de dreptate, de iubire, de sfințenie, pentru a vedea, cînd murim, că a fost o lume de nedreptate, de ură. Ah! cine ar mai vrî să trăiască cînd i s-ar spune de mic încă, în loc de povești, adevărata stare de lucruri în care va intra?

— Chemarea unui filosof? zise umbra surizînd cu amărăciune — foarte bine! Ceea ce zici tu îmi hotărăște soarta. Îmi voi aprinde lampa și-oi căuta oameni. Memoriile vieții mele le vei găsi în saltarul acestei mese, cînd te vei întoarce. Eu singur voi fi mort și îngropat cînd vei reveni tu, căci oarele vieții tale vor fi șir de ani întregi pentru pămînt. Întoarce încă șapte foi și țin-mă de mînă! Ce simți?

— Simt brațele mele perind în aer și cu toate astea căpătînd puteri uriașe; simt cum, dezlipindu-se atomele greoaie ale creierilor mei, mintea mea devine clară ca o bucată de soare.

— Eu, zise umbra încet, simt întunecîndu-se și perind conștiința eternității mele; simt îngreuiindu-se ca sub plumb cugetările mele... Mai întoarce șapte foi și metamorfoza reciprocă va fi desăvîrșită.

Dan întoarce foile, șopti și umbra deveni om. Omul sămăna cu el și se uita spărios și uitit la Dan, fixîndu-l ca pe o umbră, cu buzele tremurînde și cu pași șovăitori. Dan era o umbră luminoasă. El ridică brațul lung și puternic în aer. Dormi! zise poruncitor. Orologiul zbîrni răgușit o oară... umbra întrupată în om căzu ca moartă pe pat. Iar Dan își luă lunga sa manta de-a umere, stinse lampa, pe

virful degetelor trecu prin tindă și cînd ieși afară închise ușa după sine și începu a merge încet, încet în lumina lunei pe stradele lungi ale orașului, cu ferestrele și porțile închise, cu ziduri albe și gălbinite de lună, cu perdelele lăsate, cu cite un păzitor de noapte cu musteți infundate în gulerul și gluga mantalei și c-o prăjină subsuori; în fine, o liniște somnoroasă, un aer cald de vară, luna strălucită, stele de aur ce-și închideau pleoapele spre a le deschide iar, un cer albastru și fără nori, case înalte a căror streșini de olane se uita în lună — iată tabloul! Pasurile lui de umbră nu se auzeau pe stradă... se înfățișa înfundat în manta, cu pălăria peste ochi, și mergea astfel pe luminatele strade fără ca luna să-i facă vro umbră pe ziduri, căci pe-a lui o lăsase acasă, astfel încît el însuși nu-și părea a fi decît o umbră nepricepută, ce fugea pe murii caselor înșirate în rînd. Casa din capătul uliței era galbenă, cu ferești poleite de lună, cu perdele albe. El bătu încet [în] fereastră.

— Tu ești? răspunse o voce dragă și molatică.

— Eu... deschide fereastra... nu e nimeni pe strade, nu te poate vedea nimeni, și apoi chiar de te-ar vedea...

Fereastra se deschise-ncet, perdeaua se dete într-o parte și dintre creții ei apărură frumos și palid capul blond al unui înger. Luna-i cădea drept în față, încît ochii ei albaștri străluceau mai tare și clipeau ca loviți de o rază de soare. Sub alba haină de noapte de la gît în jos se trădau boureii stînilor și minuțele și brațele ei albe și goale pînă în umeri se-ntinseră spre dînsul și el le inundă cu sărutări. Un moment, și el sări prin fereastră, îi cuprinse gîtul ei gol, apoi îi luă fața în mîni și o sărută cu atîta ardoare, o strînse cu atîta foc, încît îi părea c-a să-i beie viața toată din gura ei.

— Iubito, zise el încet netezindu-i părul ei de aur, iubito! vino cu mine în lume.

— Unde?

— Unde? Oriunde. Vom trăi așa de fericiți acolo unde vom fi, neturburați de nimine; tu pentru mine, eu pentru tine. Din visurile noastre vom zidi castele, din cugetările

noastre vom adinci mări cu mii de undoiete oglinzi, din zilele noastre veacuri de fericire și de amor. Aide!

— Dar ce va zice mama, zise ea, cu ochii plini de lacrimi.

Umbra ei se răsfrîngea în părete. Dan se uită fix într-acolo; umbra se desprinsese încet și se înalță pe-o rază de lună spre a căde în pat.

— Cine-i acolo, zise Maria tremurînd pe pieptul lui.

— Umbra ta, răspunse el zîbind, ea rămîne în locul tău... vezi-o cum doarme.

— O! ce liberă și ușoară mă simt, zise ea c-o voce de un timbru de aur. Nici o durere, nici o patimă în piept. O! îți mulțămesc... Și ce frumos îmi pai tu acum... pare că ești altul... pare că ești din altă lume.

— Vino cu mine, șopti el la ureche-i, vino prin oștiri de stele, prin tării de raze, până ce, departe de acest pămînt nenorocit și negru, îl vom uita, pentru ca să nu ne mai avem în minte decît pe noi.

— Haide dar, șopti ea încunjurîndu-i gîtul cu brațele ei albe și lipindu-și gurița de buzele lui.

Sărutarea ei îl împlu de geniu și de-o nouă putere. Astfel îmbrățișați, aruncă neagra și strălucita lui mantie peste umerii ei albi, îi încunjură talia stringînd-o tare la pept, iar cu ceilaltă mină fluturînd o parte a mantiei se ridicară încet, încet prin aerul luciu și pătruns de razele lunii, prin nourii negri ai cerului, prin roiurile de stele, până ce ajunseră în lună. Călătoria lor nu fusă decît o sărutare lungă.

El puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru ce oglindea în adîncu-i toată cununa de dumbrave ce-l încunjura și deschidea ochilor o lume întregă în adînc. El își luă calea iar spre pămînt. Aproape de pămînt, el sezu pe coastele unui nour negru și se uită lung și cugător pentru ultima oară asupra pămîntului. Luă cartea lui Zoroastru, deschise unele file și începu a citi județul pămîntului, și fiecare literă era un an, fiecare șir un secol de adevăr.

Era ceva înfricoșat cite crime au putut să se petreacă pe acest atom atît de mic în nemărginirea lumii, pe acest bulgăre negru și neînsemnat ce se numește pămînt. Fărmăturile aceluî bulgăre se numesc imperii, infuzorii abea văzuți de ochii lumii se numesc împărați, și milioane de alte infuzorii joacă, în acest vis confuz, pe supușii... El își întinse mîna asupra pămîntului. El se contrase din ce în ce mai mult și iute, până ce deveni, împreună cu sfera ce-l încungiuură, mic ca un mărgăritar albastru stropit cu stropi de aur și c-un mez negru. Mărimea fiind numai relativă, se înțelege că atomii din mezul aceluî mărgăritar a cărui margini li era cerul, a cărui stropi soare, lună și stele, acei pitici nemărginiți de mici aveau regii lor, purtau războaie, și poezii lor nu găseau în univers destule metafore și comparațiuni pentru apoteoza eroilor. Dan se uită cu ochiana prin coaja aceluî mărgăritar și se miră cum de nu plesnește de mulțimea urei ce cuprîndea. Îl luă și, întorcîndu-se, alîrnă în salba iubitei sale albastrul mărgăritar.

Și ce frumos făcuse el în lună!

Înzestrat cu o închipuire urieșească, el a pus doi sori și trei luni în albastra adîncime a cerului și dintr-un șir de munți au zidit domeniul său palat. Colonade — stînci sure, streșine — un codru antic ce vine în nouri. Scări înalte coborau pîntre coaste prăbușite, pîntre bucăți de pădure ponorite în fundul ripelor până într-o vale întinsă tăiată de un fluviu măreț care părea a-și purta insulele sale ca pe niște corăbii acoperite de dîmbrave. Oglînzile lucii a valurilor lui răsfrîng în adînc icoanele stelelor, încît, uitîndu-se în el, pari a te uita în cer.

Insulele se înălțau cu scorburi de tîmiiie și cu prund de ambră. Dîmbrăvele lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul riului, cît părea că din una și aceeași rădăcină un rai se înălță în lumina zorilor, altul s-adîncește în fundul apei. Șiruri de cireși scutură grei omătul trandafiriu a înfloririi lor bogate, pe care vîntul îl grămădește în troiene; flori cîntau în aer cu frunze îngreuiete de gîndaci ca pietre scumpe,

și murmurul lor împlea lumea de un cutremur voluptos. Greieri răgușiți cîntau ca orologii aruncate în iarbă, iar painjeni de smarald au țesut de pe-o insulă până la malul opus un pod de pinză diamantică ce steclește vioriu și transparent, înelt, a lunelor raze pătrunzînd prin el, înverzește riul cu miile lui unde. Cu corpul nalt mlădîiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria peste acel pod, împletindu-și părul a cărui aur se strecură prin minuțele-i de ceară. Prin hainele-i argintoașe îi transpar membrele ușoare; picioarele-i de omăt abea atingeau podul... Sau adesea, așezați într-o luntre de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului. El își rezima fruntea încununată cu flori albastre de genunchiul ei, iar pe umărul ei cînta o pasere măiastră.

Fluviul lat se adîncea în păduri întunecate, unde apa abea mai scilipea din cînd în cînd atinsă de cîte-o rază: trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor deasupra riului și formau bolți nalte de verdeață nestrăbătută. Numai pe ici pe colo cite o dungă fulgerătoare deasupra apei. Valurile rîd și mină întunecoase lumea lor albastră, până cînd deodată riul împiedecat de stînci și munți s-adună între codri că marea oglindă a mării și se limpezește sub sori, de poți număra în fundu-i toate argintăriile lui.

Ca să petreacă, inventară un joc de cărți. Regii, reginele și fanții de pe cărți erau toți chipuri copiate din basmele ce și le spuneau serile. Jocul însuși era o poveste lungă și-n-curcată, ca din halima, în care reginele se măritau, regii se însurau și fanții îmblau înamorați, poveste căria nu-i mai dedeau de capăt până ce nu-ncețau, apăsăți de somn.

Dar somnul lor!

Înainte de a dormi ea își împreuna minile și, pe cînd stelele albe sunau în aeriene coarde rugăciunea universului, buzele ei murmură zîmbind, apoi capul ei palid de suflarea îndulcită a nopții cădea pe perine. Cine ar fi văzut-o astfel! Nimene — numai el, ce acoperea brațul ei, atîrnînd pe marginea patului, cu sărutări. El adormea în genunchi. Visau amîndoi același vis. Ceruri de oglinzi, [înger]i plutind cu înal-

țatele aripi albe și cu brîie de curcubeu, portale nalte, galerii de-o marmură ca ceara, straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase — toate pline de un aer răcoare și mirositor. Numai o poartă închisă n-au putut-o trece niciodată. Deasupra ei, în triumghi, era un ochi de foc, deasupra ochiului un proverb cu literele strîmbe ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu. Proverbul, o enigmă chiar pentru îngeri.

Însă oare de ce omul nu gustă vreo fericire! Vecinic semnul arab de pe doma Domnului îi preocupa mintea lui Dan, vană-i era căutarea lui prin cartea lui Zoroastru — ea rămînea mută la întrebările lui. Și cu toate acestea în fiecare noapte se repeta acest vis, în fiecare noapte el îmbla cu Maria în lumea solară a cerurilor. Și de cîte ori îmblau, el își lua cu el în visul său cartea lui Zoroastru și căuta în ea dezlegarea întrebărei. În van îngerii ce treceau ducînd în poalele lor rugăciunile muritorilor se uitau semnificativ la el; în van unul îi spuse lin, aplecîndu-se la ureche-i: „De ce cauți ceea ce nu-ți poate veni în minte?“ Altul: „De ce vrei să scoți din aramă sunetul aurului? Nu-i cu putință.“ — Dar ceea ce-i părea ciudat era că, de cîte ori îi trecea prin minte ca îngerii să meargă după voia lui, ei într-adevăr, fără să le-o zică, îi împlineau alintînd gîndurile. El nu-și putea explica această armonie prestabilită între gîndirea lui proprie și viața cetelor îngerești.

— Nu vezi tu, Mario, că tot ce gîndesc eu îngerii împlinesc în clipă?

Ea îi astupă gura cu mîna. Apoi îi șopti la ureche:

— Cînd plouă, toate grînele cresc; cînd Dumnezeu vrea, tu gîndești ceea ce gîndesc îngerii.

În zadar. Mintea lui era preocupată și privirile ochilor lui mari erau ațîntate asupra acelei porți vecinic închise.

— Aș voi să văd fața lui Dumnezeu, zise el unui înger ce trecea.

— Dacă nu-l ai în tine, nu există pentru tine și în zadar îl cauți, zise îngerul serios.

Odată el își simți capul plin de cîntece. Asemenea ca un stup de albine, ariile roiau limpezi, dulci, clare în mintea lui îmbătată, stelele păreau că se mișcă după tactul lor: îngerii, ce treceau surizînd pe lingă el, înginau cîntările ce lui îi treceau prin minte. În haine de argint, [cu] frunți ca ninsoarea, cu ochii albaștri, care luceau întunecat în lumea cea solară, cu sinuri dulci, netezi ca marmura, treceau îngerii cei frumoși cu capete și umere inundate de plete; iar un înger, cel mai frumos ce l-a văzut în solarul lui vis, cînta din arfă un cîntec atît de cunoscut... notă cu notă el îl prezicea... Aerul cel alb rumenea de voluptatea cîntecului. Numai semnul arab lucea roș, ca jăratecul noaptea.

„Asta-i întrebarea, zise Dan încet, enigma ce pătrundea ființa mea. Oare nu cîntă ei ceea ce gîndesc eu?... Oare nu se mișcă lumea cum voi eu? El strînse c-o întunecată durere pe Maria la inima lui. Hurmuzul pămîntului ardea în salba ei de mărgăritare... *Oare fără s-o știu nu sunt eu însuși Dumnezeu...*“ Vum! sunetul unui clopot urieșese — moartea mării, căderea cerului — bolțile se rupeau, jurnațul lor albastru se despica, și Dan se simți trăsînit și afundat în nemărginire. Riuri de fulgere îl urmăreau, popoare de tunete bătrîne, vuirea nemărginirei ce tremura mișcată... O, gînd nefericit! aiuri el. — Spasmodic ținea în mîna lui cartea lui Zoroastru, instinctiv rupse mărgeaua pămîntului de la gîtul Mariei. Ea cădea din brațele lui... ca o salcie neguroasă ce-și întindea crengile spre el și striga căzînd: „Dane! ce m-ai făcut pe mine?“

Și un glas răsună în urmă-i: „Nefericite, ce-ai îndrăznit a cugeta? Norocul tău că n-ai pronunțat vorba întregă!...“ Rupt ca de-un magnet în nemărginire el cădea ca fulgerul, într-o clipă cale de-o mie de ani. Deodată întunericul dimprejurul lui deveni liniștit, negru-mort, fără sunet și fără lumină. El deschise cartea, aruncă mărgeaua și începu a ceti. Mărgeaua cădea luminoasă prin întuneric și se desfășura din ce în ce. Din ce în ce mai mare, mai mare — se lumina — până o văzu departe asemenea unei lune — și el cobora cu cartea sub mină nourii groși, s-apropie de pă-

mint, deja vedea culmile strălucite ale unui oraș, lumini presărate, o noapte vărată cu aerul blond, grădini mirositoare și... și își deschise ochii.

El se scutură oarecum din somn. Soarele se înalța, ca un glob de aur arzător pe un cer adinc albastru; grădina de desubtul ferestei, în care adormise Dionis, era de un verde umed și răcorit după noaptea cu ploaie, florile înprospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase și ochii lor plini de reci și zadarnice lacrimi. În casa de peste drum perdelele albe erau încă lăsate, prin aleile grădinei ei vișinii și cireșii înfloriți, salcîmii cu miros dulce tănuiau cărările risipite într-o viorie și melancolică umbră.

Fusese vis visul lui cel atît de aievea sau fusese realitate de soiul vizionar a toată realitatea omenească? — Perdeaua de vis-à-vis se dăte puțin într-o parte și prin faldurii ei albi apărură un blond cap de copilă. Rîdea.

— Maria! șopti el cu inima strînsă.

Părul ei cel blond și împletit în cozi cădea pe spate; o roză de purpură la timplă, gura micuță ca o vișină coaptă și fața albă și roșă ca mărul domnesc. După ce rîsesse — cine știe de ce? — ea lăsă perdeaua să recadă.

Dară inima lui se contrase cu violență, căci el înțelese sensul, dar și neputința realizării viselor lui. Acuma știa că iubește. „La ce mi-a mai trebuit și asta? gîndi el cu sufletul plin de lacrimi. Nu e destulă mizeria în care am trăit — cel puțin o mizerie fără de dorințe. Și prima mea dorință și poate ultima — nerealizabilă!“ Trăsura cea fină și amară dimprejurul gurei lui se adînci vădit. Sufletul lui se cutremura la gîndirea că nu va putea scutura greutatea acestui amor. Speranță? el n-o putea avea. O simțire, pe care n-o cunoscuse niciodată, era ea să se nască cu amorul?

Ea se reivi, surise. De astă dată trase perdelele sus și sta cu o garofă în minuța ei albă și privirea pare-că pe gînduri în potirul de purpură al florii.

— Neprețuita! șopti el uitîndu-se la ea. Ah! ea trebuia să fie bună, de ce suridea, de ce? și tocmai în fereastă? Oare

ea nu-l vedea? Dar dacă-l vedea, dacă aceste zimbiri aveau o intențiune... mică, cochetă, însă totuși? Redispăru.

Am să-i scriu, s-o rog... s-o rog să nu suridă, să nu-mi împle sufletul de-o vană, dureroasă iluziune. Asta... nu-mi va refuza ea. E atît de bună; voi ruga-o să fie rea.

Cu-o dureroasă, nemaisimțită voluptate el îi scrisese:

Stea,

Sărac de bunuri, frumusețe și spirit, inima mea este atît de bolnavă ca o scînteie de soare noaptea, și te iubesc. Și ochii tăi, topite stele a dimineții, privesc atît de adînc, atît de ferice de adînc în noaptea sufletului meu, cît te visez veghind și, de dorm, la imaginea luminei lor sunt deștept.

Poți oare gîci simțirea, cu care am scris, înger?

...O nu! În viața ta luminoasă nu s-a putut ivi nici umbra măcar a unei dureri asemenea aceleia ce-mi nimicește inima. O nimiccește! Închipuiește-ți că dintr-un om cu simțire, dintr-o ființă aievea n-ar rămîni nimic decît o lungă, întrupată desperare. Tu nu cunoști asemenea oameni. Ei nu pot aparține cercurilor în care te miști tu. Ei sunt jos. Cînd o inimă perdută-n mizerie, în apăsare, în neputința de a cultiva simțiri, căci fiecare din ele își găsește marginile în puterile celui ce le are, cînd o asemenea inimă și-ar ridica aspirațiunile pînă la tine, și le-ar ridica fără voință, luptînd spre a le năduși, neputînd să le reziste, ce-ar simți un asemenea om? Întristare? Asta nu-i întristare! Desperare? Asta nu-i desperare! E o agonie a sufletului, o luptă vană, crudă, fără de voință. Desperarea ucide, această simțire muncește. Martir este numele amorului meu. În fiecare fibră ruptă este-o nemărginire de dureri; și nu deodată, fibră cu fibră se rupe inima mea. Moartea-i un moment, desperarea e timp — o asemenea simțire este iadul. Mario! poți tu să-ți închipuiești un asemenea chin fără să plîngi — de milă, nu — de îngrozire? De piatră să fie o inimă, este o margine care s-o miște; de venin să fie un suflet, sunt dureri care trebuie să-l îndulcească, și nu e durere mai mare decît a mea. De ce sunt eu în lume, cînd tu ai fost menită

să fii? De ce-au căzut ochii mei pe tine, de ce te-am văzut? Orb de-aș fi fost, de cât amar scăpam! De n-aș fi fost defel, scăpam de o viață chinuită, pustie, fără de lumină. — Floare! cum surzi în grădina zilelor tale, fără să știi că o inimă se rupe; stea! cum lucești în cerul tău, fără să știi că un suflet moare. Și în neștiința ta ești și mai frumoasă, ești și mai mult cauza unor crude dureri. Ah! cât ești de frumoasă și cu cât ești, cu atîta mai nefericit sunt, și cu cât sunt, cu atîta mai frumoasă ești! — N-am avut speranțe, puțin mi-a păsat; n-am avut dorințe, nici una-n lume, puțin mi-a păsat: de una am fost capabil, de una, care să-mi cuprindă toată viața mea, și aceea nerealizabilă, tu! — Oricît de mare ar fi mila ta, până acolo nu se poate cobori. Nu-mi zîmbi! Zîmbetul tău m-ar împli de speranțe vane. A mă iubi nu-ți este permis, desprețuiește-mă! te rog! Poate disprețul tău m-ar omori și moartea nu-i nimic pe lângă chinul meu de azi. Sărut urma pasurilor tale, murii îi sărut pe care au trecut umbra ta, desprețuiește-mă! Eu nu pot să nu te iubesc. Tu nu știi de ce, și nu ți-o pot spune, și cu toate astea chipul tău, umbra ce-ai aruncat-o pe pînza gîndurilor mele este singura fericire ce am avut-o în lume.

Mario!... așa-i că astfel te cheamă! nu se poate să te cheame altfel... tu! nu-ți pot zice altfel... Adio! Adio!

Și cu toate că scrisese, totuși o speranță de-o dureroasă dulceață, deșartă dar singură, îi ametea sufletul lui. El își închipuia că ea va pute fi a lui. Ea! toată lumea era cuprinsă în acest cuvînt. Cînd gîndea cum i-ar lua capul ei de aur în mini și i-ar topi ochii cu sărutările lui, cînd gîndea că mijlocul ei cel dulce s-ar pute odihni cuprins de brațul lui, că ar pute să-i prindă minuța ei albă, să se uite la transparentele-i degete oare întregi, îi venea să nebunească. Ce-i viața? El simțea că o oară lângă ea ar plăti mai mult decît toată viața. Cîtă intensivă, dureroasă, fără de nume fericire într-o oară de amor. Și cum i-ar vorbi el! Cîte numiri ar inventa el, care de care mai îndrăgite, mai fără de înțeles, mai nepomenite, pentru un suris de pe buzele ei, un suris în trecere, umbra

unei fericitoare cugetări; cîtă grațitudine pentru-o privire: cîtă recunoștință pentru că ar lăsa un moment degețelele ei dulci în minile lui, și el simțea pare-că le trage la inima lui. să le facă a simți desele și nemăsuratele-i bătăi... ar plînge și ar ride de fericire, ca un copil, ar nebuni în urmă și vecinic ar visa aceea oară fără de seamăn.

De unde această simțire nemăsurată, de unde această irezistibilă nebulie? El nu-și simțea capul, nu-și simțea inima, toate se învîrteau împrejurul într-o lumină trandafirie, părea că nu vede decît perdele albe și de după fiecare se ivea, zîmbind cu o speriată și copilărească șireție, capul ei. Înamorat în ea? Asta ar fi fost puțin. Nu în ea, în fiecare gîndire a ei, în fiecare pas, în fiecare zîmbet, un înmîit amor. Dumnezeu de-ar fi fost și-ar fi uitat universul, spre a căuta un altul în ochii ei albaștri; de-ar fi găsit, nu se știe... căutarea ar fi durat vecinic. Cum o iubea! De l-ar fi desprețuit, ar fi iubit desprețul ei; o idee de ură a ei ar fi fost cuprinsul amorului lui cît ar fi trăit.

„Ah! zîmbi el c-un fel de dureroasă beție, de-aș pute s-o sărut, o dată! pare-că n-aș mai voi nimic în lume... ori să-i desmerd minile, ori să-i despletesc părul, ori să-i sărut umerii. Îngerul meu!”

El trimisese scrisoarea. Sta în fereastră neliniștit, pare că aștepta sentința de moarte, nu știa ce să gîndească, nici gîndea ceva, era un amestec fără șir de icoane turburi, îmbătătoare.. Ah! el ceruse dispreț și spera amor.

Ea se ivi în fereastă. El se retrase după perde, ca s-o observe. Ochiul lui se uscău de ardore și scipeau cu o bolnavă dorință; ea se ivi frumoasă, ochii ei cei mari și adînci erau plini de lacrimi, și se uită înaintea ei, în minile unite și lăsate în jos ținînd scrisoarea și în față cu-o expresie indecisă, înecată de dorința de a plînge ca un copil vinovat. El se arătă în fereastă, și ochii ei pînjiniți de lacrimi se îndreptară spre el... adînci, miloși, plutitori... Ea boți scrisoarea cu mina, o duse la inimă... și... o durere ascuțită, crudă îi pătrunse inima lui; părea că i se rupe viața, i se taie în două

inima, o negură albă îi cuprinsese vederea... ș-apoi nimic... nimic. El căzuse cit era de lung pe podeaua camerei lui.

Copila fugi speriată din fereastră.

.....

— Ce scrisoare ții tu în mână, Mario? Și cum arăți tu? Ce-ți e? zise un bătrîn prietenos, care se ivi tocmai atunci în fereastră, ridicînd cu mîna lui fină bărbia cea rotundă a fetei.

Ea cercă a surîde, dar atît de dureros și atît de îngrijit...

— Arată!...

El îi desfăcu cu o dulce silă scrisoarea cea mototolită din mîni... se uită pe ea, și fața lui se adînci din ce în ce. Ajunse la semnătură. De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta, unde locuiește omul acesta?

Lacrimile o inundară și ea se aruncă suspinînd la gîtul tătîne-său.

— Vezi, zise ea întrerupt, acolo-i sărmanul... în casa cea pustie de peste drum... l-am văzut căzînd ca mort pe podele... cine știe dacă n-a și murit Aleargă, tată,... poate încă nu-i prea tîrziu.

— Cum arăta el? întrebă bătrînul, preocupat cum se vede de-o cugetare complicată.

— O! e frumos! zise ea repede... ș-apoi își mușcă zîmbind buzele.

Se mai ivi încă un om pleșuv și cu ochelari, cu care bătrînul vorbi repede și încet, arătîndu-i scrisoarea. Pleșuvul clătină din căpătină.

Ei coborîră iute scările și într-o clipă fură la casa de peste drum. Deși erau amîndoi bătrîni, ei se grăbise astfel încît aceasta trăda viul interes ce trebuia să-l poarte pentru Dionis. Ei deschiseră ușa. Dionis era lungit la pămînt, părul în dezordine, ochii închiși cu vehemență. Pleșuvul îl ridică încet de la pămînt și-i dezgoli peptul.

— Cît pe ce era să i se rumpă o vină a inimei, zise el încet. Pare foarte sensibil. O bucurie mare l-ar omori. Nici trebuie

să-l trezim măcar... Il voi cloroforma, ca din leșin să treacă într-un somn adinc.

În vreme ce doctorul (veți fi ghicit că pleșuvul nostru biped era doctor) vorbea cu sine însuși, da din cap, ridica sprincenele și-și urnise ochelarii pe frunte, tatăl Mariei fixa portretul din părete. Explicarea în două cuvinte: Persoana juridică, care se afla acum pe mina îngrijitoare a Esculapului nostru, avea drepturi asupra unei moșteniri. Dovezi erau asemănarea cu portretul și multe alte împrejurări care nu ne interesează, legate însă de originea până acum obscură a lui Dionis. Destul că soarta lui materială din momentul acesta era schimbată.

El însuși era lungit pe pat. Capul ridicat pe perini și lăsat asupra peptului, paloarea cea liniștită și marmorie a feței contrasta cu părul în dezordine. O mină era strins apăsată pe inimă, ea comprima convulsiv durerea ce o simțea acolo; cealaltă spinzura pe marginea patului în jos. O manta neagră îl acoperea, prin creții căreia transpăreau delicatele și corectele lui forme. Tatăl Mariei se plecă asupra lui și-l privi cu plăcere, cu intenție.

„Aha!“ gîndi doctorul cu șireție.

.....

O negură deasă, cenușie și sclipitoare... apoi un cer de un etern și albastru întuneric, cu stele moi de suflarea nopții, cu nouri încrețiți, cu aerul cald... și iarăși, iarăși orașul vechi cu stradele strimte, cu casele închircite, cu streșinele mucigăite în lună, și Dan trecea repede prin strade... luna mai arunca cîte o dungă prin întunericul lor... el intră în casa lui deplin conștiu despre îndelungatele lui vise.

— Și mi-a trecut prin minte, zise el, acea idee nefericită pe care Ruben o credea cu neputință în capul unui om. Umbra lui dormea pe pat.

El ceti în cartea lui Zoroastru... ea se sculă încet... cu ochii închiși... se subție... se lipi de părete și se așeză ironică, fantastică, lungă, în dreptul lui.

Dan se simțea bolnav, abătut, strivit sub greutatea cugetărilor lui. Afară de aceea un fulger i trecuse drept prin inimă în vremea căderii lui. El simțea fulgerul junghiindu-i inima. El se lungi pe pat și s-acoperi cu rasa... Pe dea-nainte-a lui treceau ființe ciudate pe care nu le văzuse niciodată. „Ah! gîndi el, în curînd voi muri, asto-s deja umbre de pe ceea lume.“ Numai umbra lui proprie stătea dreaptă în părete, parcă surîdea și — ciudat! — avî ochi albaștri. „Dracul să te ia, gîndi el, și umbra mea își bate joc de mine acum.“

Ușa se deschise și intră maestrul Ruben.

— Ce pustia, maistre, de cînd ai lăsat să-ți crească periciuni și de cînd porți caftan jidovesc?

— Vai de mine domnule, de mult! — de cînd mă țin minte, zise Ruben netezindu-și barba. Dar m-ai văzut altfel vrodată lingă Curtea veche?

— Lingă Curtea veche... e Riven... vinzătorul de cărți, iar nu d-ta, maistre Ruben.

Ruben se uită lung la el.

— D-tale nu ți-e bine, domnule, zise el serios.

— Eu mor, maistre Ruben... Uite-te în masa mea, acolo-s memoriile umbrei mele, a umbrei care-o vezi în părete, scrise de cîtă vreme am fost în lună.

Evreul se uită lung la bolnav și clătină din cap.

— Umbra ceea a d-tale e un portret care-ți samănă, zise el.

— Maistre Ruben, te-ai prostit rău de cînd nu ne-am mai văzut, zise tînărul zîmbind, ori eu am devenit o ființă superioară magistrului meu... se poate și asta.

Evreul s-apropie de scrinul ce i-l însămnase bolnavul, îi deschise săltarul și dădu într-adevăr de niște legături de hirtii galbene și vestezite, legate cu fire de ață albastră... el le scoase, se uită la ele, apoi le puse pe masă. În momentul acesta intrară doi oameni în chilia lui pe cari Dan nu-i mai văzuse. Unul din ei, pleșuv și uscat, veni să-i cerce pulsul, cellalt vorbea cu Ruben. Ruben îi arată hîrțile... omul se uită prin ele... „Fără indoială“, zise el pentru sine.

— De cînd îl cunoști? adăose întorcîndu-se către evreu.

— De mult. El cumpără de la mine cărți. În genere cele mai vechi și tot de-acele pe cari nu le mai puteam vinde nimărui, în lume. Eu singur le cumpăram cu toptanul, bibliotecii risipite ale oamenilor bătrîni, a căror clironomi apoi mi le vindea pe un preț de nimica, ca hîrtie numai. Și-n asemenea cărți le răscolea c-un fel de patimă și-mi cumpăra cele mai obscure și mai fără de-nțeles. Acuma asemenea aveam cîteva vechituri de astea și venisem să i le arăt, el mi le-ar fi cumpărat desigur... acum însă... l-am găsit în stare-n care-l vezi. Ș-apoi nici nu-mi mai zice: jupîne Ruben. ci maistre Ruben! D-zeu știe cum s-or fi scrîntit toate celea în capul bietului om.

Bolnavul auzea toate acestea și nu știa ce înțeles să li dea. „Sunt nebuni oamenii aceștia, gîndi el, și maistrul Ruben și-a ieșit cu desăvîrșire din minți... nu-l mai cunosc. Aha! gîndi el în urmă, eu am murit și Ruben a venit cu medicii să-mi vîndă corpul. Are drept... prin schimbările prin cari am trecut, corpul meu trebuie să fi devenit fenomenal. Dar oare-s doctori acești doi?... Îmi pare că samănă cu Satana amîndoi... Ori e *un* om, despărțit în două arătări bătrîne cu cari-și petrece șiretul Ruben pe conta mea... o jumătate cu păr și una pleșuvă. Cea pleșuvă îmi pipăie pulsul și cea cu păr se uită la umbra mea, spinzurată de un cui în părete. Uite! acuma o desprinde din părete și-o dă lui Ruben în mină.

— Bravo! maistre Ruben, strigă el, dracii tăi sunt meșteri în desprinsul umbrelor din părete, și ist pleșuv are să mă ia pe mine... căci cum vād joacă pe doctorul în momentul acesta... Bravo! bravo!

El bătea din palme rîzînd.

Ruben îi luă umbra și hîrțiile de pe masă și ieși din casă, închizînd cu zgomot ușa după sine...

— Te-ai dus, evreule... te-ai dus și m-ai vîndut chinuitorului de suflete, murmură el c-o resignație dureroasă, recăzînd cu capul în perini.

— Are friguri... e în deliriu, zise serios pleșuvul.

E noapte... O răcoreală dulce pătrunde prin ferestrele deschise, și Dionis lungit în patu-i tremură în friguri, cu buzele uscate, cu fruntea plină de sudoare și cu capul greu. I se pare că s-a trezit din niște vise lungi, obscure, fără de înțeles și el privește, fără de-ncredere în realitate, la împrejurimea lui. Portretul părintelui său lipsește din părete, cărțile cele vechi asemenea... casa e aceeași, însă mobile nouă și elegante, covoare pe jos, numai patul e același. „Ciudat, gîndi el, din minune în minune... eu nu mai știu ce se-ntîmplă cu mine.“ Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui și sub această smălțuire diafană mobilele și covoarele străluceau somnoroș și mat; un orologiu zingănește încet și subțire în părete și prin mintea lui trec iute, turburi, amestecate, toate întîmplările abia trecute. Și toate îi păreau vise: mintea lui îi părea improspătată, rece, clară față cu mintea care-o avuse înainte. Din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tinereții lui; el privea la viitor cum ai privi din fundul unui lac liniștit și limpede ca lacrima. El singur nu-și putea explica această limpezime a minții. Își închise ochii. Deodată simți cum că pe marginea patului său ședea cineva... îi ședea pe picioare. Apoi simți o mină dulce și mică pe frunte. El deschise ochii pe jumătate. Văzu un băiat cu fața ovală, palidă, cam slăbită, părul de aur acoperit de o pălărie de catifea neagră cu margini largi, îmbrăcat c-o bluză de catifea care cuprindea, strîns de un colan lustruit, mijlocul cel mai gîngaș din lume. Ochii lui Dionis pe jumătate-nchiși nu trădau că el veghează. Îl privi în întreg, de la capul înundat în aur pînă la botinele mici, ce stecleau radioase pe covorul înflorit.

„Ah! gîndi el, și inima se cutremură în el, este Maria!“

Da, odorul! ea era. Vorbea singură... fetele vorbesc adesea singure... El simți aerul îndulcindu-se sub șoptirile ei.

— Am fugit de-acasă deghizată... tot mă amina, ba azi, ba mini... dihania de doctor zicea c-ar fi periculos pentru el... auzi periculos? Eu nu sunt periculoasă! zise ea răstită! — Dar dacă s-ar trezi... atunci, o, atunci... Dormi! dormi! șopti ea aplecându-și gura pe fruntea lui...

El simți o rouă umedă curgându-i în păr... Dar în momentul acela el îi înlănțuise gîtul... ea, speriată, vru să se retragă, dar brațul lui o ținea cu tărie culcată astfel pe pieptu-i... El se sculă.

— Lasă-mă! zise ea roșie ca purpura.

Dar el o cuprinsese, îi mîngăia fruntea ei albă de-i dăte pălăria jos și-i lăsă să izvorască pe umeri în jos valurile de păr blond... apoi îi luă amîndouă minulele în mînele lui... ea nu mai rezista... se uita la ele, îi săruta degetele... ea nu mai rezista...

— Mario, mă iubești tu?

— Dar dacă nu m-ar chema Maria? zise ea sub inspirația unei fulgerătoare malitii.

— Cum dar?

— Da! da! Maria, zise ea cu glăscior argintos, dar taci, nu ți-e iertat să vorbești... nu ți-e iertat... Nu te scula, căci asemenea nu ți-e iertat...

Ea-l împinse în perini... El voia să vorbească, dar își simți gura astupată de sărutări... El își închise ochii și simțea că inima i se sparge în piept... apoi iar îi deschise, spre a cuprinde cu ei dulcea lui sarcină, cari ridea c-un fel de copilăroasă nebulie de zîmbetul lui, de surprinderea și spaima ei proprie... de tot, tot...

Adesea în nopți lungi de iarnă, după ce ea de mult devenise tezaurul căsniciei lui, cînd de bună voia lor trăiau esilați la vîn sat spre a se iubi departe de zgomotul lunei, Maria intra deodată în salonul încălzit și luminat numai de razele roșii ale jăraticului din cămin, intra îmbracată ca băiet, ca în noaptea aceea cînd se văzură pentru întâia oară în apropiere. Membrele ei zvelte în bluza de catifea neagră, aceeași pălărie cu margini largi pe părul ei blond și picioru-

șele cele mai mici din lume în botine bărbătești. Și ea s-a apropiat de el. Minuțele-i albe și transparente ca ceara contrastau cu minicele moi și negre și astfel se primblau de braț prin semiintinericul călduros al salei: din cînd în cînd își plecau gură pe gură, din cînd în cînd steteau înaintea unei oglinzi, cu capetele răzimate unul de altul, și rideau. Era un contrast plăcut; fața lui trasă și fină din care nu se putuse încă șterge amărăciunea unei tinereți apăsate, ci rămăsese încă într-o trăsătură de nespusă naivitate în jurul gurei, lingă fizionomia ovală, rătănită și albă a ei... chipul unui tinăr demon lingă chipul unui înger, ce n-a cunoscut niciodată îndoiala.

Două vorbe conclusive. Cine este omul adevărat al acestor întîmplări — Dan ori Dionis? Mulți din lectorii noștri vor fi căutat cheia întîmplărilor lui în lucrurile ce-l încunjurau; ei vor fi găsit elementele constitutive a vieții lui sufletești în realitate. Ruben e Riven; umbra din părete, care joacă un rol atît de mare, e portretul cu ochii albaștri; cu disparițiunea acestuia dispare ceea ce veți fi îndemnați a numi o idee fixă; în fine, cu firul cauzalității în mînă, mulți vor gîndi a fi ghicit sensul întîmplărilor lui, reducîndu-le la simple vise a unei imaginații bolnave.

Fost-au vis sau nu, asta-i întrebarea. Nu cumva îndărătul culiselor vieții e un regizor a cărui existență n-o putem explica? Nu cumva suntem asemenea acelor figuranți cari, voind a reprezenta o armată mare, trec pe scenă, încunjură fondalul și reapar iarăși? Nu este oare menirea istoriei asemenea unei astfel de armate ce dispare într-o companie veche spre a reapare în una nouă, armată mare pentru individul constituit în spectator, dar același număr mărginit pentru regizor. Nu sunt aceiași actori, deși piesele sunt altele? E drept că după fondal nu suntem în stare a vedea. Și nu s-ar putea ca cineva, trăind, să aibă momente de-o luciditate retrospectivă, cari să ni se pară ca reminiscențele unui om, ce demult nu mai este?

Nu ezitam de-a cita citeva pasage dintr-o epistolă a lui Théophile Gautier care colorează oarecum idea aceasta: „Nu totdeauna suntem din țara ce ne-a văzut născind și de aceea căutăm adevărata noastră patrie. Acei cari sunt făcuți în felul acesta se simt ca esilați în orașul lor, străini lângă căminul lor și munciți de-o nostalgie inversă... Ar fi ușor a însemna nu numai țara dar chiar și *secolul în care ar fi trebuit să se petreacă existența lor cea adevărată*... Îmi pare c-am trăit odată în Orient și, cînd în vremea carnavalului mă deghizez cu vrun caftan, cred a relua adevăratele mele vesminte. Am fost întotdeauna surprins că nu pricep curent limba arabă. *Trebuie s-o fi uitat.*“

„Convorbiri literare“, 1. dec. 1872—1 ian. 1873

[SCRISOAREA LUI DIONIS]

poți oare ghici simțirea cu care ți[-am] scris, Ingerel!... nu... în viața ta luminoasă nu s-a putut ivi nici umbra, umbra măcar a unei dureri asemenea celeia ce-mi nimicește inima. O nimicește! Închipuiește-ți că dintr-un om cu simțire, dintr-o ființă aievea — nu rămîne nimic — nimic de-[cit] o lungă, o-ntrupată desperare. Nu cunoști asemenea oameni. Ei nu pot aparține cercurilor în care te miști tu. Ei sunt jos. Cînd o inimă pierdută-n mizerie, în apăsare, în neputința de a cultiva simțiri, căci fiecare din ele își găsește marginile în puterile slabe[a] celui ce le are, cînd o asemenea inimă ș-ar ridica aspirațiunile până la tine, și le-ar ridica fără voință, luptînd de a o oprima, neputînd să reziste amorului ce ar simți un asemenea om. Întristare? Asta nu-i întristare. Desperare? Asta nu-i desperare. Este moartea de viu — este marginea gîndirei, este o luptă vană, crudă, fără de voință și fără de speranță. Desperarea ucide — această simțire nimicește. Martir este numele simțirii mele. În fiecare fibră ruptă e o nemărginire de dureri — și nu deodată, fibră cu fibră se rumpe inima mea. Moartea e un moment,

desperarea e timp — o asemenea simțire este iadul. Marie, poți tu să-ți închipuiești un asemenea chin — să ți-l închipuiești fără să plîngi, de milă nu — de îngrozire: De piatră să fie-o inimă, este o margine care s-o miște, de venin să fie un suflet, sunt dureri care trebuie să-l îndulcească. Și nu-i o durere mai mare decît a mea. De ce sunt eu în lume cînd tu ai fost menită să fii? De ce au căzut ochii mei pe tine. De ce te-am văzut. Orb de-aș fi fost, de cit amar scapam. De n-aș fi fost defel, scapam de o viață chinuită, pustie, fără de lumină. Floare! cum surizi în grădina zilelor tale, fără să știi c-o inimă se rumpe — stea! cum lucești în cerul tău, fără să știi c-un suflet moare. Și-n neștiință ești și mai frumoasă, ești și mai mult cauza unor crude dureri. Ah! cit ești de frumoasă — și cu cit o ești mai mult, cu atîta mai nefericit sunt, și cu cit o sunt cu atîta mai frumoasă ești. Cu cit e mai negru întunericul, cu atît lumina pare mai albă.

N-am avut speranțe — puțin mi-a păsarat, n-am avut dorințe, nici una-n lume, puțin mi-a păsarat — de una am fost capabil, de una care să-mi cuprindă toată viața mea — și aceea: neîmplinibilă: *tu*. Orcît de mare ar fi mila ta, până acolo nu se poate coborî. Nu-mi zîmbi — zîmbetul m-ar împlî de speranțe vane. A mă iubi nu ți-i permis, desprețuiește-mă. Te rog, desprețuiește-mă! Poate — poate desprețul tău ar alina amorul meu: el m-ar dispera — dar astă! [tim-pire]* a rațiunei este nimic pe lingă chinul meu de azi. Sărut urma pasurilor tale — murii li sărut, pe care au trecut umbra ta — desprețuiește-mă. Eu nu pot să nu te iubesc. Tu nu știi de ce? — n-o poți ști — și nici ți-o pot spune. Și cu toate ast[e]la chipul tău, umbra ce ai aruncat-o pe pînza gîndirilor mele a fost singura fericire ce am avut-o-n lume.

Marie! Marie! — mi-am luat voia să-ți zic *tu*, pentru că nu-ți pot zice altfel — nu găsesc, nu pot să găsesc altă vorbă. Dacă aceasta ar putea adaoga disprețul — dac-ar pute-o... s-ar sfîrși [mizeriile]* toate. Adio! Adio!

CUPRINS

<i>Prefață</i>	V
<i>Tabel cronologic</i>	LXI
 Contra-pagină	 1
Geniu pustiu	
I Tasso-n Scoția	7
II	14
III	23
Poesis	92
Făt-Frumos din lacrimă (Poveste)	95
Naturi catilinare	117
[Insemnări caracterologice]	122
[Față cu aceste fete...]	124
[Casele negre ale Bucureștilor]	125
[Ea era culcată pe patul ei cel alb...]	125
[Din surisul său un suris sint]	127
[Cine a văzut o-nmormintare-n București]	135
[Toma Nour in ghețurile siberiene]	136
Umbra mea	140
Sărmanul Dionis. Novela	146
[Scrisoarea lui Dionis]	188

Lector : RADU VLĂDUT
Tehnoredactor : ELENA CALUGĂRU

Bun de tipar 16.05.1989
Coli ed. 14,64. Coli tipar 8,5

Tiparul executat sub comanda nr. 90 115 la
Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”
Piața Scintei nr. 1, București
Republica Socialistă România

